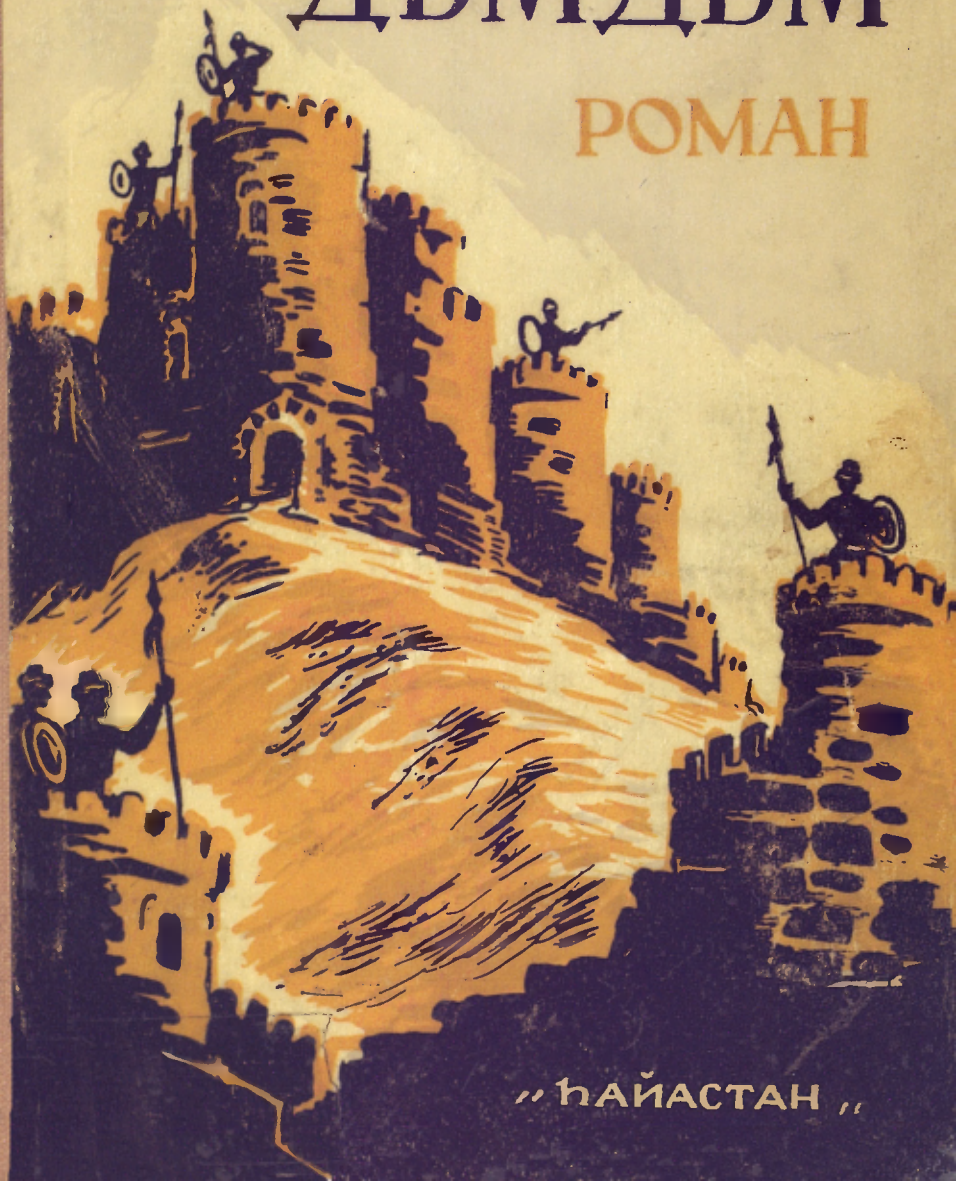

ЭРЭБ ШАМИЛОВ

ДЪМДЪМ

РОМАН

„НАЙАСТАН“

LP.KC.77.

ՅՐԲ ՇԱՄԻԼՈՎ
(ՅՐԲԵ ՇՅՄՕ)

ԸՄԸՄ

ՐՕՄԱՆ

ՈՅՐԷՏԱ «ՆԱԻԱՏԱՆ»

Երևան, սալա 1966

ԱՐԱԲ ՇԱՄԻԼՈՎ
(ԱՐԱԲԵ ՇԱՄՈ)

ԴՅՄԴՅՄ
Րօման

(նա կուրդսկոմ յազյե)

Իզդատելստվօ «Այաստան»
Երևան, 1966

ԱՐԱԲ ՇԱՄԻԼՈՎ
(ԱՐԱԲԵ ՇԱՄՈ)

ԴԵՄԴԵՄ

ՎԵՊ

(Քրդերեն)

«Հայաստան» հրատարակչութիւն
Երևան, 1966 թ.:

Эва р'омана т'эвшьбэдькэ ван р'ожед т'арица к'өрда, вэхте К'өрдстан һ'алэки п'ьр' чэтындабу...

Алики п'адше Т'урк'нае (Р'ом), е кō бы зора сильһ'э зэвткър Эрмэнистан, Сирийа, Месопотамийа, Э'рэбстан, Мьсьр у дэрк'этэ нивада Балкана, ль ведэре жи зэвткър Болг'арийа у дэвлэтэкэ ч'ук Арнаһут (Албанийа). Паше п'адше Т'урк'нае эв эскэре хвэйи гьран бы сильһ'э у шэбърханэ шандэ сэр К'өрдстане шер'. Эви дьхвэст э'рде вани қэдими, е кал у баве ван зэвткэ у вана жи бькэ дэстдае хвэ, өса чава эв дэвлэте, кō мэ жоре нишан дан.

Алие дьи шаһе Иране эскэре хвэйи шэр'е қөр'нада қалбуйи дьшандэ сэр К'өрдстане шер', вэки хвэр'а зэвткэ. Ле мьхлуқэте к'өрда бы э'фати у мерхаси шэр'дькър мқабьли ван һэрдө дэвлэте мэзынэ у гьранэ ви чахи.

Пэй гэлэ шэр'ар'а п'адше Т'урк'нае у шаһе Иране дитьн, кō эв өса башқэ-башқэ нькарын тыштэки ви мьхлуқэте мерхас бькыи. Вана сала 1639-а сөлһ'э һэвр'а гьредан у К'өрдстан нав һэвда п'арэвэкърьн, ле эв п'арэвэкърьне жи т'ө к'ар пэда ван.

Эв р'омана қсэдькэ шэр'е ви вэхти сэр кэла Дьмдьме у нишан дьдэ, чава к'өрда шэр'дькър мьқабьли ван зэвтчийа у хвэйдькърьн э'рде кал у бавед хвэ. Сэрк'аре ви шэр'и — нэ мир бу, нэ бэг бу, нэ жи аг'а бу,

к'өрдэк бу, наве ви Хано бу. Кэла Дьмдьме эви чекьр,
мьхлуцэт жер'а дьгот: „Ханое Ч'энгзер'ин“.

Мьхлуцэте к'өрда гэлэ бэйт', ч'ир'ок у сэрнати гьли-
дькьн дэрнэца ви шэр'е э'фати у мерхас.

Дэрнэца шэр'е сэр кэла Дьмдьме у э'фйата к'өрда-
йя мерхас гэлэ сэфаред Европае у ориенталиста жи нь-
висинэ.

Эм һэр дьдн нэхшэки ван шэр'е к'өрда, е кё вана
дькьр гэлэ қөр'на, сал у зэмана бона азабуна хвэ жи
зёлма зэвтчийа у эв насэкьнн нна жи шэр'дькьн бона
азабуна хвэ...

А В Т О Р

„Р'ожд чэтын we бенэ бир.
К'орде бырэтиньн алчахйа, зьншир,
Азае we бьстиньн бь мьхлудэте нэвгир“...
(Жь бэйт'а Сэбьди К'ьбир)

С Э Р Е Э' W Л Ъ Н

ЧАРСУ

Р'эвайи шагърт у ногъре хвэйи
э'зиз ИСКОЕ УСЪБ дькъм.

Бһар т'ьме дэрэнг. дьһатэ вьра, ле исал ль сэре ч'йаед
бльд һе бэрфеда спидькър, бһара кэла Дьмдьме иди
к'этьбу қэдэме хвэ, бэрф ль вьра һ'элыабу, тыштэк нэма-
бу, һэр ль гэли к'ур у нэвалала мабу, эв жи эв бэрф
бу, кэ звьстане бе эв гэли өса т'ьжидькърьн, вэки һ'эта
гэрма һавине нэдһ'элыа. Ван р'ожа эһьле кэле к'аре
эк'ьн дькърьн, вэки эк'ьне бһаре бькьн: һьнэка жи ида
ахпинед хвэйэ дора мала нан ле дьчандьн. Ве сьве п'элтэ
э'вр жь сэре ч'йе дэрк'эт, сэр кэла Дьмдьме һ'эвэ баран
р'эшанд, т'оз-хөбар эрдеда к'өта у дуса вэкър. тэ'ва
хвэшэ ве бһаре дуса п'энше хвэ да эрде. Ве баране
бин-бог'за һевае дһа п'аккър. Барана өсар'а эм к'өрд
дьвен: „дэ'вата гөр у р'увийэ“...

Жь гэрма ве бһаре кэ өса дьқьжьланд, эв ч'эме ге-
лида, е бьнат'ара кэле шелу бьбу, к'эф дьда, гэли т'ьжи
кърьбу у гөмрэх' жорда дьһат, кэвэр сэр р'йа хвэ хол-
дькърьн, дьбьрьн. Тэ қэй дьгот эва нэ эв ч'эме һавинейэ
бь ава зэлалэ т'эмьз жь каниед жорьнэ дур дэрдьк'эвьн,
тенэ бьһйа кэле, т'эв һэв дьбьн, дьвэ ч'эмэки мэзын, т'ь-
жи мэ'сие алэбалыг' у дькэ гөр'э-гөр' дьк'ыша, дьчэ...

Ван р'ожа тэ'ва бһарейэ гэрм, кэ дьқьжьланд, жь ве
гэрме даред соқақед кэле шин дькърьн, бэлге хвэйэ бэр

вэкрьбун у сийа хвэ һазьр дькьрын бона инсанэт. Ле даре дэйсна ль баг'ада ида кёлилк дабун, щина жи бэре ван дара гёпък дабун, к'аре р'эзе хвэ дькьрын. Жь нивро шунда ав ёса р'адьбу, вэки дьһат дьгһиштэ аше гелида. Эвдие хвэёе аш һэрт'о эв у ашване хвэва, Мэ'муде Мэрэканн, сьве зу бэрбанга р'адьбун, дьчунэ гели, чьмки шэве һенькэ, бэрф наһ'элэ, вана кэвэре мэзын дьданэ к'елэка аш, вэки п'елед аве аше ши нэһ'эдьминэ. Бона ви аши т'эфэк'ури дьк'ьшанд һ'эму эһле кэле, чьмки хени ши аши незик т'о аш т'онэбун. Хени we йэке, һынги Мэ'муд Мэрэканн бьбу ашван, эви кэвэре аш п'ак туж дькьр, нанэки р'ьнди һур ль вэра дһеран. Лэма р'эке бь һ'окме Ханэ гэлэ зьлам һатьнэ к'омэка Эвди у аш п'ак мэһ'кэм кьрын.

Жь we һева хвэш ван р'ожа сьве шэбэде һ'этани эваре чарсйа кэле т'ьжи мьхлуқэт бу, к'ьр'ин у фротан бу. Дьк'анчийа дькьрынэ газн: „Вэрын, һа вэрын! Вэрын, һа вэрын! Мале хаси арзан бьк'ьр'ьн!“...

Чарсйа кэле т'ьжи мьхлуқэт бубу, нэ кё гёнди у к'очэрбун. Гэлэ мьхлуқэт һатьбу жь Адрбешане, жь Ване, жь сэра Мэхина (асорн) у жь шэлатед майин. Ынэка эшйае хвэ анибу дьфротьн, һьнэк һатьбун жь вэра мал дьк'ьр'ин, дьбьрын. Гьмин жь чарсйа кэле дьһат. Эв йэк к'ьвш дькьр, вэки ч'йаед К'ордстане у мьхлуқэте ши хьлаз бун жь we звьстане, сёр'е у сэрме. Гьшкэ эшқ бун. Бьк'ьр'чйа дэст дькьрынэ дэсте дьк'анчийа, дьһ'эжандьн, қимэт дькьрын мале, кё we бьк'ьр'йана, ле дьк'анчийа жи эв қимэте кё готьбун кем нэдькьрын...

Ль чарсйа кэле һэбун қавэханэ. Ван р'ожед ёса гэрмэ хвэш, хвэе қавэхана т'эхтэ дэрхьстьбун бэр сийа дара у қавэ дьфротьн. Мере кал дьһатьн қавэ вэдьхарьн у қсэдькьрын дэрһэқа р'ожед дэрбаз буйн. Р'ожэкэ ёса эшқ һьнэ кал р'уньшьтьбун дэрһэқа һ'але к'орда қсэ дькьрын. Нав ван калада һэбу йэки һ'эвэки пышт куз, феза бөрйа ч'э'ве шийн ч'эпе дэвса бьрина шурэ к'ур һэбу. Гава эви хэбэрдьда, ч'э'

ве хвә шарна дьгьрт у вәдькьр, әв бьрин жи ши чахи дьһатә гьртъне у вәдьбу. Хени ве бьрине гөһе ши ч'әпе ниви қә т'өнәбу. Ван бьрина шә'дәтийә ве йәке дьда, вәки әви мәри гәлә р'ожед ог'ьрмед гьран дәрбаз кьрийә нав шәр'а у дә'ва, мьқабьли зәвтчи әрде к'өрда. Наве ши кали Искәндәр бу, ле к'өрда жер'а дьготьн— Иско. Вәхта әви финщана қава хвә вәхвар, һ'әвәки р'абу сәр чока, гот:

— Әв қса кә әзе вәр'а бькьм зуда қәшъмийә. Ши чахи әзи һе свьк бум, ле ида хортәки эп'ещә мәзын бум, бәре сьмеле мьн жи ида, чава дьвен, худабун. Саләкә мьн т'әмам бубу, вәки әз хөламе Мьрад бәге бум, ль ә'шира Халта. Мьрад бәге аг'е мьн ә'шира мьллар'а дьжмьнти дькьр. Әв чәнд сал бун, чә сәр һәвда дьгьрт, шәр' дькьр, мәри жь һәв дьқөштьн, һәвдө т'алан дькьрын. Вәлие Диһарбәк'ьре к'омәк дьда бәге ә'шира мьлла. Дьготьн, вәки вәли сильһ'а жи дьдә вана. Чь хәма вәли бу, әви дьгот: „Бьра к'өрд һәвдө қьр'кьн, әв йәк мәр'а херә“... Ле ә'шира мьлла мә нькарьбу, мә һәргав әв алт'дькьрын. Шарәке щаб һат, вәки п'адше Р'оме чәнд һ'әзар мер бь сәрк'арийә Шөкьри п'аша шандйә К'өрдстане зәвткә. Әв щаб нава к'өрдада зу бәла бу у мә жи бһист. Ә'ширед сәр р'йә Шөкьри п'аша к'әре хвә кьрын, вәки дьжмьне зәвтчир'а шәр'кьн. Ле Шөкьри п'аша кә гьһиштә ван гөнда, әви әв гөнд данә бәр т'опа, хьравкьрын. Р'астә, орт'а мә у ә'шира мьлла т'өнәбу, ле гәрәке р'асти бе готьне гава кә вана бһист Р'ом те сәр к'өрда шер', вана жи к'әре хвә кьрын зәвтчийар'а шәр'кьн. Бәге ван қасьде хвә шандә щәм Мьрад бәге мә, гот:

— Һ'әйран, ида р'ожа хирәтейә, бәсә вәлие Диһарбәк'ьре мә бәри һәв дьдә, лазьмә: әм дәст бьднә һәвдө у ль дьжмьнхьн. Щабәкә дьне жи һат, вәки Шөкьри п'аша әв гөндәд к'өрда сәр р'йә ши, е кә қә шәр' жи накьн, ле дьдә бәр т'опа: жьн, зар'а, кал у пира қьр'дькә, қизед бәдәш у жьнед шаһьлә р'ьнд жи дьбә һесирие. Р'ожәке бәге мә у бәге ә'шира мьлла р'асти һәвдө һатьн

у һәр йәк бь гьрә-гьре хвәва, соз данә һәвдө, вәки мь-
қабьли Шөкьри п'аша шәр'кьн у нәһельн әв лынге хвә
бавежә вәт'әне мә. Щмаә'та һәрдө ә'шира ч'ук у мәзьна
әв йәк қәбулкьрын...

Ә'шира мьлла һ'әвәки незики Динарбәк'ьре бу, ле
әмә жь Динарбәк'ьре эп'ешә дур бун. Вәхте қасде ә'ши-
ра мьлла щаб ани, вәки Шөкьри п'аша иди һатйә сәре
һ'ьдуда ә'шира ван, әм чунә һәварийа ван. Ле Мьрад
бәг хвәха мәр'а нәһат, әви бре хвәй ч'ук, Зоро бәг,
шанд. Мерхасийа Зоро бәге нав к'өрдада зува ә'йан-
бу. П'ак те бира мьн Зоро бәге ви чахи шарна дьготә
мә щәһьла:

„Хени мерхасие у щөлә'тие `мере шәр'к'ар, гәрәке
шәр'ада бь фел у дәлк'бә, бе фел у дәлк'ие у фәсала
шер', т'әне бь мерхасие мәрвь нькарә дьжмьн алт'кә“.

Әзи нав ви шәр'ида бум. Зоро бәге бәре ә'вльн чәнд
һ'ьщумед бәрк' кьрын сәр ви. Паше қәстана жь бәр вә-
к'ьшйа, гөва р'әви. Шөкьри п'аша бь әскәре хвәйи гран-
ва да пәй мә. Ле вәхте әв һатә ль ч'йәе мә, мә алики,
ә'шира мьлла жи алики ль ван баләт'әбун. қьр'кьрын у
к'әсәра дьле хвә ванда шкенандьн. Ви чахи әз к'әтмә
нав к'омә сйаре Р'оме, мьн дө һ'әв жь ван кәшт, ле йәки
шур авит, вәки сәре мьн бьфьр'инә, мьн мәрт'ала хвә
да бәр шуре ви, шур шьмьти ль ви гөһе мьн к'әт, р'а-
п'еч'кьр бьр, мьн шуре хвә дьле вида ньканд, әв кәшт
у жь нав ван дәрк'әтм. Ви чахи мер һәбун, мерхас һә-
бун, ле мере өса һна т'өнәнә. Шөкьри п'аша жи паш-
да р'әви, чу, иди нәһатә сәр мә шер'.

Ве р'ожа өса хвәш Қөршуте базарбаши һәспе хвә
сйар бьбу, чәнд хөламә доре, нава чарсие дьгәр'йа.
Дьк'анчи, кә ч'әв ви к'әтн готн: „Нә бь хер ве диса
чь бежә?“ Әви һ'өкми сәр дьк'анчийа, хана у һ'әмушка
кьр, гот:

— Нә мьн һе дө р'ожа бәре готә вә: „Ида бһар һатйә,
гәрмә, ван щәвед пеш дьк'ана, пеш хана т'әмьзкьн“ ле
вә т'әмьз нәкьрйә. Әзе сьве диса бем, вәки т'әмьз нәкь-

рибэ эзе щьрмэкэ гьран жь һәр йәки бьстиньм. Паше нэ-
везьн шице бәла-сәбәб мә щьрм дькә.

Әви әв һ'өкм ва бь дәнгәки бльнд гот, вәки соқа-
қеда гьшк бьбһен у дәрбаз бу, чу мәһ'әла һостәхана. Әв
мәһ'әлә һында сура кәле, феза чарсие. авакьрьбун. Вьра
нә кә т'әне шице һостәхана бу, ле вьра һостә жьн у зар'
ава дьман, һәр йәки жь ван пыш һостәхана хвә, һоль-
кәк чекьрьбу у жьн, зар'е хвәва теда дьман.

Әв мәһ'әла һостәхана өса һатьбу чекьрьне, вәки мә-
ри дьһатә чарсие әрһәдә we бәр ван һостәханар'а дәр-
базбуйа, чьмки жь ван һостәхана веда ида сура кәле
бу, мәрвь нькарьбу шики дьнер'а дәрбазбуйа. Дө щергә
һостәханәбун, бәрс ванә һәвда бун, орт'еда соқақ бу.
Бәр дәре һәр һостәханәке жь т'әхта дәр'авә чекьрьбун.
Сәр ван дәр'ава данибун, йәпе жи дарда кьрьбун әв
тьшт, чь ве һостәхане чекьрьбу. Ә, гәло чь ченәдькьрьн
ль ван һостәхана? һәбун һостәханә ль к'идәре чедькьрьн
қәйде льнге һәспа, нә'ле һәспа, к'әра, қант'ра у
бона га. һәбун һостәханә чедькьрьн хөр'у, фьрақед жь
мис (пахьр): ситьлед мәзын, бәрош, т'әштед бона һәвир,
қаськ, сьни, болмә, мьсин у тыштед майин. Әв фьрақә
гьшкә қәлакьри бәр тә'ве дьбьрьқин. һәбун һостәхане
сильһ'а, ль вьра чедькьрьн: хәншәр, қәмә, шур, мәрт'а-
лед пола, сәре р'ьмайә се п'арсу, зьри, сәрк'өм. Әв сәр-
к'өм шәр'к'ара дькьрә сәре хвә, вәки шуре дьжмьн сәре
ван нәбьр'ә. һәбун һостәханә, е кә чедькьрьн зинед
к'авә ньқьшанди бь бә'лгие р'ьнд, вәки сйар, кә гәләки
р'йа дур дьчә, мәһәке жи жь һәспе пәйә нәбә э'щьз нәбә.
Зәнгу, гәмед һәспа, һ'әвсаред к'авә ньқьшанди, п'алане
гөһдьежа, қант'ра у дәва жи чедькьрьн.

Т'ьме сьбе шәбәқе һьла шәһәр жь хәва һынгөре р'анә-
бьбу, ле дүе агре һостәхана иди дьк'ьшйа. Зар'ед шагьртә
п'ьфькчи, п'ьфьке дьхьстьн, агьре к'омьре гөр'дькьрьн,
чьмки гәлә вәхт лазьмбу һ'әтани һ'әсьн нав агьре гөр'да
сор бькьн, вәки әв нәрмбьвә, паше бьднә бәр мек'өтед
һ'әсьнә мәзын у бәр чакуч'а, чекьн чь лазьмә, бона фро-

тане. Лэма эв хостэханэ гышк вэдьбуи һьла нэ чарсу, нэ дык'ан, нэ жи хан һе вэнэбьбун. Ле хэвата ван хостэханада съве шэбэде иди гөмрэх' дьчу. Һэбун хостэханед бьч'ук теда дьхэвьтин дө—се мэри, ле һэбун хостэханэ, к'ндэре дьхэвьтин һ'эйшт у дэһ мэри — шагьрт, хени хоста. Мэрыв кӧ дьһер'и р'энге ван, е кӧ хостэханада дьхэвьтин, позе ван, сурэте ван тэниэда р'эш дькьрын, чьмки эвэ т'эме бэр агьр, ду у тэние бун...

Мэрыв кӧ дьһатэ мэх'эла ван хостэхана, эвэ һиннэбьбу, зу э'ашьз дьбу жь ван т'эқэ-т'эқа, р'эқэ-р'эқа чакуч'а у мек'ота, йане жи жь ван пьрискед агьрэ дьп'эк-йанэ һэр щийа...

Эв хостэханэ п'эр'е е к'орда бун жь Сьлемание, Диһарбэк'ьре, Дөмӧшде у жь щие майин, ле вьра хостэхане э'рэба у эрменийа жи һэбун. Гава Қӧршут һатэ вьра, эви дит бэр дэре хостэхана к'озийа шэвата к'омьра звьстанда һ'эта һна өса к'ом майэ, эв һерс бу, кьрэ қужин:

— Эзе чэнд щара бежмэ вэ, вэки һун соқақа хвэ, бэр хостэханед хвэ т'эмьзкьн? Һ'этани к'энге эзе һивийа вэбьм?...

Эв гьһиштэ йэки жь ван да нава қамчийа у готэ хӧлама: „Ви бьгьрын биньнэ диһанхане“...

Р'астэ, шэһэре кэла Дьмдьме, минани шэһэред қадимийэ майин һэвқас нэ мэзып бу, ле эв шэһэр жи иди бьбу шэһэрэки эп'ещэ мэзын у чь бежи теда бит'эр дьбу. Жь вэлатед дур жи базьрган дьһатьнэ кэле, эшийае хвэ хэрит дькьрын у дьчун. Мьхлуқэт жи жь һ'эму вэлата дьһатьн к'ьр'ин у фротан дькьрын.

Шэһэрда гэлэ соқақ һэбун. Һэбун дө чарси у башқэ жи мөйдана дөвөр. Ль we мөйдане пэз, дөвар у һэспед к'ордайэ к'ьһ'ел дьһатнэ фротане. Жь һ'эму вэлатед дур дьһатьн һэспе к'орда дьк'ьр'ин у дьбьрын. Бэк'ьре эзнафе һэспе к'орда ва қсэ дькьр:

— Һэспа к'ордайэ к'ьһ'ел гӧһе ванэ кьнэ у бьч'у-кьн, сьме ванэ гӧловэр'э нэ мэзыньн, синге ванэ фьрэнэ,

сәре ван быч'укын, стөе вани кер'э, әв һәсп т'ьме жарьн
қә к'өкнабын, мәрвь т'ьрс альф кем дьднә ван һ'әйвана,
әв һәсп жи дәбре кем дөхөн, карьн гәлә р'ожа бе ав у
бе дәбьр тәйахкын. К'ьһ'еле к'өрдар'а йәкә р'йа кәвьрә
зынар, чйа, гәли, йане жи қум-қумьстан. Т'ө р'өһ'бәре
чарп'е жи жь бәр бәза we хьлаз набә, һ'әтани каред хә-
зала жи хьлаз набын, әв һ'әйван гәләки фә'мдарә, һәр-
гав сйаре хвә хвәйдыкә... Ләма жь һ'әму вәлата тен
бь һ'әвас дьк'ьр'ьн у дьбын...

Шәһәрда һәбун шур'ә-шур'ә дьк'ан. Дьк'анед ә'та-
рада һәбун мори, бышкошк, дәрзи, т'ел, қәй-
т'анед р'әнг-р'әнги, қотык, дәзмале сәр дәста, т'ьльк, т'ә-
мәзи, бәрщеник, т'ор'ед стөе жьн у қиза у гәлә тыштед
майин. Һәбун дьк'анед п'арчә. Ә, гәло п'әрче к'ижан вә-
лати ль вьра т'өнәбу, быгрә жь К'әшмире, Һьндстане, қә-
навьзе Афг'анстане у Иране, қәдифе Бәсрае у чите Һө-
рөмстане.

Щергәкә һостәхана гьшкә дәнчи бун, ль ван һостә-
ханада р'ис р'әнг-р'әнги дьк'ьрын, бона халича, әмәнийа
зиля, бәр'а, хөрща, пыштед жьна у тыштед майин. Ә, чь
т'өнәбу? Һәбун дьк'анед эмишфротане, һәбун дьк'ан
теда дьфротын гәнъм, щәһ, гарьс, нане п'ехәмбәр, нок,
ниск у һ'әбед майин...

Ви шәһәре кәледа һәбун гәлә хварьнханә. Ль ван
хварьнханада сьве һ'әтани эваре сәр дарә дарч'ьра йане
жи сәр к'омьре һазьрдык'ьрын шур'ә-шур'ә хварьн. Щәм
ван хварьнхана т'ьме бин-бөг'за хварьна өса хвәш дьһат,
мәри кә незики ван дьбу, вәки қә нә бьрчибийа жи, мә'-
де ви вәдьбу, чьмки ль вьра чедькын: қәлие, толма,
к'ьфта, қәлийа селе, қәлийа шьвана нав һ'уре пезда че-
кьри, т'ас к'ьвав, к'ьваве шиша, р'ьштә, саваре гошт
у бьрынш, биши, шьльк, һ'әлисә, гөлолик у хварьнед
майин. Ль ван хварьнханада нан дьхварьн
мәрие дәвләти: т'өшар, дьк'анчи, чәвдар, мәзьнед
ә'шира у қәбила, хвәйед карвана кә һатьбунә кәле бона
мале хвә бьфрощьн, хвәйе хана. Ле вьра мәрие өса жи

Һәбун, е кө хвәр'а нәдьдитын һәр'нә хварьнхана нан бьхөн. Әвана мәрие п'ьр' дәвләтибун, хвәйед ә'мбаред мәзнә т'ьжи, әшийәе хас бун. Вана мал дьк'ьр'н т'омәри, паше дьфротьнә дьк'ана диса бь т'омәри. Хварьна вана: тә'ште, фьравин у шив, хвәйе хварьнхана дьшандьнә щәм ван бь дәсте қөльхдаре хвә. Шарна жи бона вана һазрдькьрын, әв хварьн чь вана хвәхва пешда дготын чь дьхвәзә: тә'ште бөхвә, фьравине у шиве. Әв хварьн нав дькьрын хварна „р'азльһа дьл“. Вьра һәбун хварьнхане бона к'әсиба. Ль ван хварьнханада һазьрдькьрын жь сәри у льнге пез у дөвер — сәрп'е, жь нав дьле пез у дөвер, чава дьготын: һ'ур-п'ьзур, қәлийа р'увийа у дьл'ьнав һазьрдькьрын, п'әлава жь гарс, авсир у гәлә тыштед майинә арзан. Ль ван хварьнханада т'ьме т'ьжи мәрие к'әсиб у фьқарә бун. Һьнәк жь вана жь вәлатед дур һатьбун. Вана бһистьбу хер у бәрәк'әта кәла Дьмдьме, ләма һатьбун. Нава ванда әв мәри жи һәбун, е кө жь зиндана, йане жи жь бәр хәньқандьна шаһе Иране у п'адше Р'оме бь тәһәрәки хьлаз бьбун у р'әвибун, һатьбун. Нава ван мәрийада һәбун өлмдар, хвәндк'ар у ақьлбәнд.

Ль вьра, шәһәре кәле, бьн бандур'а Ханода кәсәки зор вана нәдькьр, чь мьләти жи буйа...

Һьнәк жь ван дьчунә мешә дар дьбьр'ин, бь пышта данин чарсуе дьфротын, йане дьчунә мешә дар дьшәвьтандьн дькьрнә к'омр данин дьфротнә һосгәхана, хварьнхана у мала. Һьнәк жь вана бьбун авчи, ав бь мәшка дьбьрнә мала у к'идәре лазьмә дьфротын, һьнәка жи хвәр'а һ'әмбали дькьрын. Әвана бь дьләки ша у аза нан хвәр'а қазанц дькьрын. Ле ван мәрийа п'ак хвәдькьрын п'әргал у қанунед кәла Дьмдьме. У һәрке дьдитын нав ванда бһт'әрдьбу мәрәвәки нәп'ак — щә'сус, дәстхвәда вана щаб дьда дишанхане у әв нәп'ак дьгьртын. Ль ван хварьнханада һәргав т'ьжидьбун мәриед к'әсибә—фьқарә,

с дилэки дькьрын, хвэр'а нан бэрэвдькьрын. Ль вьра т'опдьбун гэлэ дэвреш жи...

Кэледа һэбун гэлэ фьр'нэ. Ван фьр'нада дьпэ'тын нане селе, лоше тэндуре, бок'он, тотьк, клоч', к'адэ, мьр-т'охэ, шьльк, биши у шур'ед майин. Щарна бы лэз ша-гьртед хостэхана дьһатнэ фьр'не бы п'эре полэки нанэки лоши гэрм дьк'ьр'ин у өса дадьбэландьн дьхварьн, тэ қәй дьгот эви эв нан қә нэщут. һэма дабэланд у дьр'эви, дьчу хостэхане... Қөршут жь мән'эла хостэхана һатэ һьнда хана Муса. Р'эх we хане һэбу хварьнханэкэ п'ьр'-мэзынэ дө қате. Хвәйе хварьнхане к'орде жь Щьзира— Бота бу. Наве ви Бэдьр бу. Эви кө дит Қөршут сйари бэр дери сәкнийэ дэстхвэда дэрк'эт, т'эманэбу, гот:

— К'эрэмкэ, мақул, мьн қәлийа селе һэма һешка һазьркьр жь гоште бэрха парэ, кавьр'а һәксалэйэ, п'эри нан бөхвэ диса һэр'э, эз-заньм шөхөле тэ гэлэкьн, вәхта тэ т'өнэ тө һькари гэлэки э'глэби. Ль вьра жи Қөршут бэр дери дит к'ома хвәлийа жь к'озийа дара, хуна пэзе шәржекьри, к'идэре т'ьжи мешь бьбун, ле эви ль вьра қә нәкьрә қужин у шэр'-дэ'w нәкьр. Жь һәспе пәйабу, хөлама һәсп бы даре баг'ва гредан, чунэ һөндөр' хварьнхане, т'ер қәлийа селе хварьн у чэнд т'ас шәрбэта ширьн сәрда вәхварьн у сйарбун чун, қә нэгөтын мали ава...

Қөршуте базарбаши иро шәһәр гьшки гәр'йа у һатэ бэр дэре шкәвта, кө теда т'оп чедькьрын. Ханэ һостакн занэ анибу, эв фьле Ване бу, наве ви Хачо бу. Эви ль ве шкәвтеда т'оп чедькьрын. Эв шкәвт қэдэг'э бу, һәркәс изна ви т'өнэбу бе ве шкәвте. Ле изна Қөршут һэбу, бһата һ'әйата шкәвте. Вәхте эв һатэ бэр дэре шкәвте, эви хөламе хвэ бэр дәрге шкәвте һьштьн, хвә-хвэ жь һәспе пәйабу, һәсп шәм хөлама һьшт, т'әне чу шкәвте. Эв шкәвт т'ьме қәрәшьл ле һэбун, вана заньбу изна Қөршут һәйэ, ләма изьн дан эв чу. Ле Хачо жь дурва дит Қөршут we те, эв хвәхвә пешда чу у гот:

— Қөршут, тө сэр ч'э'ва һати, чь һ'өкми дьки? К'эрэмкэ бежэ?

— Хачо шаң, аз т'ө һ'окми накъм, ле һе дөһ Хано готә мьн: „Қөршут, һәр'ә шәм Хачо пьрска, чьқас һ'әсын лазьмә бона хэвата ви, we иро базьрган бышинә бона һ'әсын?“.

Хачо мәрпкн ақьли дәлк' бу, әви хэвата хвә т'ьме бь фәсал дькьр. Сөр'а хвә кәсир'а ә'йан нәдькьр, әв һ'әвәки дөшөрмиш бу, гот:

— Шөхөләки мьн жи фәрз ль Хано һәйә, әзе гавәке шунда хвәхвә һәр'мә шәм ви у бежме чьқас һ'әсын лазьмә, вәки бьк'ьр'ьн, биньн...

Жь вьра Қөршуте базарбаши бәрбь дәрге Мусьле*) чу. Әв һьла нәгьһиштә дәргә, дәнге зәнгьле базргане т'өшара һат. Қөрүшт сәкьни, п'ак гөһе хвә да сәр, вәкн п'ак бьбһе, әв кә сәкьни, дәнге зәнгьле дәва шьнгә— шьнгәкә зәлал ль ви т'әсәлә бу. We шьнгә-шьнгер'а шабун к'әтә нав дьле ви, чьмки һәргав, вәхте т'өшаре дәркә дьһатнә чарсуе у әшийәе хвә дьфротьн, вана һәргав баща ви у п'ешк'еш дьдане. Хано қәдәг'ә кьрбу, кәсәки т'ө баш йане гөмрьк жь т'өшаре дәрәкә нәдьстәнд, әви нәдьһишт синоре вида, йане незики синоре ви т'ө кәс дәнге хвә базьрганар'а бькә, т'өшар сәрфнйаз дьһатьн у әшийәе хвә дьфротьн. Ләма базьрганед т'өшаре вәлатед дур дьһатнә кәлә Дьмдьме, мале хвә дьфротьн у ләма т'ьме ви шәһәрида чь әшийә бежи һәбу, бьгрә жь шәһәре һьндстане, Афг'анстане, Шаме, һ'әләбе, Стәмболе, Р'оме у Иране дьһатнә вьра. Ле Қөршуте базарбаши дьзикава бе Хано, бе к'әвч нәдьма. Бона we йәкбу дәнге зәнгьл, кә к'әтә гөһе ви, әв шабу у ләз ажотә бәр ви дәргәйи. Әв, кә һат бь хөламава жь сура кәләйә бльнд дәрбаз бу, пыш дәргә әви дит базьрганәки дәвайи мәзын, незики дәһ қәйнт'әрә дәвә сәкниә у базьрганбаши мәзыне дәргәванр'а хәбәрдьдә.

Хвәйе базьрган ль дәвәки п'есир р'әш сйар бу, р'и-

*) Се дәрге кәлә һәбун, йәк алиә Мусьле, е дьне алиә Т'еһране, с сьсйа альә Ване...

данәкә дьрежә лейә, қан'утәки съпи лейә. шә'рәкә снийә
ль серийә, ә'галәкә р'әшә сәр шә'реда ль серийә.

Әв ә'гал бона we йәкәйә, wәки шә'р жь сери нәк'әвә.
Шә'рә әвқасә мәзын бу дьһат дьк'әтә сәр мьле wi, әв жи
бона we йәкә, wәки тә'в ле нәхә. Шьвқальнәкә дрежә бь
сәрькева дестда бу, әви қолап-қолап қәльн дьк'ышанд
у ду сәр хwәр'а бәрдыда. Хөлам у дуажое дәва гьшкә бь
сыль'ә доревун. К'өвш бу, wәки т'өшар к'өрдн ньза-
ньбу, ле дилбәнде wi пер'а һәбу, әви дьготә дилбәнде
хwә, дилбәнд бь к'өрдн wәльдгәр'анд мәзыне дәргә-
ванар'а. Қөршут т'әмулнәкьр дур бьсәкьнә, ажотә незики
базьрганбаши. сылав дае, гот: „Мәрһ'әба“. Т'өшар сыла-
ва wi вәгьрт. Қөршут жи ә'рәби п'ак ньзанбу, ле әв чәнд
салбун базарбаши бу әви һ'әвәки сәрәдәри змане ә'рә-
ба дькьр. Т'өшар т'ыхминкьр, wәки әве сылав да wi әв
жи ә'рәби һьндьк занә. Ләма вәгәр'ийа сәр дилбәнде
хwә бь ә'рәби готә, ле дилбәнд wәлгәр'андә к'өрдн:

— Т'өшар дьбе әва базьргәне Дөмөшқейә, наве мьн
Ибн Бәтутийә. Мьн зуда жь т'өшара дәрһәқа бажаре кәла
Дьмдыме бьһистйә, готьнә мьн, wәки Ханое Ч'әнгзер'ин
мирәки мақулә, зә'фи бьлийанә у р'әһ'мә, т'өшара һ'ьздь-
кә. Әва шара ә'wльнә мьн базьргәне хwә ани шәм wә.
Wәки әз бьвиньм, мал ль вьра п'ак те фротане, әзе т'ьме
бемә шәһәре wә...

Қөршут бь бәнгзәки дәвк'ән, гот:

— Бежә т'өшар тө сәр ч'ә'ва һати, к'әрәмкә, чь мале
тә һәйә нава wәхтәки кьнда гьшке бе фротане. Чарсйа
кәла Дьмдыме һәрғав т'ьжи мьхлуқәтә, нә кә т'әне к'өрд-
ль вьра һәнә гәлә асори, фьлә у адрбешан. Чь һур-муре
жь wәлате дәрәкә те — гьшк те фротане, т'өшар әшийәе
хwә пащда набьн...

Wәхте Қөршут өса бь бәнгзәки хwәш хәбәр дьда,
т'өшар зур'ьбьбу ль wi дьһер'и у хөламе Қөршутә бь
ч'әк-сыль'ә дьһер'и, дьле wiда миасәр бу, wәки һәма әв
хwәха Ханое Ч'әнгзер'инә, вәгәр'йа сәр дилбәнде хwә, бь
ә'рәби гот, дилбәнд диса wәлгәр'андә к'өрдн:

— Т'ощар дыбе: „Эз зэ'ф шамэ, wэки бэре э'wлын эз бэр дэрге ве кэла мэзынэ э'йан р'асти Мир Ханое Ч'энгзер' натъм. Нэлбэт эв бэхте мын бу“...

Qөршут гот:

— Бежэ т'ощар, эз нэ Ханое Ч'энгзер'иньм, эз базар-башимэ, ле, чава т'ощар гот, Ханое Ч'энгзер'ин р'асти жи мэрики меванн'ызэ, е кё бь дьле сах тенэ щэм мэ.

Р'энге т'ощар н'эwэки хэйири, эwi шэрмкьр. wэки эв гьлие зедэ готын...

Qөршут н'окм кьр, сэр мэзыне дэргвана, wэки wi т'ощари бьвнэ чарсие ль хана Муса бьnewьриньн. Хwэ хwа ажот чу. Эw хан т'эзэ натьбу авакрыне, ханэкэ зэ'фэ мэзынэ р'ьнд бу. We ханеда чэнд ч'э'ви нэбун, нэр ч'э'вик башqэ-башqэ дэре ван вэдьбу бэрбь чарсие. У гава, кё т'ощар дэстпедькьр эшийае хwэ дьфрот, щики дьнеда нэдьбьр, нэр дэре ч'э'вйа кё мале wi теда, вэдькьр у дэстпедькьр дьфрот...

Wэхте базьрган нат, ле ньла нэгьништэ хане, Мусае хwэйе хане кё дэнге зэнгьл бьнист, дэстхwэда те дэрхьст, wэки эв дэнге базьргане т'ощаранэ, лэз дэрк'этэ пешийа ван.

Эw мэрие, кё Qөршут базьрганр'а шандьбу, хwэ гиһандэ Муса, готе:

— Апе Муса, Qөршут эв базьргана шандийэ щэм тэ, wэки тё хана хwэда р'ьнд щи бьки.

Муса гот:

— Сэва хатьре Qөршут эзе щики р'ьнд бьдмэ wi..

Муса э'рэби р'ьнд заньбу, эw натэ щэм т'ощар э'рэби пер'а хэбэрда. Т'ощар бь шьвqэлна хwэ, һедика стёе дэве хьст, гот:

— Их, их, их...

Дэве һеди бэре э'wлын бь лынге пешьн чок да э'рдепаше нэрдё лынге пашьн, фэсал ль э'рде их бу. Т'ощар жь дэве пэйа бу. Wана сылав данэ нэвдё.

Муса да пешийа т'ощар эw бьрэ we ч'э'вие, йа кё

we быда ви, нишани ви да. Т'ощар кӧ фьрӧйа хане дит, дэр'авӧ у дӧг'ле, кӧ we эшийае хвӧ ле дайнӧ дит, гот:

— Wӧлӧһ, эва хана жь хана Бӧг'даейӧ лапӧ мӧзын кемтьр нинӧ, һӧла четьрӧ жи... һӧла бьнер' бӧг'ирӧ жи теда һӧйӧ бона хварьн чекьрьне.

Әw дӧрк'ӧтӧ бӧр дери, һ'ӧкми сӧр хӧлама кьр, wӧки эшийа бьк'шиньнӧ хане. Хӧлама бӧре э'wльн дӧвӧ гьшк кьрнӧ һ'ӧйате, данӧ ихкьрьне, бу э'р'ӧ-ӧ'р'а дӧва ихбун. Паше хӧлама дӧстпекьр эшийа вӧкьрьн у к'ьшандьнӧ хане.

Иди незики нивро бу. Qӧршут бӧрбӧ мала хвӧ чу, ле qӧстана ль соqаqа мала Mӧхсуд ле дьма, wьр'а чу. Wӧхта әw незики мала wан бу, Дилбӧрӧ ль бӧр дери бу, әwe жи we р'ожа тӧвӧ хвӧш, халичӧ, әмәни, зили у кӧлав дӧрхьстьбун дӧрва жь т'оз у хӧбара звьстане т'ә-мьздькьр. Ә'йда сӧре сале незик дьбу. Әwӧ ӧса бь һ'ә-wас хӧватеда мьжул бьбу, qӧ т'ьхмин нӧкьр, wӧки Qӧршуте базарбаши хӧламава соqаqа wанда тен. Шьвӧкӧ чопьлмӧе дӧстда бу, әwe ль халичӧкӧ мӧзын дьхьст, т'оз жь халич'е qӧлоз дьбу.

Qӧршут кӧ ч'ӧ'в Дилбӧра бӧдӧw к'ӧт, к'ьзин жь дьле ви һат. Дӧст бьрӧ сьмеле хвӧйӧ тӧнькӧ назьк бада, к'ӧ-лос qоткьр у qӧр'ӧ-qӧр'ӧ ль хӧлама дӧнгӧки бьнд һьлат, wӧки Дилбӧр бьбһе:

— Һун чь минани дӧвӧч'ийа ль сӧр һӧспа дьлок'ьн, мӧрвь т'ьре һун нӧ жь э'шира Бӧродӧраньн, нӧ шӧр'ване Ханое Ч'ӧнгзӧр'иньн, зу хвӧ бьгһиньнӧ һӧв!

Баве Qӧршут һьла һе сахйа хвӧда әw зӧwьшандьбу, паше Qӧршут диса чӧнд шара зӧwьшибу, се жьне ви һӧбун. Дьле ви к'ӧтьбу Дилбӧра ч'ӧ'в бӧрӧ бӧлӧк, әw чӧнд шарбун мӧри дьшанднӧ мала Mӧхсуд, wӧки Дилбӧре хвӧр'а нишанкӧ у тьштед ӧса qимӧт дьшанднӧ нишанийа we, е кӧ ль wандӧра бит'ӧр нӧдьбун. Әw малед хас т'ӧшара жь wӧлатед дур п'ешк'еш жер'а данин. Ле әw нишаниед бьһа нькарьбун дьле Дилбӧре бьк'ьр'йана, нӧ жи баве Дилбӧре бьдана тьмакьрьне, хвӧзгиние we һӧр-

гав бь ван нишанава пашда вэдгэр'йан. Мэхсуде баве Дилбәре дьготә ван хвәзгинйа:

— Се жьне ши һәнә, әз Дилбәра хвә надмә сәр се һешйа. бьра һәр'ә жьнәкә дьне бь ван бәртила п'әйдакә...

Р'асти жи Дилбәр қизәкә зә'фә бәдәш бу. Бәжнәкә назьк тәнькә минани сур'авелка лебу. Деме we гөловәр' оу, тә дьгот һивә, ль сурәте ч'әпе, незики хәвава we, халәкә лебу. Әwe хала гәрдәна шейә спи чилә-қәрқаш у сурәте шейи сори минани сева, нә кә Қөршут т'әне дин дькьр, ле к'ижан мәри ч'әв ль we һорие дькәт диндьбу, жь we бәдәшнйа we. Гәлә хортед дәләлә жь әһле кәле, кәр'ед мадуле әшира Бәродара сәр Дилбәре бәнди бь-бун у хвәзгини дышандьн, ле Дилбәре әш дьлнәдькьры... Хени we бәдәшнйе, гава Дилбәре хәбәрдыда, хәлқәки бәширьни лебу, тә қәй дьгот нә мәрийә гогәрчинә қәбә-қәба шейә. Әwe ч'ә'ве хвә кьл нәдыда, ле мәрие һәнәс кә Дилбәр дьдйтьн, әш ч'ә'в-бөрие шейә р'әшә—қәйт'ани дьньһер'ин, башарнәдькьрын, шәки әш ч'ә'ве хвә кьл нәдә. Т'әме бист у чар гөһие һунайә дьрежә сәр пыштеда дадылқйан. Бона к'әшиә нав гөһйада бь қәйт'ана сор к'әспьке бәре дарда кьрьбун. Шәки ч'ә'в ль гөһие we нәк'әвьн, чәнд ньвьште мәллә жь қөране нвиси бун бона т'ь-льзме, гөһие weда дардакьрьбун. К'әмбәрәкә зивә зер'кьлдайи ль пыште бу. Ль сери т'асәкә зивә шьр'ькьри бу. Бәрщенике we, т'ор'а стөе we, мори у к'арбаред шейә дәләл синге we дьньхамтьн. Алие р'әсте хьземәкә шьр'ькьри бевледа бу, шьр'ке хьземе дьһатьн дьк'әтньә бәр пышта we, һ'әта базьн жи шьр'ькьрьбун. Лыгдада т'әме кондәре Ване бун...

Вәхте Дилбәр ньшкева ч'ә'в Қөршут к'әт, әwe бь әдәте кал у бава, бәре хвә гөһаст, пышта хвә да ши. Ле Қөршут қәстана һ'әспа хвә ажотә незики we, гот:

— Р'өһ'е мьн, чьқас тә бәре хвә жь мьн бьгөһези, ле төе неч'ира мьнби, бәрмалийа мала мьнби.

Әв гылиед Қоршут ль Дилбәре хвәш нәһат, әвә шәрм да алики, иди бәре хвә да ши, һәма мерани бь ә'к'с, гот:

— Тө нәһәқ бь we гөмане дьфькьри, әз нә неч'ира тәмә, бәсә, се неч'пре тә мала тәда һәнә, әвана нһа нив'йа тәнә, һәр'ә шәм wan...

— Чьма пә'рие зедә мерар'а гөнәйә, нә қөране әв изьн дайә мә, мера...

Дилбәр һерс бу, гот:

— Р'йа хвәда һәр'ә, әз нә неч'ира дәве тәмә... .

— Wәләһ, һәрке бь п'әрәвә, һәрке бь зоревә, әзе тә бьвмә мала хвә.

— Нәби тә т'ьре, wәки тө базарбашийи, тө кари қи-за жи зоре бьви? Тө зани чар бре мьн һәнә, әвә тә миная р'увийа п'осткьн, п'ак бьдә ақьле хвә.

Дилбәре әв гыли готьн у р'әви, чу мал...

Гәрәке бе готьне, wәки дьле Дилбәре зуда к'әтьбу Шәбабе кәр'с Ади. Әв чәнд шарбу wана ль холе, wәхта бьндаруке соз дабунә һәвдө, һәвр'а сондхwәрьбун, wәки әвана һәвдө бьстиньн. Әв йәк галә шаһьлава ә'йан бу, де у бәве Дилбәре бьһнстьбун. Әвана жи нә мьқа-бьли һ'ызкьрьна wan бун, чьмки алики әвана жь қәбилә-ке бун, алине дьне жи Мәхсуде бәве Дилбәре у бәве Шә-баб, Ади брамаке һәвбун. Wәхте дйа Мәхсуд чьбу р'әһ'-мәте, мьрьбу, дйа Ади шире бьстане хвә дабу Мәхсуд, әв мәзьнкьрьбу. Әвана һе зар'отнеда һәвдө һ'ыздькьрьн чава брамак. У чахе, һәрке кәсәки тьштәки хьрав бьгота йәки жь wan, әвана ньшта һәв дьгрьртьн, нәдь-һьштып, wәки кәсәк гылики тә'л бежә wan. Хени we йәке һәрдө бона хвәйкьрьна кәла Дьмдьме к'әтьбунә шәр'а у ль wedәре жи братийа wанә хуне т'әстиқ бьбу. Мәхсуд у Ади әв чәнд шарбун дәрһәқа һәрдө шаһьла хәбәрда-бун, қайила хвә дабунә һәвдө у шөхөл мабу һәр сәр we йәке, wәки пайизе дә'wәта бре Дилбәре бькьн, паше Ади бь ә'дәт хвәзгиние хвә бьшинә мала Мәхсуд.

ЧЕКЪРЬНА МЭЧИТЕ

Кэла Дьмдьмер'а мэчит жи хатьбу авахьрыне. Мэчитэкэ өса к'ав хатьбу авахьрыне тэ қай дьгот һэвалщениа мэчита Стэмболейэ. Вэхте ньжйаркьрына мэчите к'ота бу у мьнара вейэ бльнд һазьр бу, вэки мэллэ р'абэ сэр ве бльндае у дэ'а бькэ, мьхлуқэт бе ньмеже. Ле мэллэ һе т'өнэбу, Хано хвэхвэ р'абу сэр мьнаре, эви жорд'а нэ к'ө т'эне бажар'е кэле дит, эви дит гэлэк бэст, гэли, нэвал у ч'йаед дур — гьшк пева һатнэ хванекьрыне. Гава к'ө эв пэйа бу, эви готэ һоста:

— Һостэ Надьр, сэва ве чекьрына тэйэ занэ у р'ьнд т'ө лайиқи, вэки эз ч'энгэ зер' бьднэ тэ жи. Ле гэрэке т'ө чар қ'өбед минани ве мьнаре бльнд аваки. Эз дьвем т'ө п'ак зани, вэки шаһ Абас шьһ'йэ, эв мэ с'өнийа һ'ьзнакэ, һэргав эскэре гьран дьшинэ сэр мэ шер'. Ван қ'өбада т'эме қэрэшьле шэве у р'өе ве бьсэкьнын, гава к'ө дьжмьн хатьн, эве бьвиньн, шабе бьднэ мэ.

Һостэ Надьр готэ Хано:

— Мақул, нэ эз жи с'өнимэ, эзе қ'өбэнэ өса чекьм, вэки тэ ль ш'өһэре Бэгдае жи нэдитьнэ у қэрэшьле жь ван бльндайа һэрчар алие кэле, ве пева хване бькьн.

Иди пайиз бу. Тэрэшьл: қ'өльнг, р'өшелэ. думэ-қэск у ед майин зуда фьр'ибун чьбунэ Бэр'ие, шие гэрм, к'ндэре звьстана бэрф қэ нак'эвэ, һэргав гэрмэ. Р'астэ, пайиз бу, ле һэва һе хвэш бу. Сьбэкэ пайизе бу, эзма не шин сафи бу жь а'ура. П'энце тэ'ве зуда дабу дэшт у зозана, һэр ш'өһэре кэле бьн сьнеда бу, чьмк'ө ч'йае Дьмдьмейи бльнд нэдьһишт зу тэ'в бьк'эвэ сэр кэле. Әһле кэле ве сьбе гэлаки зу р'абубун. Чьмки р'ьнгэ— р'ьнгэкэ өса қэвин жь ч'йе дьһат, гьшк һ'ьшйар кьрьбун. Вэхте һ'име кэле к'олан, ль ведэре гэлэ йап'ие ханийе кэвн дэрдьк'этын. Карапете һосте кэле гот: „К'эв-шэ ль вьра бэре жи мэри һэбунэ, ле жь дэст һ'эжандьна ч'йе, гьшк вэранбуйэ“.

Уе сьва хвэш мэллэ Р'эшит минани һэргав р'абу сэр мьнаре бь дэнгэки былнд э'шарэт кьр, вэки вэхта ньмежейэ. Дэнге мэллэйи зиз к'этыбу ван ч'йа, нэвала у бэре зьнара, тэ қэй дыгот эва нэ мэллэкэ, эва гэлэ мэллэнэ ль ван ч'йа, нэвала у гэлийа азандькьн. К'обра вийэ һөлэйи хвэш гэлэки дур мэрьва дьбьхист у эв гондэд дора кэле, вэхте эв дэнге мэллэ Р'эшит дьбьхистьн, вана жи ви чахи дэстбь ньмежа хвэ дькьрьн...

Әһле кэлейэ мер, һэма кё ве сьбе бьхистьн дэнге мэллэ Р'эшит, мьсине хвэ һьлдан у бэрбь мэчите чун. Уе гаве Ханэ жи чэнд хёламэ доре бэрбь мэчите дьһат. Щмаэ'те кё дит Ханойэ, хвэ данэ алики, р'е данэ ви, вэки эв пешие һэр'э мэчите. Гэрэке бе готье, щмаэ'та Бэродэра гьшка Ханэ һ'эздькьр, чава мерхас, чава мэрики р'аст у р'әһ'м. Ханэ бэри гьшка дэргэр'а дэрбаз бу, чу мэчите. Әв чу сэр канийа к'ар'езкьри, йа кё анибунэ һ'эйата мэчите, бона дэстньмеже, чэнд ч'эвие ве һэбун, хөлэ-хёла ава сар бу жорда дьһатэ хваре. Щие кё әви ле ньмеж дькьр башқэ бу...

Әв дё сала зедэтыр бу мэчит һатыбу авакрыне, ле мэллэ т'өнэ бу теда ньмеж нэдыбу. Әв чэнд щарбун мэллэ дьһатнэ щэм Ханэ, вэки қөльхи мэчите бькьн, ле Ханэ эв қэбул нэдыкьрьн. Щарэке мэллэк жь К'эрбэлае һат, наве ви Мэмэдэ'ли бу. Йэки к'өр'нук бу. Сурэте ви хөрйа өса кьрьбу: тэ қэй дыгот тэйрока бһарейэ гём-раһ' ль зэвийа т'эзэ чанди у т'эзэ т'апан кьри хьстйа, қөл-қөлки кьрийэ у пэй ве йэкер'а щина ганьм ле шин-буйэ, ле щина жи қэ шиннэбуйэ. һэма өса серэк льгьһижэ. Пьрч'а р'уе ви жи өса т'ел-т'ели серэк бу. Мэллэ, чава э'дэт бу, р'уе хвэ һ'ьнэкьрьбу, ле т'еле р'уе вийэ серэкэ һ'ьнэкьри. эв кьрьбу ә'ливат. К'е мэллэ дь-дит бэрхвэда дыгот: „Бьсьмьлаһ, эв чийэ?“ Бэре хвэ дьгёһаст у дьк'энийа. Мэллэ незики Ханэ бу, қэ сьлав жи нэда Ханэ қөр'э-қөр'э, гот:

— Шаһ Абас эз шандьма щэм вэ, вэки эз қөльхи ве мэчите бькьм...

Хано бь авр'унэ туж дэґеке ль мэллэ ньһср'и, паше гот:

— Вьра вэлате к'орданэ, нэ щне шаһе Иранейэ, вэки эв мэлла бышинэ, хени we йэке эм к'ордын у дине ма башқайэ -- эмэ сөнинэ нэ шьһ'инэ, мэр'а лазьма, вэки мэлле ма жи к'ордбэ у сөнибэ. Ле тө э'щэми, быщэһ'ма жь ван дэра...

Бу п'р'қинья щмаэ'та сэкьни к'энийа. Ле мэллэ кө дит фьрштэнгбуна Ханэ, қэ дэнге хвэ нэкьр. чэлте хвэ һьлда у кэр'э-кэр' фьзьраид, дэрк'эт чу...

Ле мэлле кө иро ль мьнаре э'бабэти хвэде дькьр к'орд бу, эви жь э'шира Мөқьр'яа бу. Йэки сьвьки шаһьли зарин бу. Вэхта ньмеж к'өта бу, мьхлуқэт иди бэрэ-бэрэ жь мәчите дэрдьк'эты. Ви чахи дө сйара ажотэ бэр дэрге мәчите, сылав дан, паше ньрскьрын:

— Ханэе Ч'энгзэр'ин ль вьрэ?

Чэнд мера һэвр'а готын:

— Бэле, эви ль вьрэ, we һна жь мәчите дэрк'эвэ.

Һаспе ван к'эфеда мэвьщибун, эв йэк к'эвш дькьр, вэки сйар щики дур у э'щэлэ һатьнэ, нэ қасьде херенэ, чьмки эв лэзбуна кө вана ажотэ бэр дэре мәчите жь э'дэт дэр бу, нэ шөхөле шарна'те бу жи...

Хорте пешьн к'олосэки дэвэт'уки сери бу. Дора к'олос шэ'р-шэмақи ле и'ечабун. Р'ишине шэ'рейэ дьреж дьһатьн дьк'этно сэр мьла. Гава кө хорт хэбэр дьда у сэре хвэ дьбьр дани, р'ишине шэ'ре пер'а дьһ'эжйан, к'авийа р'ьнд дьда сурэте ви. Р'ьмакэ мовькьри дэсте р'астеда бу. сэре р'ьме қотькэ пева дарда кьрибу, мэрвь т'ьре эв нишанэк бу, чьмки эв қотьк ль сэре р'ьма хорте дьнеда г'өнэбу. Хорт қайиша р'ьме жь зэнгөс дэрхьст, вэки льнге ви р'эһ'этбэ. Шурэки кэван ль к'елэкеда дардакьри бу. Қальбе шуре ви бь базьне зивкьрьбу. Қэвза шур жи зив бу, ле бь зер' кьлдабу у бэр тэ'ве дьбьрқи. Мэрт'алэка шамийэ*) гөловэр' ль мьле ч'эпеда бу, дора дэвзэндька мэрт'алейэ гьртьне бь т'еле сор, спи у к'эск

*) Шамийэ — йанс ль шэһэре Шаһе һатйэ чекьрьне...

нышандьбун. Әу йәк әйән дькър, вәки шаһләке бь дьләки һ'өб не т'ьли-печ'ие хвә һунандьбу әу қәйт'ан. Сәр архальхе вида зьри лебу. Әу зьри синге ви һ'эта навьке жертър у навмыла ви һ'этани к'әмбәра пыште һыла һ'әвәки жертър хвәйдькър жь дәрбед нәйара. Мьле зьрие дереж бун, дьһатын дьк'әтнә сәр биләка ви у жь дәрба хвәйдькърн. Пиштокә бәр пышта видабу, т'әтке п'иштойә кәван жь бәр пыштеда хване дькър. Һәспе бы вида бози хал-хали бу. Кәс иьзанә чәнд р'ожа р'е һать-бун, ле диса һәспе боз р'әһ'әт нәдьсәкьни, әрд п'ек'ол дькър, дьзгин дьк'ышанд, һ'ир'ә-һ'ир'а ви бу, ле-ле бу сәр сурер'а банздә, һәр'ә һ'әйата мәчите...

Мәрие кә жь мәчите дәрдык'әтын бь дьләки һ'әвас ль ви хорти у һәспе боз т'әмашә дькърн. Сйаре дьне жи бь р'ым, шур, мәрт'ал у қәмә бу, ч'әк-р'ьһале вийә хьлмәт нишандькърн, вәки әв жь ньсла к'әсибанә. Дь-вәк әу хөламе ви мақулийә..

Хано пәй хьлазбуна ньмежер'а ль һ'әйата мәчите чәнд мәрийар'а хәбәрдыда. Гава готнә ви, вәки дө қась-де нә нас бәр дәре мәчите пьрса ви дькьн: әв һедика бәрбь дәрге мәчите һат. Каләки дәсте хвә дьреж кьр, готә ван хортед хәриб:

— Әви һани бьнд Ханое Ч'әнгзер'инә те.

Хорта дит мерәки бәжнбьльнд, говдәки мәзьни ле, ве веда те, хөламе ви доренә. Ә'баки сьпи лейә, сәр ә'беда қап'утәки қавәр'әнгг авитйә сәр мьле хвә. Пыш-тәкә к'әрманә ль навкелке нечайә, хәншәрәкә бәр пыште-данә. Қәвза хәншәрейә жь һәстйе спи бәр пыштеда хва-недькә. Вәхте әви гав дыда әрде тә қәй дьгот әв ши бьн лынге вида дьтәвьн. Сьмеләкә дьрежә п'альк ле бу, сьмеле ви чур'бун, ч'әве ви гьр, бөрие вийә сьхә к'ав дальқийа бун. Ль сурәте ч'әпе дәг'мәк һәбу, әве бьрине бирдани р'ожед ог'рмед гьранә дәрбазбуйи. Хано кә не-знки ван бу, гот:

— Мәрһ'әба, хортед дәлал, һун хер һатьнә, чь қә-вьмйә? Һун жь к'ижан ә'ширенә?

Һәрдө хорта жь һәспа банзданә ә'рде, сылава ви вә-
гьртън. т'әмәнә бун. Әв хорте кө ч'әк-р'һнале р'һндә ле,
гот:

— Чь херә, мадул. Әм жь ә'шира Шькаканън, әва
чәнд р'ожә сәрбазе шаһ Абас к'әтънә нав мә, хәрщ т'оп
дькьн, ле әв нә хәршә һәма т'алан дькьн, чь бәрдьк'әвә
р'апеч'дькьн дьвьн, һәрке нанбә, һәрке һасьлбә, һәрке дә-
варбә, һ'әта ньвине мала жи дьбьн. Вәки йәк бәр ван
хәбәрдә, йане бежә кө әзи к'әсибьм тыштәки мьн т'өнә, вә-
ки әз хәрщ бьдьм, сәрбазе шаһ Абас ви даве нава қамчйа
у зоп'а өса дьк'өтън, вәки ида жь ә'рде р'анабә. Гәләк
жьн, зар'ед. һур, пир у кал тенә зерандьне. Гьрә-гьре
р'испие ә'шира мә, әм шандьнә шәм тә, вәки тә к'омәке
бьди мә, әме шәр'кьн мқабьли ван.

Хано кө әв гьли бьһист, к'әтә мьтала, дөшөрмиш бу,
Әви заньбу, вәки әв нькарә һәр'ә, чьмки һостә Надьр
гәрәке дәстбь чекьрьна чар қөба бькә. Хени ве йәке
Хачое һосте т'опа әв се мәһа зедәтьрбу чубу
шәһәре Ване, вәки һ'әсьн бинә, ле һе нәһатьбу, һивийа
ви бу. Йәке жи к'әтә бира ви, чава ә'шира Шькака қә
дәст бәр хвә һьлнәда, мқабьли шаһе Иране, вәхтеда
шәр'нәкьр, гот:

— Алики һун нәһәқьн, мәзьне вә нәһәқьн. вәхте шаһ
Абас әскәре хвә шандә нава вә вә қә дәнге хвәнәкьр, вә
пер'а шәр' жи нәкьр, һәла сәрда қөрбан шәрже дькьрьн.
Ле гава кө шаһ Абас әскәр дьшандә сәр мә, вә диса қә
дәнге хвә нәкьр. Ле, к'әрәмкьн, әм һәр'нә диwanхане.

Хано дәм у дәзге ви хөртир'а, фьрасате ви, зманс
вийи мадулр'а т'ьхминкьр, вәки әв хорт жь сәршәранә.
дьбәк көр'е бәге ә'шира Шькаканә. Әвана һедика бәрбь
диwanхане дьһатьн, Хано диса, гот:

— Сөлт'ане Р'оме, шаһе Иране мә к'өрда бәри һәв
дьдьн, әм һәвдө қьр'дькьн, паше әвана стөе мә сйардь-
бьн у мә т'алан дькьн. Демәк нәһәқи мөданә жи, фә'мда-
рийә. хорте дәләл?

— Бәле, мадул.— хорт гот.

Әwana кө һатнә диwanхане, Ханә шандә пәй көр'е хwәйи мәзын, әw кө һат, готедә:

— Севдин, лао, эла Шькака к'әтйә тәнгасие, чаwа һәwә мьләте мәйә, ә'ширын, пенсьд хортед шаһьл һьлдә һәрә.

Хорт жь шиe хwә р'абу, т'әмәнә бу, гот:

— Мафул, әм зә'ф р'азинә, хwәде мә р'ожәке тә нәдә шәрме...

Һәмә wә р'оже пенсьд хортед ә'шира Бәрәдәра жь кәлә Дьмдьме дәрк'әтын, чунә һәwарийа эла Шькака....

С Э Р Е С Ъ С Й А

Һ'ӘМЗӘ ЧАВЫШ

Р'ожәк мабу, wәки әйда сәре сале бькьн. We әйдер'а әм к'өрд дьбен „Нәврож“.

Әһлә кәлә Дьмдьме к'әре хwә дькьрын, wәки we р'ожа ә'зиз әшқ дәрбазкьн. Пәз шәрже дькьрын, қәли, һ'әлисә, к'ьфтә у хварна майин чедькьрын, әмиш һазьр дькьрын. Көлоч'е сәре сале дьпә'тын, нишанәк — гөстил, йане мори, йане жи п'әре зив дькьрнә нава көлоч', wәхте сьбәтыре р'ожа әйде ль нәфәре мале әw көлоч' п'арәwәкьрын, wәки әw нишан жь нәфәре мале к'ер'а к'әт—демәк дәwләтә we мале сәре виданә.

Шәwәке бәри р'ожа әйда сәре сале гәрәке әрһәдә ч'ук у мәзын әве хwәкьн, йане һәр'нә һ'әмәме, wәки т'әмьз тек'әвнә сала т'әзә. Һьнәк к'ьнще т'әзә дьк'ьр'ьн, wәки һәрғав у һәрсал к'ьнще wанә т'әзә һәбьн. Wan р'ожа ль чарсьа кәлә Дьмдьме, кәс һьзанә жь к'ө тен, т'ьжи дьбьн фә'лдар, дәwреш, к'очәк у мәллә. Wan р'ожа к'әра wан зә'фә, чьмки гәлә шаһьл тенә шәм wана, фә'лька wәдькьн: гәло we дьлк'әтие хwә бьстиньн, йане на, һьнәка жи шәм мәллә жь қөрәне ньвьшт дькьрын, wәки дьлк'әтйә сәр хwә бәнги бькьн. Мәллә қәстана һедика гөһе wанда дьготьн:

— Тө гэрәке ве ньвьште бьви бьн шемика мала баве кәч'ьке ч'әлки, әве хвәхвә бьдә пәй тә, бе. Ле гэрәке тө өса бьки, вәки кәсәк нәвинә.

Хорт дьготә мәллә:

— Вәләһ, әзе ишәв өса бәр шемика ванда ньвьште ч'әлкьм, вәки т'ө бәндә нәвинә..

Ван р'ожед ә'зиз һәрке зөр'әта к'е т'өнәбу, йане көр'е ви т'өнәбу, әв жи дьчу шәм мәлла, к'оч'әка у дәвреша фә'л вәдькьр у ньвьшт шәм мәллә дьнвиси, вәки әвләде ви һәбә. Ынәк жи нәхвәш дьһатьн бона сыла-мәтбуна хвә, ньвьшт дькьрьн.. Незикбуна ван р'ожед ә'зиз, гьмин жь шәһәре кәла Дьмдьме дьһат: ль чарсуе, дьк'ана, ханада, мәйдана дөвер гәлә әшийа, мал дәвар дьһатә фьротане. Ч'ук у мәзын, к'әсиб у дәвләти в'әре хвә у р'ожа ә'йде дькьрьн. Ль соҗаҗа, чарсийа, бәр дөре мала, сәр ханйа у ль ахинна агьр дадьдан, шаһьла дора агьр говәнд дьгьртьн у дьлистьн. Әв ә'йд у әшқ дәрбаз дькьрьн нә кө т'әне ль шәһәр, өса әшқ жи дәрбаз дькьрьн ль һ'әму гөнда, ль фьжла һ'әта шьвана жи, е кө бәр кәри у сурне нез ль чөле бун, әв ә'йда дькьрьн..

Тәми дабуна қәрәшьлед бьрҗед кәле, вәки ван р'ожед ә'зиз һ'ышйарбьн, дьжмьн сәр ванда ньшкева нә гьрә, чьмки әв чәнд шар бун шаһе Иране һ'әму мәшәл, р'е у мәни дьда хәбәте, вәки бь тәһәрәки кәла Дьмдьме кәвткә, мьхлуҗәте ви текә бьн дәсте хвә, хвәр'а бьдә хәвәте у р'е бәрбь к'урайа К'өрдстане вәкә. Ле ван һ'әму шара жи әскәре ви дьһатә қьр'е, к'өрда р'өв ль әскәре ви дьхьст у п'әшмурда дьр'әвийан, дьчунә Иране.

Бьбу ә'дәт: һәрәал, ве р'ожа ә'йде, 21-е мәһа адаре, мьшльса ә'шира Бәрәдәра ль диванхана Ханә р'удньшт. Ә'йд дькьрьн. Ве р'оже дәвләтие кәле: дьк'анчи, т'өшар, чөвдар у ед майин дьһатнә диванхане, һ'ьзури Ханә бьмбарәкйа ә'йде дькьрьн у һәдаий дьдан. Ве р'оже Фарьзе чөвдар, хвәйе чәнд һ'әзар пәз у гар'анед дәвара, сәл нәз да, гот:

— Эз ви сэд пэзи дьдъм бона эскәре Хано, е кӧ мӧ жь зӧлма шаһе Иране хвӧйдькӧ.

We р'оже Мусае хвӧйе хана мӧзын дӧһ зер' дан, гот:

— Эз ван дӧһ зер'а дьдъм, вӧки эм р'ӧһ'ӧт у брати дьжин ль кӧла Дьмдьме сайа Ханое Ч'ӧнгзер'ин.

We р'оже, һӧдайи анибун нӧ кӧ т'ӧне ӧһле шӧһӧр. гӧлӧ һӧдайи анибун мӧзынед қӧбила жь қӧза у гӧнда. К'е дьһат ль диванхана Хано р'удньшт, к'еф дькьрын. Қавӧ хварьн, финшанед шӧрбӧте, п'ӧлау, қӧлийа селе, к'ьвав у феки т'ьжи сӧр т'ӧхта бу. Ль саз дьхьстьн, дӧнгбежа у ашьқа к'ламед мерание у р'ожед чуйи дьготьн, һьнӧка бӧйт'е Фӧрие Тӧйра дьготьн, һьнӧка жи жь Аһ'мӧде Хани „Мӧм у Зине“ дьготьн.

Диванбаши дӧрда һат, готӧ Хано:

— Мадул қӧрӧшьле мӧйӧ жерьн мӧрик гьртьнӧ ани-нӧ. Ӑм чь жь ви дьпьрсьн, ӧв шаба мӧ надӧ, дьбе: „Чь гьлие мьн һӧнӧ ӧзе һӧр Ханор'а бежьм“

Хано пьрси:

— Чь мьлӧтӧ?

Диванбаши шаб да:

— К'ӧрдӧ

— Бьһельн бьра бе...

Вӧхте ӧв мӧрие нӧнас һатӧ диванхане, дье шыг'ара у қӧльна авитӧ бевле ви. Ӑв дьқӧке сӧкьни, паше гот:

— Сӧлам ӧ'лекӧм, ӧйда вӧ бьмбарӧк у пирозбӧ, т'ьме салед ӧса дӧрбаз кьн...

Хано гот:

— Тӧ сӧр ч'ӧ'ва һати.

Ши нишани ви да, гот:

— К'ӧрӧмкӧ р'уне.

Нан анинӧ бӧр ви, ӧви бь мӧ'дӧки хвӧш нан дь-хвар, бь we харна вир'а к'ьвш бу, вӧки ӧва чӧнд р'ӧжӧ нан дӧве ви нӧк'ӧтйӧ. Вӧхте ӧви нан хвар к'ӧта кьр, Хано готӧ ви:

— Қӧрба, бь қӧйде мӧ ӧ'шире: „Бӧре нан хварьн,

наше пьрс-һ'әвал кьрһн", бежә: тө к'ийи? Жь к'ижан ә'ширейи? Чь ль сәре тә қәһьмйә, вәки тө ве р'ожа ә'зиз жь мала хвә дәрк'әти, тә дайә сәр р'е у һати щәм мә, бе-жә, шәрмнәкә, чь қәһата мәда һәйә, әме бьднә тә. К'е хвә ль ә'шира Бәрәдәра гьртйә бе к'омәк нәчуйә...

Әв мерке нәнас финшана шәрбәте жь сәр т'әхтә һьл-да вәхвар, гот:

— Наве мьн һ'әмзә Чавьшә. Әз жь вәлате Диһар-бәк'ремә, жь ә'шира Халтамә. Мьн қольхи п'адше Р'оме дькьр, әва дәһ сал һәйә — бумә чавьше әскәр. Мьн гәлә хортед шаһьл һини т'ә'лиме дькьр, вәки дьжмьне дәһ-ләта Р'оме алт'кьн. П'адше Р'оме һәргав әм дьшанднә шер' мқабьли мьләтед майин. П'аша, қомандара у мәл-лед ван дьготнә мә:

— Әва мьләтана нә исламын, гавьрһн, дьжмьне ис-ламенә, гәрәке әм, жьна, кала, пира у зар'а қьр'кьн, мале ван жи т'алан кьн, нә гөнәйә—һ'әлалә...

Чава әскәре һ'әлал. мьн һ'әму һ'өкмә ван дьқә-данд, мә чь бежи дькьр, мә дил жи дьгрт, дани...

Мәллә у қомандаред Р'оме дьготнә мә:

— Ислам гьшк бре һәвһн...

Мә әв гьлиед ван баһар дькьр, ле гава кә әскәре Р'оме вәгәр'йа бәрбь вәт'әне мьн, дәстпекьр кәштнә. зар'а, кала, жьнед ниһ у т'алан кьрһн, хирәта мьн қәбул-нәкьр... К'әтә бира мьн т'әмйа кал у бавед мә, е кә зар'о-тнеда дьготнә мә:

„Сөлт'анед Р'оме, п'аше ван, дьжмьнед мьләте к'өрдьн“. Мьн тә'мул нәкьр, иди әз нькарьбум нав ванда бьмама... Әз жь шәһәре Стәмболе, жь нав әскәре вани лапи хас „Иенгичара“ р'әвим. Мьн зуда бьһиһьбу, вәки Ханәе Ч'әнгзер'ини буйә гөмана к'өрда. вәт'әне кал у бава жь шаһе Иране у п'адше Р'оме хвәйдькә. Ләма әва шәш мәһ һәйә әз р'әвимә ль сәре с'йаед бәрф у гәлиед к'урва һатьм қольхи тә бькьм, қә-льхи вәт'ән бькьм у һ'әйфа жьн у зар'ед к'өрда, кал у пира һьлдьм. Мақул, мьн гәлә әскәре сйари бона п'ад-

ше Р'оме хинкър, нна эз хатьмэ шэм тэ, эзе бь дьләки
Һ'элал бона тэ эскәр һини т'э'лиме бькьм...

Һ'эмзэ Чавьш гылие хвэ к'ота кърьн. Хано гот:

— Лаве мын, әв шире кӧ дйа тэ дайэ тэ, ль тэ һ'э-
лалбэ. Тӧ жи мынр'а сәр шэш кӧр'а — кӧр'е һ'эвтани,—
әви дәсте хвэ дьрежи мыщльсе кър,— әва гьшк жи тәр'а
бранэ. Ле гәрәке эз тәр'а бежым, бьра әв мыщльса мын
жи шә'дәбэ, һәрке тӧ сьдқәки сах у һ'элал һати шэм мә,
әм тәр'а бранэ, ле вәки тӧ һати бона мыг'әнәгие, өса бь-
занбэ тӧ хере навини. Дә иди һәр'э, кӧр'е мын, бьра ви
льбаси жь тэ бехьн у бышәвьтиньн, льбаснэ дьне бьднэ
тэ, бьра бин-бӧг'за п'адше Р'оме нав мәда т'ӧнәбэ.

Хано готэ кӧр'е хвэ:

— Лао, Һ'эмзэ Чавьш бьвэ зәг'ирәхана к'ьнща, бьра
дәстэ к'ьнще т'эзэ бьдне.

Ә'бдьлә'зиз кӧр'е Ханойи орт'е у Һ'эмзэ Чавьш жь ди-
ване дәрк'әтын. Әвана кӧ дәрк'әтынэ дәрва, Баро, мәзь-
нәки жь ә'шира Т'акорйа бу. зуда һатьбу гьһиштьбу
ә'шира Хано, гот:

-- Әва мәрййа хвәдеда һат гьһиштэ мә, әве гәләки
кери мә бе...

Щәвзо, сәрк'аре эскәр, гот:

— Вәләһ әзе ви бьвьм, бьра эскәре шаһьл һини т'э'-
лимекә...

Әв чәнд р'ожбу Һ'эмзэ Чавьш шаһьл һини т'э'лиме
дыкарьн. Дәнг зу бәла бу, нав һ'әму олк'ед ә'шира Бә-
родәра, вәки чавьшәки к'ӧрд жь Стәмболе һатйә
шаһьла һини т'э'лима эскәрие дькә. Һәрр'о шаһьлед
гӧнда дьһатьнэ шэм Щәвзо, пьрсдькърьн:

— Апе Щәвзо, к'әнге һуне мә жи т'опкьн бона һин-
кърьна т'э'лиме, әм жи дьхвәзын һинбьн?

Әви шаба ван дьда:

— Ләзнәк'әвьн, ван р'ожа әзе вәр'а бежым. Бәри
ә'вльн әме вана һьлдьн, әве кӧ һәспе ван һәнэ, ле әв
шаһьле кӧ һәспе ван т'ӧнэ, әм һьла набнэ бәр т'э'лиме.

Жь э'йда сәре сале чәнд мән дәрбаз бьбун. Н'әмзә Чавьш ида пенсэд шаһьл һини т'ә'лиме дькьр. Шаһьл бәрә—бәрә зедә дьбун, ле әви әв шаһьле кә жь олк'а у гонда т'әзә дьһатьн жь вана т'ахбуред башқә т'әшкил дькьр у һиндькьр.

Р'ожәкә һавине бу, нане чанди ида гьһиштьбу, к'әләнди, мәләнди у дә'с к'әтьбунә нав гәнъм у дьдьрутьн. Сьвәкә зу бу. Н'әмзә Чавьш дәрк'әтә дәрва: қьбә-қьба кәвотка бу, ль бәрә зьнара. Жь нав зәвье друйи жи дәнге к'ар'итка дьһат, к'ьвш бу вана шушукә хвә дәрхьстьбун, ләма жи өса ша дьбун. Әви we р'ожә чьқас шаһьле вийә т'ә'лиме һәбун һьлда дәрк'әтә бәста пыш кәлә Дьмдьме у шырокьр:

— Нун гәрәкә бьзанбьн, вәки әскәре сйари шәр'ада щие ә'вльн дьгрә. Сйаре һәспе гәрәкә р'ьнд бьзанбә чавә һәспа хвә we вәхте чәтьнда бьдә хәвате, вәки к'е we йәкә ньзанбә, сйарбуна ви бе фәйдайә, бе керә у зу we бе кәштьне...

Әви һәспе хвә ажот, мәйданәк гөмрәһ' жь ван дурк'әт, паше һәспе хвә вәгәр'анд у бь бае we бәрбь ван һат, ви бае һәспер'а әви шуре хвә, ч'әпо-р'аст өса чәләнг, к'ав, дьхәвьтанд, мәри ә'щәбмайи дьман. Паше мәйданәкә дьне жи чу. Әви чуйна һәспер'а зине һәспе вәкьр, қә пәйә нәбу, паше дьса т'әнге зин шыдандьн, готә шаһьла:

— Әзе нһа бьщер'биньм, чька к'е жь вә зу дьхәвьтә. Бәрә әме щидә зине һәспа же бькьн у лекьн, сйарбьн у пәйабьн, чька к'е жь вә т'ә'лим р'ьнд һинбуйә, зу ван шөхөла дьқәдинә. Дә һазьрбьн...

Вәхте әви һөкм дькьр, шаһьла һәвр'а зине һәспа же дькьр, паше дьса ле дькьр, сйардьбун у зутьре пәйә дьбун. Вана гьшка өса зу әв йәк дькьрьн, һ'әваса Н'әмзә Чавьш we т'ә'лима ванр'а дьһат у дьле хвәдә дьгот:

— Шькьр, нун зьләмед к'өрданьн нә е т'ьркәньн, е кә дьһатнә т'ә'лиме нәшербун незики һәспа бьвьн у

һъзанбун чава зинкын, мѧ эв һин дькър у ниве э'мре мѧ ванр'а дьчу.

Эви бѧ дѧнгѧки бльнд гот:

— Ида һун п'ак һини һ'ьщума хѧвата шур, мѧрт'ала у р'ьма бунѧ, п'ак дьхѧбѧтън у карьн дьжмьне к'ѧрда алт'кын.

Паше эви шаһьл кърьнѧ дѧ тира: һьнѧк һини хѧвата шур, мѧрт'ала у қѧма дьбун, һьнѧк жи бѧ р'ьма у тиркѧванабун. Һ'ѧзар шаһьли зедѧтьр п'ак һини ван т'ѧлима бьбун. Ле Һ'ѧмзѧ Чавьш нѧдьсѧкьни, эви һѧрр'ѧ шаһьл дьбьрнѧ чѧле бѧ ван т'ѧлимава мьжул дьбу. Щарна эви қѧстана һ'ѧта эваре шаһьл нѧдьбьрѧ нанхварьне.

Эви фькра хвѧда дьгот:

„Бьра һини бьр'чѧбуне жи бьвьн, вѧки р'ѧжед ог'ьрмед гьран бькарбьн бе нап тѧямиш бьн“.

Һ'ѧмзѧ Чавьш бѧ р'азьльхья Ханѧ чѧнд шагьрте хвѧйѧ р'ьндѧ—занѧ шандьбу гѧндѧд дури кѧле, вѧки щаһьле ван гѧнда һини т'ѧлиме бькьн...

Ханѧ һѧрсал пайиза дьчу неч'ире. Эви дьгот:

— Неч'ира һавине бе керѧ, чьмки ви чахи ч'ѧжьк, шущуке ван һе вьр'нинѧ, гѧнѧйѧ лехьн. Ле найиза каред хѧзала, голькед гак'увийа, кѧдкед һ'ьрч'а иди эп'ещѧ гьврьк дьбун. гоште ван хвѧшѧ, һѧр ви чахи гѧрѧке мѧрвьв неч'ире бькѧ.

Р'астѧ, пайиз бу, ле р'ѧжѧ һе хвѧш бун, тѧ'ве һе р'ьнд эрд гѧрм дькър. А, р'ѧжѧкѧ ѧса сьвѧ зу бу, Ханѧ у чѧнд мѧрие хвѧва чунѧ неч'ире. Ве р'ѧже эвана ль нава мешѧ һ'ѧта нивро вѧхте тѧ'ве қьжьланд неч'ир дькърьн. Паше һатнѧ сѧр ве кание, к'идѧре һѧргав һеса дьбун. Бѧр дарѧкѧ мѧзында, бьн сийа веда К'ѧчѧе кал, пьспоре неч'ира, карѧкѧ хѧзала п'осткър, һьнѧ гоште ве һуркър бѧ п'ьнщар'а бинхвѧшва кьрѧ һ'уре вейи шушти, һ'ур жи гоштѧ дани ч'ѧ'ла к'ѧлайи у к'урма агьр сѧр дани. Эв гоште майин жи кьрѧ к'вѧв, гот:

— Һун к'ѧрѧмкьн, һ'ѧвѧки қѧвати бькьн, һ'ѧта қѧлйа шьвана һазьр дьбѧ..

Неч'ира иройин, минани һәрғав, п'ак бу. Көшт'бун се каре хэзала, дө гольке гак'увийа у нерики бзнайи мәзын. Вэхте қәли жи һазырбу, вана дәстбь хварна қәлие кыр. Гава дө-се ч'ити хвәр'ын, Хано гот:

— Ә'мрада, т'ө хвар'ын жь хвар'на чөле мә'дәт'р у хвәшт'р т'өнә у әв жи қәлийа шьванабә.

Гышка гот: „Әшәд бьла өсанә“....

Гава кө нан хвар'ын, к'өта кыр'ын, р'абун шәндәкед неч'ира хвә ль қант'ыр'а баркыр'ын, данә хөлама у бәрбь мал шандьн.

Р'ева вана һәвр'а хәбәрдьда: к'ижан тә'жи бина неч'ире р'ьнд һьлдьдә, зу пешибьр'и неч'ире дыгрә, әглә дькә, һ'эта неч'ирван хвә дьгһинә ван. К'ижан тә'жи жи бизәкә, әвқас эгьн хвә надә пәй неч'ире у пешибьр'и неч'ире накә...

Сәрәке неч'ирвана, К'очое кал, гот:

— Жь зар'от'я хвәда һ'эта нһа әз неч'ирване дькьм, ле гәрәке бежьм, чьқас неч'ирван пьспорбә, ле бе тә'жи нькарә п'ак неч'ире бькә, чьмкө тә'жи бине зу һьлдьдә у занә неч'ир к'ижан али чу, р'еч'е нишани мәрийа дьдә...

Йәки бь ә'к'с гот:

— Апе К'очо, ләма тә да пәй тә'жие, тө чуйи әв бьзыне пир көшт ани, гоште ви жи нае хвар'не...

Әв гьлие ә'к'с, р'әнге кале да хәйирандьне, к'ьвш бу әв бәрхвә дьк'әт. Хано әв йәк т'ьхмин кыр, әви К'очое кал һ'ьздькыр, бәр дьле вида һат, гот:

— Әв неч'ира жь ван неч'ира т'әви башт'рә, стрөе ви әме диванханеда дардакьн, чьқас мадулед ә'шира бен у т'өшаред вәлате дәрәкә жи бен, ве ә'шебмайи бьминьн. Хвә К'очо бона гоште ви әв нәкөшт'йә? Р'асти бежьм стрөе өса мьн ә'мрада қә нәдит'йә. Ле әз ньзам әм чава һ'ьшк бькьн у чекьн, вәки бәдәв'йа сәре ви хьраб нәбә.

Әва гьлийана ль К'очое кал хвәш һат'ьн, әви гот:

— Эзе гази бәнгзадакым, бьра әw һ'ышк бькьн у чекьн, әwana ви шөхөлида һостанә...

Ван хәбәрданада wана qә т'әхмин нәкьр, чаwа иди незикки кәле бунә. Ньшкева дәнге гәлә мәрйя һат, паше к'әне гәләка ль Ханә т'әсәлә бу, бу минани һәwарзәке, чәнд дәнга һәвр'а готьн: „Ә'фәрьм, ә'фәрьм“...

Ханә пьрси:

— Әва чь дәнгьн у к'әньн?

Хөлама готә Ханә:

— Әв дәнге шаһьланә те, ньш ви гөжмәйи, ль р'аста Qәнди́ле, һ'әмзә Чавьш шаһьла һини т'ә'лима әскәрие дькә...

Ханә хwәст һәр'ә wedәре. Әwana weда чун. Гава кә әwana жь гели дәрк'әтьнә сәре гөжмә, ә'щербмайи ман, чьмки һатьбун вьра гәлә шаһьл у әһле кәле у жь гөндед незик, иро шер'бандьна т'ә'лиме бу, һа кә әwana әва сәдәке зедә һәйә һиндьбун. Әw шер'бандьн тыштәки өса һ'әwас бу, wәки мәрие кә wedәре сәкьнибун кәсәки жь wан т'әхминнәкьр, чаwа Ханә чәнд сйарава һатә щәм wан. Нав wан мәрие кә т'әмашәдькьрьн һәбун гәләк кал, ө кә Ханор'а гәлә шәр'ада мерани кьрьбун у ферьз дәрк'әтьбун мqабьли әскәред Иране у Р'оме. Хеләке шунда wана кә Ханә дитьн, һатнә щәм wi у т'әмәнә бун. Ханә сылава wан вәгьрт, гот:

— Чаванә, әз дьвиньм к'ьр'е шәр'а тенә wә?

Кал к'әнйан. Йәки жь wан гот:

— Нә хьраб бу, wәки мә бавита сәр шаһ Абас, ле әм һатьнә т'әмаша т'ә'лима шаһьла дькьн...

Ханә пьрси:

— Ә, qә т'ә'лима wан чаванә?

— Т'ө qөсура һинкьрьна wана т'өнә, һьла бьнер' чь һәнәра дькьн? Wәләһ һ'әмзә Чавьш забьтәки биланә.

Шаһьлә һьнәкә сйар бун. Һьнәкә бь шур, мәрт'ал, qәмә, башqә сәкьнибун, һьнәк жи бь р'ьм бун, әwana жи башqә сәкьнибун. Вьра һәбун тир-кәванчи, әwә пәйабун, дур сәкьнибун. Мәйдана т'ә'лим шер'бандьне нә щики

р'асти дуз бу. Щина һ'эзэк бу, قامуш ле шинд'бу, щина кэвэр бу, щина жи т'уме даре мешә бун. К'эвш бу һ'эмзә Чавыш қәстана щики өса б'жарт'бу, вәки һ'эму щийа шаһыл б'занб'н чава б'хэб'тын. Һ'эмзә Чавыш дур сәк'нибу. Әви б' дәнгәки т'әқл, гот:

— Һазыр!!

Әскәр, гышк к'ни сәк'ни, паше әви гот:

— Һ'ыщуми сәр д'жмьн!...

Ви дәнгир а шаһыла ажетә сәр һэв, ида ә'йни бу минани шәр'әки р'асти, һэвдө қәльбин ль ван һ'эзәка, щәва, т'уме дара у кэв'ра. Һ'эмзә Чавыш к'рә гази:

— Усьб, Р'остәм, мәр'в р'еме өса нагрә. Р'ьма хвә қайим к'еләка хвәва б'г'веш'н. Әз д'виньм р'емед вә минани даре гавана, не ч'еләка дажон, ви али, ви али д'һ'эж'н. Ч'ьма һун ч'еләка дажон? Бирнәк'н һунә шер'-даньн...

Мәрие кө т'әмашә д'к'р'н к'әнйан... Ван т'ә'лимада һ'нәк өса эг'н у з'р'нг һини фәсала г'рт'на мәр'йа б'бун. Ханә дит чәнд хорта вәр'с авитнә стөе мәр'йа г'рт'н, ле чәнд һ'эв ж' әве г'рти һаһанга қәмә авитнә вәр'с ж' стөе хвә б'р'ин у х'лаз бун. Әв йәк ль Ханә хвәш һат.

Һ'эмзә Чавыш д'са б' т'әқ'л к'рә гази:

— Бәсә, пашда вәк'ш'н! һеса!...

Паше әви хортед пәйа б' тир-кэван данә щер'банд'не. Вана тир-кэване хвә р'астк'р'н у бәри т'уме дара дан. В'ра жи т'ә'лимәкә һ'әвас бу...

Чәнд т'ә'лима шунда Һ'эмзә Чавыш әв жи данә сәк'нанд'не у паше гышкар'а, гот:

— Әз ве щер'банд'на т'ә'лима вә пройин р'азимә. ле гәрәке бегот'не, нав вәда һе һ'нәк һәнә нә б' д'ле м'н'н, һ'ла силь'һ'е п'ак наг'р'н, р'нд наднә хэвате. Вәхта шәр'да әве бенамусб'н у д'жм'не ван б'к'жә. Һ'ла б'нер'н, гәрәке шәр'к'ар чава р'еме б'грә хвә. вәхте һәр'ә һ'ыщуме у чава р'еме б'хэвтинә

Н'эмзэ Чавыш һәспе хвә зэнгукыр у һәспе чылапә кырчу, әв т'нк сәр ньшта һәспе бу. Ле wәхте һәспә ши вәгәр'нйә у бае хвә бәрбь шаһьла һат, әви р'ьма хвә қайим к'еләка хвәва гьваштьбу, хвә жи сәр ньшта һәспе өса тәланд, тә қәй дьгот: һәсп вала те, р'ьма хвә жи ль нешие дьрежкьрьбу. У гава кӧ әв незки шаһьла бу, мәрвь т'ьре титке мере кӧлейә, сава ши дьк'әтә нав дьле мәрййә. һатә щәм шаһьла у к'ип һәспе хвә да сәкьнандьне...

Сәһ'әтәке зедәтьр һәбу. Ханә т'әмаша шаһьла дькьр. Т'ә'лима Н'эмзә Чавыш гәләки ль ши хвәш һат. Әв вәгәр'нйә бәрбь мәрйе дора ши сәкьнибун, гот:

— Әв шаһьлед бе һәсп әзе жь р'әвое хвә һәспә бьдмә гьшка, бьра әв жи сйарибьн. Ле ә'фәрьм Н'эмзә Чавышр'а, мерьк һостакк биланә...

Паше әви готә мираг'ӧре хвә:

— Ади, иро сәрwere р'әвочйә бышнә, бьра р'әвое һәспә бинә незки шәһәр. Әв шаһьл жи бьра бен, хвәр'а һәспә бьгрьн...

Н'эмзә Чавыш дәрәнг т'ьхминкьр, wәки Ханә нава шмаә'тедайә, бәрә-бәрә бәрбь шаһьла те. Ханә иди незки тир—кәванчнйә бу, бь к'ән wanар'а хәбәрда, гот:

— Нун чьма һәспә сйарнабьн, пәйә тен?...

Хортәки деме ши бәр тә'вс қьмәр бьбу, ле н'ор'е ши чур' бу, ч'ә'внә гьрә сүтә ле бун, wa қӧр'ә—қӧр'ә гот:

— Мадуле мә, тӧ баве ә'ширейи, wәки һәспе мә һәбуйә, әм жи we сйарбуна, һәспе мә т'ӧнә. йәк әзьм қант'ь-р'әкә мә һәйә. әзе чь сйарбьм?...

— Әве кӧ һәспе wan т'ӧнәнә.— Ханә гот,— сьве бәр эваре wәрнә щәм Адие мираг'ӧр. һәр'нә нава р'әвое һәспә, һәр йәк жь wә һәспәке хвәр'а бьгрә. Ле һәр йәк жь wә гәрәке wәрьса хвәр'а бьвә, wәки нун бькарбьн, һәспә бьгрьн, чьмкӧ әв һәспә т'ьме т'әрханьн, һини мәрййә нәбунә. Нуне хвәр'а һинкьн.

Шаһьла кӧ бьһист әв гьлне Ханә шабун, р'әнге wan шаһьла минани гӧла п'арwәда, к'ән һатә сәр леве wan.

Жь шабуна кәсәки дәнҗе хвә нәкър, һәр диса әви хорти гот:

— Әм ғышк хөламе тәнә, әме жи минани мәзьна: кал у бава шәр'кын бона вәт'әне к'өрда.

Хано гот:

— Ә'мре вә дьрежбә...

Һ'әмзә Чавыш һат незики ви бу, бь әскәри т'әмән ғырт, дәсте хвә да бәр ә'нйа хвә у синге хвә, бәр Хано даг'ул бу, гот:

— Тө сәр ч'ә'ва һати, мақул...

— Лавә мьн, тәр'а қәвәтбә...

— Әз хөламе тәмә...

— Әв т'ә'лима кә тө дьди шаһыла тыштәки зә'ф р'ән-дә, мьн хвәш те, вәки һнәк жь ә'ширед мә к'өрда хайинти мьләте хвәр'а нәкьрна, нә шаһе Иране, нә жи п'адше Р'оме нькарьбун бһатьна сәр вәт'әне к'өрда, ле һ'әйф хайин нав мәда һәнә...

Хано һ'әвәки пешда чу нава сйара, һ'әмзә Чавыш пәй ви бу, әви бь дәста ә'шарәт кьр, вәки ғышк сьлава мәзьне хвә быгрын у даг'ул бьн. Әви һе бәре әв һинкьр-бун, чава сьлаве бьдә мәзьна, чьмкә әв чәнд шарбун Щәвзое сәрк'аре әскәр дьһатә нава ван у әскәр слава ви вәдығырт.

Хано кә незики ван бу гот:

Сәлам ә'лекәм!

Сәр ч'ә'ва һати, мақуле мә,— у ғышк даг'ул бун...

Хано мина тәйре ат'мәшә ль шаһыла ғышка ньһер'и, әви һәрдә кәр'е хвәйә ч'ук жи нав ван сйарада дил. Паше гот:

Кал, бавед мә готьнә мә у мәр'а кьрнә вәйсәт, вәки әм вәт'әне хвә хвәйкын. Готнә мә шаһ Абас у п'адше Р'оме т'ьме дьхвәзын мә тенә бьн дәсте хвә, ле һ'әта нһа вана нькарбуйә ә'рде мә жь мә бьстиньн. Мьн гөман һәйә әве диса нькарьбьн, һун жи гәрәке ви вәйсәти хвәйкын...

Вәхта т'ә'лим к'өта дьбу, шаһыл т'еме дьк'әтнә шьриде, к'лам дьстран у бь к'еф дьһатнә шәһәр. Иро жи: **Һәмзә Чавьш готә шаһыла:**

— Хортед сйар we тек'әвнә шьриде, ле зьламед пәйа, we говәнде быгрын, бьр'әқьсын.

Әва хәбәрана шаһыл гьшк шакьрын. Әви дәсте хвә бльнд кьр, ә'шарәти да, wәки сазбәнд дәф у зөр'не хьн. Дәст бльндкьрына **Һәмзә Чавьшр'а** сазбәнда фә'мкьр: дәф у зөр'нә һәвр'а лехьстьн, мәрвь бь һ'әwas дьбһист дәнге ван. Ле ә'шеб әw бу, гава кә һәспа бьһист қәйде шьриде, бу һ'ир'ә—һ'ир'а ван, әрд п'ек'ол дькьрын, дьзгин дьк'ьшандьн, листька шьриде дьхwәстьн. Ле әw шьрида һна жи нә минани шьридед бәре, бе қәйдә бун. Шьрида һна бь һ'әсаб-дорбьдорбу: қәлфәк сйар һәвр'а дажотьн у сәр пьшта һәсла нәхше к'авийи сйарие нишан дьдан, қәлфәк жи дажотнә сәр һәв бь шур, мәрт'ал у р'ьма һәвр'а дькәтнә мәщале, жь дурва тә қәй дьгот әвана р'асти һәвр'а шәр'дькьн, we һәвдә һурхаш бькьн...

Хортед тир-кәванчи иро дһа әшқ у шабун дьр'әқьсин: к'aw-к'aw чок дьшкенандьн, чьмки Ханә готьбу ван, we сьве һәспа бьдә ван...

Иди эвар бу. Р'о пьш ч'йава қөлибьбу. **Һәмзә Чавьш һ'өкм кьр:**

— Бәсә, бәрбь қьжла*) һеди у фәсал!

Ханә мәрие хwәва дур сәкьнибун һ'әта шаһыла шьрид у р'әқас к'өта кьр, әскәр кә шьргә—щьргә фәсал у һедика чунә кәле у чун пьш гөжмәва қөльбин, ле Ханә һе сәкьнибу, к'әтьбу мьталәнә к'ур, әви фькьр дькьр ләрһәқа к'өрда у әw зөлма кә шаһе Иране у п'адше Р'оме дани сәре к'өрда, жьн, зар'ед ван у к'өлфәте ван...

Жь һәвалед ви йәки бь дәнгәки бльнд гот:

— Wәләһ әв т'ә'лим тьштәки р'ьндә бона мә...

*) Қьжлә — хание кә әскәр теда дьминьн, урьси дьвен: „казарчы“

Әw дәнг тә қәй дьгот Хано жь хәве р'акьр, фькра
ви һатә бьр'ине әми, гот:

— Тә р'аст гот, дә әм жи һәр'ьн малед хвә...

С Ә Р Е Ч А Р А

ДӘWPEШЕ СЕРЕ

Р'ожәкә һавинейә гәрм бу. Иди тирмәһ к'өтабуне
бу, әw мәһа һавинейә орт'ебу. Баг' у баг'чед ль гондел
әт'әка кәлә Дьмдьме хәмьлибун бь щур'ә-щур'ә әмиш: се-
ва, һөрмйә, шьлора у ед майин. Дк'анед чарсйа кәле т'ьжи
феки бун. Жь нав баг'а һәрр'о арьшвершчийа сәвәтада
әмиш бь баре мәрк'әба, қант'ьр'а у дәва дьбрьнә нава
к'очәра, ль сәре ч'йаед бьнд, дьфротн бь п'әрәти йане жи
бь р'ун, пәнер у һьри дөг'һер'ин. Wәхтәкә өса хвәш бу.

Р'ожәке жь ван р'ожа бу, ль чарсйа кәлә Дьмдьме
дәһ дәwреше хәриб бит'әрбун. Нав ванда йәки қьр'ьн-
т'әбу, дә'фе сьни т'әзә к'әтьбунә р'уе ви, ле е дьне нав-
сәрә бун, анцах бист у пенш һ'әта си сали һәбун. Гьшк
қәизәнг бун. тә к'ө т'ьли-печ'ие ванә назьк, қәфәсед ван
у дәст н'ие ванә т'ьжийә к'ок дьһер'и, к'ьвш дькьр.
wәки әвана т'ө шара хәват нәкьрьнә, һәма өса т'әрхан
хвәр'а дьгәр'ьн. Нав ванда йәки лапи шаһьли т'унсыз
һәбу, ә'мре ви анцах һ'ьвдә—һ'иждә сали бу.

Әһле кәле ә'шебмайи дьман ве шоқа дәwреша, е к'ө
нава ванда қә т'өнәбун у һ'әта нһа қә нәһатьбунә вьра.
Wана р'оже ль чарсйе, йане жи мәйдана dewer фротане
дьк'әтьнә р'әқасе у зьк'ре. Әвара жи ль хана мәри т'ьжи
дьбун ль р'әқаса ван у щате ван дьһер'ин. Әw кьрьне
ван һ'әwасикә мәзьн кьрьнә ви шәһәри. Р'әқаса ва-
но өса к'әw у бь дәзгә бу, wәки ч'ук у мәзьн дьчунә
т'әмаша ван. Ле wәхте дьк'әтьнә зьк'ре әw лап тыштә-
ки нәдити у мәшқул бу. Д'ода фице дьхьст у пер'а дь-
р'әқснн, йәки жи т'әқьл дәфе дьхьст у диса пер'а дьр'ә-
қси. Нәрче майин бь һ'өкме дәwреше мәзьн бь т'ә'ли-

ми минани эскәр дьр'эдьсин: к'ав чәнде хвә һәвр'а т'эдьл һәлдьбьр'ин у паше дадьхьстьнә жере. Әв р'ә-қасәкә өса к'авә р'ьндбу, вәки һ'әму кәс бь мәшқули дьһатьнә т'әмаша ван. Вәхте мьһ'әке жи диса бь һ'өкме дәвреше мәзын сазбәнда мьқаме ве лнстьке дьгьһаст у нышкева чәпо-р'аст дьзвьр'инә дор һәв, мәрвь т'ьре әв нә мәринә, әвана әв зьвьр'өке дариньн, е кә бона зар'а дьк'ьр'ьн. вәки зар'е ч'ук пе бьлизьн. Әв мәһәк бу ван дәвреша ишат нишан дьдан, әв дәвреше һ'әвәки кал шарна агьр жи дькьрә дәве хвә, гьшк әщәбмайи дьман: чава дәве ви нашьвьтә. Ле шарәке эваре дәрәнг, мәри иди ль соқақа кем р'асти һәв дьһатьн, чарсу жи һатьбу дадане, чьмки т'әлала зуда кьрьбу гази, вәки дәре дьк'ана дадын у дәре дьк'ана гьшка гьртибун. Ве эваре Қөршуте базарбаши жи минани һәргав, хөламә дора ви, ль соқақа чарсие дьгәр'йа, вәки т'ө хьраби т'ө-нәбә. Әви т'ьхминькьр, вәки дәвреш ль бәр һостәхана силһ'а сәкьнинә у дора хвә дьнһер'ьн. Әви шьк бьре у дөшөрмиш бу:

„Әвана ве эвара дәрәнг ль вьра чь дькьн? Иди мәри жи ль соқақа т'өнәнә, вәки ищәте хвә нишани ван-дьн“.

Паше әви лит: дәвреше ч'ук жь һостәхане дәрк'әт у әв гьшк ләз һәвр'а чун. Қөршут мәт'әл бу, пәй ван-р'а әв жи чу һостәхане-һостәбаши нә ль ведәре бу. Ша-гьртә т'әнебун.

Вана жи иди дәзгә у һащәте хвә т'әмьзкьрьн, в'аре чуйина мал дькьрьн. Қөршут кә дәри вәкьр, һатә һостәхане, гьшк сәкьнин. Вана п'ак заньбу, вәки Ханә р'ьһ'әтийа шәһәр спартйә Қөршуте базарбаши, тьрса ви кәсәк т'ө хьрабие нәшерә бькә. Вана заньбу, вәки һ'ә-сәне авфрош дәсте вийи ч'әле Қөршут дайә жекьрьне бона дьзие, ләма һ'әсэн жь шәрма ви дәсти дькә щева хвә вәдшерә, вәки кәсәк ньзанбә әви вәхтәке дьзи кьр'йә. Вана өса жи п'ак заньбу: мьщльса Ханә зуда қанун

э'йан кьрйә, вәки к'и дьзие бькә, we дәстәки ви жекьн,
бъра гьшк бьзанбьн, вәки әв дьзә...

Qөршут бәре ль ван нһер'и, паше пьрси:

— Һостәбаши ль к'ойә?

— Һостәбаши нә ль вьрә, чуйә мала хвә,— хортәки
бәжнбьлньд гот.

— Әв дәвреше шаһьл, чьма һатьбу щәм вә, чь жь
вә дьхвәст?

— Әви тьштәк нәхвәст, әви һәр пьрси: „әм чь щу-
р'ә сильһ'а һазьрдькьн у чьқас мәри ль вьра дьхәбьтьн?“
Диса ви хорти гот.

Qөршут жь һостәхане дәрк'әт, бәрбь мала хвә чу.
Әви тедәрнәхьст, вәки әвана нә мәрие херенә, ләма кә-
сәкир'а нә гот дәрһәқа we йәке.

Дәнг дәрһәқа листька у ищате ван дәвреша нава
гөнде дора кәле бәла бьбу. Әһле ван гөнда һәрр'о бь
қәлфә-қәлфә дьһатьнә шәһәр, листьк у ә'щәбед дәвреша
т'әмашә дькьрьн, гьшка бь һ'әвас листька ванә к'әвә-
к'өбар дьнһер'и. Ле гава кә әвана бь һ'өкме дәвреше
мэзын ньшкева дьсәкьнин, паше ван дәвреша к'әшкуле
хвә жь стөе хвә дәрдьхьстьн, дрежи мьхлуқәт дькьрьн
у дьготьн:

— Йа әлаһ, йа әк'бәр, к'е тьмае накә зер'әки ба-
вежә ве к'әшкула дәвреша, хвәде к'әшкуләкә ва we т'ь-
жи зер' бьдә ван.

Кәсәки на-на нәдькьр, гьшка бь сьдқәки сах п'әрә жь
к'иське хвә дәрдьхьстьн у давитнә к'әшкуле ван. Һ'әму
ищате ван ль гьшка хвәш дьһат. Һәр хәбәрдана ван
ль к'өрда хвәш нәдьһат, чьмки вана к'өрди п'ак
ньзанбу у хәбәрдана ван минани хәбәрәд зьвтйе шаһ
бун, е кә вәхтәке к'өрд дьданә бәр қамчийа у зөлл
ль ван дькьрьн. К'ьвш бу әвана нә к'өрд бун...

Щарәке Ханә, Щәвзәе сәрәскәр у чәнд
мәрие вийә гөман һатнә шкәвте. We р'өже гәрәке т'опе
г'әзә р'өкьри бьһата щер'бандьне. Вәхте әвана незки

шкэвте бун Хано жь дурва дит, wэки дэwреш жь бэр дэре кэле чун. Эwи готэ мере дора хwэ:

— Эw дэwреш чь ль вандэра дьгэр'ьн, вьра п'эр'е шәһэрә, мьхлуqэт жи вандэра г'өнә, wэки әwana ищате хwә нишандьн?

Жь мәрие дора Хано кәсәки шаба ван гьлие wi нәдан.

Гава әw незики дәрге шкэвте бу, Севдине көр'е wi, мәзыне қарашьле шкэвте бу, һатә пешийа баве, Хано жь көр' пьрси:

— Лао, дэwреша ль вьра чь дькьр'ьн? Әwana чунә шкэвте?

Севдин бэр баве т'ә'дими сәкьни, гот:

— На, кәко*) әwana вьра бэр дэре шкэвте бун, қарашьла жи дәнге хwә wanp'a нәдькьр. Эз ль қарәwьла һьлатьм: „Чьма һун бәри wan надьн? Чь шөхөле wan вьра һәйә?“ Йәки жь қарәwьла гот:

— Мақул, бь ә'дәте мә, исламе, һәде дэwреша һәйә һ'әму шийа сәрфнйаз бьгэр'ьн, нә гөнәйә, wэки әм бәри wandьн?

— һәма һешка эз ль wак һерс бум, әwana чун.

Эw гьлийана кә көр' гот, Хано р'өса бу, сәкьни. Эwи тедәрхьст, wэки әwana мәрие хьрабиенә, щә'сусьн...

Эwи хөламәк ләз шандә пәй Қөршуте базарбаши, wэки әw зу бе. Хано кә жь дәргә дәрбаз бу һатә һ'әйате, Хачо пешийа wiда һат, гот:

— К'әрәмкә, мақул, тә сәр ч'ә'ва һати.

Хано шаба wi да:

— Ч'ә'ве тә дьнебә, Хачоә һостәбаши. Эз зә'ф жь тә у һостатийа тә р'азимә. Тә зани к'өрд у фьлә дөсте һәвә сал зәмане кәвньн. Эва кәла мьн жи диса хачп'ареза чекьр. Әм өса һини wi бьбун, мә к'өрдә гази wi дькьр: „Қәро“.

*) Гәлә зар'ед к'өрдә баве хwәр'а ширнайа дьвежьи: „Кәко“, йане „Әдә“.

Хачо гот:

— Мадул, аз ви hostайи нас дькьм, баве ви hostайи ль ада бә'ра Wане к'ьлисәкә өса чекьр, тә қәй дь гот кәлайә. П'адшед Р'оме чәнд щара бь қәйьк чу сәр we к'ьлисе шер', бь т'опа лехьстьн ле нькарьбун тыштәк we бькрана...

Хано дәсте хwә кьрә дәсте Хачо у чунә шкәвте. Әви дит, wәки әв т'опе кә т'әзә һатьнә р'окьрьне жь т'опед бәре гәләки мәзынтьрьн. Әви жь Хачо пьрсн:

— Тә һазьри, wәки әм иро ван т'опа быщер'биньн?

Р'аста Хано хәбәр дьда у т'опа дьһер'и. ле әв дәвреш қә жь фькра wи дәрнәдьк'әтьн. Хачо готә Хано:

— Әме т'опа р'ожа иние быщер'биньн.

— Бьра р'ожа иние бә, we р'оже мьхлуқәте гәләке бе шәһәр.

Әви әв гьли готьн у жь hostәхане дәрк'әт, wи wәхти Қөршут т'әзә һатә бәр дәргә. Хано Қөршут һ'әвәки хәв ләкьр у готә:

— Мьн газн тә кьрйә дәрәһқа wан дәвреша. Тә занн әwана нә мәрне херенә. Әз гава дьне һатьм, wәки һәр'мә hostәхане әwана ль вьр бун. Ль we мән'әла дури шә һәр мьхлуқәт жи кем һәйә, чь шөхөле wан вьра һәйә? Тә занн өва чәнд щарьн әв к'әфьре шаһ Абас шә'суса дь иинә шәм мә, wәки сөр'а мә не бьһ'әсә. Тә занн әв чә мәрнә?

Қөршут гот:

— Щарәке, әва һ'әвтек һәйә, иди эвар бу, чарсу у дьк'ан һатьбуна дадане, мьн әв дәвреш дитьн бәр дәрә hostәхана сильһ'а. Дәвреше шаһьл жи жь hostәхане дәрк'әт, wәхте әв чун, аз жи шькбьри бум. Әз чумә hostәхане, hostәбаши нә ль wьрбу. Мьн шагьрта пьрсн:

„Әв дәвреш чьма һатьбу шәм wә?

Әви чь дьхwәст?“ Wана гот:

— Қә тыштәк жь мә нәхwәст, әви һәр жь мә пьрсн: „Һун чь сильһ'е ль вьра чедькьн?“ — у чу.

— Ле чьма тә һ'этани һһа нә готә мьн?— Ханә же пьрси. Ханә we сәһ'әте һ'өкм кьр:

— Һәр'ә вана быгрә, баве зиндане, пьрскә жь вана „к'е әв шанднә нав мә у чь мәрәми әв һатьнә нава мә? Мә'нийә һатьна ван ә'сә бзанбә“. Тө дьвини бь чь дәлк'ә әвана һатьнә нав мә, чава мә гьшка дьхапиньн, һәбә-т'өнәбә әв щә'сусе шаһ Абасын. Дә, зу һәр'ә һе әвана щикида нәчунә...

Қөршут һаһанга ль һәспе хвә сйар бу, хөламава ажот чу чарсйе,дәвреш ль ведәре нибун, әв ләз чу мәйдана дөвер, дәврешә нә ль ведәре бун жи. Қөршут тьрся дөшөрмиш бу:

„Дьвәк әвана р'әвин“; Әви бәрбь һәр дәргәки хөла-мәк шанд, вәки бежә дәргәвана нәһельн дәвреш жь кәле дәрк'әвын, һәр'ын. Һәрке тен бьра вана быгрьн у бышин-нә щәм мьн.

Әва гьлийә минани бае бьһарейи гөр' нава шәһәр бәла бу, һәвр'а дьготьн: „We дәврешә быгрьн“. Һьнәкә дьгот: „Вана сер кьрьнә у жь зер'хана Ханә п'әрә дьзинә“. Һәр кәси тьштәк жь бәр хвә дәрдьхьст у бәладькьр. Хәлиле бәйт'аре р'әвое һәспа ль соҗаҗе р'әсти Қөршут һат. Әви жь Хәлил пьрси:

— Хәлил, тә әв дәврешә кө ишәта нишани мәрйиә дьдьн нәдитйә?

— Бәле, мақул, әз һәма жь щәм ван тем.

— Әвә ль к'өнә?— Ва бь дәнгәки р'ьщав Қөршут пьрси.

— Әвана ль хварнхана Әләкпәре адрбещанда кавь-р'әк шәржекьрьнә, к'ьвава, қәлийә селе дьхөн.

Қөршут ша бу, вәки әвана щикида нәчунә, һе ль вьрьн, у ләз ажотә бәр дәре хварнхана Әләкпәре адр-бещан. Әләкпәр хортәки қьмәр бу, орт'а Қөршут у Әләк-пәр хвәш бу, чава кө әв дәрда һат у сылав да вана, Әләкпәр гот:

— Пәй, тө сәр ч'ә'ва бей, к'әрәмкә мақул.

Қә хәма дәврешә нинбу, вана қә сылава Қөршут

жи нэгэрт, мърч'э-мърч'а дэве ван бу, читие гоште кавр'е дэсте ванда бун, вана һэстө дькотын.

— Магул, к'эрэмкэ, пешда шэрэ,— бь дьләки ша у к'эн Элэкпэр готэ Қөршут.

— Эз зэ'ф р'азимэ, Элэкпэр шан, шөхөле мьни лэз һэйэ,— ва бь дэнгэки р'эсми Қөршут шаба Элэкпэр да. Элэкпэр э'щербмайи ма, ви лэвзе Қөршут, чьмки Қөршут қэ өса Элэкпэрр'а хэбэрнэдьда. Қөршут чу дэрва готэ хөламед хвэ:

— Эме дэвреша быгрын. Һун гэрэке дэфьке ван, фи-де ван у к'эшкула ван же бьстиньн, эме ван бьвнэ зиндане.— Һынги Қөршут хөлам дьданэ сэрвахткьрьне хелэк дэрбаз бу.

Эш хөламе кө чьбунэ щэм дэргэвана эш жи һатын. Қөршут чэнд хөламава вэгэр'йа һатэ хварьнхане, гот:

— Гэли дэвреша, шэ фьравина хвэ к'отакьр, йан на?

Дэвреша қэ дэнге хвэ нэкьрын. Эвана кө жь хварьнхане дэрк'этын, һама шэ дэфе дэвреш гьртын бьрнэ зиндане...

— Эш чэнд р'ожбун дэврешэ зинданедабун, вана инк'ар дькьр, шэки эш нэ щэ'шусьн. Қөршут һэр эвар дьһатэ щэм Ханэ у дьгот:

— Эвана инк'ардькьн, намөкөр'ьн, шэки эш щэ'сусьн.

Ханэ готэ Қөршут:

— Тө вана сьве, шэште мьшьльса р'испийа т'оп дьбэ, бинэ дишанхане...

Ида р'о һатьбу тэ'штйа мирани, мьшьльс ль дишане т'оп бьбу. Ве сьве һатьбун нэ кө т'эне өзве мьшьльсе-һатьбун гэлэ мэзьнед э'шира у қэбила. Гьшкава э'йан бу, шэки шэ иро дэвреша бьднэ сьшуде, чава щэ'сусе шаһе Иране. Ле гэлэ кала бавэрнэдькьрын, дьготын: “дэвреш һэрр'о э'бабэти хвэде дькьн, р'оже пенщ щара ньмеже дькьн, гази хвэде дькьн, эвана тьште өса бехвэдетие пакьн”.

Хано т'эхминкър, вәки гәләк башәрнакын...

Нышкева дәре дишанхане вәбу, дәвреш һатнә бн-пийа дишанхане, сәкьнин. Дәсте ван пышта шанава гь-редаибун. Хано һ'өкм кър:

— Дәсте ван вәкын!

Дәсте ван вәкьрын.

Хано ль ван нһер'и гот:

— Пешда шәрнә орт'а дишанхане.

Дәвреше кали ль пешие бу, әш чәнд р'ожбу зинда-неда бун, р'әнге ван хәйирибу, тә қәй дьгот нәхшәшия һ'ал к'әтнә. Әвана һатнә орт'а дишанхане.

Хано гот:

— Әва мәһәк зедә һәйә ль ви шәһәре мәда һун дь-к'әтнә зьк'ре у сьмае, вә дьлист, дьк'әтнә мьһ'әке, дә тек'әвнә мьһ'әке у р'асти бежын к'е һун шандьнә шәһәре мә? һун чь мәрәми һатнә? Р'аст бежын?

Жь дәвреша кәсәки дәнге хвә нәкър, һәр кале гот:

— Сәва диндара тәйә мақул, әме тек'әвнә зьк'ре, дәф у фидед мә жь мә стәндьнә, бьра биньн бьднә мә, әме чәнд ойина нишани шәдн. Ле кәсәки әм нәшандьнә.

Шандьн һашәте ван анин, данә ван. Кале хвәхвә дәф да дәсте йәки у фид да дө дәвреша. Паше кале қасә-ке ль ван нһер'и, леве ви чун һатн, мәрвь т'ьре әш тьш-тәки дьвежә ван. Дәвреше майин зур'бьбун ль ви дь-нер'ин, нышкева кале гот: „һ'о, һ'о, һ'о, һ'о“

Дәф у фидед ван һәвр'а лехьстн. Дәвреш к'әтнә р'әқасе. Кале ль пешие бу. Ле р'әқаса ванә иройин дһа к'әшә рьндбу. Хано сәр мәрики к'еләка ви р'уньштьбу-хвар бу, гот:

— Әвана дьхвәзьн ван ишата у фьстька жь дәст мә хьлазбн.

Паше калә жь ван қәтйа, һ'әвәки дурк'әт у бу „һ'әбә. һ'әбә“ ви, тә қәй дьгот п'ьфке дьхә. Ишар дәвреша дәсте һәв бәрдан, хвә ви али, ви али, бьрын анин у һәвр'а дьготн:

— Н'об иншала, н'об иншала, н'об иншала....

Паше бу вақә-вақә ван минани бәқед голе ава. Кале дур сәкьни бу, ль ван дькьрә гази у бь т'әқьл дьгот: „Аһа, аһа, аһа“....

Сәһ'әтәк һәбу әвана һәма өса дьзвьр'ин у п'ор'ед ванә дьреж дьчун дьһатьн, бь т'әқьл ванр'а дьзвьр'ин. Әва ищатана у тыште өса нав к'ордада т'өнәбун, ләма гьшка бь н'әвас ль ван ищате ван дьһер'ин ..

Хано әв данә сәкьнадьне, гот:

— Басә һун текнә вақә-вақ у н'об, н'об, р'аст бежьн һун жь к'идәре һатьнә? К'е һун шандьнә? Сәва чь һун шандьнә?

Мыщльсә гьшкә кәр'бу. Дәре диванхане вәкьри бу, п'ьстә-п'ьста дәнге жьна жь бәр дери дьһат. Жь дәвреша дьса кәсәки дәнге хвә нәкьр, һәр кале гот:

— Әм дәвреше хвәденә, қольхдаре Мәһ'мәд н'ег'әм-бәрьн, ль вәлате исламе к'идәре әм бөхвазьн, изна мә һәйә әм быгәр'ьн, бь к'әшкула лава дькьн у идаре хвә дькьн, кәсәки әм нәшандьнә, баваркьн..

Қөршут нешта һат, гот:

— Нәрге һун дәвреше хвәденә у р'аст дьбежьн, ле чьма һун дьчунә һостәхане к'ө сильһ'а теда чедькьн у вә дьпьрси: „һун чь щур'ә сильһ'а ль вьра һазьрдькьн?“ Һун чьма чунә бәр дәре шквәте у вә хвәстйә һәр'нә һөндөр', ле нәһыштьнә, һун һәр'нә шкәвте, нә шкәвтә дури шәһәрә, мьхлүқәт ль вәдәре т'өнә. вәки һун бьр'ә-қьсьн. Р'аст бежьн һун чь дьгәр'ьн?

Пәй ван пьрсар'а. бу п'ьстә-п'ьста мыщльсе, к'ьви бу һьнәка лелебу шуре хвә бык'шиньн һәма ль вьра ванә қәт-қәтикьн. Әв р'испиед н'әта һһа гөне ван ль дәвреша дьһат пәй ван гьлиед Қөршутр'а бь авр'унә өса туж ль вана дьһер'ин, тә қәй дьгот ль дьжмьне хуне дьһер'ьн. Һьнәка жи бь дәнгнә бьлд дьготьн: „Ванр'а чь пьрс-пьрсйар лазьмә, ванр'а көштьн лазьмә, һәма ве сә һ'әте“. Дәвреше кал дит, вәки ида әв һатьнә әйһанкьр'не. Әви қәстана гот: „н'о, н'о, н'о“ фиқ у дәфьк лехьст у

дэстбь ищата кьрын, ле ишар дэнге кале у лехьстына саз-
бэнда нэ минани гава дьне бу, нэ ѓса зэлал, т'эql у к'ав
бу, тэ qэй дьгот н'эстѳе кавьр'е гэврийа каледа
майэ, дэнг аншах жь кале дьнат. Ханэ гот:

— Бэсэ, мэ эв ойне wэйэ дэлк' эва мэхэкэ дитйэ.
Эм п'ак заньн нун шэ'сусьн, н'эта нна мэ гэлэ мэрие ми-
нани wэ э'йанкьрйэ: ным бь дьлqe дэвреша, ным дьлqe
мьртыве п'арсэкчийа, ным жи дьлqe мэлла. Ле эв мэрие
кѳ р'аст навежьн эм вана мэф дькьн, ле эв мэрие кѳ
р'аст хwэ мѳкѳр'инэ нава мэдэ нэнэ у п'ак жи дьжин.

Ханэ н'ѳкми сэр диванбаши кьр, wэки нэр'ьн газн
мэллэ Qадьркьн, бьра бе вьра у бежэ ван дэвреша чава-
эви р'аст гот у чава дьжи.

Чэнд дэqэ нэк'ьшанд мэллэ Qадьр нат. Эв мэрики
жарьки у зэфн бльнд бу. Печ'а сэре мэллэ ѓса мэзын
бу, мерьв т'ьре сэре ви т'ѳнэ. нэр эв печ'э сэр мьле
вийэ, ч'э'вэки ви т'ѳнэбу. Дэрнэqа ви ч'э'ве ви нав
мьхлуqэтеда ава qсэдькьрын:

„Хwэдеграви, wэхтэке дьлк'этикэ вийэ бэдэw нэ-
буйэ. Наве we Бэйаз буйэ. Ле р'астн жи эв нав ль we
дьнат. Эв к'ѳлфэтэкэ ѓса бэдэw бу, wэки we олк'еда жь-
не ѓса бэдэw т'ѳнэбун. Эви у Бэйазе дьзыкава нэв дьди-
тън. Qэс ньзанэ чь тэһэри мере we не дьн'эсэ, wэки эвана
дьзыкава нэвдѳ дьвиньн. Эви чэндэки хwэ ль вана дь-
тэланд у р'ожэке эв мала хwэда мэллэ дьгрэ. Бона наму-
се, бь qэйде э'ширтие, гэрэке эви мэллэ бькѳшта у тэлаqe
жьна хwэ жи быда. Жьна хwэ бэрда, ле мале ви т'ѳнэбу,
wэки qэлэнэки дьн жи быда жьнэкэ дьне хwэр'а банийа,
эв мэллэ накѳжэ, нэр ч'э'вэки ви дэрдьхэ, wэки
эв шарэкэ дьне пэй жьне хэлqe нэчэ у ида эв ч'э'ве
ви ч'эпе жьна нэвинэ“.

Мэллэ Qадьр кѳ натэ диване, сылав да щмаэ'те у
Ханор'а т'эмэнэ бу. Ханэ гот:

— Мэллэ Qадьр, бежэ, чава шаһ Абас тѳ шанди нав
мэ бона шэ'сусне бьки, wэхте мэ тѳ гьрти, чава тэ р'аст
хwэ мѳкѳр'и, мэ тѳ азакьри у чава нна дьжин? Дэ бежэ!

Бәре, мәллә Қадыр бь ч'э'вәки дора хwә нһер'и, паше
ль дәwреша нһер'и у дәстпекьр гот:

— Wәзире шаһ Абас р'ожәке гази мьн кьр у готә
мьн:

— Эзе тә бышинмә нава к'орда ль кәла Дьмдьме.
Тө мәлләйи, кәсәк шыке набә тә. Тө гәрәке һәр'и wedәре
һ'әму сөр'ед ван пе бьһ'әси, чьқас әскәре ван һәйә. Жь
к'ө сильһ'а тиньн. Нав ванда дьжмьнайи, т'әйфәти һәйә
йан на? Тө кә вәгәр'ийайи һати эзе зер'а бьдмә тә. Мьн
нькарьбу әв гьлие wәзире шаһ Абас нәқәданда, алики
жи р'әсти бежьм, wәхте әви бә'са зер'а кьр, тьмае
әз мәшбуркьрьм. Гава кә һун пәһ'әсйан, wәки әз щә'су-
сьм, wә әз гьртьм. Әз р'әсти хwә мөкөр'им. Нһа жи дәw-
ләта хwәде сәре Ханое Ч'әнгзер'инбә, әз п'ак дьжим...

Жь мьщльсе каләки р'уе ви спи, минани бәрфа сәре
ч'йа, жь щие хwә р'әбу, готә Хано:

— Лао, е кә һатйә һелина мә бьһ'әдьминә, wir'а чь
пьрс? Чь лава кьрьн? Хени ве йәке, әwe кә мьг'әнәтие дь-
кьн ванр'а һәр лазьмә мә'фкьрьн. А мәрие wa бунә сәбә-
бе К'ордстане..

Мьщльсе гьшки һәвр'а готә Хано:

— Мақул, әшәд была әв гьли р'әстьн. Вана гәрәке
ве сәһ'әте дардакьн...

Хано һ'өкми сәр Щәwзо ьр:

— Дәсте ван гьредьн, бьвнә зиндане, сьве т'әлала
нава шәһәр у гөндед незик бәла кьн, бьра щмаә'т бен
мәйдана дешер фротане, әме дәwреша дардакьн!

Чәнд зьлама we дәфе дәсте ван пыш ванва гьредан
у Щәwзо һ'өкм кьр:

— Дә, һәр'ьн!

Дәwреше шаһьли ч'ук кур'ин к'әте гьрйа, гот:

— Мьн нәвнә зиндане, дәсте мьн вәкьн, эзе wәр'а
р'әсти бежьм, әм к'инә...

Дәсте ви вәкьрьн у жь дәwреша хәwләкьрьн, дәw-
реше майин бьрнә зиндане, ле әви гот:

— Әва дө сала зедәтьр һәйә де у баве мьн жь к'әсиб-

тие эз дамэ э'лама дэвреша, вэки бь дэвреша идаре хвэ эм бькын. Нава we э'ламеда һэр эв дэвреше мэзын к'орд бу эз жи һатъм сэр ванада зедэбум, эм бунэ дө к'орда. Эв э'лам незики сесыд мери зедэтыр һэйэ, гэлэк э'щэм бун, ле һабун жы мьлэте афг'ана, адрбещана жи. Дэврешед мэзынэ кал ида зэвьшибун, хвэй к'олфат, жын, зар'бун, вэки эвана бьчуна к'идэре, к'и-жан вэлэте дур, ле гэрэке сале борще хвэйи э'ламе бьқаданда, эрһэдэ сале чэнд т'уман п'эрэ банья бьда. Ве бһаре щарэке эви дэвреше мэзын дьзикава готэ мьн:

— Эм гэрэке һэр'нэ кэла Дьмдьме.

Р'асти бежым шабун к'этэ дьле мьн, чьмки мьн гэлэк бьһистьбу дэрһэқа кэла Дьмдьме у эв шэр'е кө Ханое Ч'энгзер'ин дькьр. Ле кале гот:

— Бэри чуйина мэ гэрэке вэзире шаһ, р'эқаса мэ у ищате мэ бьвинэ, паше we изне бьдэ, эм һэр'ьн.

Эв дө мөһа зедэтыр һэбу, мэ диса дэстбь р'эқасе, мөһ'эке кьр, дьк'этнэ сьмае жи, дө мөһа шунда, эм чунэ һ'эзура вэзир. Эваре дэрэнг бу. Мэ дэстбь р'эқасе у ищате хвэ кьр. Қале жи агьр дькьрэ дэве хвэ. Вэзир р'азльхи да, вэки эм п'ак заньн у готэ мэ: „һэр'ьн“. Эм гэрэке һ'эму сөр'е вэ пөбһ'эсйана у бьһатана бьготана ви. Эви соз да мэ, вэки эм кө һатын, we гэлэк зер' бьдэ мэ. Р'асти вэзире шаһ Абас эм шандьнэ..

Хано гот:

— Дэвреша мө'ф бькын, ле ви шаһьли бьһельн, дэст нэднэ ви....

Һэма we р'оже ль кэла Дьмдьме у ль гөндөд незик т'элал чун, кьрнэ газы:

— Һа вэрьн! Һа вэрьн! Сьве зу вэрьн ль мөйдане, һуне бьвиньн щэ'сусе шаһе Иране we дараг'ашеда дардакьн, һа вэрьн!..

Р'ожтыра дьне ль мөйдане, к'идэре щьза дьданэ мөрие нэт'эбьти, дьза у қачаха, нөһ дэвреш дарада хөньқандьбун. Эв чэнд р'ож бун эһле эла Бөродэра дьһатын, дьдэтыр...

ДЭ'WƏТ

Р'ожед хwəшə һеньк ль Т'еһрәне сале һәр дō щара һəбун. Щарəке һе бһаре мəһед адаре, нисане у чəнд р'ожед мəһа гōлане. Ван р'ожед бһаре кōлилк вəдьбьн, бəлге баг'а шиндьбьн, ль баг'ада эмише зу гьништи ида һəйə, тə'в жи һе əwqас наqьжлинə, һенькə. Щара дōда жи пайизе һенькə, wəхте мəһəке зедəтър ида жь р'ожед пайизе дəрбаздьбьн, гəрм дьшке, даред баг'а бəлге хwəйə бəр тə'ва һавинейə һ'ышкбуйи давежьн, бəлге т'əэə шиндьбун, ле баг'ада диса кōлилк вəдьбун у мəрвь һ'əйран-һ'əжмəк'арə ль соqаqед Т'еһрәне бьгəр'ə у баг'ада жи к'ефбькə.

Р'ожəкə жь ван р'ожед хwəшə пайизейə һеньк шаһ Абас дə'wата хwə кър. Əви qиза шаһе Афг'анстане, Зəлеха чардəсали хwəр'а хwəстьбу. Дə'wəт ль баг'е Дəлмəда дькър. Əв хасбаг'че шаһе Иране qəдими бу. К'еф, сəйрангə у əшqəкə əса бу, wəки шəһəр пева дьлəрзи. Хwəнди һатьбунə т'əглифкьрьне, wəзир, хане qəшкае, ханед олк'а. Əвана дəстəвала нəһатьбун, һәр йəки жь ван п'ешк'еше хасə qимəтли анибун. We шайеда һатьбун т'əглифкьрьне һьнə багед к'орда жи, чава хwəнди. Əвана əв бəг бун, е кō хайнти мьлəте хwəр'а у wəт'əне кал у баве хwəр'а кьрьбун, һатьбун к'əтьбун бьн qоле шаһ Абас...

Wəхте əвана һатнə баг'е Дəлмə, хwəнди ида əсəтьжи бьбун, wəки ши т'əнəбу мəри ле р'унышта. Бь һ'əкме шаһ Абас we дəqe т'əхтəк һəма һьнда дəрге баг'ча р'асткьрьн у бəгед к'орда пешда һатьн р'уныштын. Хwəндие Иране у wəзиред ван ч'ə'в к'орда, колосе ванə бьндə бь шəр у шəмаqи ле печ'айи, ə'бед ванə бе мьлə у нəхшкьри, шур, мəрт'ал у р'ьмед мовькьри к'əтын, к'əнийан, йəки жь ван гот:

— Чава шаһ Абас лайиq дит əв һ'ьрчед меша т'əглифкьр у ани дə'wата хwə..

Эв гъли Озман—хан бѣхист у дъле ви нѣхат. Озман хан э'сле хвѣда к'орд бу. Зуда баве ви шѣм баве шаh Абас шеврдар бу, дьготън шеврдаре минани баве ви аqъл у к'ур фѣкърдар т'онѣбу qѣ шѣм т'о п'адша. Баве ви мърбу, ле нѣа эw жи минани баве хвѣ шеврдаре шаh Абас бу. Ве гаве хирѣта ви qѣбулнѣкър, wѣки ван хана дѣрнѣqа ван бѣгед к'орда ѳса готън у пек'ѣнийан, чъмки гѣлѣ шара жи ѳса бѣ ви жи к'ѣнѣйанѣ? К'ѣтѣ бира ви гълиед лѣле ви, е кѳ he зар'отийа вида готъбунѣда:

— Озман хан, эз хѳлам, дъвен: „Хирѣт авитнѣ бѣр к'ѣлб, ѣви жи qѣбулнѣкърйѣ у хирѣт хвѣйкърйѣ“ — хирѣт к'ѳбарийа меранѣ.

Ве эваре баг'е Дѣлмѣда ѣwqас ишьq натьбу вѣхъстьне. тѣ qѣй дьгот нав р'ѳжейѣ? Сѣйрангѣ, к'ѣф, ѣшq шайи, хварън п'ѣлѣсѣнг бу, щики ищатчийа нѣнѣрѣ нишан дъдан, щики лаqърдичйа тьште ѳса дьготън у дькърън, wѣки мѣрѣв нѣкаръбу нѣк'ѣнийа, щики п'ѣлѣwана сѣр шърите qѳлоп'ани дълистьн, йаланчие ван жи мѣри дъданѣ шакъръне у к'ѣне. Щики незик, ле башqѣ, пыш п'ѣрдѣкѣ бльндда, жънед wѣзира, хана, т'ѳшара, дѣwлѣтйа у жънед шаh Абас Фѣйзѣ ханъм у Зѣлѣха чардѣсали к'ѣф дькърън. Чаwа ѣдѣте ван, ѣw жън дорбьдор саз нъльддан, дѣрдьк'ѣтнѣ орт'е, саз дъхъстьн. дъстран, дър'ѣqъсин у бѣдѣwийа, к'ѣwийа стране у р'ѣqасе нишан нѣв дъдан. Шаh Абас р'унъшьтѣбу щики бльнд жѣ к'ѣдѣре гышк пева дъхатѣ хванекъръне. ѣви п'ак дъдит чѣ дьqѣwъмѣ ль н'ѣму щйа у пыш п'ѣрде нав жъна. ѣви дит Зѣлѣха wийѣ хълфинѣ чардѣсали, минани шущука-гогѣрчина саз нълда, дѣрк'ѣтѣ орт'а жъна, бѣ т'ѣлие хвѣйѣ назькѣ малмулйѣ тѣнъкѣ ч'ук (чаwа ѣw хwѣхwа) ль т'еле саз хъст, зынгин жѣ саз нѣт у бѣ дѣнгѣки минани бълбъла хwѣш нѣрм у назьк стра:

— Кѣвотка шахълѣ нѣбилан,
Т'ѣзѣ жѣ нѣлине дѣрк'ѣт хwѣр'а бьгѣр'ѣ...

Ле тәйрәки сәрәйи ат'мәшә,
.1w гьрт, бьрә һелина хвә...

Әвә ида нькарьбу бьстра, жь ч'ә'вә вейә т'унсьзә шаһьл һесър барин сәр сурәте сорда һатьн. Әвә саз да бәр сурәте хвә, вәки кәсәк нәвинә, к'әлогьрибу, бәзи чу алие п'әрдеи дьне, нав бег'да хвә вәшарт. һеуһа Зәлехе, Фәйзә ханьм, сәр жьна вәзирәкида хварбу, йа кә к'еләка we р'уньштыбу, **ГОТ**

— Дьле we бәләнгазе к'әтыбу кәр'хале we, ле бәве we бь зоре гьрт да шаһ Абас, һәр бона we йәке, вәки шаһ Абас алики олк'а Белушьстане бь мьхлуқәтва п'ешк'еши бәве we кьр.

Әв чәнд р'ож бун һәма өса к'еф, әшқ у шабун бу. Сьвәке дө фил анин. Хвәнди бь шашмай у мәшқули ль фила нһер'ин. Ль һәр филәки мәрйк ле сйарбу у ажотьн һатнә орт'а хвәндийа. Бьбнед ванә дьреж дьгһиштә һ'әтани ә'рде, қилед ванә спийә кер' жь бәр чәнед ванр'а дәрк'әтыбун, мәрыв сав жь ван һ'әйвана дьгьрт. Дьготьн әв фил п'адше һьндстане п'ешк'еши шаһ Абас кьрьнә. Иштата вана жи әв бу: вана бь ван бьбнед хвәйә дьреж финщане шәрбәтейә т'ьжи һьлдьдан, бьнд дькьрьн у өса фәсал диса даданин сәр т'әхтә, вәки дьлопәкә шәрбәте жь ван финщана нәдър'ьжйа. Щарна жи бьбне хвә дьрежи хвәндийа дькьрьн, к'е заньбу нан дьданә ван, вана нан һьлдьда бь ван бьбнед хвә у давитнә дәве хвә у дадбәландьн. Жь хвәндийа, йәки нәзан, чити гошт да фил, фил әв гошт өса авитә ви, вәки гошт ль к'ьнще ви к'әт кьрә ләк'ә. Мәрие занә готьн:

— Чьма һун һ'әйван дьднә эшандьне? Чьма һун ньзаньн фил нә һ'әйваннә өсаньн, әв һәр нан, бәре дара у әмиш дьхвә...

Паше филәк р'абу, чу бәр т'әхте к'өрда сәкьни у

быбне хвә дьрежи йәки шан кьр. Бу п'ирқинья хане кә
жь олк'а хатьбу к'әнийан, йәки жь шан бь ә'к'с гот:

— Ёыла бьнер'ьн, фил пьзмаме хвә наскьр'ьн, чунә
шәм мәрие хвә, нәчунә шәм мәрие дьне?... Диса п'ьрқин
к'әтә мевана к'әнийан. Йәки т'өщари кал, жь щие хвә р'а-
бу, гот:

— Хун ве һ'әйване дьк'ән'ьн, ле п'ак бьзанбьн жь фил
ақьлтър у һ'әлал хвәй наскьри т'ө һ'әйван т'өнәнә. Ль
Һьндстане фил хвәйе хвә хвәйдыкә жь һ'әму дә'ба, һ'әй-
вана.

Р'астә, к'еф әшқ бу, ле эла Бәродәра, кә ль ч'йәе
Дьмдыме шибьбун, қә жь фькра шаһ Абас дәрнәдык'әт,
вана р'йа бәрбь К'өрдстане зәвткьрьбу у нәдһишт әв
һәр'ә к'урайа К'өрдстане... Әв һивья шә'сусе хвә бу, е
кә әви зуда шаньдбун. Әви бир ани:

„Ве паййзе чь тәһәри һәбә, гәрәке дәһ дәвреш*) бен
у һ'әму сөр'е ви пе бьһ'әсьн у бен мьр'а бьжьн, ле вәхта
хатьна вана дәрбаз бьбу, гәло чьма нәһатьн?“

Шаһ Абас ве фькреда бу, ньшкева вәзире диwane
һатә шәм ви, сәр вида хвар бу, гөһе вида тьштәк гот.
Р'әнге шаһ Абас хәйири, әв жь щие хвә р'абу, дәрк'әт,
чу. Әв йәк мевана гьшка т'ьхминкьр, һьнәк жь щие хвә
р'абун, һәр'ьн. Ле вәзире диwane гот:

— Шаһ һ'әвәки ә'щыз бу, нә әва чәнд р'ож у шәв'ьн
ве к'ефе у сәнт'әнәтеданә, әве һ'әвәки һесабә бе, һун чь-
ма р'адьбьн, к'әрәмкьн, һәр кәс щие хвәда р'уне у к'еф,
әшқе бькьн сайа шаһе шаһ у к'өлфәта шийә г'әзә, бәлки
хвәде у һ'ызрәт Ә'ли бәдәна ви шиньбкә, кәр'әки бьде,
һун заньн кәр'е ви т'өнәмә. .

Мәллә у сәйде вәләре р'уньшти, дәсте хвә бьнд
кьр'ьн у һәвр'а гази хвәде кьр'ьн, зйарәта Мәшәде у Кәр-
бәлае кьр'ьн, вәки кәр'әк шаһ Абаср'а бьвә...

Шаһ Абас кә һатә щие хәвлә, нәмамәки Ханә һат
готә шаһ Абас:

*) Шаһ Абас дәһ дәвреш чавә шә'сусе шаньдбу кәла Дьмдыме...

— Хано дэһ дэвреш гьртънэ we дардакэ, бьхэнь-
қина... Ле зэ'ф нэк'шанд зу эв шаб нав мевана э'йанбу,
wэки Хано эw дэвреш гьртънэ у гэрэке бьхэ-
ньқина. Шаһ Абас шандэ пэй wэзире эскэрие. Wэзире
эскэрие кó һат, шаһ Абас эw бьр хэwлэкьр у же пьрси:

— Тэ бьһистийэ, дьвен, шоқа дэвреша wi сэйпье-
ане к'орд Хано гьртйэ у дьхwэзэ дардакэ.

— Бэле, шаһ сахбэ, мын һьла дóһ эваре жь нэмаме
Хано бьһист. Wана гот: „Бэре эwi т'элал шандьн ль
һ'эму щийа э'йан кьрын, wэки щэ'сусе шаһ Абас гьртънэ,
йэки жь wan хwэ мөкөр'йа у готьбу: „Шаһ Абас, эм. щэ'-
сус шандьнэ кэла Дьмдьме“. У һэма we р'оже жи пеш
гышкава ль чарсусе дардакьрынэ.

— Ле тэ чьма нэготэ мын?

— Шаһе шаһ сахбэ, чава мыне т'ақэткьра, ван р'о-
жед э'зизэ эшқ у к'еф эв шаба нэхер бьгота тэ. Эв йэк
жь дэве мын зедэбу...

Шаһ Абас wa бь һерс гот:

— Дэ, зу эскэр һазьркэ, һэма һнада бьра Сьлеман-
хан һэр'э сэр кэле шер', кэла wi хьравкэ, wi жи дил
бьгрэ, бинэ...

— Шаһ сахбэ, эз хóлам, wэрэ эм wi шóхóли һна
бьһельн, һ'этани бһаре, һна нэ эw wэхтэ, ль wi ч'йайи
бэрф зуда к'эгйэ...

Шаһ Абас хэйиди, пóрч'ие хwэ кьр, бь һерс гот:

— Эв чь гьлийэ? Эскэре шаһе Иранер'а wэхта ла-
зьмэ, бэрф чь тэвайэ? Эз һ'окм дькьм бьра зу Сьлеман
хан эскэр һьлдэ у һэр'э...

Wэзире эскэрие кó дит фьршке шаһ Абас р'абунэ
эwi гот:

— Бэле, эз хóлам, эзе сьве эскэр бьдмэ Сьлеман хан
у р'эскьм сэр кэла Дьмдьме.

Ле паше шаһ Абас кó чу нав меванада р'унышт, дó-
пóрмиш бу у дьле хwэда гот:

„Гьлие wэзир һэқьн, р'асти жи һна нэл'акэ эз эскэр
бьшиньмэ сэр кэла Дьмдьме шер'. П'ак дьбэ, wэки эм бь
тэһарэки һ'эму сөр'е wi бьзаньбьн. Эзе Сьлеман хан

Һәма өсә бә қәста мевание бышинмә щәм ви, бәра Сьлеман хан бә ч'ә'ве хвә кәле, сәмтед we бьвинә у фькра ви к'өрди жи пебьһ'әсә. Паше әзе лехьм“.

Дө р'ожа шунда Сьламен хан бә әскәре ч'әк у сильһ'әкьри гәрәке жь Т'еһране бәрбь кәла Дьмдьме р'ек'әта. Щаб данә шаһ, вәки әскәри һазьрә, we ида р'ек'әвә. Шаһ Абас гази Сьлеман хан кьр, бьрә щәм хвә у готеда:

— Тө әскәре гьран хвәр'а нәбә. Сәд мери зедәтьр нәбә.

Тө һәр'ә мала ви чава меван -- чава р'еви. П'ак кәле. сәмта we, р'е у бание we бьвинә. Пебьһ'әсә фькра ви к'өрди чьйә? Дьхвәзә хәрщ у оламе бьдә, чава һ'әму р'ә'ат, йане на. Паше, вәрә, әме бһаре тыштәки бькьн. К'өрдәк бәр шаһ тек'әвә һ'өщәте, өсә дьбә? Дә ида һәр'ә, тәр'а ог'ьрбә...

Сьлеман хан иди we р'оже р'енәк'әт. Әви әваре гази Бәк'ьре бәге к'өрд **кьр, готе:**

— Бәк'ьр бәг, әзе сьве һәр'мә кәла Дьмдьме бьвмә меване хане к'өрда, әз ван р'йа қә нәбәләдьм, тө вәрә мәр'а бәләдие бькә...

— Сәр ч'ә'ве мьн, к'әнге дьхвәзи әзи һазьрьм!

— Әме сьве шәбәде р'ск'әвьн...

— Сьлеман хан, һәрге тө р'ьсқәте бьди, әзе к'ьнше әскәре Иране хвәйкьм, вәки әв мьн нас нәкьн.

— Әв к'ефа тәйә, чава дьхвәзи өсә жи бькә..

Сьлеман хан кә жь Т'еһране р'ек'әт ә'врави бу, р'уе ә'змин ә'вра өсә гьртьбу, вәки пьртькәк жь ә'змане шин хване нәдькьр. Сьлеман хан сәре хвә бьндкьр, ль ә'зман нһер'и, гот:

— Шькьр, һева һенькә. әме п'ак һәр'ьн...

— Хан сахбә,— Бәк'ьр бәге гот.— ль вьра р'астә һева һенькә хвәшә, ле ль ч'йәе Дьмдьме нһа ида бәрф у ба гәрә.

Ә'шира Бәродәра ә'ширәкә п'ьр' мәзьн бу. Әвана дьман нә кә т'әне ль ч'йәе Дьмдьме, ле гәлә қәбилед ван гөнде хвә ль әт'әка ван ч'йа чекьрбун у әк'ьн-т'ик'ьн

дъкърн, быйа ванда жи қъжлэбун, әв қъжлэ жи диса ә'шира Бәродәра звьстане кәред пәзе хвә ле дьч'ерандын, һ'этани бһаре, чьмки ль ван дәра бәрф қә нәдьк'әт. Ле әв чәнд р'ож бун бәри һатһна Сьлеман хан бәрф һ'әвәк ль қъжла к'әтһбу. Вәхта һатһн гһиштнә қөнт'ара ч'ие, Сьлеман хан гот:

— Ләма дьвен к'өрд мәрие ч'ианә, әмә һе ль Т'еһране бун Бәк'ър бәг занһбу ль вьра ида бәрф к'әтһә..

— Бәле, әз хөлам, әм занһн қанун у дәлк'е һеуәе, чьмки әм т'ьме бәр һеуәенә у һе зар'отиеда т'ьхминдькһн гөһастһна һе, ләма жи, һәки к'өрд ль тә'ве бһһер'ә, йане һиве бһһер'ә у ә'змин бһһер'ә, әв ида занә чь гөман дьдә әв р'ож у р'ожтһра дьне, һе сайибә, йане баранбә..

— Вәләһ ә'фәрьм һә к'өрдар'а, кәсәк минани һә һе йәке һьзанә. Мьлк'е бәве мьн зә'фә. Әзи һе шаһьлбум р'еншбәред мә гьшк ә'щәмбун. Нав ванда һәр йәки к'өрд бу. Әв зуда бь мал у жьн-зар'е хвәва һатһбу гһиштһбу мә. Гава дьбу нан дьрун, кәсәки минани һи һьзанбу, к'әнге р'оже хвәшбә — тә'вбә, к'әнге һе баран—шьли—шьлоп'әбә. Р'әһ'мәтие бәве мьн шешра хвә һәр ль һи дькър у зә'ф жи же һ'ьздькър..

— Әз хөлам,— Бәк'ър бәге гот,— әв чаһа мала к'өрдә т'әне һатһбу гһиштһбу һә: һәр тәйрәк бь р'әфа хвә дьжи. Һәрке әз һатһм гһиштмә шаһе шаһ мьн қәбила хвә ани, ле баһәр бькә һәрке әз т'әне мала хвәва бьһатама, мьн һькарьбу тәйахкьра, чьмки һәр тәйр бь р'әфа хвә дьжи..

Сьлеман хан һ'әвәки фькьри, гот:

— Әһи к'өрдн мер көштһбу ль гөнде хвәда, әһи бәләнгази хун жи дабу. Ле әв қәбила кө мер же һатһбу көштһне, қәбиләкә зорә қәһат бу, һана дә'в кьрьбу у бәге һан әв к'өрд жь ә'шира хвә дәрхьстһбу. Ле чаһа дьвен ә'дәте һә к'өрдә: „мәрие кө жь ә'шире бәрдане дәрхьстһн, ида т'ө ә'шир у т'ө қәбилед к'өрдә һи һьлнадьнә нав хвә“, а бь ви тәһәри әв һатһбу гһиштһбу мә у щәм мә дьма..

— Фэ'мдарийэ, эз холам...

Сълеман бэг кө гъништэ эт'эка ч'йае Дьмдьме бэрф иди гэлэк бу. Жь гондед к'орда шаб данэ Ханно, wэки мэзынаки э'шэма бь сэд эскэрива бэрбь кэле те. Wэхта же дьпърсын:

— Нуне хэр'нэ к'о?

Әw шабе дьдън:

— Әме хэр'нэ меван'я хане к'орда.

Хано дәстхwэда фэ'мкър, wэки эва нэ тыштэки т'э-мьзэ, вьра шаhe Иране бона иштатэке вана дьшинэ щэм мьн. Әwi р'абу дөсьд эскэре хwэ һьлда у пешиеда чу. Р'йа дэ'наки мабу, wэки Сълеман хан бьгъижэ кэле, Ханно ль гондэки дәште р'асти Сълеман хан hat. Ль wedэре гэлэ һөрмөт жер'а кърьн. Әw чэнд р'оже кө Сълеман хан ль wedэре бу шэв у р'о багэр-т'ипи бу. Щинар нькарьбу хэр'э мала щинар. Сълеман хан тьрс'я, ньзанбу чь тәһэри вэгэр'э Т'еһране. Әwi гот:

— Н'эйран, хwэ эв нэ щийэ мэрьв ле бьжи, эв шэ'н-мэйэ. Эз qэ ньзаньм чава вэгэр'ьм...

Бэк'ър бэге бь змане фарьзи готэ Сълеман хан:

— Эз холам, тө архайинбэ, т'алаша мэк'шин, эзе тэ р'екэ öса к'эсэр'а бьвьм, wэки эм зу бьгъижнэ Т'еһране.

Хано змане фарьзи заньбу, әwi кө бьһист эв гьлие Бэк'ър бэге э'шебмайи ма. Фькра хwэда гот:

„Әв эскэре Иране жь кө занэ р'йа öса р'ьнд?“

Ле нэ Ханно, нэ жи кэсэки дьне наснэкърьн, wэки эве öса дьвежэ Сълеман хан, архайин дькэ у гөман дьдэ хан, к'ордэ. Wэхте Сълеман хан пэй пьрс у пьрс'яара к'эт, дәрһөqа wан у жийина wан, Ханно шаб да:

— Шаhe-шаһ сахбэ, п'ърткэ ә'рдэ, мэ хwэр'а авакърйэ, эм хьравийа кэсэки накьн, чьма ә'рде шаһ һьндькэ?...

Чэнд р'ожа шунда багэре дани, бу сайи у тә'ве жи да. Сълеман хан дәстур жь Ханно хwэст, р'азьльх'я бона һөрмөте готеда у р'ек'эт.

Wэхте әwana р'еда дьһатын Бэк'ър бэге щики да пе-

шие, жь р'е дэрк'эт, һәма бәр'ожава һат. Ведәре бона һәспа һесабу, чьмки бәрфа ван бәр'ожа бе т'әмьз кьрьбу, бьрьбу, ә'рле бәрф һьндькбу...

Бәк'ыр бәг әп'ещә дур чәнд әскәрава ль пешие бу, әви өса һеса әв анин, Сьлеман хан шадьбу, вәки әв өса сәрфһияз һатнә сәр „Канһа буке“. Ве дәде сәр кание карәкә хәзала ав вәдхвар, гава ван әскәра кара хәзала сәр кание дит. әве жи дит сйар, бәрбь кание тен, әве ньшкева чьлапәкьр, р'әви, бәре хвә да һәвразе ч'йе. Әв әскәре кӧ к'еләка Бәк'ыр-бәге бун ль каре кьрьнә қуртин у гази кьрьн. һәма ве қуртинһер'а бу хӧшинһа шәп'е жорда һат. Әв шәп'ә өса зу дьһат тә қәй дьгот байә өса ве зу тинә. Әве бәр р'йа хвә: кәвьр у зьнар жи р'адькьрьн дани. Әв сйаре сәр кание у Бәк'ырва қә мәщал иә дитьн, вәкя бьр'әвьн, вәк'ьшьн — гьшк бәрфеда у кәвьрада өса һатнә ньхамтьне у хьтьмандьне, вәки қә йәк жь вана у нә жи һәспе ван хване нәдькьрьн. Тә қәй дьгот кәсәк ль вьра т'өнә, ле бьн ве бәрфеда незики си мери бь һәснава қьр'бу. Сьлеман хан ә'шембайн әв қә-вьмандьн дит у мәщбур бу паида вәк'ьшә

Әв кани звьстана қә нәдьқәр'ьми. һавина жи ава ве кание гәләки сар бу. Дәрһәқа ве кание нава щмаә'те ва қсәдькьрьн:

„Зуда, вәхтәкә звьстане букәке ве р'еда тиньн, вәхте тенә сәр ве кание, бона әшқе дәнгбеж дәст-педькә бьстре. һәма кӧ әв дәве хвә вәдькә у дьқир'инә, ньшкева дьвә хушинһа шәп'е жорда дьшьқьтә те, ле өса зу те, вәки пенши сйаре буке, бук, дӧ бәрбу, дәфчи у зӧр'нәчи бәрфа курда льньхемә, жь ван қә йәк жи хьлаз набьн. Мала зә'веда жи к'аре хвә кьрьбуи: нәз у дәвар шәржекьрьбун, һәр тышт һазьркьрьбун у һивһа буке бун. Бук гәрәке ве р'оже банһана. Дьсәкьньн һ'ә-тани әваре, ле бук ве р'оже нәһат. Вана т'ьре мала бәве буке сйар бәрнәданә. һивһа ван дьсәкьньн, ле р'ожьтра дьне диса бук нәһат. Р'ожа сьсйа чәнд мер сйар дьбьн у дьчьнә мала бәве буке, вәки пөбьһ'әсьн.

чъма буке найнын. Гава эвана тенэ һ'афа ши гэли, к'н-дэре „Канийа буке“ ле һэбу, дьвиньн эв гэли шэп'е өса т'ъжи кьрйэ у хьтмандйэ, р'аст-дуз кьрйэ у өса жи бэрф лодкьрйэ, вэки мэри нькарэ сэр ве шэп'ер'а дэр-базбэ. Қә р'е т'өнэ. Эвана дьзвьр'нэ мал у р'екэ дьнер'а дьчнэ мала баве буке. Ль ведэре педьһ'эсын. вэки бук ве р'ожа кё сйар һатьнэ пэй буке, һэма ве р'оже бьр'нэ. Гэлэки ль буке дьгэр'ьн, дьчнэ нава қэбила у э'шира, ле буке навиньн у өса дьминьн, һэр вэхтэкэ бһаре, ида к'этьбу мәһа һавинейэ э'вльн, к'очэр тенэ сэр ве кание дьвиньн э'шебэкэ р'эш: шьнйазе мэрийа у щэндэке һэспа. Щабе дьднэ мэрие ван, эвана жи тен мэрие хвэ нас дькьн. Мэллэ дьве:

„Һун вана гэрэке һэма ль ведэре жи һ'эдкьн, чьм-кё йази-мьқэдэра ван жь хвэдедабу, вэки эвана ве-дэре р'өһ' дан“.

Чава мэллэ дьвежэ, һэма өса жи дькьн: ль ведэре незики пенши мэээли дьк'ольн у ван шьнйаза ч'э'лдь-кьн...

Лэма нава һ'эму э'ширада бьбу э'дэт: р'ожед звьс-тана к'е ль ве р'еда дьһатьн, гава кё бэр ве каниер'а дэрбаз дьбун, дэве хвэ дьгр'ьн, қә хэбэрнэдьдан һ'этани жь кание дэрбаз дьбун у жь гели дэрдьк'этьн, паше дэ-ве хвэ вэдькьр'ьн у хэбэрдьдан. Лэма ве каниер'а дь-готьн „Канийа буке“...

А сэр ве кание бу эв эскэре Иране, т'эбийэте хэзэс-жер'а ани... Шаһ Абас сэр ве гөмане бу, вэки Сьлемак хане ши, ве һ'эму сөр'ед. Ханэ у-кэла ши педьһ'эсэ, бһа-ре эскэр бьшинэ сэр ши шер', кэла зэвткэ. Ханэ у э'ши-ра ши текэ бьн дэсте хвэ, хэрщэ гьран, оламе же бьсти-нэ у хэзна хвэ т'ьжикэ...

Мәһа сьвате ида хьлаз дьбу. Ве мәһе ль дэшта Ира-не жь т'эбийэте қәватэ хвэ нишандьда. Щарна ба р'э-дьбу, баран жи пер'а дьһат. Эваре вэхта Сьлеман хан-эскэрва дахьли нава шәһэре Т'еһране бу, хөनावэкэ бара-не гьртьбу сэр шәһэре Т'еһране у нэрм дьбари, ба жи

пер'а дыһат. Вэхта ньмеже бу, ль сэр һ'эму мьнаред мәчитед шәһәрда мәллә р'абьбун. бь дәнге хвә бьлд э'зан дькьрын, шаб дьданә шмаэ'те, вәки бенә мәчита э'бабәтиә бькьн.

Шаһ Абас жи к'аре хвә кьр, вәки һәр'ә мәчите, ле вәзире диғанхане, незики ви бу, гот:

— Шаһе-шаһ сахбә, Сьлеман хан һатйә у ит'маз дькә, вәки тө изне бьди әв бе һ'өзура тә.

Шаһ Абас кә бьһист наве Сьлеман хан шабу, чу дәвса хвә, сәр-к'өрсие шаһ р'уньшт, гот:

— Бәрдын, бьра бе.

Сьлеман хан һатә диғане, чава қанун бу, се щара т'әмәнә кьр у даг'ули ә'рде бу. Шаһ Абас щи незики хвә нишандаә. Сьлеман хан чу р'уньшт. Паше шаһ Абас пьрси:

— Дә бежә, тә кәлә п'ак дит, т'ьхминкьр, жь к'ижан али мәрвь карә сәмте же бьстинә, лехә у кәле зәвткә...

— Шаһе-шаһ сахбә,— Сьлеман хан гот,— әви қә нәһьшт әз бьгьһижмә кәле, һьла р'йа дө р'ожа ма, вәки әм бьгьһижнә кәле, әв хвәхвә пешийа мәда һат. Мьн дьхвәст әз һәр'мә кәле, ле әв чәнд р'ож бун, дьбун багәрнә өса, вәки мәрвь нькарьбу жь сәрме у бәрфе дәрк'әта дәрға. Вәләһ әв нә щие мәрийанә, вәки ле бьжин. Вәки Бәк'ьр бәге р'әһ'мәти нибуйа, әм жь ведәре хьлаз нәдьбун.

— Чьма тө дьбежи Бәк'ьр бәге р'әһ'мәти?— Шаһ Абас пьрси. Сьлеман хан қсәкьр чь қәзийа һатә сәре ван у чава ньшкева шәп'ә жорда һат у чәнд әскәре ви ль ви гәли бьн бәрфеда ман. Әви сәрда зедәкьр, гот:

— П'ак бу әзи нә ль пешийа сйара бум, вәки әз р'әх Бәк'ьр бәге бума, әзе жи бьн ве бәрфеда бьмама.

— Э, қә к'өрд Ханә чь дьгот?— шаһ пьрси.

— Әви дьгот: „Пьртькә ә'рдә, мә хвәр'а авақьрйә, әм зьраре наднә кәсәки, чьма ә'рде шаһе-шаһ һьндькә, әв чь жь мә дьхвәзә?“

Шаһ Абас к'этэ фькра, Сьлеман хан һивийа ши бу,
чька чь дьбежэ

— Бһаре эзе эскэрэки гьран бышинмэ сэр ши у кэла
ши хьравкьм...

С Э Р Е Ш Э Ш А

QCA ХАНО

Гава сэре пез дьк'эве у пэз дьзе, к'өрд ши вэхти һ'эсаб
дькьн иди бһарэ. Р'асти жи өсанэ, чьмки пэз дьзе ши ча-
хи, к'энге ида гэрмэ, һева хвэш дьбэ, р'о дьреждьбьн.
Һэрр'о тэ'в дьдэ, э'рд гэрмдьбэ у дэстпедьвэ шинкайа
т'эзэ ль долга дэрдьк'эвэ. Ле ши чахе кё сэре пез дь-
к'эве у пэз дьзе, эһле э'шира Бэродэра к'өлфэт дьшиньн
долга, вэки мьрати бэрхе вьр'нийэ т'эзэ зайибьн. Мала
Мэхсуд к'аркьр Дилбэра қиза хвэ бышинэ долге, көр'е
хвэйи ч'ук жи пер'а данин. Һэла һе сьвэ бу, Дилбэр
һэспе сйар бьбу, баре гаки жи пер'а фьрақ у һвин да-
нибун. Бре һе жи сэр баре ши гайи сйар бьбу. Вэхте
һе ида р'ек'этана, де т'эми да қиза хвэ, готе:

— Лао, һһа вэхта хьльндор у лорьканэ. Шьван у
дуажо хьльндор у лорька һ'эздькьн, тө өса бькэ вэхте
дотьне һэр мике һьндьк бьдоши, вэки шир бэрхар'а бь-
минэ. Ле эз навем тө шьвана бьрчи бьки, тө гэрэке ван
миед пешие занэ өса бьдоши, вэки гөһане ванда т'ьме
шире хич' бьминэ бона бэрхе вьр'ни, чьмки эв бэрхе
вэхтеда кё т'ер шире хич' дьмьжэ, зу қэват дьгрэ у эв
бэрх бэр нэхвэшийа тэйашиш дьбьн. Чэтьни жи чэнд
р'ожед э'вльньн. Ле паше вэхте пэз гэлэ за, тө ида һэр
мике чэнд дьлопа бьдошэ бэси ван гьшканэ.

— Э, дае, чьма эзэ зар'ьм, йан т'эзэ дьчьмэ долга,
йане жи эз фэ'мнакьм? Эз һаһельм мийа өса бьдошьн,
вэки гөһане ванда шир нэминэ. Эзе хвэхва мийа бьдо-
шьм. хьльндор у лорька ванр'а һазьркьм, өса бькьм шь-
ван т'ербьн, бэрхе вьр'ни жи бьрчи нэминьн....

— Эре р'онайа ч'э'ве мьн, дэ ида һэр'э тэр'а ог'ьрбэ.

Де незикн қиза хwэ бу, пач'кър, наше чу кър'е жи пач'кър у әwana р'ек'әтн, чун..

Wәхта әwana жь сура кәле дәрбазбун, Дилбәре га да пешийа хwэ, хwәха сйари пәй ге дьһат, чьмки лазьм бу, wәки әwe га бажота...

Дилбәр кә һатә долга жь кәре миед ван, т'әзә дәһ ми забун. Ле пәй һатна wer'а ида һәрр'о ми дьзан. һабун р'о пенц-шәш ми дьзан. We сале миед Мәхсуд гәләка щевн дани. Шьвана бь лаqърди дьготнә Дилбәре:

— Әва п'епаре тәйә мийа һатнә, ләма ми исал щевн дьзен, ле ван сала wәхте дйа тә дьһатә сәр пез, мийа кем щевн дани...

Дилбәр дьк'әнйа дьгот:

— Щинаре мә жи дьвежнә мьн: „Дилбәр, лынге тә кә ль qап'не мә дьк'әwә, п'епаре тә т'ьме мәр'а херә...”

Сәршьван йәки кал бу. Әwn гот:

— Қиза бьк'ьр*) т'ьме п'епаре we херә...

Р'ожәке Дилбәре готә шьвана:

— Брано, һун сьве һ'әтани эваре ль чоленә, бәр баране у сөр'енә. Эвара тенә долге сәрда жи хwәр'а хwарьне чедькн, мьр'а шәрмә, хwә әз нәһатьмә һәр мьqати бәрхе вьр'ни бьм, чава дйа мьн, әзе жи өса wәр'а тә'ште у шиве һазьркьм у wәрн р'һ'әти бьхөн.

Сәршьвен ль Дилбәре ньһер'н гот:

— Лао, р'асти бежмә тә, wәхте мә дит дйа тә нәһат, мә го: „wәләһ һ'але мәе чәтнбә, ле хwәде ә'мре тә дьрежкә”.

Дилбәре иди заньбу к'нжан ми зайә. Р'ожтьра лье әw сьве шәбәqe р'абу, бра жи р'акър хwәр'а бьр-wәки wәхте дотьне к'омәке бьдә we, сәре мийа бьгрә. Әwe һаһанга жь һәр микә зайи һ'әwә шир дот, чабәр да-да, хwарьн ванр'а һазьркър. һ'әта шьвана у дуажое ван

*) Бьк'ьр — йане қиза һе нәчуйә мера.

сэр ч'э'ве хвэ шуштын, эве тэ'штига назьр сэр сьв-
ра р'ахьсти дани, гот:

— Брано, к'эрэмкын тэ'ште бьхөн ..

Шьвана бь мэдэ тэ'ште хварьн. Шьвана гьшка
р'азьльхьга хвэ готын:

— Эм зэ'ф жь тэ р'азинэ бона назьркьрна ве хва-
рна тэ, чь дьле тэда севьрйэ бэлки хвэде бинэ сери.
Wэлэһ хварьна кө тө назьрдьки, мэрвь кө дьхвэ, мэрвь
т'ьре.— эва нэ хьльндорэ,— эв готте ~~бэр~~айэ, һатйэ
чекьрне...

— Апо,— Дилбэре готэ сэршьван,— wэхта дйга мын
хварьне назьр дькэ, эз п'ак дина хвэ дьдме, шарна жи
дйга мын дьве: „Лао, тө фьлан хварьне чекэ“. Лэма эв
хварьна кө эз чедькьм öса тэ'мэ...

— Хвэзла we мале тө ле бьви бук,— сэршьван гот.

Шьванед шаһья заньбун, wэки Дилбэр дьлк'этйга
Шэбабэ у һэрдö жи һэвдö һ'эздькын, йэки жь wan һедика
гот:

— We бука мала Ади бэ, эвинтийга we у Шэбаб зу-
да һэвр'анэ.

— Дэ бэлки хвэде бинэ сери, wэлэһ Шэбаб хортэ-
ки һежайэ нав шаһьле мэда...

Wэхте наве Шэбаб һьлдан, Дилбэре шэрмана дэсте
хвэ да бэр р'уе хвэ у бэре хвэ гöһаст...

Qörшуте базарбаши пег'эсйга, wэки исал Дилбэр
шандьнэ долга сэр пэзе зайи. Эви қэстана жьнэкэ хвэ
һьлда, чь лазьмбу бона долге баре гаки т'ьжи кьр, эв у
жьна хвэ һэспа сйарбун у бэре хвэ данэ долга, чун. Wэх-
та эв һатэ долга хвэ. эв дö р'ож бун дьқашқыши, wэки
Дилбэре бьвинэ. Ле ньзанбу, чава бькэ у чь мэ'ние бьг-
рэ, wэки һэр'э долга wan, we бьвинэ. Долга wi дури we
долге бу кө Дилбэр ле дьма. Эви фькр кьр, „wэки эз
һэр'ьм, Дилбэре жь мын пьрскэ“:

„Чьма тө һати долга мэ?— эзе бежьм: „Бэрхе
мэйэ вьр'ни т'элэф дьвын. Щинар дьвен, wэки сэршьва-
не wэ һ'экиме wi шöхөлийэ“...

Qörшут бь we фькре һәспе сйар бу у бәрбь долга Мәхсуд чу. Хеләке шунда әw һатә бәр коне ван.

Дилбәрә wi чахи нә ль кон бу. Әw чубу кание аве бинә. Ль кон кәсәки мәзын т'өнәбу, хени бре вейи ч'ук. Гәдә дәстхвәда Qörшут наскър, гот:

— Але Qörшут, к'әрәмкә пәйабә, вәрә кон. Чьма өса сәр пышта һәспе сәкьнийи.

Qörшут фькра хвәда гот:

„Мина баве хвә һөрмәтә“.

Әw жь һәспе пәйа бу, һәспе хвә сынге бәр дәре кон-ва гьреда, чу һөндөр'е кон. Р'астә, һөндөр'е кон т'ө тьште навмале п'ак: халичә у әмәни т'өнәбу, ле Дилбәре нава кон у әw ст'ер'е хвәйи ч'ук, өса к'aw хәмьландьбу, мәрвь һ'әйран-һ'әжмәк'ар бу ле бьһер'ә. Бона кө һөндөр'е кон к'aw бе хванекьрьне, әве чит-п'әрдә жи вәгьртьбун..

Дилбәр сәр кание зә'ф ә'глә нәбу, зу вәгәр'йа, әве һе дурва дит: һәспәки бәр дәре коне ванә. Дилбәр фькьри у хвәхwa хвәр'а гот:

„Хвәде бьдә йа бь хер! Гәло әв к'ийә?“

Ле вәхте әw һ'әвәки незик бу, әве дит, вәки әw нә һәспа ванә...

„Демәк әв сйар нә жь мала мәйә“— Дилбәре нәта хвәда гот.

Гава кө Дилбәр һатә бәр дәре кон, щер'е аве дани у ч'ә'в Qörшут к'әт, шаш ма у өса пөрч'ие хвә кьр, тә қәй дьгот әв гөла бһарейә дәлал, шәхта звьстане ньшкева лехьст, ләма р'әнге ве гөле өса зу ч'ьлмьси. Дилбәре Qörшут һ'әзнәдькьр у қә нәдьхвәст р'уч'ке wi жи бьвина Дилбәр кө һатә кон, Qörшут гот:

— Wәй, тә сәр ч'ә'ва бей...

Дилбәре қә шаба wi нәда. Ле Qөрүшт диса дәстпекьр хәбәрда:

— Әз һатьмә щәм шьване вә, бәрхе мә вьр'ни нәхвәши к'әтйә нав, т'әләфдьвьн, дьвен сәршьване вә т'ьльзма we нәхвәшии занә. Ләма әз һатьмә, вәки әw мьр'а бежә we т'ьльзме.

— Бьра эв нэхвэши нэма өса нав бэрхе вэдабэ, ль щэм вэ бьминэ,— Дилбэре бь герс гот,— чьма тө нъзани шьван ве навр'оже ль мал нинын, эвэ ль холе бэр пезын...

Qörшут иди мэ'нийа хэбэрдане гьрт, гот:

— Дилбэр, тө нэхэди өса жи мьн дьр'эви. Вэлэһ эз гэлэки тө һ'ыздькьм у мерэки минани мьн жи навини. Аһ, мьн анийэ к'мбэра қаш кьри зив зер'кьлдайи, хь-земе зер'э шьр'кькьри, гөһаре зер', дө қол зер'е сэрийа, Э, эз чь бежьм, гэлэ чь мьн һазьрнэкьрийэ бона тө, ле эв тө мале зивкьре кэла мэнэ. Эв гьшк мьн жь шөһэре Бэг'-дае дайэ анине бона тө, вэки тө хвэки у эһле кэла Дьм-дьме ль тө бьвиньн у э'щербмайи бьминьн.

Дилбэр жь ван гьлие Qörшут сор бу, гот:

— Тө мэрки бе намуси, вэки тө бь намусбнайи, тө про нэдьһати у тэе фькрбькьра: „Эз хвэје се жьнамэ, эва чэнд щара нэ кэч'ьк дьлдькэ, нэ жи де у баве ве қайи-лып. Эз чь р'уйи һэр'мэ щэм ве“. Бенамус, р'авэ бьщэһ'-мэ жь коне мэ дэрк'эвэ, йан на эзе шабе бьшиньмэ кэ-ле, бре мьне ве тө чити-чити кьн. һэр'э, тө нэ мерхаси жи, вэки п'эйа бьди, һэр тө кари мерание ль мөйдане бьки у жь т'өщара гөмрьке бьстини. Р'авэ, бьра ч'э'ве мьн иди ль тө нэк'эвэ!...

Паше Дилбэр вэгэр'йа сэр бре хвэ, пер'а кьрэ шэр' гот: „Чьма тө һьшт эв бе кон?“

— Дилбэр щан, эзе һэр'ьм, ле төе п'ошманби. Эз заньм, готьнэ мьн, тө буйи момт'аше көр'е Ади. Э, гэлэ эв к'ийэ?... Qörшут к'ийэ? Нав-дэнге мьн ль Т'еһране, Бэг'-дае, Мусьле, Стэмболе э'йанэ. Ле эв к'ийэ? Эв гэдэкэ, нъзам чьма тө хвэхва бэхте хвэ дьт'эр'бинни!

.. Вэхте эви өса хэбэрдьда, Дилбэре һедика гөһе бре-да гот:

— Зу һэр'э һэспе ви вэкэ, бьра һэспе ви бьр'эвэ, һэр'э.

Дилбэр сэкьнибу, пышта хвэ дабу ви, қэ шаба гьлие ви нэда. Qörшут кө гьлие хвэ к'өтакьр, жь кон дэрк'эвэ

бәрбь һәспе хвә чу, ле һеспе ши т'өнә бу, чьркин жь дьле ши хат, ви али ньһер'и, ши али ньһер'и. һәси т'өнәбу, әв тьрсийа. Дьле хвәда гот: „Дьвәк һәспе мьн һьнәка дьзи бьр“. Ле паше дит һәспе ши жере бәста бьнйа долгеда дьчә. Қөршут пәйа да пәй һәспе хвә, чу. Қизед ши нара әв йәк дитьн; дьк'әнйан. һьнәка жи қәстана бь дәнгәки бьнд дьготьн, вәки әв бьбьһе:

— Пәй, ла п'ор'көр'кьре, әва базарбашие мә Қөршутә, Дилбәре чь әщәб ани сәре ви мақули. Ве пәйа пәй һәспе хвә к'әтнйа. Гәло сәва чь Дилбәре әв ищат ани сәре ши?...

Һьнәка жи дьготьн:

— Мьстәһәқ шир'а, әви қә нәдьһишт әм әшнае хвә бьфрощьн, дә'ва гөмрьке ль мә дькьр..

Қөршут әв к'әне қиза у әв гьли дьбьһист, жь шәрма сәре хвә кьрьбу бәр хвә дьчу...

Р'ожа дьне Дилбәр сәр кание р'асти Нәна хушка Шәбаб хат. Әве шер'а гьликьр, чава Қөршут хатә коне ван, чава п'әе хьшьр—ә'мбарәте хвә дьда у чава әве сәре хвә һин кьр, әв чу һәспе ши бәрда у чава Қөршут пеш һ'әму ши нарава пәйа пәй һәспе хвә чу. Һәрдө кәч'ьк дьк'әнйан. Нәне гот:

— Әв чь мәрики алчахә, чәнд шарә де у баве тә готне, вәки әм қиза хвә наднә тә, тә жи чәнд шара жер'а готйә, ле диса те Хвәйе се жьна, зар' жи һәнә. Көр'әки ши ақьле мьни бьр'и қаси бре тәйи ч'ук һәйә.

— Тө чь дьвәжи, Нәне? Көр'е ши жь бре мьн гәләки мәзытьрә. Әви иди дьчә һини т'ә'лима әскәрие дьбә. Әви бәт'ьрнерар шәм мәллә Р'әшит хвәндьн к'отакьр, ле бре мьн һе дьчә хвәндьне.

— Чь мәрики зә'фи алчахә, бе намусә,— Нәне диса гот,— әви т'ьре әв базарбашийә тыштәки п'ьр' мәзынә. Чьма әв һьзанә нав мәда мерхаси р'әвшә меранә, ле нә т'өшари, нә жи к'ьр'ин фротан — әв нә меранийә...

— Әре. мьн бир кьр бьгота тә,— Дилбәре гот,— әви

дыгот: „Тө зани эз к'имә? Нав-дэнге мын ль һ'әму шәһәра әһанә. Ле көр'е Ади к'ийә? Гәдәкә“.

Нәне к'әнийә гот:

— Wәләһ. әви р'аст готйә, ль ван шәһәра ви нас дькын нә чава мерхасе шәр'а, ви нас дькын чава Qөр-шуте базарбашн. Чьма тө навини Хано қә ви навә шәр'а, дьве: „Һәр тө мықати чарсуебә,мықати мәйдана дө-вербә, шиө пәз, дөвер у к'әр тенә фротане, вәки кәсәк к'әра нәвә“.

Һәрдө кәч'ык диса к'әнийән...

Р'астә, иди ә'wле бһаре бу, сәре пез к'әтыбие, ми дьзан, ле ве сале нә минани салед ә'wлын бу, әв бһарә дьлсарн бу. Ван салед ә'wлын гава кө сәре пез дьк'әте—ми гышк дьзан, шайн бу, һнәка дәф—зөр'не у т'өлөме дьхьстын. Шабун дьк'әтә нав мьхлуқәт. Пьзмама у щина-ра гази һәв дькьрын, һнәка болмә йане сьниед мәзын г'ьжи п'әлаw, қәли йане жи мьрт'охә дькьрын, дьшандь-нә мале һөвдө. Сьве һ'әтани әваре р'ынгинйә дәф-зөр'не у т'өлөме бу. Щаһьла говәнд дьгртын дө-се р'ожа дьли-стын, к'еф, әшқ у һ'әнәк дькьрын. Һнәк шаһьлед лақьрдчи көлаве шьвана же дьдзын, вәдышартын, паше дьготын:

— Тө чава шьвани, вәки тә көлаве сәр мьле хwә ондакьрйә, сьве төе кәре пез жи ондаки.

У дьк'әнийән, ша дьбун, ван р'оже кө сәре пез дь-к'әте, шьван жи фьрнақ дьбун, чьмки ван р'ожа шьвана жь бәрхед вьр'нийә т'әзә зайн хwәр'а бәрхед р'ынд дь-бьжартын, дькьрнә дәстәк у дөрөфе хwә ледьхьстын. Пайизе жи, вәхта әв дәстәк иди мәзын дьбун—дьбунә кавьр', шьвана хwәр'а дьбьр у хwәйе ван кавьр'а қә дән-ге хwә нәдыкьр. чьмки әв әдәт у дәба к'өрда бу..

Ван салед бәре әв шабун дьбун нә кө т'әне ль долга, ль гонда у шәһәра жи дьбу. Ле ве бһаре нә өса шайн бу, гәләкә дьлшкәсти бун, чьмки ве пайиза чуйн әскәре шаһе Иране, ль ван қьжла гәлә мер көштыбун, гәлә жьн, де у бав һе р'әшә сәре ван бу, дәwса шайе дьчунә сәр мәзәлед

мърие хвә у ньфр'и дькърн шаһе Иране у п'адше Р'о-
ме, е кō һәһельн к'орд р'һ'әти бьжин...

Ве бһаре, р'астә сазбәнд т'өнәбун, ле зә'де сәре пез
диса к'орда гьшка чекър, чьмки ви зә'дир'а те һ'әсаве
зедәйа дәвләта ван, пәз, дәваре ван у һ'әму һәбуна
ван. Ләма жи диса гьшка зә'де сәре пез чедькърн у
дьшанднә мале һәвдө, һәвдө т'әглиф дькърн. Ле мевана
кō нан дьхвар к'ота дькър, вәхта чуйине минани ван са-
лед бәре дьготнә хвәйе мале: „Әва мала шенбә, гәләки,
һ'әзар щари зедәбә: пәзе тә, һәбунә тә“.

Хвәйе мале жи дьготә ван:

— Әва мала вәйә, һун сәр ч'ә'ва һатьнә, т'әме дәрә
ве мале бона вә вәкърйә, һун сәр ч'ә'ве мьн һатьнә, бьра
пәз у дәваре вә жи, һәбуна вә жи зедәбә.

Нәне т'ә'мул нәкър, әве щав шандә мале, вәки
Шәбәб нәсәкьнә зутьре бе. Т'әми қасьд кър. вәки әв
бежә Шәбәб:

— Һәрке сәре ви ль вәдәре шьлкьрибә, бьра бе вь-
ра көр'кә. Мала Адн әв гьли кō бьһистьн гьшк к'әтнә
т'әфәк'урие у тьрсйан, дьготьн:

— Гәло чь қәвьмийә?

Жь қасьд пьрсин:

— Гьдйо, әм бәхте тәданә, р'аст бежә: зар'ед мә ль
вәдәре сьламәтьн?

Әви сөнд дьхвар, дьгот, вәки гьшкә сахә-сьламәтьн.

— Ле гәло, Нәне чьма ва ә'щәлә гази Шәбәб дькә?—
дйа ван дьпьрсин.

Иди бәр эвар бу. Шәбәб к'аре хвә кър һәспе сйар-
бә, һәр'ә. Баве готә:

— Лао, нһа иди дәрәнгә, ишәв малбә, сьбе шәбәқе
сйарбә, тәе эваре тә'ри ль вәдәрәби.

Ле Шәбәб нәсәкьни, шур, мәрт'ал авитә мьле хвә,
тир-кәван һьлда у ль һәспе хвә сйар бу, чу.

Эварда һ'әтани бәрбанга сьве, Шәбәб қәт щики жи
пәйа нәбу.

Шәбәб кō хвә гиһандә долга, сьвә т'әзә сафи дьбу.

Иди шитә-шита ч'эвика бу. Вәхте әш незики кон бу, бу ә'штинийа к'элба хвә авитнә Шәбаб. Әши наве к'элба һылда: „Қафр'әш“, „Қоло“. К'элба хвәйе хвә нас кърн, кәр'бун. Дәнге к'элбар'а шьван шькбьре, вәки к'элб дьә'втнә мәрйя, әши тир-кәван һылда у ләз жь һ'олке дәрк'әт. Әши дит Шәбаб бәр дәре кон пәйа бу у һәспе хвә сьнге пеш конва гьредьдә. К'элб жи доре дь-чын, тен, деле хвә дь'әжиньн, мәрвь т'ьре әвана һатьна Шәбабр'а шадьбьн...

Шәбаб сьлав да сәршьван у пьрси:

— Һун сахә-сьламәтн?

— Шькър хвәде, әм гьшкә сахә-сьламәтн.

— Ле чьма Нәна хушк шаб шандйә, вәки әз ә'щәлә бем.

— Вәләһ әз һьзаньм. Әм у пәз жи шькър сах-сьламәтн... Шәбаб чу кон. Хушкә һе нава щидабу. Алики ль-һ'ефе жь сәр хушке к'әтбьбу сәр кәлев. Гөлие вейә р'әшә дьреж жь сәр бәлиги к'әтбунә ә'рде. Шәбаб һедика ль-һ'еф авитә сәр хушке, паше диса һедика чу бәр сәре хушке, гөлие вә фәсал һылда дани сәр бәлги у сәр хушкеда хвар бу, сурәте хушке пач'кър. Жь сәрма сьве хушк вәщньқи, һ'ьшйар бу, ч'ә'ве хвә вәкър әве дит бра сәр вәр'а сәкьнийә, бәре тьрсйа, ле паше к'әтә бира вә, вәки әве шаб шандйә бра бе. Әве гот:

— Шәбаб, вәләһ мьн баварнәлькър, вәки төе ва зу бей. Мьн т'ьре төе эваре дәрәнг бей. Бежә: „Бе тө ва зу ани, йан багәре?“.

— Нә тә хвәхва шаб шандьбу, вәки әз ә'щәлә бем, әз жи дөһ һәма. кә шаб гьһиштә мә, сйар бум у қә щики нәсәкьним, һатьм. Әде мьн у дйа мьн жи тьрсйан. Бежә, чь қәвьмйә? Мьн жь сәршьван пьрси, әш дьве: „шькър, әмә сахә-сьламәтн“...

— Әре, вәләһ, әмә сахә-сьламәтн. Дә тө жь кон дәрк'әвә, әз р'абьм к'ьнше хвә хвәкьм, паше бежмә тә, чьма мьн газн тә кьрйә.

Шәбаб дәрк'әт чу һ'оза бәрхе вьр'ни. Ми иди гьшк

забун, һ'озә т'жи бәрх бун. Әви ль бәрха нь-
һер'и. Бәрхә гышкә һе мэг'әлбун. Ч'ә'ве гышка минани
ч'ә'ве зар'е ч'укә шоланада гъртибун у дьк'айан.
Шәбаб дьле хвәда гот: „Вәләһ әв жи минани мәрйанын“
Шәбаб кө дәри вәкър һ'әвәки пешда чу, гышк һ'ышйар
бун у бу к'алә-к'ала ван.

Сәршыван дәстнекър Шәбабр'а гыликър, чава исал
мне ван дән'әе ви щевн зайә. Паше әви дәстәка*)
хвә гьрт ани шәм Шәбаб гот:

— Шәбаб щан, һьла бьнһер' әв бәрха к'әвә көр' дө
гөпкә стөкөреданын минани ви бәрәне мәйи кәви көр',
дө гөпкә стөкөра виданын жи. Мьн әв бәрха кәв кьрийә
дәстәка хвә.

— Ль тә һ'әләлбә, тө һежайи,— Шәбаб гот:

Һ'әгани әвана нав бәрхада бун, Нәне һаһанга р'абу,
щи һьлда сәр ч'ә'ве хвә шушт, чу зутьре чәнд ми
дот, чабәр дада у зутьре тәште һазьркър, наше чу гази
шывана у Шәбаб кър, вәки бен тәште бьхөн. Әвана һат-
нә кон, дәстәхана т'әмьзә спи сәр көлев р'ахьсти бу,
гышк р'уньштын тәште дьхварьн. Шәбаб шив нәхварь-
бу гәрәке бь мә'дәки р'ьнд тәште бьхара, ле мәшқулийа
сәва чь хушке гази ви кьрийә, нан бәр вида нәдьчу. Әви
фькьрдькър:

„Гәло сәва чь әве гази мьн кьрийә у чь сөр'ә, вәки
әв мьнр'а навежә?“

Әви т'әмул нәкър жь хушке пьрси:

— Нәне, хушке щан, р'аст бежә, тә чьма өса ә'щәлә
гази мьн кьрийә?

Нәне к'әнйа, гот:

— Бра щан, тө тәште бьхвә, тә исал хьльндор у
лорьк нәхварьнә, бьра шыван жи тәште бьхөн һәр'ьн,
наше әзе бежьм...

Әв гылиед хушке ва сөр' Шәбаб дһа да һ'әваскь-

*) Дәстәк әв бәрхә, йане кавьр'ә йа кө шыван, йане көр'е мале
мьнр'ә дөрөф дькә.

рыне. Эви нызанбу, чава нан дьхвэ. Шьвана зутьре тэ'ште хварьн у дэрк'этын, чун бэрх бэри мийа дан. Ве сьве бу к'алинья бэрха у мийа эв дэнг к'этэ ч'йа мэрьв һ'эйран-һ'ьжмэк'ар бу бьбһиста. Р'астэ, эла Бэродэра һьнэк иди бьбунэ р'э'ат, ле дө-п'ае ван дэвар хвэйдькьрын. Нан чандьна ван, һэр бона хварьна ван бу. Мэзьне ван дьготын:

— Нан чандьн һэмьн п'акэ, ле хер у бэрэк'эта һ'эйване чарп'е зедэйэ. Эм к'өрд бе гошт у шир нькарын бьжин. Мере э'щэм бь п'ьнщар'а бостана жи карэ бьжи...

Гава бэрх г'ербун, шьван һ'эвэки дьн жи сэкьнин, ле наше бэрх у ми жь һэв' вэқэтандьн, ажотын у чун. Пэй чуйина шьванар'а хушке Шэбабр'а гьликьр:

— Дөһ на пер мын Дилбэр сэр канне дит, эве мын р'а қсэкьр, вэки Қөршут һатйэ долга ван у п'ае хьшьр-э'мбарэте хвэ дайэ у готйэ Дилбэре, вэки бьвэ бэрмал-йа ви, Дилбэре бэри ви дайэ.

Шэбаб кө бьһист эв гьлие хушке, һерса ви р'абу, дәст бьрэ сэр қэвза қэме, гот:

— Эзе һэр'ьм ви кучьки бькөжьм, чити-чити кьм...

Иди қэ нэсэкьни, чу һэсна хвэ сйарбу. Хушке хвэ авитэ бьре, вэки эв нэчэ. Ль Шэбаб һэсп ажот, чу.

Долга Қөршутэ эп'ещэ дурбу. Шэбаб кө гьһиштэ мэээле қьжле иди нивро бу. Һэсна ви дөһ жь эварда һ'эта һна бьрчи бу. Эв жь һэспе пайабу, гэм жь дәве ве дэрхьст у дәстк'ешкьр, бьрэ нава мэээла бьч'еринэ, чьмки ч'ерэ ль ведэре болэ. Эви һэсна хвэ ч'еранд. һатэ нава мэээл. К'этэ бира Шэбаб, вэхте эв дйа хвэр'а дьчу сэр мэээле ванэ ль кэле, де йэко-йэко жер'а шьровэкьрьбу. Һна жи эви хвэхвэ фькра хвэда дьгот:

— Эв к'өмайте бэрани стө кер', к'эвшэ мэзьне қэбилэкейэ, йане жи мерхасэ. Эв мэг'бэре шер сэр һатьбу чекьрыне, к'эвшэ мэзьне э'ширэкэ мэзьнбуйэ у гэлэки ша-һе Иранер'а шэр' кьрийэ у зор дайэ вана. Эз мэээле кө

Һәсп сәр һәйә, әв жи к'өмәйте мерхасанә, ле әв мазәле
щолан сәр әв бе мьраз бунә у һе зар' жи нәк'әтйә дәсте
ван.

Шәбаб чу к'урайа мазәл, әви к'өмәйтәкә мазьнә бь
қөбә һатьбу авакьрьне, дит. Әви һьзанбу мә'һйа ве к'ө-
мәйте чийә. Чьқаси да ақыле хвә, доре чу-һат, тыштәк нә-
к'әтә бира ви..

Бһара ве дәште иди к'әтьбу қәдәме хвә, бин у бог'-
за ведәр мәрвь же т'ер нәдьбу. Шәбаб жь ведәре һәсп
ч'еранд һатә жоре, әви дит, феза вида сәр кәвьрәки
бльд шьванәк р'уньштйә, пәзе ви ль дора ви жь һәв
бәлабуйә дьч'ерә, әв жи хвәр'а бьлуре дьхә. Шәбаб гөһе
хвә да сәр, вәки бьзаньбә к'ижан қәйдәйи ледьхә. Әви
бьһист у хвәхвә һедика әв қәйдә аһ ва стра:

-- Бежинг бьре, бежинг бьре.

Бежинг сәре баведа хьравкьре.

Зу шабе бьдә мале,

Пәзе баве тә дьза бьре...

К'әтә бира Шәбаб, чава ве қседа те готьне: „аг'е
шьване хвәр'а кьрә бөбәхти, қиза хвә нәда шьван“. Әв
сәрһати сәр ве қәшьямандьне һатйә готьне. Шәбаб кө
һәспе хвә һ'әвәки ч'еранд, паше һәспе хвә сйар бу, чу.
Әв кө гьһиштә долга Қөршут, ида вәхта жь нивро дагә-
р'һйабу.

Бьһйа долге ч'әмәки ч'ук дьк'ьшйа, ль кәвийа ч'ем
зар'а һ'олмач'к дьлистьн, әв незики ван бу, пьрси:

— Зар'но, коне Қөршуте базарбаши к'ижанә?

Кәч'ькәке гот:

— Апо, коне Қөршут е һани жорьнә,— әве дәсте
хвәйи зар'ин ви алида дьреж кьр, нишани Шәбаб да...

Шәбаб ажот чу. Ле нәгьһиштә кон әви фькьркьр:
„ль бөжә Қөршут“. Әви қрар кьр, бөжә:

— Тө нә мери, тө бе намуси, һәрке тө мери у бь
намуси. дәрк'әвә пьш кон у әм мерани һәвр'а хәбәрдьн,
валәһ әзе лаше тә ль ван қьжла минани лаше әскәре

Иране чава пар пайизе мьн р'ахьст, эзе тэ жи өса бь-
кьм....

Бь ван фькрада Шэбаб қэ те дэрнэхьст, чава һеспе
ви бэр коне Қөршут сэкьни. Жьнэкэ қэмэрэ к'офи келэ
қөр'э, стөе ве т'ьжи мори-мьрщан, дәсте веда базьнед
бэг'даи, бэрбь ви һат, гот:

— Брао, к'эрэмкэ пэйабэ, чьма сэр пышта һеспе сэ-
кьни?

— Хушке, эз пэйа набьм, бежэ мере хвэ, бьра жь
кон дәре, шөхөле мьн пе һэйэ.

— Брао, мере мьн нэ ль вьрэ. Эв дөһ чу
кэле, қэ ньзам чава эв ве р'йа дур пэйа чу, эв қэ пэйа
нэгэр'йайэ...

Эве кө эв гьли готьн, сенца дьле Шэбаб бь тәһэрэ-
ки храв бу. Эв һ'эвэки сэкьни, дөшөрмиш бу. Жьньке
диса вэк'ьланд:

— Брао, пэйабэ, нэ һа нәп'акэ, тә мевани һәма нанә-
ки, авәке...

— Зәф р'азимэ хушке. Тө дьбежи: „Мере мьн пэйа
чу“. Чьма пэйа чу, һеспе ви чь неһат?

— Брао, Қөршут чубу ван долга ньзам мала к'е.
Һәсна хвэ тәвландьбу, вәки бьч'ерэ, ле ве т'ермаше
тәвл қәтандьбу у р'эвибу чубу. Эви кьрьбу-нэкьрьбу нь-
карьбу бьгьрта. Һәспе бәре хвэ дабу кэле у чубу. Бре тә
һәма өса пэйа дәрәнг тә'ри вәстйайи һатә мал. Ве шәве
мал ма, ле сьвәтьре зу р'абу чу. Кәс ньзанә эв бәләнгаз
чәнд р'ожада у чава пэйа гьһиштә кэле...

Шэбаб вәгэр'йа һатә долга хвэ у хушкер'а гьликьр...

Нәне гот: „Пэй, мьн биркьр тәр'а қсәкьм. Вәхте эв
өса һатьбу коне Дилбәре, әве бре хвәйи ч'ук һиникь-
рьбу, һәсна ви жь сьнге кон вәкьрьбу. Һәсна ви р'эви
чу. Эв кө жь кон дәрк'әт, һәсна ви т'өнәбу, қиз у жьн
пе к'әнийан. Эви сәре хвэ кьрьбу бәр хвэ чу“.

Эв чәнд р'ож бун Шэбаб шәм хушка хвэ бу. Ле
р'ожәке қасьд һатьн ль һ'әму долга гәр'йан, һ'өкме
Хано бәлакьрьн, вәки р'ожа иние ве бьвә шеврәкә гь-

ран. Шэбаб кӧ бһист эв һ'ӧкм иди қә нәсәкһни, һәспа ху сйар бу, чу кәле. Вәхта эв һатә кәле нивро незик бу. Ажотә бәр дәрн, ле баве готә кӧр':

— Лао, п'акә тӧ һати. Щмаәтә гышкә һазьрә ль ди-ванханейә, нһа вәхта мьн т'ӧнә, тӧ һәр'ә, әзе паше бем...

Шэбаб, чава қӧмандаре сәдльке, һәма ӧса бь ч'әк-сильһ'ава чу. Эв кӧ һатә диванхане, щмаәт т'ьжи бьбу, ши т'ӧнәбу мәри ле р'уни. Һьнәк сәр дәр'аве бьнп'йа ди-ванхане, сәр чока р'уньштыбун, һьнәк п'йа сәкһнибун. Эви һ'әвәки хвә пешда да, ле ши қә т'ӧнәбу, вәки мәри п'йа жи бьсәкһнә. Һәр шәш кӧр'е Хано жи ль вьра, бьнп'йа диванхане сәкһнибун. Баве изна ван нәдабу, вәки эв р'уенен, се хӧлама кәвьр, һәстә дәстада агьр ведьхьстын. дьда сәр қәлне мәзьна. Һьнә калар'а жи, қәлне ванә т'тун дадьгьртһн. Диванбаши дәрда һат, гот:

— Мақул, һьнә мәзьнед қәбиле мә жь олк'ед дур һатһнә, гышк вьра щһабын. Эм һәр'нә баг'чә, ида бһарә һева хвәшә... Бәри ә'вльн Хано р'абу, пәйи вьир'а щмаәт р'абу у дәрк'әтһн.

Вәхте әвана һатһә баг'чә, ль ведәре сәд кӧлави зедәтһр, р'ахьстыбун. Сәр кӧлава бә'лгие қуштуки да-нибун, бона меван бьднә бәр п'ала хвә. Гава незики кӧлава бун. Хано гот:

— К'әрәмкһн, р'уенен.

Ле кәсәк р'унәньшт, һ'әта Хано хвәхва р'унәньшт...

Теле сии т'әзә к'әтыбунә сурәте ши, ле к'е Хано дидит, кәсәки баварнәдькьр, вәки әви, һе ӧсани щан-шаһьлә, һ'әвте пенш сал ә'мр кьрйә. Хано ль щмаәте иһер'и. Гышкә кәр' бун ль Хано дьнһер'ин у дьхвәстын бьзанбын әве чь бежә. Ле Хано тыштәк нәгот. Эв һивйа баве хвәбу. Хеләке шунда каләки бәжнбьльндп минани Хано веда хване кьр. Нәщакәки мәзьни-тәр'ьки сәр мь-ла бу, дәстне нәщакә ши анәгори дьрежайа р'ьмнивәке һәбу. Иди тыштәк пер'а т'ӧнәбу. Эв мәрие хәрибә жь жь ә'шира Шькака, е кӧ ве гаве меване ван бун, те дәрхьстын, вәки эв баве Ханойә, чьмки говде ван у бәжи-

бала ван мина хэв бу. Гэр фьрқи эв бу, бав иди лапи калбу, р'уе ви, сьмелед ви лапэ си бун, ле не сэр қә-
вата хвэбу.

Гава эв незики ван бу, бэри гьшка Хано жь бэр баве хвэ р'абу, паше цмаэ'т гьшк р'абу. Эв чу феза көр' р'у-
нышт.

Хано дәст бьрэ сьмела, һ'эвэки бада, гот:

— Эв қса кө эзе иро вэр'а бежым зуда қэшьмйә.
Һун шаһьл п'ак ньзаньн. Ле лазьмә, вәки һун жи бьза-
ньбьн. Гәләк жь аһьла ве қса мьн заньн. Эзи шаһьлбум,
анцах ангори ви хортнбум,— эви дәсте хвэ дьрежи
хортәки кьр.

Ви чахи эз р'эвочне Насьр бәге бум. Р'эвоки
п'ьр' мэзын бу, чарсьд һәси бун, дө п'ае ви мһ'ин бун. Нав
ви р'эвойида чар һәспе нер һәбун. Эв һәр чар һәспе нер
р'эво хвәйдькьр жь гөра у чава жи пешик'еш. Нава ван
һәспе нерда йәк не вәхта шә'нубу, мьн һини хвэ кьрь-
бу. Мьн нан дьда сэр дәсте хвэ дьдае, қөйде шьриде дь-
фитанд, эв дьһат нан бь леве хвэ фәсал һьлдьда. Шарна
мьн хве дьдае у ле сйар дьбум. Р'ожәке нане мьн хьлаз
бу. Эзи һьнда кәвйа бә'ре бум. Дө р'ож бун кәсәк не-
зик т'өнәбу, вәки мьн р'эво т'әслими ван бькра, әвана
т'әсәликьн, һ'әта эз дьчум нан биньм. Р'ожа сьсйа мьн
р'эво ль кәвйа бә'ре һьшт у эз чумә мал, вәки нен хвә-
р'а биньм, һ'әта эз һатьмә мал, һ'әта мьн нан һьлда у
һ'әта эз вәгәр'йамә кәвйа бә'ре р'эво нә ль ведәре бу.
Эз р'уныштьм мьн бина хвэ стәнд у паше р'абум т'әркә-
сәри ван ч'йа, гәлийа бум, һәсна гәр'ийам. Чь сәре вә
бешиньм, эв чәнд р'ожбун мьн һәсп нәдितьн...

Шарна эз дьһатмә сэр ван фькра: „Гәло, дьвәк чәта
ә'шәм р'эво бьр“. Чьмки ван сала гәлә чәтед ә'шәм
һәбун. Ван чәта давитә сэр кәред пез, сэр нахьред дөвер,
бь зоре дьбрьн. Шарәке жи әвана сэр мьнда һатьн, ле т'ө
хер нәдितьн, мьн дө мере ван көштьн у иди әвана сэр
мьнда нәһатьн. Насьр бәг пөһ'әсйа, вәки р'эвое һәсп

ми ондабуйэ. Р'ожэке Насьр бэге газы мьн кьр. Эз чумэ щэм. ?)ми готэ мьн:

— Ханэ, исал чэнд салэ тэ р'эвочие хэспе мьн буйн у п'ак жи тэ р'эвочи дькьр. Вэхта чэта Иране авитэ сэр тэ, тэ мераникэ өсэ кьр, вэки эвана иди сэр тэда нэ-натын у бэрбэ э'шира мэ, Бэродэра, жи нэбатын. Бежэ, чь тэһэри тэ р'эвое хэспе мьн ондакьр?

Чава қәшъми бу, мьн өсэ жи гьликьр.

Эми пьрси:

— Э. тэ р'эво ви алие бэ'ре һыштын, йан алие дьне һыштын?

Мьн шаба пьрса ми да:

— Бэг сахбэ, мьн р'эво тэвэкс бэ'ре алие мэ һыштын, эзе чьма бьвмэ һ'ьдуде Иране бьһельм, эз нэ бе ақлым!

— Дэ, вэки тэ өсэ ақлы, һэр'э дэ р'ож тэр'а молэт, вэки тэ р'эвое мьн нава ван дэ р'ожада нэвини у нэйни. өсэ бьзаньбэ, эзе п'осте тэ бьгөрөм, т'ьжи хве бькьм. Дэ иди хэбэр нэдэ, һэр'эл!

Р'асти жи Насьр бэг мэрики зөлмк'ари бе исаф бу Эми гэлэк р'енщбэре хвэ бь к'отане кэштыбун.

Эз чум, мьн р'эво нэдит. Эз ида **вэнэгэр'йам**, һэма өлль чөле бум. Р'ожэке Насьр бэге газы баве мьн кьр у готеда:

— Вэки көр'е тэ р'эвое мьн нэйна бэр дэре мьн өсэ бьзаньбэ, эзе п'осте ми бьгөрөм, т'ьжи хве бькьм, м да вэ жи ч'ук-мэзынава бьшэшьтиньм.

Насьр бэге эв гьли готын, ле ми қә нэшекьранд. эв чэнд шар бун қачаха, чэта Иране давитэ сэр мал у сэр э'шира мэ, мьн у баве хвэ шэр' дькьр, мэ нэдьһишт тыштэки жь кэри-сурне ми бьвьн. Мэрие калэ мэзын ванэ, бьра бежын эз р'аст дьвем йан на. А, мэрики ва бу **Насьр бэг**, ван чэнд р'оже кө эз ль сэре ч'йа шэв у р'ө дьгэр'йам, өсэ вэстйам, вэки иди нькарбум саскарбума. Нава р'оже бу. Сэре ч'йаки бьлд, незики һ'ьдуде Иране бу, мьн сэре хвэ дани, эз хэвр'а чум, р'азам. Мьн хэвн дит, вэки мьн бьлуре дьхьст у р'эвое хэспа һат. Эв хэс-

пе пешик'еш дайә нешие у дуз бәрбь мьн те. Жь шабуна эз һ'ышйар бум. Мьн һәсп нәдитьн. Мьн фә'мкьр, вәки хәвн бу. Ле к'әтә бира мьн ньһәқи эз ль бьлуре нахьм, вәки эз бьлурехьм у һәспе пешик'еш бьбһе, к'ө һәбә we бе, мьн бьлур жь п'ашла хвә дәрхьст у қайим қәйде шьриде лехьст. Мьн өса ль бьлуре хьст, вәки дәнге бьлура мьн к'әтә бәре ч'йа у һ'әму гәлийа у нәвала бәлабу. Щарна мьн бьлур жь сәр лева хвә һьлдьда, гөһ дьда сәр у дьбьһист, чава дәнге бьлура мьн ль ван ч'йа дьвәк'ьлә у дур дьчә. Щарәкә дьн жи мьн бьлур жь бәр дәве хвә һьлани у гөһе хвә да сәр, мьн һәв бьһист һ'ир'инйа һәспе нери пешик'еш те, әве кө мьн һини хвә кьрьбу. Ле к'и али әв һ'ир'ин һат, мьн т'ьхмин нәкьр. Вәхта һ'ир'инйа ви к'әтә гөһе мьн, мьн жь шабуна дһа қайим лехьст у әп'ещә дьреж кьр, паше мьн диса гөһ да сәр. Ищар р'әнгә-р'әнга сьме һәспа һатьн. Чарсьд һәсп хвә нәһндьк бу, ле диса мьн т'ьхмыннәкьр жь к'и али дәнге сьме ван те. Ве щара мьн кө бьлур диса да сәр леве хвә һ'әвәки лехьст, мьн һәв ньһер'и: һәспе чали к'омәйти нер ль пешиейә, һәспе дьнейи нер, we ль пашийа р'әво тен, тә қәй дьгот әвана мәринә, р'әвочинә: йәк ль пешие те, р'е нишан дьдә, е дьне жи қәстана ль пашие тен, вәки һьнә һәсп пашда нәминьн у зьрар жи нәгьһижә ван. Әвана һатьн бьнат'ара мьн, бәр зьнер сәкьнин. Әв һәспе кө мьн һини хвә кьрьбу, сәре хвә бьнд кьр, гөһе хвә бәльқанд у ль мьн нһер'и, тә қәй дьгот әв бь фькра хвәда дьпьрсә:

— Тө чь дьхвәзи? Әм сах у сьламәт һатьн?...

Мьн һәвана нен жь пышта хвә ани, вәкьр, әви дит бу һир'инйа ви бәрбь мьн һат. Чьқас нане мьн һәбу—гьшк мьн даеда. Паше мьн әв гьрт, ле сйарбум. Да пешийа р'әво, эз һатьм бәр дәре Насьр бәге сәкьним Р'әвое ви мьн т'әслими ви кьр, гот:

— Р'әвое тә мьн т'әмам ани, ле эз иди навмә р'әвочие тә. Бәсә, чәнд сала эз һ'әлал хәвьтим...

Әви кьр кө зоре мьн текә р'әвочие һәспе хвә, ле

заньбу, вәки зоре жи мьн текә р'эвочне хвә, т'ө хере жь мьн навинә, һәр we зьраре жь мьн бьвинә. Ләма жь мьн вәгәр'йа. Дәсте хвә жь мьн к'ьшанд. We һавине кә аз щәм ши дәрк'әтым, пайизе Насьр бәг ньшкева мьр. Нәхвәшийа ши т'өнәбу. Дьготьн:

— Әви „қәлиа шьвана“ гәләк хвәр'ьбу, р'увие ши ль һәв пьч'ькибун, ләма мьр.

А бь ви тәһәри хвәде п'есириа щмаә'та мә жь Насьр бәге хьлаз кьр. Әви щмаә'тер'а нәп'ак бу, зор дьда щмаә'та хвә. Чәнд щара дьбу шәр'е мә у Иране, йане ә'шира, ле әв хвә қә нәдһатә шәр'а, минани бәгед ә'ширед к'өрдед майин. әви әм дьшандьн, ле гава кә мә зор дьда дьжмьна, әхтөрмә жь дьжмьн дьстәнд данин, әви гьшк р'анеч'дькьр хвәр'а дьбьр, тыштәк нәдьяда мә. Мә хун дьр'ет, әви к'ар дьдит. Пәй мьрьна Насьр бәге, бһаре әм дәрк'әтьнә зозана. Ль зозана бу шәр'е мә у ә'шира Шькака. Шәр'е мә сәр зозанабу.

Мәһа һ'әзиране иди ниви бьбу, гөл, сосьн кәлилк дабун. Һешнае давитә һ'әтани чоке, әм ида архайин, шө-хөле хвәда к'әтьбун. Ле ә'шира мә минани про һазьрбу қәвмандьне шәр'ар'а, чьмки һәргав, шәр'е мә у Иране, Р'оме, йане жи ә'шира бу. Сьвәке, вәхта шаб һатә мә, вәки ә'шира Шькака сәр мәда гьрт. Баве мьн һьлда р'ьм у гөрзк'әбәнде хвә, гот:

— Лао, про р'әжа хирәтейә, әм нькарьн бьсәкьньн. вәрә тә сйара һьлдә һәма вьрда нешие ле бьбьр'ә, лехә. Әзе мәрийа һьлдьм һәр'мә һьнда, „Қанийа тьрш“ пьште же бьстиньм у әме лехьн.

Мә өса жи кьр. Ши шәр'ида мә бәри ә'шира ван да. гәлә мере ван кәштьн. Вана т'обәкьр иди нәһатнә сәр мә шер' у һ'әта нһа жи әвана иди наенә сәр мә шер'. Паше һьла чәнд щара жи мә к'омәк да вана, вәхте шаһ Абас әв т'аландькьрьн. Паше, вәхте әм у ә'шира Шькака ләв һатьн. әм пәһ'әсйан, шаһ Абас готьбу ван:

— Әв зозана кә Бәродәра ле данйә, мьн дайә вә. һәр'ьн we зозане жь ван бьстиньн.

Хано кәр' бу, тә қәй дьгот тыштәки тинә бира хвә, паше диса дәстпекьр, гот:

— Пәй ви шәр'е мә у әшира Шькакар'а, һәмә ви чахи, р'ожкә баһаре бу гьрә-гьре әшира мә у мышьльса р'испийа т'опбун, гази мьн кьрн, гәләк жь вә шыкьр сахн у һун шәде we р'оженә. Хано ль щмаә'те нһер'и гот.— Вана кәо гази мьн кьрн, әз чум. Пеш щмаә'тева Сәһ'ьнге кали сәд сали готә мьн:

— Хано, һыла вәхта Насьр бәг сах бу, р'астә әв бәге мә бу, ле ви чахи жи тә мерхаси әшира мә хвәйдыкьр жь һ'әму қәвьмандьнед чәтын у шәр'а. Әм ит'маз дькьн: вәрә тә бьвә мәзыне әшира мә...

— Мьн гьлие ван пашда нәхьст. Әв чәтьнайа әшира мә, мьн һылда сәр хвә. Жь we бһаре һ'әтани ве бһаре дуз чьл. бһар дәрбаз бунә. Мә кәла жи чекьр.Һун ч'ук-мәзын заньн әва чәнд щарә шаһе Иране әскәр дьшинә сәр мә шер'. Вә дит ве пайиза дәрбазбуйи, әви диса әскәр шандә сәр мә шер'. Ле бь пышти хвәде у әшира мә, мә нәһьшт т'ә ләк'ә бе сәр мә. Әм әрде хвә, мьск'әне пешие хвә п'ак хвәйдыкьн. Дьвәк әв диса бе сәр мә шер', вәрн әм гьшк бәр әрд у әзмин сонд бьхән, һ'әта йәк жь мә сахбә, әм шәр'кьн, әрде хвә нәднә дьжмьн...

Хано кәо әв гьлие хвә хьлазкьр, сәре хвә бьндыкьр у ль щмаә'та хвә нһер'и...

Гьшқа сондхвар бь әрд-әзман, вәки һ'әта йәк жи жь ван сахбә шәр'кьн, әмре хвә бьдн, ле хвәйкьн әрде хвә жь дьжмьна...

С Э Р Е Н ' Э В Т А

ҚАСЬДЕД ШӘМДИНАНЕ

Шәмдинан мирлькәкә К'өрдстане башқәйә у қәдимийә. Әве мирльке қә нәдһьшт Р'ом бе нав вана у хвә сәри хвә мирлькйа хвә дәрбаздыкьр. Чәнд шара п'адше Р'оме әскәр дьшандә сәр Шәмдинане шер', ле,

нькарбу тыштэк ван бькра. П'адше Р'оме ль ван к'этэ э'йнате, эскэрэки гьран бь т'оп у шэбрханэ шандэ сэр Шэмдинане шер'. Эв чэнд мэх бу эһле Шэмдинане у Р'оме шер'дькьрын. Ле ишар к'орда ван нькарьбун. Эскэре Р'оме зэ'ф бу. Мир Садьq, мире Шэмдинане. дит кō чэтынэ дьжмын алт'кэ, эви гази мыщльса хwэ кьр у шешркьрын, чава бькьн, wэки мирлькйа хwэ хwэйкьн жь зэвтчие Р'оме. Мир Садьq готэ мыщльсе:

— Гун гьшк заньн: һ'эта һна э'мр у жийина хwэ эм хwэхва п'ак дэрбаз дькьн, мьхлуqэте мэ ль вьра р'ьнд дьжи у р'азийэ. Ле п'адше Р'оме, гун дьвиньн, эва чэнд шара эскэр дьшинэ сэр мэ шер'. Мэ нэдьһьшт эв бе э'р-де мэ зэвткэ. Ишар эви эскэрэки гьран шандйэ сэр мэ шер' у эм пе нькарын. Гьрэ-гьре э'шира мын, гун чь дь-вежьн? Эм к'омэке жь к'е бьхвазьн у чава бькьн, wэки эв к'афьр нэе э'рде мэ зэвтнэкэ?...

Гьшкэ кэр' бун, qэ йэки дэнге хwэ нэкр. Нав we шешреда жь qэлэча шер' Qади бэг т'эзэ һатьбу. Эw салэк зедэтьр һэбун мир Садьq мэзынтайа эскэре хwэ спартьбу Qади бэге. Бэри мэзынайа эскэре мирльке Qади бэг мэ-не qэбила хwэ бу. Жь qэбилед э'шира Шэмдинане qэбила Qади бэге — qэбилэкэ п'ьр' мэзын бу. Эви жь qэбила хwэ дō һ'эзар мер бь ч'эк-сильһ'эва дьда мирльке у хwэ-хва жи мэзынати ль wi эскэре qэбила хwэ дькьр у эw-һ'эму шер'ада оса мерани шер'дькьр у бь алт'ндари жь шер'а вэдьгэр'йа дһат. wэки нав-дэнге wi ль нав гэлэ э'шира э'йан бу.

Лэма мир Садьq эw к'эвшкьрьбу мэзыне эскэре мир-лька хwэ. Гэрэке бе готьне мэзына гьшка Qади бэге һ'эздькьр нэ кō т'эне бона мерхасийа wi, вана оса жи же һ'эздькьр бона һөрмэта wi, бона шомэрдйа wi у т'ь-ме к'омэкдаре бэлэнгаза жи бу. Шаһьла жи Qади бэге һ'эздькьр, чьмки, wэки дьбу эшqэкэ шаһьла. эйда сэре сале, дэ'wэт у бьндарук Qади бэг һэргав нав wан шайа-да бу, т'эвар'а дьлист, гōвэнд дьгэр'анд. Звьстане жи шарна, wэхте шаһьл дьчунэ неч'ира һ'ьрч'а, wэхте һ'ьрч'

дык'этэ чьлэ, эв неч'ир-неч'ирэкэ зэ'фэ чэтнэ у һәркэс нь-карэ we неч'ире бькэ. Н'ьрч'э бьрч'иэ. К'е wi чахи төрөш-быкэ һәр'э? Чьмки н'ьрч'е we wi һурхашибькэ, ле Qади бэг натьрсэ, дьчэ у н'ьрч'е жи дыккөжэ тинэ. Ле гава дьбэ вэхта һоле, ль мәнһа адаре р'о wi чахи н'эвэки дреж дь-бын, тэ'ва гэрм жи дьдэ бэрфе, ле шэве сарэ бэрф к'өршэ дьгрэ. Wi чахи Qади бэг шаһьлар'а дэрдьк'эвэ листка һоле. Бь чомахе хвэйи дьреж һоле жь шаһьла дьстинэ дьвэ. Дьқəwьмэ, һәрке шарна һьнэк шаһьл шашдыкьн чомахэки ль Qади бэге дьхьн, ле Qади бэг нэ минани һь-нэк бэгед майин ч'ер'-э'т'иа бькэ, йане wi шаһьли бьк'ө-тэ, на, эв тыште өса накэ һэр дьвежэ wi шаһьли:

— Хорто,— йане,— н'эйран, wэки тө ньзани һоле бь-лизи, чьма дэрдьк'эви майдане, һол дьлизи. Нэр'э хвэр'а к'ап бьлизэ.

Эп'ещэ wəхт дэрбазбу. Кэсэки дэве хвэ вэнэкьр у шаба пьрсед мир Садьқе нэда. Wi wəхти Qади бэг нав щмаэ'теда ль бьнат'ара гьшка р'уньштыбу, чьмки эв дэрэнг һат у нэ мэрики қөр'э бу, wэки эрһэдэ һэр'э жө-ре р'уни. Р'испийа кьр у нэкьр Qади бэг жь бьнп'ийа ди-wanхане р'анэбу у нэчу жөре. Qади бэге дит, wэки кэсэк шевре надэ, эв р'абу сэр чока, wэки щмаэ'т п'ак пе-ва бе хванкьрьне у мир жи wi бьвинэ, чьмки диwanха нэ мэрийада к'ьмк'ьмибу, эви гот:

— Мир Садьқ, wэки тө р'өсқəтə бьди, эзе гьлики бе-жьм....

— Qади бэг, лао. тэр'а т'ьме изнэ, к'эрэмкэ бежэ...

— Мир сахбэ, зуда ль К'өрдстане н'эмушка э'йанэ, wэки Ханое Ч'энгзэр'ин, хвэйе кэла Дьмдьме, қəwата wi зорэ, хайинти г'өшара мьлэте хвэ к'өрдар'а нэкьр'иэ, минани һьнэкэ майин, пар на перар, эви к'омэкэкэ р'ьнд да э'шира Т'акора. Wэрьн, эм һəwарийа хвэ ль wi дахьн, Эз бəwэрьм: эве бе һəwарийа мэ у эме we қəт'ле жь сэр хвэ бьднэ алики...

Гава Qади бэг эв гьлие хвэ к'өтакьрн, мэзьнед

қабилә у гьрә-гьред мирлька Шәмдинане әв шевра
Қади бәге қәбул кьрын у гәләка һәвр'а готын:

— Мир сахбә, вәләһ, шевр жь ве шевре четър т'ө-
нә. Һәрке к'омәка Ханое Ч'әнгзәр'ин нәгһижә мә, Р'оме
вәләте мә зәвткә, мә гьшка т'аланкә, мә техә һесире
хвә, минани ван ә'ширед мәйә кә к'әтһнә бһн бандур'а
ван.

Мир Садьқе жи гот:

— Әв шевра Қади бәге р'асти шеврәкә ақьлә,
гәрәке әм ә'глә нәкһн, һәма һнада қасьде хвә бһшинһн.
Ле бежһн, әм к'е бһшинһн? Әм гәрәке мәринә өса бһлийан
бһшинһн, вәки бькарбһн Ханое Ч'әнгзәр'инр'а хәбәрдһн
у ви бьднә баваркьрһне чәтһнайә мә...

Жь мьщльсе йәки го:

— Вәрә әм мәллә Мһ'әмәд бһшинһн. Әви хвәндийә у
бһйанә. Қади бәге әв йәк қәбул нәкър, гот:

— Һунә нәһәқикә мәзһн хвәр'а бькһн, вәки һун мәл-
лә Мһ'әмәд бһшинһн. Һәрке һун дьхвәзһн р'астие бьзан-
бһн, мәллә Мһ'әмәд дьжмьне мләте мә к'өрданә. Әви ль
Р'оме хвәндийә у т'ьме дьве:

— П'адше Р'оме, п'адше исламейә, мәр'а гөнә-
йә әм к'өрд пер'а шәр' дькһн у диwana ви қәбулнакһн.
Дһняа бһн дәсте п'адше Османиеданә, әв щә'сусе Р'о-
мейә нав мәда.

Йәки жь нав щмаә'те гот:

— Нәһәқ әм ви жь нав хвә дәрнахһн, әв чи мәр-
р'анә, шехе мә һәнә, бәсә...

We гәве һатнә сәр we фькрә, вәки бре мир Садьқ.
Ә'бдъл Р'зақ, шех Задә у дө хөламава бһшинһн. Әв һәр-
дө қәләчйада бун, шәр' дькьрын. Мир Садьқ һ'өкм кьр,
вәки зутьре бһшинһнә пәй wана. Тә'ри иди к'әтһбу ә'рде,
ле мьщльс һе бәла нәбьбу, гьшка дитбу зөлма п'адше
Р'оме. Wана бәр ч'ә'ве хвә дитьбу Р'ом чь тинә сәре
ә'рәбед Бәг'дае. Һьнги wана әв вәләте хер у бәрәк'әт
зәвткьр. Мьхлуқәте ван зәлулиеданә.

Ләма гышкә ве гаве өса малул у кәр'бун, фькьр дькьрын, вәки әв зөлма Р'оме нәе сәре ван. Ле аликива жи гышкә we фькреда бун, шәр'кын, бьмрын, ле әрде хвә нәднә ван зөлмк'ара...

Ви шәр'ида у бәре жи чәнд щара жь Стәмболе вәзиред Р'оме мәри дышандьнә щәм мир Садьқ, вәки әв бе р'әе у тек'әвә бьн бандур'а п'адше Р'оме. Вәки әв сәри п'адше Р'омер'а данәйнә: „әме әскәр бышиньн у вәлате ви к'аф-к'үн бькьн“. Ле мир Садьқ шаба ван дыда, дыгот:

— Әва вәлате к'өрданә, әрде кал у баве мәйә, әм қәдими ль вьрабунә, т'ө һ'өкөмәт сәр мәр'а т'ө нәбунә, әм наһельн һун бән әрде мә зәвткьн, һ'әта мәриж жь мә сах бьминә, әме вәр'а шәр'кьн...

К'әвл сьве т'әзә авитьбу нава диванхане, мир Садьқ һ'әвәки сәр дошәка хвә, льбасе хвә қә нәехьст, һәма өса хәвр'а чу. Ле сәһ'әтәк жи нәк'ьшанд, хөлама шаба да мир Садьқ, вәки шех—Задә у Ә'бдъл Р'зақва һатьнә бәр дәре к'ошке сәкьнинә.

Мир Садьқ һ'өкм кьр, вәки изна ван бьдьн, әв бәнә диванхане. Әвана кө һатьн, әви нәһишт әв хәбәрдын, пьрси:

— Бежьн, лаве мьн, қә чь һәйә, ль щәпә?

— We чь һәбә,— шех Задә гот,— қәватә вана п'ьр'ә. Дөһ на пер вана әм данә бәр т'она, әм жь қәлача дәрк'әтьн, мә хвә да „нә'ла һ'ьрч'а“. Ле дөһ мә әскәре ви капанд, кьрә хәләқе незикки сәд мере ван көштьн, ле һәрр'о к'омәка ви те у т'оп-щәбрхана ви жи тен...

— Мьн шандйә пәй вә,— мир Садьқ гот,— вәки һун һәр'нә кәла Дьмдьме щәм Ханое Ч'әнгзәр'ин. Бежнә ви: „Мир Садьқ ч'ә'ве тә р'адьмусә у ит'мазе дькә, вәки т'ө бей һәварийа мә. Жер'а йәко-йәко қсәкьн: һ'әле әм һна теда. Бежнә: әв хвә жи п'ак занә — әва чәнд сәлә Р'ом бь әскәре хвәйи гьранва те сәр мә шер', ле әм бәри әскәре ви дыдьн у әм наһельн льнге ви шьләти ль әрде мәк'әвә — К'өрдстане к'әвә. Ле ишар әс...

кәре ви бе һ'әсабә, бь т'оп у щәбърханайә, ләма әм пенькарын. Һәрке вәт'әне К'өрдстане бәр дьле вида ширьнә, бьра әскәр һьлдә, бе һәварийа мә. Вәки әв нәе һәварийа мә, Р'оме мә т'әва қыр'кә у вәлате мә зәвткә". Дә, һәр'ын, вәр'а ог'ьрбә...

Шех Задә гот:

— Мир сахбә, вәки әм р'йа к'әсәр'а нәчн, әм зу нагыһижнә кәла Дьмдьме Симоне фьлэйи т'өщар гәлә щара әшийа бьрийә кәла Дьмдьме фротйә у вәгәр'ийә һатйә. Вәки тә ви мәр'а дайни, чава бәләд, ве зә'ф р'ьндбә...

Мир хөламәк шандәпәй Симоне фьлә. Хөлам гази ви кьр, Симон һатә һ'ьзура мир, бь ә'ширти т'әмәнә бу, сәкъни.

— Симон, тә дьвини Р'ом чь тинә сәре мә.— Мир Садық гот.— Әви ль Диһарбәк'ьре фьлә у к'өрд қыр'кьрын, әв вәлат зәвткьр. Һна жи вьрда те.

— Бәле, мире мьн, әз заньм, һәрке чь лазьмә жь алие мьнда бежә, әз һазьрьм бьқәдиньм.

— Мьн шандйә пәй тә, вәки тә бәләдие бьки, р'йа к'әсәр'а қасьдед мьн, шех Задә у Ә'бдьл Р'зақ бьви кәла Дьмдьме, щәм Ханое Ч'әнгзәр'ин, вәки әв әскәр һьлдә бе һәварийа мә.

— Мир сахбә, сәр ч'ә'ве мьн,— Симон гот,— әзе ве сәһ'әте һәр'ьм у р'екә к'әсәр'а бьвьм, вәки әм зу бьгыһижнә кәла Дьмдьме. Ханое Ч'әнгзәр'ин мәрики қо-чахә, әскәре ви зуда һини т'ә'лима шер' дьбә. Шаһе Иране чәнд щара һатә сәр ви шер', ле әви әскәре Иране қыр'кьр. нәһишт бе вәлате ви зәвткә. Шәһәре кәла Дьмдьмеда жи гәлә т'өщар әшийәе хвә типьн, теда хәритдькьн, дьчьн..

— Симон, хвә әм тә нашиньн к'ьр'ин-фротане бьки, әм жь тә дьхвәзьн, вәки тә қасьдед мьн зу бьгһини кәла Дьмдьме...

— Сәр ч'ә'ве мьн,— Симон вәк'ьланд,— әзе чум һәспе хвә зинкьм...

Әһле Шәмдинане т'әзә жь хәва сьве р'адьбун. Әйни ши вәхти жь бәр дәре к'ошка мир Садьқ пенщ сйара бәре хвә данә кәла Дьмдьме, чүнә щәм Ханое Ч'әнгзәр'ин. Йәк жь ван Ә'бдыл Р'зақ бу, шех Задә бу, Симоне фьлә бу у дө хөлам бун.

Ве сьве һ'әтани тә'в һатә незики нивро әв пенщ сйар р'еда дьһатын. Қәт хәбәрәк жь дәве ван дәрнәк'әт, һәвр'а хәбәрнәдьдан тә қәй дьгот кәр'ә-лалын. Һәр йәк жь ван, фькра ши сәр вәт'ән бу. Нивро шунда һәр Симон хәбәрда, гот:

— Вәки әм т'ьме ве р'йа базьрганада һәр'ьн, әм панздә р'ожа нагьһижнә кәла Дьмдьме, ле вәки әм ва к'әсә сәре ч'йава һәр'ьн, әме зу быгьһижнә кәле.

— Дә вәки өсанә, әм р'йа к'әсәр'а һәр'ьн,— шех Задә гот,— ләма жи мир тө мәр'а шанди, вәки тө р'йа к'әсә нишани мә бьки.

Әвана жь р'йа базьргана дәрк'әтын, бәре хвә данә ч'йа у һәспе хвә зәнгуьрын, чун. Әвана сьве шәбәде һ'әтани тә'ри дьк'әтә ә'рде қә щики нәдьсәкьнин, ле һәма кә тә'ри дьк'әтә ә'рде, әвана жь һ'әспа пәйа дьбун, һ'әсп шәве дьч'ерйан, ле сьбәтыре, вәхте к'әва сьве т'ә-зә давит, диса сйар дьбун, дьчун. Вана дьләзанд, вәки зу һәварие бьбнә кәла Дьмдьме...

Ида мәһа һавинейә пашьн хьлазбьбу. Нан ве сале ль ч'йае Дьмдьме кем һат. Нане фротане щие незик т'ө-нәбу. Һәрке нане к'е жи һәбу нәдьфротын, дькьрынә ч'ә'ла, вәдьшартын. Мьхлуқәте эла Бәродәра дьчу ши дур нан дьк'ьр'ин. Р'ожәке карване кәла Дьмдьме бәре хвә данә Шәмдинане, вәки ведәре хвәр'а нан бьк'ьр'ьн, биньн. Әв чәнд р'ож бу кавране гьран сәре ч'йава дь-һат. Р'о т'әзә һатә вәхта фравине. Вана сәр канике да-нин. Бьнат'ара кание ч'әмәк дьк'ьшйа. Хортед шаһьл к'әтнә ч'ем әп'ешә мә'си гьртын. Ве дәде к'урма агьр лекьрын у дәстбь пәт'на мә'сйа кьрын. Шаһьлед га дь-ч'ерандьн т'ьхмиң кьрын, вәки пенщ сйар нава мешә-да жь сәре ч'йе һәма к'әсә жорда бәрбь ван тен. Йәки

кал сэрwere кэрван бу. Ван шаһыла шаб данэ кале, әви гот:

— Ль ви щие хали, дури шенлька, әв чь сйарьн? Вәләһ һәбә-т'өнәбә әwana мәрие хьравьн, we мә т'аланкьн у гае мә жи we жь мә бьстиньн. Вәрьн әм чәнд мәри нава га бьсәкьн, чәнд мәри зутьре хwә нава мешәда бьтәлиньн. Шур у мәрт'але хwә һазьркьн. Әwana пенщ сйарьн әм бист у пенщ мере әшира Бәродәрьн. Вәки әм гьшк жи бенә қьр'е, ле нәһельн мале мә жь мә бьстиньн у мә т'аланкьн...

Һәма өса жи кьрьн: кале дәһ мәрйава манә нава га. Чәнд мер хwә нава мешәда вәшартьн, чәнд хорт жи манә сәр к'урма агьр, мә'си дып'әтьн. Ле гьшкә һазьрбун, һәрке лазьмбә сәре хwә жи бьдьн, ле нәһельн wана т'аланкьн. Һәр пенщ сйар дуз һатнә нава га, сәлам дан у пьрсин:

— Әва карване к'идәрәйә? Һуне к'өда һәр'ьн?

Кале бәрбь ван чу, гот:

— Әмә жь әшира Бәродәрәнә, кәла Дьмдьме, мәзьне мә Ханое Ч'әнгзәр'инә. Исал щәм мә нан нәһат' һ'әвәки кемасийа нен щәм мә һәйә, әме һәрнә Шәмдинане к'өл-фәте хwәр'а гәньм бьк'ьр'ьн. Чәнд хорта Симоне фьлә нас кьрьн у же пьрсин:

— Тө Симоне т'өщар нни?

— Бәле, wә әз нас кьрьм, әз әв Симоне фьләмә.

Әбдьл Р'зақ готә кале:

— Нан щәм мә бол һәйә, әва чәнд салә нане мә бе-һ'әсаб шиндьбә, ле һун нькарьн бьк'ьр'ьн.

Кале пьрсин:

— Чьма әм нькарьн бьк'ьр'ьн?

— Щәм мә шәр'ә,— Ә'бдьл Р'зақ гот,— п'адше Р'оме әскәре гьран бь т'оп у щәбьрханә шандйә сәр мә шер' дьхwәзә әрде мә зәвткә. Щәм мә шәр'әки гьранә. П'адше Р'оме щие К'өрдстане зәвткьр, гәлә әширед к'өрда бь зора шур буна дәстае ви у хәршел гьран жи жь к'өрда дьстинә. Һьнәкә нәп'акә у к'ьрет: аг'а, бәг у миред

мә к'орда хаинти мләте хвә кьр'ын, чун бунә дәстае Р'оме. Вәки вана жи минани Ханое Ч'әнгзер'ин, мәзынед Н'әкаре, Амадие, Шьзира-Бота у Шәмдинане шәр'кьр'на нә Р'ом, нә жи Иране нькарьбун льнге хвә бавитана К'ордстане..

Паше шех Задә гот:

— Чәнд шара п'адше Р'оме мәри шанднә щәм мире мә, вәки мире мә бьвә дәстдае ви у диwana Р'оме қәбул бькә, ле мире мә әв йәк қәбул нәкьр у әва чәнд шара п'адше Р'оме әскәр дьшинә сәр мә шер', мә әскәре ви қьр'дькьр, нәдһишт әв бе нав мә, ле ишар әскәрәки гьран шандйә сәр мә у әм пенькарьн. Чьма вәва нәә'яна п'адше Р'оме Сәлт'ан Сәлим у шаһ Абасе Иране сәлһ'ә гьредан у К'ордстан нав һәвда п'арәвәкьр'ын. Бь we сәлһ'е гәрәке ниве К'ордстане бьғнижә Иране, нивәк жи бьғнижә Р'оме. Ләма һәрдө дәвләт дьләзиньн, вәки К'ордстана мә зәвткьн у һәр йәк жь ван алие хвәда һәрсал сәр мәда дьгр'ын...

— Бәле, әв йәк мә жи бьһистйә — йәки жь нав ван гот.

Кәле кә дит әв сйар нә мәрие хьравиенә, әһле хере-нә, әви кьрә газн, вәки һәвалә ванә кә хвә вәшартьбун бен.

Әбдъл Р'зақ готә кәле:

— Әм қасьде мире Шәмдинаненә. әви әм шанднә щәм Ханое Ч'әнгзер'ин, к'омәке дьхвәзә, гәло гәләк ма-йә, вәки әм бьғнижнә кәла Дьмдьме...

— Иро дө р'оже мәйә әмә р'евинә.— кәле гот,— ле һунә сйарьн сьве нивро һуне бьғнижнә кәле.

Мәри гьшк жь нава мешә дәрк'әт'ын һатнә щәм сйара, сьлав данә ван. Кәле гот: „Гәлә қасьдәд ә'зиз, һәспед вә худанеда мәвьщинә, жь һәспа пәйабьн, бьра һәспед вә һ'әвәки р'һ'әт'бын хортед мә ви ч'әмида гәлә мә'си гьрт'нә, бьра диса бьгр'ын. Мә'сие аләбалыг' ч'әми т'ьжйә, мә сәр к'урма агьр гәләк пә'т'нә нан мәр'ә бьхон, паше сәр ч'ә'ва һат'нә, диса р'йа хвәда һәр'ын..“

Шех Задэ ль Ә'бдыл Р'зақ нһер'и, тә қәй дьгот, we нһер'андьне, әви же дьпърси: „Әм пәйабьн, йане на?“ Ле Ә'бдыл Р'зақ жь һәспе пәйабу, һәрче майин жи жь һәспа пәйабун. Қале ль хорта һьлат:

— Һун фә'мнакьн, һәспа жь дәсте мевана быгрын?
Ә'бдыл Р'зақ гот:

— Бьра хорт зәһ'мәте нәвиньн, һәспе мә хөламе мә we бьвьн һ'әвәки ль ван дәра бьч'ериньн.

Ә'бдыл Р'зақ к'олосе хвә жь сәре хвә дәрхьст, бь дәсмале худана ә'нйа хвә пақышкьр. Ә'нйа ви һ'әтани т'әпәльке т'әзә кәр'кьрьбу. Т'әморйа вийә чур'ә-чәқәлә кәришки у гәланчкәд вийә чур' сәр сурәте вида дальқ-йабун, мәрвь һ'әйран-һ'ьжмк'ар бу ль ви, т'әморйа ви-ч'әве вийә сут, бәжна вийә дәләл у сьмела нарьнщи бьнер'ә. Қале һедика готә хорта:

— К'ьвшә, әв иә мәркии р'ьжйә, әв мәркии мақулә у мақуләки мәзьнә...

Ч'әк р'ьһале Ә'бдыл Р'зақ, зьри сәр ә'ба вьқышанди лебу, хәнщәр бәр пыштера бу, т'әтка хәнщәре зивкьри бәр пыштер'а хванедькьр. Щаһьле кә Симои нас дькь-рын же пьрсин:

— К'ьриве Симои, тә бь ә'ншила Иса п'ехәмбәрки р'аст бежә: әв мере ва бәдәв к'ийә?

— Әва мир Ә'бдыл Р'зақә, бьре мире Шәмдинапейә. Баве ван әва биств сал зедәтър һәйә мьрйә. әви һе сахбу мирти да кәр'е хвәйи мәзьн, мир Садьқ...

— Ле әве дьне өса бь говде һ'ьрч'а к'ийә?

— Әва жи шех Задәйә, баве шех Задә сәд у дәһ са-лийә, һе сахә. Шарна дьчә мир Садьқр'а к'ьшьк у тә'мә дьлизә, наве баве ви шех Шәмойә. Нһа жи бь шур-мәрт'ал у р'ьма мовкьри дестдайә у шәр'дыкә мқабьли Р'оме. Шех Шәмо дьве:

— Дьжмьне мьләте к'өрда падше Т'урк'иаейә (Р'ом) у шаһе Иранейә.

Щаһьла мә'си к'ьвави сәр агьр чекьрын, кале гот:

— Меванед э'зиз, к'эрэмкын, һ'эвәки қәватие бькын, паше р'ек'эвын. Қасьда нан т'ер хварын у шех Задә гот:

— Эмә зә'ф- зә'ф жь вә р'азинә. Р'асти жи иро чәндә нан дәве мә нәк'әтбу, нане мә һәйә, ле нан бәр мәда нәдьчу, иро сайа һөрмәта вә, мә т'ер нан хвар у изна мә бьдын, әме р'ек'эвын. Эмә лэзын, дәбь хагре вә...

Кале гот:

— Дә, ида һун сәр ч'ә'ва һатьнә, ле ве р'еда нәчын, һ'эвәки дак'эвнә гели, ведәре шьвар'екә к'очәра һәйә һәма ве шьвар'еда һәр'ын, әве дуз вә бинә кәле...

Ажотын, чун. Ә'бдьл Р'зақ ль пешиебу. Ве шәве әwana қә жь һәспа пәйа нәбун, һәспа ида р'е һылдабун у бь орг'ә дьчун. К'әwa сьве т'әзә авитбу, витә-вита ч'вика, жь һелине хwә дәрк'әтын, фьр'ин чун хwәр'а р'ьсқәки дәстхын. Бәрә-бәрә р'онкайа сьве да һ'әму ч'йа. Тә'в жи жь пыш ч'йае Дьмдьме дәрк'әт. һәспә эп'ещә вәстйайи бун. Әwana сәр канике пәйабуи, хөлама гәм жь дәве һәспа дәрхьст, һәвсар кьрьнә стөе һәспа у бьрын һ'эвәки жь кание дурхьст, вәки һ'әйwan р'ьһ'әтбьн у бьч'ерьн.

Ә'бдьл Р'зақ, шех Задә у хөламава сәрч'ә'ве хwә сәр кание шуштын, қә сәһ'әтәк нәк'әшанд һәсп т'ербун, чьмки ч'ерә ль вьра зә'ф бу. Қасьд диса сьарбун у ажотын.

Р'о һе дө бәжна бьнд бу, вәхте кәла Дьмдьме жь дурва һатә хванекьрьне. Жь дурва кәла тә қәй дьгот һелина тәйре атмәшәйә ль сәре зьнер чекьрйә, вәки чар-ньқали ви пева бе хванекьрьне. Алики кәле пышта хwә дабу ч'йаки мәзын, мәрвь т'ьре қәстана өса кьрьбун, вәки кәсәк нькарбә зьраре бьгһинә кәле у әһле ве. Сурәкә бе һ'әсабә бьнд дора кәле чекьрьбун, һәр се шйа р'е дьчу кәле.

Симон готә Ә'бдьл Р'зақ:

— Мақул, һәрке тө дьхwәзи, әзе тәр'а қьсәкьм дәрһә-қа чекьрьна ве кәле...

— Симон, тө жь к'ө зани чекьрьна ве кәле?

— Магул сэрһатийа ве кәле мәрики кал мьр'а гьликьр у зә'ф жи мәшқулә.

— Дә, вәки өсанә кәлә һыла эл'ещә дурә, бьра һәс-пе мә һ'әвәки мәша хвә кемкьн, вәки әвана жи бина хвә бьстиньн, ле тө Симон дәстпебькә мәр'а қсәкә дәрһәқа чекьрна кәле.

Симон дәстпекьр, гот:

— Әз зуда мал тиньм вьра хәритдькьм, ве сала кә т'әзә мьн п'әрч'ә жь Шаме ани кәле, бона фротане, мьн каләки һ'әйште-нод сали гьрт, әви шәве, вәхте чарсу валадьбу, қәрәшьли ль п'әрч'е мьн дькьр. Эварәке әз һатьмә щәм кәле р'уньштьм, әви ва қсәкьр:

— Әва кәлә кә һатә авакьрыне әзи иди мерәки т'ам бум. Әшира мә, Бәродәра, әв чәнд салбун т'әзә һатьбунә вьра. Һосте ве кәле һьнәка дьгот фьләйә, һьнәка жи дьгот һ'өр'омә. Сура дора кәле, нәхше суреда чекьри, се дәрге һ'әсьн у пепәлинге вейә бьнд әви һостайи чекьр. Сәр ван қөбед бьндә мәзьн т'ьме — шәв у р'о но-бәдар сәкьнинә қәрәшьлие дькьн. Гава дьжмьн те сәр кәле шер', қәрәшьл һе дурва дьвиньн, шабе дьднә Ханә, вәки әсәкр һазьрбьн бона шер'.

Бьнйа кәле, дһа жере, р'йа сәһ'әтәке зедәтър сйари, диса қөбед өса бьнд һәнә, қәрәшьлә теданьн у қә ч'ә'-ве хвә набьр'ьн бь сьре чарнькал дьнһөр'ьн. ль дьжмьн мезәдькьн. Вәхте т'ьхмин дькьн дьжмьн те, әвана жи зутьре шабе дьднә к'әле. Ве сәһ'әте әскәре Ханә Ч'әнг-зер'ин дәрдьк'әвә дьжмьнр'а дькә шер' у қьр'дькә, һаһе-лә, вәки әв бенә кәле. Ләма әва чәнд шарә әскәре шаһе Иране те, ле нькарә кәле зәвткә, әскәре хвә дьдә қьр'е, пашда дьр'әвә дьчә...

— Бь готьнә тә, һна жи әв қәрәшьле қөбада мә дь-виньн?— Шех Задә пьрси.

— Бәле, һна жи әв қәрәшьл мә дьвиньн. Әви кали қсәкьр, вәки һостәбашие кә әв кәлә чекьр, әв бәре һостәбашие шаһе Иране бу. Әви гәлә кәлә чекьрн бо-

на шаһ Абас мқабьли Р'оме, э'рэба, афг'ана у һындстане. Вэхтэке әһи кәлакә зә'ф р'ынд чекър, чъмки һындстане гәлә зор дьда Иране, we кәледа әһи гәлә ишат чекърбу, һәрке лазымбә әскәр тек'әвә һ'әсаре, бькарбә бәр дьжмын бьсәкьшә, тәйахкә у шәр'кә. Ава we, зәг'ира we у сильһ'е we теда шцн дьбун. Шаһ һатә кәле бь ч'ә'ве хвә бьвинә. Әw чу һөндөр'е кәле гәрийа у һостатийа we гәләки қәбул кър. Бәр эваре шаһ Абас шандә пәй һоста әw һатә шәм шаһ. Әһи готә һосте:

— Әв кәла кә тә чекърийә, кәлакә зә'фә р'ындә, ле р'аст бежә мын: „тә кари жь ве кәле четър жи чеки?“ һостәбаши һ'әвәки дөщөрмиш бу, гот:

— Шаһе шаһ сахбә, бәле, әз карьм һыла жь ве кәле четър жи чекьм.

Шаһ әw мәрәхәскър, wәки әw һәр'ә мала хвә. Ле паше, wәхте һостәбаши чу мала хвә, шаһ фәрманкър:

— Сьве, нава р'оже wi һостәбаши һәйата кәледа дардакьн...

Кәле дьгот:

— Мәрие херхваз ль һ'әму шйа һәнә,— һәма we сәһ'әте шаб данә һостәбаши, wәки шаһ дьхwәзә wi сьве дардакә. Wan чәнд салада һостәбаши гәлә зер' қазанщкърбу, әw wan зер'а хөрщкькә т'ьжи дьдә wi мәри, әw һәспәкә зинкьри жер'а тинә, һәма we шәве һостәбаши дьр'әвә те шәм Ханә у қсәдькә: һ'ал у һ'әwале хвә. Ханә wi дьһелә шәм хвә у дьвежә wi: „Әз нә шаһ Абасьм. әз мәрики өса бе исаф ниньм, мынр'а кәле чекә, әзе тә минани р'онайа ч'ә'ве хвә хwәйкьм у һәқәки р'ынд жи бьдмә тә“. Ханә мәрики зә'фи дәwләтийә, кәри-суред пәзе wi ль Бәг'дае, Мусьле, Шаһе, Бәсрае у Стәмболе тенә фротане, һәма дө-се р'әвое һәспе wi һәнә, нахьре дәwаре wi һәнә, һ'әвт қәйнт'әр дәве wi һәнә. Әw қәйнт'әр дәвед wi дьчьнә wәлата у бажар'ед дур, зәг'ирә у лазьмайа бона әскәре wi тиньн. Наве wi Ханә бу, ле wәхте әһи әва кәла да чекърьне, wi чахи бона чекърьна ве кәле әһи бь чәнга зер' да һостәбаши у п'ала. Жь we р'оже

шунда наве ви данин Ханое Ч'энгзер'ин. Хени ве йәке, ль вәлате Иране мәрие дәвләтир'а, млк'әдарар'а у бәгар'а дьвен: Хан.: ләма һьнәк жи дьвежнә ви: „Хане к'өр-да».

Гава кӧ Симон әз қса хвә хьлас кьр, әвана ида гь-һиштнә кәле...

Дьрежайа сура кәле нәдһатә хванекьрьне. Әв сур һатьбу чекьрьне жь кәвред мәзынә бьр'и. Вәки мәрвь р'абә сәр пышта һәспе бьсәкьнә, дәсте хвә дьрежкә, диса нагьһижнә бльидайа сәре суре. Жь ван қӧбед бльнд қәрәшьла жорда ль Ә'бдъл Р'зақ у сйара дьнһер'ин. Вәхте әвана һатнә бәр дәрге һәсьни мәзыни у бльнд, сәр кәвьре суре алие р'асте шькле һ'ьрч'а ле ньқшандьбун. алие ч'әпе шер ле ньқшандьбун. Ә'бдъл Р'зақ һедика гот:

— Әви мора шаһе Иране же стәндйә, ахьр шер т'ур'а шаһе Иранейә.

Ә'бдъл Р'зақ у шех Задә хӧламава кӧ дитьн әв һостати, вана баваркьрьн қса Симон. Әвана кӧ жь суре дәрбаз бун, чунә кәле һәма ӧса бь э'щәбмайи сәқәқә, авайя, дьк'ана, чарсие у хана дьнһер'ин, қә г'ьхминнәкьрьн, чава һатнә бәр к'ошка Ханә. Пеш к'ошкева мәйданәкә фьрәбу. Ль ве мәйдане гәлә даред мәзын шиндьбун. Бәр ван дарар'а, хӧлә-хӧла ава зәләл бу дьк'шйа. Ль вьра, бәр к'ошке, гәлә мәри бәр сийа ван дарада һәбун. Һьнәкә һәспе ван һәбун. Қәс ньзанә һивийа чьбун. Һьнәк жи к'ьвш бу п'аләбун, йәки жь ван готә мәрики, е жь к'ошке дәрк'әт:

— Һәйран, һостәбаши готә мә: «Һун сьве зу вәриә бәр к'ошке, эзе вә базьгаир'а бьшинмә к'әрхана һәсьн, вәки һәсьн барк'ьн, бона т'она чекьн. Қ'а чьма һостәбаши нае?».

Чәнд мер жи башқә бәр сийа дара гузе рунышьт'бун, әвана жи һивийа тыштәки бун. Жь соқәқә сйарәк һатә танга вана пьрси:

— Һун зуда һатьнә вьра?

—Бәле, әм сьведа ль вьрн.

— Дә, сйарбьн, әм һәр'ьн.

Әвана жи һәспа сйарбун, чун...

Жь к'ошке мерәки бльнд, қаг'утәки нав мьлла, дәр-
к'әт, һатә шәм Ә'бдъл Р'зақ у шех Задә пьсркьр:

— Һун чьма һатьнә? Һун жь к'ижан қәбиленә?

Шех Задә шаба пьрса ви да гот:

—Әм жь Шәмдинаненә. Мир Садьқе Шәмдинане
әм шандьнә шәм Ханое Ч'әнгзер'ин. Шөхөләки мәйи ә'щә-
лә һәйә, әва жи бьре мир Садьқе Шәмдинанейә, Ә'бдъл
Р'зақә,— шех Задә бәре хвә вида кьр у нишандае,— әм
дьхвәзын бенә һ'ьзура Ханә, чь лазьмә әме бежнә ви...

Әви мәри кә әв хәбәр дана шех Задә у ләвзе готьна
ви бьһист, фә'мкьр, вәки әв мәринә мақульн. Дәстхвәда
һ'өкми сәр хөламе кә ведәре сәкьнибун кьр:

— Һун чьма сәкьнинә? Һәспа жь дәст мевана нагь-
рьн? Ван һәспа бьвьн тәвле, т'әслими мираг'өр бькьн-
бежьн: «Диwanбаши шандйә, бьра п'ак мьқати ван һәс-
пабә»...

Диwanбаши Симоне фьлә наскьр у же пьрси:

— К'ьриве Симон, тә сәр ч'әва һати. Ле тә чь дьх-
вәзи?

— Әз хөламе ч'ә'ве тәмә,— Симон гот,— мир Садьқе
Шәмдинане әз чава бәләд Ә'бдъл Р'зақр'а у шех Задә-
р'а шандьмә. Әва пенц р'ож у пенц шәвьн әм р'е тен.
Бона кә әм зу бьгһижнә кәле, әм к'әсә сәре ч'йава һатын,
ләма әм бәса зу гьһиштнә кәле.

Диwanбаши днса ль ч'әк-р'ьһале ван нһер'и, гот:

— Чьма Һун сәкьнинә? К'әрәмкьн, әм һәр'нә диwan-
хане...

Әви да пешийа вана, әв бьрьнә һөндөр', к'идәре
Ханә у мьщльса хвәва р'уньштьн. Вәхте әвана һатнә
сьвдәре, дитьн: Сьвдәрәкә фьрәйә сьзынә чаргошә. Ә'р-
де we сьвдәре гьшк бь кәвре гәвр, сьпи у р'әш һатьбу
ньқьшандьне. Бане сьвдәре бь к'еранед дарә шьмшате
һатьбунә авакьрьне у бәса авакьрьбун, тә қәй дьгот гө-

лиед қизаньн. к'аw һунандьнә. Ль ве сьвдәре, гава мәрвь те һөндөр', алие р'астә ава канийа бь к'езин ани-бунә вьра, хөлә-хөла аве бу жь шьр'ка к'езине дьрьжйа, дьк'әтә һ'әwзәки ч'ук. Әw һ'әwз жь кәвьре мәрмәре спи һатьбу чекьрьне. Жь һ'әwзе жи әw ав бьн әрдер'а дь-к'ьшийа дьһатә дәрва, дьк'әтә нав баг'е һ'әйате. Бәр we кание т'асәкә т'әмьзә қәлакьри данибун, әw бона ав-вәхварьне бу. Хени т'асе ль wedәре, бәр кание мсинәки нәәwқас мәзьн һәбу. Әw жи бона ә'дәбадәставе бу. Ль сьвдәрета бәр дәре диwanхане чәнд щийа к'өлавә р'а-хьстьбун. Ль wedәре р'удьншьтьн хөламед Ханә у фәр'а-шед wan бона шөхөлед ә'щәлә, һәрке лазьмбә, дьшан-дьн. Әw хөламе кә wedәре р'уньшьтьбун, ч'ә'в Ә'бдьл Р'зақ у шех Задә к'әтьн, жь бәрва р'абун п'йа. Диwanбаши готә хөламед Ә'бдьл Р'зақ:

—Һун ль вьра р'унен, һ'әтани мәзьнед wә тен...

Паше әви дәри вәкьр у гот:

—К'әрәмкьн, меванед ә'зиз.

Пешие Ә'бдьл Р'зақ чу, паше шех Задә һат. Кәсәк ль диwanхане т'өнәбу, ле чава ә'дәте ә'шира, wана слав да, готьн:

—Р'ожа ве мале хербә...

Диwanбаши гот:

—Һун сәр ч'ә'ва у сәр сәра һатьнә.

Щи нишани wan да, әwana чун р'уньшьтьн, ле Си-мон нәчу, әw бьнп'йа диwanхане ма. Диwanбаши гот:

—К'ьриве Симон, тә меванәки мәйи ә'зизи, к'әрм-кә, һәр'ә жоре р'уни...

—Әw жь мьн зедәйя,—Симон гот,—wәки әз һәр'әм шәм Ә'бдьл Р'зақ у шех Задә р'унем. Ль вьра мьнр'а п'а-кә. Ле wәки Ә'бдьл Р'зақ дәстура мьн бьдә, эзе һәр'әм дәсте хwә бьвиньм, әва дө салә әз нәһатьмә вьра, ньза-ньм һ'але wи чаванә...

—Симон щан, һәр'ә, тәр'а изнә, һәр'ә дәсте хwә бь-винә, ле паше диса wәрә,—Ә'бдьл Р'зақ гот.

Симон дэрк'этэ дэрва. Диванбаши жи пер'а дэр-
к'эт у ль сьвдэре жь Симон пьрси:

— Симон, досте тэйи э'зиз ль вьра к'ийэ, тө өса һ'эй-
ри шийи?

— Досте мьн Қөршуте базарбашийэ.

— Тө зани мала ши ль к'ижан мьһ'элейэ?

— Бэле, эз заньм.

Симон кө чу, диванбаши ч'э'внэбари фькра хвэда
гот:

„Чьқас т'ощар һэнэ гьшк дьчьнэ мала ши, лэма
эви эьқас дәвлэт т'опкьрйэ“.

Эв диванханэ гэлэки фьрэ бу у бане we гэлэки
бьнд бу. П'энщэре we бьч'укбун, гэлэ п'энщэрэбун у
гэлэ р'онкайи дьк'этэ диванхане. Бэр диwарада чар-
ньқал дө щергэ дэр'авед нэ зэ'фэ бьнд чекерьбун у
к'ав ньқьшандьбун. Сэр ван дэр'ава колавед хас р'а-
хьстьбун, сэр колава жи халичэ р'ахьстьбун. Сэр ван
халичед хас, бэ'лгие қушт'уки данибун. Эw бона мэрие
мышльсе у меван бьднэ бэр п'ала хвэ...

Дэри вэбу, хортэки шаһьли туньсыз дэрда һат.
Дө қэлын бь т'ьтун дагьрти дәсте wiда бун, дө һ'эб жи
к'озидангбун, эви қэлынэк бэр Э'бдьл Р'зақ дани. йэк
жи бэр шех-Задэ дани у дө к'озиданг жи дани бэр wa-
на, гот:

— К'эрэмкьн, меванед э'зиз. Қэлына бьк'ышиньн.

Паше ши хорти дәст кьрэ щева хвэ, кэвьр-һэстэ
дэрхьст. Щарэке леда п'ишо дәстхвэда агьр гьрт. Эви
эw агьр дани сэр қэлыне ван у пашда вэк'ышийа...

Диванханеда кэсэк т'өнэбу, хени Э'бдьл Р'зақ у
шех Задэ Шех Задэ т'э'мул нэкьр, жь хорт пьрси:

— Хорте дәлал, ша беж, к'е ль ви щие бьнд р'удни?

— Ви щие бьнд мақуле мэ, Ханэ р'удни. Ль ван-
дэра жи щергэ-щергэ мэзьнед қэбила, гьрэ-гьред э'ши-
ра Бэродэра р'уднен. Ле һэр йэк жь ван анэгори р'от'ба
хвэ р'удни.

— Чава анэгорн р'от'ба хвэ р'уднен?— Қэстана шех Задэ пьрси.

—Мэзьнед қәбилед гьран жоре р'уднен, паше ед майин.

— Ле Ханое Ч'энгзер'ин хвэйе чь р'от'бийэ? Бэгэ, аг'айэ, йан мирэ?— Э'бдыл Р'зақ жь хорт пьрси.

— Ханое Ч'энгзер'ин нэ бэгэ, нэ аг'айэ, нэ жи мирэ. к'ордэ, ле жь бэгэ, аг'а у мира жи зедэтьрэ у четьрэ.

Ль дишаре дишанхане гьшк халичэ педа дардакьрьбун, ч'эк у силь'э сэр ван халичада дарда кьрьбун, тэ қәй дьгот, эва щэбрхана Ханое Ч'энгзер'инэ. Э, чь т'өнэ: гөрз-кэбэнд, тир у кэван, шур'э-шур'э шур у шертал, р'мед мовкьри, пишто, чэнд н'эв жи кьрасе зьри дардакьрибун. Нав ван силь'ада шурэки гэлэки мэзньни бэр нэбу у н'эвэки кер' бу. Дэстие шур зивбу, ле бь зер' кьладабун, тэтка шур т'эмам жь зер' натьбу цекьрьне у дьбрьқи. Жь ши хорти пьрсин:

—Ле эв шуре нани мэзнь е к'ейэ?

—Эва шуре Ханое Ч'энгзер'инэ, эви бь ви шури сэре гэлэ мэзьнед Иране бьр'инэ. Нэма сэр пышта нэспе эви ль ван дьхьст.

Шех Задэ у Э'бдыл Р'зақ э'шебмайин нэвдэ нне-р'ин...

Феза ван силь'а, диса ль дишер сэр халича бь шергэ гэлэ сэре дэ'ба дарда кьрьбун. Вьра нэбун сэред: гөра, н'ьрч'а, көр'эбэшка, хрнька, шера, пьльнга, гак'увйа, бьзнед к'уви. бэране к'уви бь стөрие ванэ бада-йи, р'увийа у кеуришка. Нав ван сэрийада нэбу сэрник кэси ньзанбу сэре чь дэ'байэ. Жь хорт пьрсин:

—Ле эв сэре нан сэре чь дэ'байэ?

—Эва сэре к'эвтар'анэ. Бэре эви к'эвтар'и мьрие т'эзэ жь мээла дэрдьхьст, дьбрь дьхвар, паше эви к'эвтар'и гэлэ зьрар да щмаэ'та мэ, эви зар'е ч'ук дьдзьин у дьбрьни дьхвар. Гэлэ де у бава нэсьр барандьн бона эвлэдед хвэ. Шэв у р'о неч'ирван пэй дьгэрийан, ле тыштэк нькарьбун бькрана. Мьхлуқэт нэтэ щэм Ха-

но бь гьри дэрд у кӧле хвэ жер'а готын. Паше Хано хвэхва тэ'жи һьлдан у пэй гэр'яа, ле иза ши һьлнэдыда. Пайизекэ дэрэнг бу. Жьна щаб ани, вэки вана к'эвтар' бь ч'э'ве хвэ дитьнэ. Р'ожэке бэрф т'эзэ к'этыбу. Хано лак'ан п'екьрын у чэнд неч'ирванава, эв жи бь лак'ан бун, һьлдан к'элбед шьванайэ гӧрех, чун пэй р'еч'а к'эвтар' к'этын, гэр'яан. Эв р'еч' эван анин бэрдэре шыкэвте, вэхте һатын бэр дэре шыкэвте, к'элб э'вт'ян. к'эвтар' жь шыкэвте дэрк'эт, к'элба доре гьрт. Хано незики дэре шыкэвтебу, к'эвтар' к'элб һьштын һама р'ьк'еви Хано кьр. Хано сечэтэла һ'эсьни к'ӧта дэве ши у бь шур дӧ дэрба сэре ши хьст, кӧшт. Сэре ши анин һ'ышк кьрын у вьрда дарда кьрын. Бь ви тәһәри мьхлуқәт азабу жь ши дэ'бәйи...

Ньшкева бу т'эқиния дери, дэри вэбу, Хано дэрда һат. Э'бдыл Р'зақ у шех Задэ жь бэрва р'абунэ п'яа. Хано слав да вана вана слава Хано вэгьрт у т'ә-мәнэ бун. Хано изна ван да, эв р'уньштын...

Хано мәрики бльнди мэзын бу. Анагори вэ бльндае говьдәки гьри лебу. К'е дьдит дэст-ләпе ши у мьдасе ши тә қәй догьт эва сәһ'бе дәвра бәрәйә. Мәрвь хоф же дьк'ышанд. Ле демәки бәдәви ле бу. Сьмеле шийә к'авә бь п'альк бун, ӧса дьреж бун, дьһатын пыш гӧһе ши. Хвэ жи ӧса чур бу, тә қәй дьгот әви сьмеле хвэ һ'ьнәкьрынә. Бь хәбәрдана хвәва ләвзәки ӧса ширини лебу, мәри зу дьбу һ'ьзкьрие ши. К'олосәки дэвәт'уки сәри бу. Дӧ шә'ре Динарбәк'ьри дора к'олос гьреда бун. Р'иши шә'ра дьһатын дьк'этынә сәр мьла. Пыштәкә к'әрманә ль нава ши печайбу. Ль алие ч'әпе сәр пыште хәншәрәкә бы'чукә гьредайбу, қәвза хәншәре ширмайә спи бу, бэр пыштеда п'ишто жи һәбу. Қәвза п'ишто бь зив минани т'ирәмә'ра ньқьшандьбун, ә'бакә спийә лебу, п'есира ә'ба ши бь қәйт'ана р'әш ньқьшандьбун у к'ав ль бәжна ши дьһат. Шаләки фьрәйи мэзын жь чӧхе гәвр лебу, жь гузька льнге ши һ'әтание пьзие қәйт'анәкә сорә пева дьрубу. Льнге Ханода кондәре Бәг'дайи бун. Эв хорте кӧ қӧльхи диwane дькьр һаһанга қәльнәк

бы т'ьтуне дагырт, ани бэр Хано дани, кэвэр-һ'эстэ жь ше-
ва хвэ дэрхьст, агьр вехьст, да сэр қална ви у пашда
вэк'ьшйа Хано қолапэкэ к'ур жь қална хвэ к'ьшанд, ду
сэр хвэр'а бэрда, гот:

— Готьнэ мын һунэ жь Шәмдинаненэ, Шәмдиан мын
һэр шарэке дитйэ, эв жи зуднэ. Эз ви чахи һе свьк
бум. Мэ һьла эв дэр аванэкьрьбу. Э'рде вэ щики зэ'ф
р'ьндэ. Дэшта Шәмдинане у ч'йаед we хер у бэрк'этэ.
Әһле вэ жи гьшкэ дәвлэтинэ у мэринэ мэ'рифэтын..

— Р'аст дьвежи магул,— Э'бдьл Р'зақ гот,—Шәмди-
нанер'а дьвежын: „ч'ьрле щьнэте“, ле Р'ом мәщале надэ
мэ. Эва чэнд шара эскэр дьшинэ сэр мэ шер', дьхвазэ
вэлэте мэ зэвткэ, текэ дәсте хвэ. Ле вэлэһ у былэһ
чэнд шара эви эскэр шандйэ сэр мэ, мэ бэри эскэре ви
дайэ, нәһиштйэ льнге ви тек'эвэ вэлэте мэ. Ле ишар эс-
кэрэки гьран шандйэ сэр мэ шер'. Бһарда һ'этани һна
хун дьр'ьжэ у эм дькьн накьн пе нькарьн..

— П'адше Р'оме у шаһе Иране К'өрдстана мэ орт'а
һэвда п'арэвэкьрьнэ. Гэло мир Садьқ ве йэке пел'эсийа-
йя, йан на? Лэма шаһе Иране ви алида, п'адше Р'оме ви
алида, тенэ сэр К'өрдстане шер'. Гьнэк мэзьне э'ширед
мэ к'өрда һэнэ, е кё хайинтне дькьн млэте хвэр'а, дь-
чьн дьбьнэ т'эрэфдаре ван, хёламтие ванр'а дькьн у
млэте хвэ жи п'епэс дькьн..

—Бэле магул, тө р'аст дьвежи, —Э'бдьл Р'зақ гот

Мир Садьқ, эз у шех Задэ шандьнэ һ'ьзура тэ. Эви
дьгот: „Бежнэ Хано, эз ч'э'ве ви р'адьмусьм, эмэ чэть-
ниеданьн, эз бэхте мере чедамэ, бьра эскэре хвэ һьлдэ
бе һэварийа мэ. Р'оме Динарбэк'ьр зэвткьр, э'шира ведэ-
ре кьрэ бьн дәсте хвэ. Нһа жи һатйэ сэр мэ шер', дь-
хвазэ мэ жи текэ дәстдае хвэ. Нэрке эви эм алт'кь-
рьн, эве шарэкэ дьне һэр'э сэр Н'экаре шер'. А, бы ви тэ-
һэри К'өрдстан бэрэ-бэрэ те зэвткьрьне. Эм ит'маз дькьн,
зу вэрнэ һэварийа мэ“.

Вэхте Хано эв гьлиед Э'бдьл Р'зақ бьһист, паше
һьрси:

— Готьнэ мын эв шех Задэйэ, ле тө к'ийи, бежэ?

Э'бдъл Р'заq һ'эвэки хwэ гьрт, шэрмкър бежэ эв к'ийэ, ле шех Задэ гот:

— Маquл, эв бре мир Садьqэ, е ч'укэ, Э'бдъл Р'заqэ.

— Һун сэр ч'э'ва һатынэ. Иро чэндэ Һун р'е тен?

— Маquл, эм сэре ч'йава һатын, р'йа к'эсэ, иро пенш р'ож у пенш шэвн эм жь Шэмдинаис дэрк'этынэ...

Һ'этани Хано меванар'а хэбэрдьда, мыщльса чи бэр-бэрэ дьһатын. Слав дьданэ Хано, т'эмэнэ дьбун у һэр-кэс дьчу шие хwэ р'удьнышт, шие һэр йэки к'эвш бу. Нави мыщльса вида һэбун һынэ кале һэйште-нод сали у зедэ. Эвана гьшк дьһатын жоре, шие һөрмэт р'удьныштын. Һэрче дьһат гьшкэ бы ч'эк у сильһ'э р'ым бун, вана р'еме хwэ бьнп'йа диуанхане дьһишт. Бона р'ьма шики башqэ чекьрьбун, бона үрзк'эбэнда жи лиса бьнп'йа диуанхане шики башqэ чекьрьбун. Ле е к'э бы шур, мэрт'ал, йане qэмэ, п'ишто у хэншэр бун, бы сильһ'эва дьчун р'удьныштын. Wэhte мыщльс гьшк һатын, диуанханэ т'ьжи бу ида шие р'уныштандьне жи нэма. Калэки бэжнбльд, гөвдэки гьри ле, р'иданэкэ сьхэ спийэ к'авэ ле, дэрда һат, гьшк жь бэр ви калива р'абунэ п'йа. Хано жи жь шие хwэ р'абун. Эв кал нэминани эв кале к'э бэре һатын, һьнэкэ жь ван калтиэ эв цьвандьбун сэр һав, иди һ'эвэки пышт кузбун, ле эв кал минани хорта т'ики бльд бу у хортани жи чэлэнг бу, чу феза гьшка к'елэка Хано, алие р'асте р'унышт. Шех Задэ һедика жь мере к'елэка чи р'уныштьбу пьрси:

— Эва кале өса һөрмэт к'ийэ?

— Эв кал баве Ханойэ. Гава дьвэ шевра гьран: чава бькьн? Чь бькьн бона qэwmандьнед гьран? Эв кал чь шевре бьдэ у шевра ви т'ьме к'омэкс дьдэ мэ...

Ле wэhte дьвэ шэр' у шьнгинья к'осэмьрсйа, эскэре шаһе Иране сэр мэда дьгрэ, ви чахи кале сйардьбэ у анэгори гэлэ шаһьла дькэ шэр'. Эв п'ишто нахэвтинэ, һэр р'ьма мовьк, к'осэмьрсйе у мэрт'але дьдэ хэвате. Шарэке эскэре Иране дора кале гьрт, незики

бист мери һәбу, мә гот: «We кале бькӧжын», ле кале ӧса кьр, вәки һәр ниве ван бь р'эв жь дәсте кале хьлаз бун.

Вәхте мышльса Хано гьшк һат, диванханә т'ъжи бу, Хано һ'эвәки сәре хвә бльнд кьр, ль мышльса хвә ньһе-ри, жь диванбаши пьрси:

—Кәсә нәма, гьшк һатһнә?

— Бәле, гьшк һатһнә, һәр нәһатйә мәзыне қәбила „Кәшкыйа“ дьвен: әви нахвәшә, бәтһ'али нав шийаданә.

Хано гот:

—Щмаә'т, әв меван қасьдед мир Садьсын жь Шәмдинане һатһнә. Һ'але ван чәтһнә, әскәре Р'ома р'әш сәр ванда гьртйә, дьхвазә вәлате ван зәвткә, вана текә дәстдае хвә. Иро р'ожа хирәтейә у намусейә, Р'ом гӧнде ван хьрав дькә, т'алан дькын у к'ӧлфәт, зар'ава дьбһнә һесирие, һун чь дьбежын. Әм һәр'нә һәварийа ван йан на?

Жь нава we мышльсе йәки гот:

— Чь шӧхӧле мә пек'әтйә. Шәмдинан к'ӧ, әм к'ӧ, әванә дури мәнә, әм анцах хвә хвәйкын жь шаһе Иране...

Кәсәки гӧһ нәда гьлие ви, гәләка хәвәрда, һәр йәки жь ван фькрәк гот. Пәй гьшка кале баве Ханә хәбәрда у гот:

— Вәки әм жи минани һнә бәга у аг'әләра хирәте у намусе бьһельн, ӧса бьзанбын әв р'ожа кӧ нһа ль сәре ванә. we бе сәре мә жи. Әм гәрәке ӧса нәһельн, һәма нһа һәр'һн...

Паше Ханә гот:

—Әз жи сәр we фькремә, әм гәрәке һәма иро жи дӧ һ'әзар мәри һьлдьн у һәр'нә һәварийа ван, чьмки әв қасьдед ван иро пенш р'ожә жь Шәмдинане дәрк'әтһнә. Кәс ньзанә чь һатйә сәре ван...

Шеур кьрын к'е бышиньн. Һнәка гот, вәки әрһәдә Ханә һәр'ә. Ле һатһнә сәр we фькре, вәки Һ'әмзә Чавьш дӧ һ'әзар мерива бышиньн. Кале, баве Ханә гот:

—Әва чәнд салә, Һ'әмзә Чавьш бь һ'әзара әскәр һазьркьрийә, р'асти жи гәрәке әв һәр'ә ви щие дур. Әва

шандьна ве бьвэ чава шер'бандьна ви, чька финкьр-на т'э'лима ви у меранья ви эскэри чаванэ?..

Һәма ве сәһ'әте шандьнә пәй Һ'әмзә Чавьш...

Кәсәки нъзанбу әв чьқас вәхт бу мыщльса Ханә әв шевра гьран дькьр. Ле п'әнще тә'ва бәр эваре ида п'ән-щәрар'а к'әтнә диванхане: да диwара, к'идәре ч'әк у си-льһ'ә дардакьрибун. Жь ван п'әнщед тә'ве бане диванхане жи п'ак һатә хванекьрьне. Шех Задә сәре хвә бльндкьр ль нәхше бане диванхане ньһер'и. Гьщк бь щур'ә-щур'ә кәвьре сор, спи, қичьк, р'әш у р'әнгед майинә к'ашва һатьбу чекьрьне. Тә қәй дьгот әва нә бь дәсте мәрийа һатйә чекьрьне. Дәри вәбу диванбаши у Һ'әмзә Чавьш һатнә һөндөр'. Әви слав да, гот:

— Бь һ'өкме тә әз һатьм, мақул..

Вәхте әви әв гьли готыи, һьнәка бьһистыи әв готь-нед ви, бәр хвәда к'әнийан. Чьмки әвана тьште өса т'ә'-лиме нъзанбун, ле Һ'әмзә Чавьш әв бист салбу нава эскәре Р'омеда һини ве йәке бьбу, әви эскәре хвә жи өса һиндкьрь...

Ханә ва бь дәнгәки фәсали нәрм гот:

— Мьн шандийә пәй тә боһа ве йәке, вәки тә дө һ'әзар эскәр һьлди һәр'и һәварийа Шәмдинане, әвана қасьдед мире Шәмдинаненә,— Ханә дәсте хвә дьрежи вана кьр,— Р'оме сәр ванда гьртйә, гөнде ван, жьн у зар'ед ван қьр'дькә...

Һ'әмзә Чавьш кә бьһист әв т'әмие Ханә р'әнгәки к'ән һатә сурәте ви, гот:

— Ах, һешка әз заньм мьразе мьн һатә сери. Сәр ч'ә'ве мьн, әзи һазьрьм, һәма ве сәһ'әте жи әз карьм һәр'ьм...

— Әре, әре, тәе һәма ве сәһ'әте һәр'и,— Ханә гот,— чьмки ида сәкьнадьн набә, әв қасьдана иро чәнд р'өжә р'еданы, кәс нъзанә чь һатә сәре мирлька Шәмдинане...

Мәрие мыщльсе ә'щербмайи ман, вәхте бьһистыи жь

дәве Н'әмзә Чавыш: „Ах, һешка әз заным мьразе мьн һа-
тә сери“... Вана фә'мнәкьрын әви чьма өса гот. Ле мә-
рие аһьлә дьһиа дити фә'мкьрын готын:

— Ләма өса дьве, нә п'адше Р'оме вәлате ви жи
хьравкьр, гөнде ван шәвьтанд зар' у к'өлфөте ви қьр'-
кьрын.

Чөнд зыламед шаһьл лава кьрын, вәки вана жи
бьшинә we һәварие. Ле Ханә изна ван жи да. Әвана
әв мәрибун, е кө гәлә дәрд-зөллм у көле Р'оме дьле ван-
да һәбу. Әвана жь вәлате Р'оме р'әвибун, һатьбун шәм
Ханә у хвәр'а сьтар дитьбун...

We эваре дө һ'әзар мер, жь әскәре Ханә бәре хвә
данә Шәмдинане чун. Ванр'а чун қасьдед мир Садьқ.
Ә'бдьл Р'зақ, шех Задә, Симоне фьлә у хөламед ван...

Жь кәлә Дьмдьме кө р'ек'әтын, Н'әмзә Чавыш аһ
т'әшкилкьр чуйина р'е: һәр шәве сечар сәһ'әта р'ьһ'әт
дьбун, һәсп фәсал дажотын, вәки һәсп бинтәһги нәвын
р'еда һәмиһьн. Әви гот:

— Һәсп жи р'өһбәрә, минани мәрийаньн, вәки гәләки
бинтәһгие бьки зу дьминә. Ль вәлате Бөлгарие забьтед
мә өса фәсал әм сәре ч'йава дьбьрын, вәки әм хвәха
ә'щәбмайи дьман. Әви мәзьни дьгот: „Ви вәлате хәриб
һәр һәсп карьн мә хьлазкьн“. Р'астә, әм вәлате хәриб-
данин, әва К'өрдстана мәйә, ле һәспе диса кери мә бен.

Бь ви тәһәри Н'әмзә Чавыш һава шәш' р'өждада гь
һиһтиә Шәмдинане, гәлики к'урда әскәр сәкьни. Ә'бдьл
Р'зақ, шех Задә, Симоне фьлә у хөламава гәрәке бьчу-
на шаб бьдана мир Садьқ. Н'әмзә Чавыш заньбу дәлк'
долаве Р'оме у шә'сусйа ви, әви т'әми да вана, вәки
һатьна әскәр қә кәсәкир'а нәвежьн у бра қә кәсәк пьзан-
бә, к'идәре әскәре һевьрйә, бьра дьзикава һәр беһиә
мир Садьқ.

Вәхта дьзикава шаб данә мир Садьқ, вәки әскәре
Ханә һатйә, әв хвәха р'абу чу нав әскәре Ханә. Мир
жь шабуна қә сйар жи нәбу, һәма пәйа чу...

Гава әв һ'әвәки һатә незик, Һ'әмзә Чавыш пешиеда чу, паше вәгәр'яа сәр әскәре хвә гот:

— Әскәр, һөрмәт мир Садьрә!

Гышк мьт'им сәкьнин щие хвәда у зур'бун ль мир Садьр һнер'ин. Мир әв йәк дит, ә'щербмай бу, әви һе тыште өса нав к'ордада нәдитьбу. Дьле хвәда гот:

— Әва минани әскәре Р'оме, вәхтәке мьн ль Стәмболе дит.

Паше Һ'әмзә Чавыш диса незикки мир бу, гот:

—Тө сәр ч'ә'ва һати, мире дәләл.

—На, вәләһ һун сәр ч'ә'ва һатьнә.

— Мәзыне мә,— диса Һ'әмзә Чавыш гот,— сьлав тәр'а шанд, шансахийа тә дьхвәзә у дьрежайа ә'мре тә у мирлькйа тә бона К'өрдстане.

— Сәр ч'ә'ва, сәр сәра е шанди жи, е ани жи, һун гышк сәр ч'ә'ве мьн һатьнә!

Пәй ван слава мир Садьр незикки Һ'әмзә Чавыш бу, ә'нйа ви пач'кьр у бәре хвә әскәрда кьр, дәсте хвә да бәр синге хвә, бь дәнгәки кали гот:

—Һун гышк сәр ч'ә'ва, сәр сәре мьн һатьнә.

Ви дәнге мир Садьр'а цьһатә бьһистандьне шабун...

Һ'әмзә Чавыш вәгәр'яа сәр әскәре хвә, гот:

— Әскәр, һеса, тәнге һәспа сьсткьн у дәстк'еш бьч'ериньн...

Һ'әмзә Чавыш, мир Садьр һ'әвәки жь хөламе ви хәвләкьр, бьрә сәр кәние, дәве гелида, р'уньштьн у һьрсәкьр:

— Мире дәлә, ша бежә һ'але вә чаванә?

—Һ'але мә we чаваба, әскәре ви к'афьри бе һ'есаб һатйә. Ван чәнд р'өже кә мьн қасьд шанднә бал вә, әви лехьст, мәрие мьн жь дәште дәрхьст, һат к'әтә дәшта Шәмдинане. Нһа п'ьр'анийа шәр' ль дәштейә Т'опе ви һәнә, вәки т'оп нибуна вәләһи ль ә'змин, бьләһи к'әрим, мьн нәдьһишт льнге ви т'ек'әвә мирлька мьн...

—Бьбәхшин, наве тә хер?

— Наве мьн Н'эмзэ Чавьшэ.

— Тө чи Ханое Ч'энгзер'ин тей?

— Эз т'э'лимчие эскэре ви ма, қә пызмаме ви ниньм.

— Дә, тө сәр ч'э'ва бейи. Эз тэр'а р'асти бежым: эва чэнд шарэ п'адше Р'оме эскэр дышинэ сэр мьн шер', ле эз эскэре ви қыр'дыкым у р'эве педьхым, ле нһа эскэр гәләкә.

— Нун заньн чь шур'э эскэре ван һэйә: сйарийә, йан пәйайә?

— Сйари жи һэйә, пәйа жи һэйә. Т'оме ван бь баре қант'р'а дыбьн. Ве р'ож мәрие ма эп'ещә эскэре ви қыр'кьрын у чэнд мәри жи дил гьртын. Нав ванда йәки к'өрд бу. Р'астә, әви к'өрди хәбәрнәдьда, ле лавьке ма тедәрхьстын, вәки әв к'өрдә.

— Вә әв дил көшт?

— На, һе сахә.

— Дә, вәки сахә, тө ви бышинә шәм мьн. Әве керн мьн бе. Хени ве йәке, эз хөлам, эва шәш р'э у шәш шәвьн әм р'е тен. Эскэр вәстйайә, гәрәке эскэр р'һ'әтбә, т'ер р'азе. Сыве эзе хвәха һәр'мә шәп'а шер', п'ак бь ч'э'ве хвә бьвиньм қәлачие эскэре дьжмьн. Паше эзе бежмә вә: әме чь бькьн. Ле бәри ве йәке мьра лазьмә дәһ зыламед эгьнә қочах, е кө п'ак заньн р'е у дьрба, ч'йа у банйе Шәмдинане, әве бьвнә бәләде эскэре мьн. Ван мәрийа һазьркә, к'әнге мьн гот, ви чахи бышинә шәм мьн.

— К'әрмәкә, әм һәр'нә мале,— мир Садьқ гот.

— Бәле, эзе бем, тө к'әрәмкә һәр'ә, ве гаве һьла шөхөле мьн һэйә...

Мир Садьқ кө чу, Н'әмьзә Чавьш қәрәшьл ль һ'әму шйа да сәкьандьне. Н'өкми сәр мәзьне сәдлька кьр, вәки эскэр гьшк һесаба — р'азе қәрәшьла дайнә жь һәр сәдльки, ле һәр се сәһ'әт шунда бьра ван қәрәшьла бьгөһезьн, вәки әв жи һесабын, р'азен. Дәвса ван һьнәкә дьне қәрәшьля бькьн. Жь сәрк'аре сәдлька жи гәрәке йәк жь ван нобәдарие бькә сәр қәрәшьлед эскэр, паше әви гот:

— Нун гэрэке п'ак бьзанбын, пешбэри мэ эскэре Р'омейэ, е кӧ бь дэлк'а у фела дькэ шэр', эм гэрэке һаж хвэ һэбын, wэки эw нышкева сэр мада нэгрън. мэ бена-мус нэкэ у қыр'нэкэ...

Эскэре wэстйайн зу к'этэ хэwа ширьн, гьшк р'азан һэр қэрэwьлед wан ль дора эскэр дьчун-дьһатын, п'ак мьқати һэвалед хвэ дьбун, е кӧ к'этыбунэ хэwа ширьн. Н'эмзэ Чавьш жи сэр зьнарэки р'унышт. Қэрэwьлэк жь эскэре wi незики wi бу, гот:

— Сэрэскэр, мэрик жь щэм мир Садьқ һатйэ, дьве: «Изне бьдэ эз һэрмэ щэм Н'эмзэ Чавьш, мир эз шан-дьмэ».

—Изне бьдэ, бьра бе.

Эw хорт һат, бь э'шири т'эмэнэ бу, п'антэ к'ӧта гот:

— Эw к'ӧрде кӧ мэ дил гьртйэ бь һӧкме мир Са-дьқ, мэ эw ани шкэwте...

Н'эмзэ Чавьш чу шкэwте дит: мэрик дәсте wi у ч'э'-ве wi гьредайи сэкьнийэ. Эwi һӧкм кьр дәст у ч'э'ве wi wэкьрн. Н'эмзэ Чавьш же пьрси:

—Тӧ жь к'ижан белуке'и у к'ижан т'ахбурейи?

Дил кӧ бьһист бь змане Р'оме хэбэрдана зэлал ,тър-сийа, дэнге хвэ нэкьр.

— Тӧ чьма хэбэрнади, бежэ: тӧ жь к'ижан белукейи у к'ижан т'ахбурейи?

Бь дэнгэки һерс Н'эмзэ Чавьш wэк'ланд пьрсед хвэ.

— Эз жь белука чарамэ, т'ахбура шэшамэ.

— Эз дьвиньм: тӧ нэ т'ьрки, тӧ жи к'ӧрдэки ми-нани мьни. Ле тӧ хайине млэте хwэйи. Мьн жи бист са-ли қӧльхи п'адше Р'оме кьр. Эз чавьшэки һ'элал бум. Эм дьчунэ сэр э'рэба, сэр һӧр'ӧма. Wi чахи қи-мандара. бимбаши, п'аша дьготнэ мэ:

— К'ӧрд у т'ьрк branэ. Мэ жи бавардькьр. Ле паше эскэре хвэ шандэ сэр мэ, к'ӧрда шер'. Гӧндед мэ, шәһәрэд мэ, жьн у зар'ед мэ данэ бэр гӧллед т'опа, шу-ра у р'ьма қыр'кьр. Зэвткьр Диһарбэк'ьр, дэшта Бьшерие

у Каване Кер'е к'аф у кун кърн. Дьле мын т'э'мулнэкър, аз р'эвим хатмэ нава мьлэте хвэ у қольх дькьм...

Пэй ван гълие Н'эмзэ Чавьшр'а, дил хвэ авитэ сэр льнге ши, гот:

— Р'асти, аз к'ордьм, жь э'шира „Нэртошамэ“, наве мын Нэбийэ. Ле аз жи соз дьдьмэ тэ, wэки минани тэ Н'элал қольхбькьм мьлэте хвэр'а...

Чь сөр'ед эскэре Р'оме нэбу, Нэби гышк гот: чэнд ордина, чьқас белукьн, ль к'идэре чьқас т'оп у щэбърхана нэнэ. Паше несър жь ч'э'вэ ши хатын, гот:

— Забыт, аз созе қасэме дьдьмэ тэ, аз жи минани тэ. Н'элал қольхи мьлэте хвэ бькьм...

Ньла Н'эмзэ Чавьш шкэвтеда бу. Щаб данэ ши, wэки дөсэд һогэче хорт, чар га бона эскэр анинэ гелида шэрже дькьн. Бь барс дэва нане пэ'ти анин. Ннэки дьн жи Н'эмзэ Чавьш Нэбир'а хэбарда, паше гот:

—Эзе тэ щэм хвэ бнелым...

Р'ожтьра дьне эваре Н'эмзэ Чавьш ль дшвана-мир Садьқ шевржър. Ль we шевре һазрбун н'эму, мэзынед қэбилед э'шира Шэмдинине у гьрэ-гьред мир Садьқ, эши гот:

— Гэли мақула у бра, аз п'ак пел'эсйам қэwата дьжмын, сильн'е ши чьқасэ. Ль к'ө қэwата ши шьвйайэ. Мэзыне-ван Озман п'ашайэ, ле эw ньзанэ, wэки қэwата wэ зедэбуйэ, эши пша архайина. Иро дө р'ожэ эскэре мын г'ак һесабу. Эзе ншэв ньште же бьстиньм у лехьм, сэрwэда бьдьм, һун жи ви алне хwэда лехьн. Мын гөман һэйэ эмс ль дэшта Шэмдинаие қьр'а зэвтчийа бинын, wэки эw т'обэкэ ида сэр wэда нэс.

Эw чэнд р'ожбун т'эзэ к'этьбу мана пайнзе, һева һе хwэш бу. Н'эмзэ Чавьш қөмандаред сэдлькэ эскэре хвэ т'опкър, готэ ван, we чава ве шэве ль дьжмынхэ. Қөмандаред сэдлькэ эва щара э'wльн бу эwана шевра шер'да бун. Пэй шеврер'а һэр йэк жь ван чу нав эскэре хwэ...

Шех Задэ һатэ щэм Н'эмзэ Чавьш гот.

— Мир Садьр, тә т'эглифдькә, вәки тө бей шиве бө-
хи.

— Шех Задә, һәр'ә бежә мир Садьр дәвләтә хвәде сәре ви: гәләк' қәлиа гошт шәм мә һәйә, бьра бьбәхши-
нә эз жь әскәр нақәтм. Әз у мире һьла гәләки щәм һәв
р'унен у к'асед шәрбәте вәхөн. Һәр'ә бежә мир Садьр бь-
ра бирнәкә: әскәре хвә хазьркә бона лехьстьна бәрбанга
сьвер'а. Әзе өса лехьм, әвә һе хәва һьнгореданә. Вәхте
әв сәр вәда тен, һун жи ви али лехьн, чава мьн шәве
дье вәр'а гот.

— Ә'бдъл Р'зақ һәма пәй шевра тәр'а чу шәм сәрк'а-
ре әскәр, Қадн бәге, әскәре мә һазьркә бона лехьстьна
ишәв.

— Ә'бдъл Р'зақ к'ийә, әз наснакьм?

— Ә'бдъл Р'зақ әве кә мьнр'а һатьбу кәла вә....

Шех Задә кә вәгар'йа чу, һ'әмзә Чавьш һатә нав әс-
кәре хвә, гот:

— Әзе ишәв бьвиньм, чька һун чава һини т'әлима
әскәрие бунә, чава шәр'дькьн у чава наве Ханә у ә'шира
Бәродәра мерхас бьлд дькьн нава мирлька Шәмдинане
у һ'әму К'өрдстанедә.

Шәвә р'әш бу, ә'вра ә'зман өса гьртьбу, тә қәй дь-
гот бь кәлава ньхамтьнә: һ'әмзә Чавьш гази бәләда кьр,
гот:

— Һун се хорт бьднә пешне, мә бьвьн пыш әскәре
Р'оме, әв хорте кә дил, әве сальха вәр'а бьдә к'идәрейә
к'урайа әскәре ван. Һун щие хвә бәләдьн, гәрәке һун мә
шинә өсар'а фәсал бьвьн, кәсәк мә нәһ'әсә. Чәнд һ'әве
жь вә шәм мьн бьминьн. Дә, р'ек'әвьн ог'ьрбә.

Чава эварда һ'әмзә Чавьш әскәр т'әмикьрьбу, өса
фәсал у бәрә-бәрә сәдлькә сйара пәй һәв р'ек'әтын чун.
Һ'әмзә Чавьш ль пешне бу. Ле ль пашйа әскәр һ'әмзә
Чавьш Шәбаб һьштьбу, гәрәке әв пашйа әскәр бһата.
Вәхте р'ек'әтын, Шәбаб һәвалә р'әх хвәда хәвна хвә
гьли кьр:

— Ишәв мьн хәви дит.

—Хwәде херкә,—һәвал гот.

— Хәwнеда мьн дит, эз чумә авгәрмка гелида, те-
к'әвмә аве. Мьн кьр кӧ к'ьнще хwә бехьм у тек'әвмә аве,
мьн һәw нһер'и Дилбәра мьн мьсини дестда, әw жи те
гели. Мьн хwә вәшарт пыш зьнарәки у ле мезәдькьм: чька
әwe к'ӧда һәр'ә. Әw һатә бәр wi кәвьре кӧ мьн хwә вә-
шартьбу. Мьн кьр кӧ we быгрьм у һ'әмезкьм, ле мьн
хәwнеда хwәхwa гот: „Әзе ӧса кәч'ьке бытьрсиньм“. Ле
Дилбәр вәгәр'яа, ль мьн нһер'и, к'әнийа, гот: „Тә т'ьрс
мьн тӧ нәдити, эзә һе һ'афа гели бум, мьн тӧ дити. Әз
бәхте тәдамә, мьqати хwәбә, хwә хwәйкә“.

Хәwнеда мьн р'аһишт әw гьрт, мьн кьр кӧ we па-
ч'ькьм, ле һ'ир'инийа һәспе мьн эз һ'ьшйар кьрьм. Мьн
һәw нһер'и: мьн зине һәспе хwә, е кӧ бәр сәре мьн бу,
һ'әмез кьрйә. һерса мьн р'абу, мьн кьр кӧ р'авьм һәспе
хwә бьдмә бәр шура, әwi нәһишт эз Дилбәра хwә п'ак
бьвиньм, ле паше мьн да һ'ьше хwә: „чь гӧне wi һ'әй-
wани һәйә, wәки кьрә һ'ир'ини. Ле һәспе мьн жи тӧ зани.
что һәспә!

Һәрдӧ һәвал к'әнийан, ле паше һәвал гот:

— Wәки әwe гӧтйә „хwә хwәйкә“ изна хwәда тӧе бей
хwәйкьрьне...

Әw эп'ещә wәхт һәбу әскәр фәсал ве шәва тә'ри
р'е дьчу. һ'әмзә Чавьш шарна дажот дьчу пешийа әс-
кәр, шарна жи дьһатә пашийа әскәр, дӧ се гьли Шәбабр'а
нәрм хәбәрдьда, диса дьчу. Әwi ньшкева брусйа щьг'а-
рәке щәм әскәрәки дит. һ'әмзә Чавьш т'ә'мул нәкьр,
сйари ажотә сәр wi, қамчик лехьст, гот:

— Кӧр'е куч'ька, мьн һьла дӧһ т'әми да wә, wәки
йәк жь wә агьр венәхьн. Тӧ р'яа хwәде к'әти ве шәве
бь агьр мә нишани дьжмьн дьди, әwe мә гьшка бьдә бәр
г'опа қьр'кә...

Әwi әскәри щьг'ара хwә весанд у авит, паше гот:

— һ'әмзә Чавьш, бьбәхшин, wәләһ мьн әw т'әми
биркьр...

Әскәр һат бәр гӧжмәки сәкьни. Әw хорте дил

гърти незикки Н'эмзэ Чавыш бу, педика, қәстана, бь т'ърки гот:

— Эфәнди, пыш ви ч'йайида әскәре Озман п'ашайә. Жь бәр ви ч'йайи Н'әтани дәште у ч'йае нан гышк әскәрә. Н'эмзэ Чавыш к'өрди гот:

— Нәби щан, тә әм п'ак анин. Ле әзе нһа меранйа тә жи мезәкьм.

Баки нәрм жь ч'йа нат, әв ба тә қәй дьгот қәстана нат, ә'зман жь ә'вра т'әмьзкьр, бу сайи, жь пыш ч'йе нива т'әзә дәрдык'әт, бәре кәвикә we, паше бәрә-бәрә мәзын бу минани сьникә гөловәр' хванекьр. Н'эмзэ Чавыш Нәби вьр һышт, әв чу мәзыне сәдлкар'а қсәкьр, wәки һазьрбьн. У к'ъвшкьр: к'е ль к'идәре у к'и али, we лехьн. Пәй ван т'әмийар'а әв вәгәр'йа дәwса хwә. Н'эмзэ Чавыш ль ниве ньһер'и к'әтә бира wi, wәхте әви һе зар'о бу пирка wi wir'а гьлидыкьр:

— Н'эмзә щан, нив у тә'в хушк у бранә, дьле ван к'әтә һәвдө, әв йәк гөнәйә. Хwәде пех'әсйа, әви әв һәрдө авитнә жоре, һәwa. Нһа һәрдө пәй һәв дьгәр'ьн, wәки бьғнижнә һәвдө, ле дькьн накьн, нькарьн бьғнижнә һәвдө. Хwәде нәкә әwana бьғнижнә һәвдө, ле wәки әwana бьғнижнә һәвдө, к'ока дьнйәе we бе, ә'рде wәлгәр'ә инсанәте батмишбә, кәсәк нәминә...

Нив, кә эп'ещә бьнд бу ль ә'рде Н'әвәки кьрә р'онкайи. Сьвә жи иди незик бьбу. Бавышк дьһатә һьнә щанһла, Н'эмзә Чавыш т'ьхминкьр, wәки wәхта хәwa һьнгорейә к'урә. Әви Н'өкмкьр, әскәр ль дьжмьн қәльбин у лехьст. Ве шәве әскәре Р'оме сәргежи бьбу, минани пәза геж, әви ньзанбу, к'и али бьр'әвә. Жь бәр хәwa әwana хwәхwa һәвдө қәльбин. Әскәре эла Бәродәра һәма өса ль wана баләт'ә бу, Н'әтани сьвә сафи бу, ле һе шьнгинийа шур-мәрт'ала бу, хьрпньийа р'ьмабу ль сәр сәре әскәре Р'омейи зәвтчийа. Wәхте Н'эмзә Чавыш сйари дажот: нава дьжмьн, ч'әп у р'аст ледьхьст пер'а жи дьгот:

— Әва Н'әйфа Диһарбәк'ьре, әва Н'әйфа ә'шира мьн, Халта. Әва жи Н'әйфа дәшта Бьшерие.

Эскәре Р'оме өсә хвә онда кьрьбу, вәки ль һәв кәтьбун, һәвдө қыр'дыкьрын. Алие шәһәре Шәмдинане эскәре мир Садьқ ле қәльбибу. Тә'вә дабу дәшта Шәмдинане. Мәр'в кә ль дәшта Шәмдинане мезәдыкьр, тә қәй дьгот әв эскәре Р'оме щьна к'әтьнә: һнәка сильһ'ә давитьн у дьготьн: „бән т'әслимьм“. Һнәка хвә давитә әрде, вәки р'ьм у шур ле нәк'әвә, ле ль әрде жи р'ьм у шуре кәр'е к'өрда ле дьк'әт, әв дькөштьн, һнәк дьр'әвийан у дьк'әтнә бьн лынге һәспа...

Ви шәр'ида чава шер'бандьн Һ'әмзә Чавьш дит, вәки әв т'ә'лима кә әви дабу эскәр, дәйа нәчу. Тә қәй дьгот: Әв эскәр гәлә шәр'ада қалбуйә, өсә бь қәйдә у қануна шәр'а шәр'кьр. Илаһьм теда һәбун шаһьл, е кә Һ'әмзә Чавьш һинкьрьбун: Вәр'ьс хәрбоқә дькьрын у бае һәспер'а давитнә стөе мәрийа, хәрбоқә дьк'әтә стөкөра ван у ле дьшьдийа, әв жь һәспа дьк'әтьн у әрдер'а бае һәспе дьк'ьшйан. Эскәре Р'оме кә дурва әв йәк дьдит: қөдум шкенанди дьбун, дьтьрсйан у дьр'әвийан.

Нәби жь щәм Һ'әмзә Чавьш дурнәдык'әт, әви жи мераникә р'ьнд кьр. Әви нышкева готә Һ'әмзә Чавьш:

— Әфәнди, бьнер' ,бьнат'ара гөнде һна ашә, һ'әвәки жь аш жертьр, мәрийа хвә қуз кьрынә дьр'әвьн.

Һ'әмзә Чавьш ви али нһер'и, дит бьнат'ара гөнд ашә, чәнд мәри хвә тәландьнә у һәма щәва эшда дьр'әвьн. Һ'әмзә Чавьш у Нәби һәвр'а һ'ьщум кьрьне, әв чәнд забытед Р'оме бун. Әвана өсә тьрсйабун қә дәст жь бәр хвә һьлнәдан, чьмки к'и али дьчун к'өрд пеши-йа ван дәрдык'әтьн. Һ'әмзә Чавьш бь зьмане т'ьрки готә ван:

— Әва шәр'а нә Динарбәк'ьрә, һун к'өда һәр'ьн, һ'әму щийа к'өрдьн, һ'әта бәре кәвьра жи мәри һәнә.

Йәки жь ван Нәби нас кьр, Нәби жи әв' нас кьр. Вәхте Һ'әмзә Чавьш әв дил нава гөндр'а анин, жьнәк сәр хани бу у бь дәнгәки бьнди хвәш к'ләмәкә һа гот:

— Брано лехьн, хвәйно лехьн, һәвр'а лехьн,

Һ'әйфа вәт'ән, жьн-зар'ед к'өрда һун же дәрхьн.

Шәр'әке дак'әтйә дәшта Шәмдинане һәрә жеринә,
 Дә ыра бе хвәйкырыне жь қәдае Ханос Ч'әнгзәр'инә.
 Брано лехыи, хвәйно лехыи, һәвр'а лехыи,
 Һ'әйфа вәт'ән, жыи-зар'ед к'өрда, һуи же дәрхыи.
 Шәр'әке дак'әтйә дәшта Шәмдинане ван зынара,
 Теда те гырие Р'оме, нә'лә-нә'ла ван һәйара.
 Брано лехыи, хвәйно лехыи, һәвр'а лехыи,
 Һ'әйфа вәт'ән, жыи-зар'ед к'өрда, һуи же дәрхыи.
 Дәшта Шәмдинане дәштәкә р'астә-дузә,
 Әскәре Р'оме к'әтйә хәләфә минани куч'ька кузә-кузә.
 Брано лехыи, хвәйно лехыи, һәвр'а лехыи
 Һ'әйфа вәт'ән, жыи-зар'ед к'өрда, һуи же дәрхыи.

Сйарәки бь бае һәспә ажотә щәм Һ'әмзә Чавыш, гот:
 — Магул, мәзыне ви әскәре Р'оме, Озман п'аша, вайә
 ве нәваледа, — әви дәст хвә дьрежкыр нишанда, — дь-
 р'әвә чәнд қизед мә жи хвәр'а дьвә.

Һ'әмзә Чавыш чәнд әскәрава р'ьк'евн ви али кырын.
 Әвана кә һатнә нәвалә, кәсәк т'өнәбу, ле жь бәр кәввә-
 ки қизәк дәрк'әт, бәзи һатә щәм сйара гот:

— А, ви али р'әви чун...

Һ'әмзә Чавыш сйарава чунә гели, ле Озман п'аша
 ль вьр т'өнәбу.

Озман п'аша жь дәст әскәре к'өрда р'әви хьлаз бу.
 Әв мәнәке зедәбу ль дәшта Шәмдинане у ч'йәед ве
 к'өрда әскәре Р'оме дьгьртын, дькөштын.

Гәлә әскәре Р'оме ви шәр'ида қыр'кырын, һәрче ма-
 йн жи р'әвин...

Һынгн Шәбаб чубу Шәмдинане шер' әп'ещә
 вәхт дәрбазьбыбу, қә дәнг у сәд жь ван нәдһат. Кәси
 ньзанбу чь һатә сәре ван. Дилбәр к'әтьбу т'әфәк'урийа
 Шәбаб у бәр хвә дьк'әт. Щарна хвәхва хвәр'а дьгот:

— Хвәде, һәма сах сьламәт вәгәр'йа бһата.

Чәнд шарбун әв дьчу щәм мәлла ньвышт дькыр. Ва-
 на қоран вәдькыр у ле дьнһер'ин дьгот:

— Ве ван р'ожа сьламәт бе...

Ида к'этыбу пайизе, ле эв нәһат у т'ө шаб нәдһат. Р'ожәкә иние бу. Дилбәр чу шәм р'әмьлдара лапә был-йан. Дилбәр кө дәрда һат, әве дит: пирәкә жарькә п'ор'спи, қәльнәкә дьрежә дәсте веда, сәр көлавәки р'у-ньштйә, қәльне дьк'ышинә у ду жи сәр хвәр'а бәрдыә. Пире кө ч'ә'в Дилбәре к'әт у к'ыңце вейә хас дит, шабу, фькра хвәда гот: „Вәләһ р'ьсқәки р'ынд һат“. Әве қә-льн жь дәве хвә дәрхьст, гот:

— Пешда вәрә, қиза мьн, шәрм нәкә, әва мала р'ә-мьлдара ә'йанә. К'е те, чь дьле ви дьхвәзә мәйсар дьбә, паше дьчә.

Дилбәр пешда һат, гот:

— Р'ожа ве мале хербә.

— Тө сәр ч'ә'ва һати.

Паше пире дәсте хвә дьрежкьр, Дилбәр бьр к'еләка хвә да р'уныштандьне у гот:

— Шәрм нәкә, бежә тө сәва чь һати?

Дилбәре дора хвә нһер'и, мәрие башқә т'өнә, ле қизәкә чардә сали ль ведәре сәкьнибу. Пире бь ч'ә'ва ә'шарәт кьр, кәч'ьк дәрк'әтә дәрва.

Дилбәре гот:

— Әз һатмә шәм тә хьзмәта мьн ль тә һәйә, дайка пир.

— К'әрәмкә бежә, ле әз заньм тө сәва ви һати.

Дилбәре кө бһист, вәхте пирьке гот:

„Әз заньм тө сәва ви һати“, шабу гот:

— Әре вәләһ, дайка пир, сәва ви әз һатьмә.

— Дә, вәки дьхвәзи мәрәме тә бе сери у р'әмьл тәр'а р'аст бежә, тө п'әра бавежә сәр р'әмьле.

Дилбәре к'иськ жь бәр пышта хвә дәрхьст чәнд п'ә-ре зив авитнә сәр дәсмала пирейә р'ахьсти. Пире кө дит к'исе веда пәрә гәләкьн, әве гот:

— Қиза мьн, әз кө р'әмьле бона хәлқе вәдькьм, әв зер'а давенә сәр дәсмала мьн, ле тө ван чәнд п'әре зив дьди у һындьки дьди. Һәрке тө дьхвәзи шөхөле тә бе

сери, тьмаіе нәкә, дәрхә чәнд п'әре дьн жи баве сәр р'әмьле.

Дилбәре чәнд п'әре дьн жи жь к'иськ дәрхьст, ави-тә сәр дәсмала we, шьнгин жь п'әра һат. Пире әw п'әрә топкьрын кьрынә п'ашла хwә. Паше бәре хwә жь Дилбәре гōһаст, пышта хwә даеда у бу пьтә-пьта леве we, паше гот:

— Кәч'ькәк шōхōл хьрав дькә, ле әзе өса бькьм, wәки әw бәр ч'ә'ве wi р'әшбә. һәр тә һ'ызбькә у сәр тә бәнгибә.

Дилбәр бь ә'шебмайи ль пире нһер'и гот:

— Әз нәһатьмә, wәки һьнәкә сәр хwә бәнгибькьм.

Пире кō дит. те дәрнәхьст, сәва чь Дилбәр һатйә гот:

— Ле тō сәва чь һати, беж?

— Әз һатьмә тō р'әмле бьнер'и, әwi сахә у we к'әнге бе.

Пире диса бәре хwә гōһаст, бу пьтә-пьта we паше бәре хwә да Дилбәре гот:

— Шькьр сах-сьламәтә, we чаршәме бе.

Дилбәре р'азльхи да пирьке. дәрк'әт чу. һат р'ожа чаршәме Дилбәр qә жь дәрва нәһатә мале, һивие бу, wәки we р'оже Шәбабе бе. Гәлә чаршәм дәрбазбун, ле Шәбаб нәһат...

Wәхта шәр' ль Шәмдинане к'ōтабу, р'астә һьнә ма-лада шин-гьри һәбу, е кō мәрне ван ви шәр'ида һатьбу кōштьне, ле һ'әму мирльктийа Шәмдинане к'еф у ә'шq бу, шадьбу бона we йәке, wәки qәт'л у зōлма Р'оме сәр ван данә һьлдане. Гәлә һөрмәт әскәре Ханое Ч'әнгзә-р'инр'а кьрын.

Мир Садьq бь дәсте хwә qап'утәки миртие ль һ'әмзә Чавьш кьр, чава нишана мерхасие...

Тә'ве зуда дабу, р'о иди һатьбу wәхта тә'штиһа ми-рани. Бәг у аг'а, сәрwеред ә'шира у qәбила, шех у мь-шайq, зуда бәр диwanхана мир Садьq сәкьни бун, һивийә һ'әмзә Чавьш бун. wәки әw жь диwanхане дәрк'әвә...

Уе сьве әһле бажаре Шәмдинане жьн у зар', кал у пир зуда дәрк'әтьбунә дәрва, һьнәк бәр дәре хание хвә бун, һьнәкә сәр ханийа, һьнәк сәр банед бльндә дөқати бун, мезәдькьрын, вәки меванед ә'зиз вәр'екьн, бәрбь кәла Дьмдьм.

... Ль сука бәр к'ошка мир Садьқ хени бнәлие шәһәре Шәмдинане гәлә мәри жь гөнда һатьбун, һьнәкә жь өлк'е у гөндәд дурбун, әвана жи һатьбун, һьм мевана вәр'екьн — һьм жи бь ч'ә'ве хвә һ'әмзә Чавьш бьвиньн.

Мир Садьқ, шех Задә, Ә'бдьл Р'зақ, һ'әмзә Чавьш, к'омәкдаре ви чәнд қөмандаред сәдльке ви у гьрә— гьред мирлька Шәмдинане жь диванхане дәрк'әтьн. Бәр дәре к'ошка мир Садьқ шмаәт өса һатьбу, вәки тә дәрзи бавита нәдьк'әтә ә'рде. Баве шех Задә, шехе мирлька Шәмдинане һатә орта суке гот,

— Лавед мьн, вә әм, к'өрдед Шәмдинане, хьлаз кьрын, жь зөлма у қәт'ла п'адше Р'оме, хвәзла һ'әму мир, бәг у аг'ед мә к'өрда минани Ханә буна, минани вә буна,— шех бәре хвә һ'әмзә Чавьш у сәрәскәре вида кьр,— һәр'ьн, бежнә Ханә әз заньм, вәки шир'а дьвежьн Ч'әнгзер'ин, дьхәйдә, әв һ'ьзнакә, ләма әз дьвем Ханә. һәр'ьн бежнә Ханә, әм ч'ук у мәзьне Шәмдинане т'өшара бирнакьн ве қәнише. һәр'ьн жь т'әрәве мир Садьқда сьлаве бьднә Ханә, бежне мир Садьқ ви шуре кал у бавед хвәйн қәдими, һәдайн дьшинә Ханор'а, әва шурә һәр лайиқә әв бьдә хәватә...

— Әре вәләһ, әшәд-бьла, тө р'аст дьбежи.— мир Садьқ бь дәнгәки бльнд гот.

Шех шур да дәсте һ'әмзә Чавьш. Шурәки нә әвқас мәзьн бу, ле шурәки кер' бу, қаба шур гьшк бь зер' нь-қьшандьбун. һ'әмзә Чавьш шур жь дәсте шех гьрт, гот:

— Гәли, брано, гәли мадулед ә'шира Шәмдинане, р'астә, ви шәр'ида чәнд мәри жь әскәре мьн бьриндар бун, ле мьн һ'әйфа кәвн у г'әзә жь Р'оме һьлда, дьле квә р'әһ'әт кьр. Әм жь вә р'азинә. Әз шамә, вәки әм бь намус вәдьгәр'ьн, вәки мә Р'ома хайнә дьжмьне к'өрда

жь сэр вә һьлда у һун хьлаз кьрын жь зӱлма Р'ома: бѣ
исаф. У бѣ эшқ эм дьчнә вәлате хвә, ч'йае Дьмдѣме.
Эм гьшкә р'азинә жь һӱрмәта вә. Н'әмзә Чавьш бѣ қӱ-
мандари һ'ӱкм кьр, гот:

— Сйарбьн, бәләд бьднә пешне!

Әскәр кӱ ләқийа мир Садьқ мыщльса хвәва, гьрә-гь-
ре әшира ви жи сйарбун у ванр'а р'ек'әтын, вәки бь-
вьн дәрбазкьн. Вәхта әвана соқақед шәһәрда дьһатын,
мьхлуқәт дәрк'әтыбу дәрва, ч'ук у мәзьне ви шәһәри
дьгот:

— Бьра шуре Ханә т'ѣме ѳса бьр'ибә, бьра әв
сахбә бона к'ӱрда, бьра әмре ви дьрежбә...

Ле гава һатнә п'әр'е шәһәр, жьнәкә сәрәйә п'ор'сы-
ши, р'әшә ль сери бу, һатә пешийа әскәр гот:

— Бранә, ша хвәде һ'әбинкьн, к'ижан жь ван Ханәе
Ч'әнгзәр'инә нишани мьндын.

Шех Задә готә we:— Дае, Ханәе Ч'әнгзәр'ин нә: ль
вьрә, әва әскәре вийә, тӱ чь дьхвәзи бежә?

— Әз тьштәки нахвәзъм. Әз бум, кӱр'ек бу, әв жи
Р'оме ви шәр'нда кӱшт. Ле бьра әв кӱр' қӱрбана Ханәе
Ч'әнгзәр'инбә, бьра думка ви дьрежбә, бона к'ӱрда, әви
эм хьлазкьрын жь зӱлма п'адше Р'оме. Бәлки дәвләта
п'адше Р'оме вәлгәр'ә, әви гәлә мер кӱштын,— гәләж
жьн манә би у гәлә зар' жи эт'им кьрын, нава ван чәнд
салада...

Мир Садьқ у щмаә'та ви әскәре Ханә дәрбаз кьрын
һ'әтани сәре һ'ьдуда хвә, паше вәгәр'йан...

Вәхта Н'әмзә Чавьш жь Шәмдинане р'ек'әт, әви
әв к'ӱрде кӱ дил гьртьбун, Нәби, хвәр'а ани кәла Дьм-
дѣме. Әви п'ак заньбу Нәбне кери ван бѣ у хвәхва
хвәр'а дьгот:

— Хвә әв нә хайинә, диwane бѣ қануна ньзаме әв
бьрйә, чава минани вәхтәке әз бьрм...

We эваре кӱ Н'әмзә Чавьш һатә кәле. Шәбаб т'ә'мул-
нәкьр, дәстхвәда чу соқақа мала Дилбәре. Әв чәнд
сәһ'әтбун ль соқақа мала ван дьчу-дьһат, бәлки н'ә'ве ви

Дилбәре к'эвә, ле әви we эваре Дилбәр нәдит у вәгәр'-
йа һатә мал. Әви лава хушке кър, гот:

— Нәне щан, хушка мьнә дәлал, мьн Дилбәр нәдит.
Тө сьбе мә'ниа тыштәки һәр'ә мала ван у дьзикава бежә
we: „Шәбаб дьхвәзә тә бьвинә, к'идәре әв дьлдькә, вә-
ки әм р'асти һәв бен“.

Нәне р'ожтьра дьне чу, мала баве Дилбәре. Вәхте
әве дәри вәкър һатә ода жьна, һәр дйа Дилбәре у шарие
we бун, Дилбәрә нә ведәре бу. Дйа Дилбәре гот:

— Нәне, лао, ве сьве тә херә?

— Шькър херә, мәт'а Ә'йше, әз һатьмә бәвше ха-
лича бьвьм, дйа мьн к'ардькә сьве т'әвна халич'е ле-
кә, ле бәвшәки мә кемә.

— Ә, чь дьбә, лао, бәвшәки на дө бәвша бьвә. Исал
әм халич'а ченакьн. Пар Дилбәра мьн дө халич'ә чекь-
рьн, ле халич'әнә чава р'ьндьн! Һ'ьздьки әз нишани тә
дьм?

— Мәт'е, бинә әз бьвиньм, дьвәк әз жи һәма ви нәх-
ши ль халич'а мәкьм...

Ә'йше готә щарие:

— Қизе, һәр'ә жь стер'е халич'ед т'әзә ле данинә,
ван һәрдө халич'е кә пар Дилбәре чекьрьн, вана бинә,
ле шашнәкә, һьнәкә дьне мәйнә, тө т'ьме шашдьки.

— На, Ә'йше ханьм, әз шашнакьм, әзе һәма ван ха-
лич'а биньм.

Ә'йше жь Нәне пьрси:

— Шәбабе бре тә, шькър сах-сьламәт һат?

— Әре, мәт'а Ә'йше, Шәбаб сах-сьламәт һат. Һ'әмзә
Чавьш зәф п'әе меранниа ви дьдә ви шәр'ида.

— Ә, чьма ви шәр'и т'әнеда, нә ван сала, вәхте шаһе
Иране сәр гөндед мәйә дәштеда гьртьн, ви чахи Шәбаби
һьла хьлфин бу, һе бәре сьмеле ви жи қә хунәдабун,
әви ви чахи диса мераникә р'ьнд кър. Бьра хвәде хвәй-
кә!...

Щарие халич'ә анин бәр Ә'йше ханьме данин. Әве
халич'ә р'ахьстьн у нишани Нәне дан. Ч'әве Нәне кә нәх-

ше халич'ед к'ау к'эт, э'шебмайи ма. Р'асти жи халич'е
ōса he Нәне нэдитьбу. Гак'уви чылапә кърьбу дър'эвйа.
неч'ирван жи чок дабу э'рде тир кэван бавежә гак'уви..
Нәне хушка Шэбаб бу, эвә жь Шэбаб чэнд сала мэзтыр
бу. Дйа Нәне к'аре щьһезе we дькър, халич'э щьһезе we-
р'а гэрәке чекьра, ле нә минани ван халич'а бун. Нәне
гот:

— Мэт'а Э'йше, wә эв нэхш жь к'ө анина? Щәм мә
he нэхше wa т'өнә.

— Лао, эв нэхш, пар т'ощаре Белушьстане кō һатьбу-
нә шәһәре мә, эвана халич'экә оса п'ешк'еши Мусеа
хwәйе хане кърьбу. Мере мьн чу, лава кър, ани. Дилбә-
ре жь бәр гьрт. Ле wәхте Муса һат халич'а хwә бьвә,
гот:

— Wәләһ, эв халич'а кō қиза тә чекьрйә, жь йа мьн
четьрә, к'а we халич'е бьдә мьн эз бьвьм. Халич'а мьн
жи бьра бьминә wәр'а. Ле мә нәдае...

Эw чэнд сәһ'эт бун Нәне хwә э'глә дькър, wәки Дил-
бәре бьвинә, ле Дилбәр хваненәдькър. Нәне бәвше т'эв-
не һьлда дәрк'эт, чу. Р'ева he ль соҗаҗа wанда эw р'аст-
ти Дилбәре һат, гот:

— Дилбәр, эва чэнд сәһ'этә эз мала wә бум, һивийа
тә бум, тō к'ода чуйи?

— Эз чьбумә мала хатйа хwә. Иро чэндә хатйа мьн
нэхwәшә.

— Жь к'идәра хwә газьна дькә?

— Дьле we дешә. Дьле we зуда дешйа, ле гōһ нә-
дьдае, ишар оса бәтһ'алә, wәки ида нава щийада п'ал-
дайә. Мьн жер'а һьнгьве бәйани бьр. Һ'әким дьвен:
„Һәр һьнгьве бәйани к'омәке бьдә we, тыштәки дьне т'ō
к'аре надә“.

— Э, һун чьма нәчунә сәр к'очәк Гōле. Дьвен к'очәк
Гōле у мәлла шех Qасьме, кәсәк мина ван мәрййа сах
накьн. К'и дьчә бәр ошәха шех Qасьме сьламәт дьвә. Пар
на перар к'ьриве мә нэхwәш к'эт, баве мьн эw бьрә бәр
ошәха шех Qасьме, мәһәк нәк'ьшанд сьламәт бу, чу ма-

ла хвә. Дö зер' бәр ошахе данин, пэзэк қөрбан шәрже-
кьрын, йәк жи һәма öса сах кьрынә нава пэзе ши.

— Мере хатйа мьн нә к'очәкә, нә жи шеха қәбул
накә. Дьве: „Һәр тышт жь р'әбыл-ә'ләмданә — жь хвәде
данә, к'очәк у шех жи мәринә минани мьнн, әв чь ка-
рын бәр хвәде бькьн, әв дәрәва дькьн“...

— Дилбәр, тө зани әз чьма һатьмә?

— Әз чь заньм, Нәне, тө сәва чь һати?

— Шәбаб шәве дьне кö һат, һәма эварда, ве соқада
вә, һьнда дьк'ана у сәре чәна сәкьни. вәки тә бьвинә,
һ'әта тә'ри к'әтә ә'рде тө нәдити. Иро әз мә'нийа бәвше
халич'а һатьмә мала вә, вәки тә бьвиньм.

Гава кö Нәне бә'са Шәбаб кьр, Дилбәр соро-моро бу,
р'әнгәки к'ав һатә сурәте ве, дәве ве һ'әвәки нив к'ән
вәбу, дьранед ве минани мьрщана спи кьрын, мәрвь
һ'әйран-һ'әжмәк'ар бу ль Дилбәре бьнһер'йа, бьн хьр-
хале веда хване кьр, чава дьле ве чу һат. Әве дәст
бьрә бәр ньшта хвә, нәйньк дәрхьст, хвә ньһер'и, гот:

— Әзе сьве мә'нийа к'ьнщ шушьтне һәр'мә гели ль
авгәрмке, ведәре кәсә т'өнә, һәр әз у шарйа мәйә. Бьра
бе.

— Дилбәр, әви дьгот, иро дьхвәзә тә бьвинә, к'а
һ'әтани сьве карә т'ә'мулкә!

— Иро, әз қә ньзаньм чава бькьм,— Дилбәр һ'әвәки
фькьри паше гот:— дә вәки öсанә, әзе нивро шунда
диса қәста хатйа хвә бькьм, һәр'мә мьһ'әла вана. бьра
әв бе ведәре, әв дәрә халийә, кәсә т'өнә, әме һәвдö бь-
виньн.

— Әзе чум бежмеда, бьра нивро шунда бе ведәре,—
Нәне гот у чу... Ыла һе нивро нәбьбу Шәбаб ль мьһ'әла
қәлачйа, к'ндәре хание хатйа Дилбәре бу, дьгәр'йа: дь-
чу, дьһат. Әв гәләки ви али, ви али гәр'йа, ида дәнге
азана мәллә Р'әшит ль қöба мәчите һат, әви ә'йан кьр,
вәки нди вәхтә ә'бабәтйа хвәда бькьн. Ле Дилбәр һе
хване нәдькьр. Шәбаб тә қәй дьгот сәрма звьстане ле-
хьтсйә, дьр'ьшьфи. Жь нивро гәләки дагәр'йабу. Ньшке-

ва Дилбэр сәре чәна соҗаҗе хwane кър. Шәбаб бәзи пешиеда чу, Дилбэр гърт, кө һәмезкә. Ле Дилбэр һ'әвәки р'әви, дора хwә нһер'и, гот:

— Шәбаб, көр'о, тө бе ә'ари, нә шәрмә, хәлҗе мә бьвинә, веда һәр'ә!

— Чьма әзи бе ә'арьм, Дилбэр щан. Нә зуда мьн тө нәдити, ч'ара мьн...

— Нә хәлҗе мә бьвинә, нә шәрмә, дәнге дәстхwәда нав щмаә'те бәлабә, we бежьн: „Дилбәра җиза Мәхсуд бе намусә, һәма ль соҗаҗа мер дьгрьн, пач'дькьн. Wәрә әм һәр'нә гөһер'а дәва, әw жь шәһәр дурә, әме wedәре п'ак һәвдө бьвинь“...

— Гөһер'а дәва к'ижанә?

— Ә, тө чава шәһәрвани, wәки шәһәре хwә п'ак ньзани.

— Wәләһ, әз ньзаньм әw чь гөһер'а дәванә!...

— Әw т'ощаре кө тенә шәһәре мә, әшийәе хwә хәрит дькьн, дәве ван р'оже ль мешәда дьч'ерьн, ле шәве тен ль wedәре дьминьн, һ'әта сьвә сафи дьбә, паше дәвәчи диса дәва дьвьнә мешә, wәки бьч'ериньн. Әзе һәр'мә wedәре, паше тө жи пәй мьн wәрә wedәре бьра кәсәк мә нәвинә...

Гава кө һатнә wedәре, Шәбаб диса кър кө Дилбәре һ'әмезкә, ле Дилбәре нәһишт, гот:

— Ләз мәк'әвә, әw жи we wәхта хwәда бе. Тө бежә, баве тә к'әнге we хwәзгинийа бьшинә?

— Баве мьн дьве: „Һ'әтани әз Нәне нәдмә мер, әз хwәзгинийа нашиньм мала Мәхсуд. Мә һәрекьрьн жь дәве Мәхсуд иди стәндйә, һ'әтани әм ви шөхөле хwә нәҗәдиньн, шөхөле дьне накьн“.

— Ә, к'әнге, we Нәне бьднә мер?

— Дйа мьн готә мьн: „Лао, ве пайнзе гәрәке бен қәлән бьдн у Нәне бьвьн. Ле баве тә дьве на. Әзе ви пәзе қәләни һ'әземәти звьстане чьва хwәйкьм. Қәләне мьн бһаре биньн у бука хwә жи бьбьн“.

Дилбәре ахинәкә к'ур к'ьшанд гот:

— Wэки ёсанэ һ'эта салэкэ дьн жи we бьк'шинэ.

— Wэрэ һама һһа эз тэ бьр'эвиньм, бьвьм мала хале хwэ. Халед мьн зани мерхасьн.

— На, чьма ёса дьвежи, баве мьн у баве тэ брамаке һэвьн, тьште ёса мэр'а к'ьретэ. Тэ бьһист чэнд шара Qөршуте базарбаши хwэзгини бь нишанед п'ьр'-qимэтлин шанд, баве мьн эз нэдамэ ви, ле һэрекьрьн да баве тэ...

Wэхте Дилбэре ёса һеса Шэбабр'а хэбэр дьда, Шэбаб ль Дилбэре дьһнер'и. Эwe qоле зер'е мәшиднэ Р'оме дабу бэр э'һйа хwэ. Финое сэре we сэр һэвда драве зив бун. Qотька р'эш һатьбу сэр сурэте weйи сор, жь алие р'асте дальqйабу, бэршенике weйэ һ'элэби*) бун, жь гёланчка р'асте у ч'эпева һатьбу п'эвхьстьне у дьһат дьк'этэ сэр хэвэва weйэ халэ ле у чилэ-qэрqаш. Хьземкэ qашкьри ч'укэ Бэг'дайн**) бевла weда бу, шьр'ька хьземе дьһат дьк'этэ бэр пьшта we. Мори-мьршане стёс weда бэр тэ'ве дьбьрьqин. Göhare göhe weда зер'э гёпькьри бун. Ль дэсте ч'эпе гёстилэкэ бь qаше сор т'ьлийа we дабу. Дилбэре т'ё шара ч'э'в бёриe хwэ бь кьлле Сьпһ'ане кьлнэдьдан, чьмки п'ор'е we, ч'э'в бёриe we ёса р'эш бун, мэрне хэриб дьднтьн э'шебмайи дьман...

Иро. wэхте Дилбэре хэвэрдьда, леве weйэ сёрэ нэ эwqас qальн дьчун дьһатьн. Мэрвь һ'эйран-һ'эжмэк'арбу, ле бьһнер'йа. Хэвэрданеда шарна эwe ч'э'ве хwэ дьгьрт у паше диса вэдькьр. Бевла weйэ һ'эвэки кёмёси сурэте weр'а мэрвь т'ьре qалэ щэнгьн. Шэбаб р'аһьшт Дилбэр гьрт, wэки пач'кэ, ле Дилбэре хwэ бакьр, диса жь дэсте ви дэрк'эт, р'эви. Шэбаб да пэй. Паше Дилбэр сэкьни, wэхте эw һат незик бу, эwe гот:

— Гэрке тэ дьхwэзи эм т'ьме һэв бьбиньн, пэй мьн һһа нэе, wэки тэ гёр'а мьн нэки, бей, эз „Дара мьразакьм“, эз иди дэрнак'эвьм, наемэ щэм тэ.

— Дилбэр, „Дара мьразакьм“ эз пэй тэ наемэ шэһэр-ле бьһелэ, эз тэ т'ер пач'кьм...

*) Бэршенике һ'элэби — демэк ль шэһэре һ'элэбе чекьрьна

**) Хьзема Бэг'дайн — ль Бэг'дае чекьрьна.

— Шэбаб, вэлэх, тө т'эмам бе э'ари, һ'эвэки жь ацыл жи сьвьки. Көр'о, ви ши, вэки йэк мэ бьвинэ, we чь гьляа дэрхьн, дэрһэца мьн, тө зани?

— Ле чьма бьндаруке тэ һьшт эз бемэ р'уе тэ?...

— Ль бьндаруке кэсэк т'ө қиле пер'а навинэ у эв йэк иди буйэ э'дэт. Лэма шаһьл сэрфьнйази дьчьнэ бьндаруке, вэки һэв бьвиньн. Хени we йэке ль бьндаруке хвэ хортэк у қизэк нинэ, ль wedэре сэди зэ'фтьр шаһьл т'оп дьбьн. Ле эз тө т'эне һатьнэ вьра, к'е мэ бьвинэ. we гэлэ нэнэра пэй мэ гьредьн.

Дилбэре эв гьлие хвэ готьн у р'эви чу. Шэбаб сэкьни, зур' бьбу ль бэжна к'ава хвэ мезэ дькьр, һ'этани эв чу бэр ч'эве ши ондабу. Эв дөшөрмиш бу, фькра хвэда гот:

„Гьлие Дилбэре р'астьн, вэки йэки хэриб мэ бьвинэ, чька чьқас тыште нэг'е пэй мэ гьредьн, йа мьн һьла тыштэк накэ, эз хортьм, ле бона we к'ретэ, эв қизэ, дэстэт'э'кэ“.

Һ'эвэки дьн жи сэкьни, эв жи чу, ле р'екэ дьнеда чу..

С Э Р Е Һ ' Э Й Ш Т А

ҚОЛИ ХАН

Иди к'этьбу паййизе. К'очэр зуда жь зозана сэре ч'йаед бьнд, жь бэлэкиед бэрфа, дагэр'йабунэ гөндед хвэ у чунэ қьжла бона пэзед хвэ аг'ьле звьстане чекьн. Ьнэка һ'ольке т'эзэ чедькьрын бона пэзед қор', һнэка һ'олькед мэзын бь чабэр бона шьвана чедькьрын, һнэка жи һ'олькед кэви т'эзэ дькьрын бона сөр'—сэрма у барана звьстане зьраре нэдэ һ'эйван, һнэка һ'озед бэрха т'эмьздькьрын йане жи һ'озе т'эзэ чедькьрын, вэки бһаре, вэхте сэре пез дьк'эвэ—дьзе, бона бэрхед вьр'ни һ'озед гэрм һазьрбьн...

Ле ван дэшта бэрф қэ нак'эвэ, һэрке шарна жи бэрф,

дъбарэ дэстхвэда дьһ'элэ. У жь пайнзе һ'этани бһаре пэз һэма өса дьч'ерэ, қэ т'елэ гиһа нахвэ у һэпп'о т'ерэ, чьмки бһара кө бэрф дьһ'элийа, ль эт'эка ч'йа шенкайа т'э-зэ шиндьбу, ль дэште жи гэрм дьқьжлинэ, пэз ида нькарэ бьч'ерэ, ви чахи к'өрд пэзе хвэ бэрэ-бэрэ дьбынэ незики бэрфе, щие һеньк у щие ч'ере хвэш. Эw қьжлэ һэма өса жь бһаре һ'этани пайнзе вала дьминэ, қэ п'егэ һ'эйванэтэки ле нак'эвэ, һ'этани пайнзе ч'ерэ бол ле шин дьбэ. Wэхтэке сэр ван қьжла у зозана гэлэ шара шэр' у дэ'w дьқəшьми, һ'этани мер жи дьһатнэ көшт'ьне. Гэлэ хун дьр'эжйа. Ч'ере р'ьнд, һэрге қьжла р'ьнд, йане жи зозанабэ зэвтдькьр эw мэри, мере к'е зэ'ф бун, қəwа-та к'е бол бу... Эw йэк дьқəшьми, wэхте шаһе Иране мэ-зынати ль вьр дькьр. Ле һна, һьнгн Хано мэзынатиe ль ве-дэре дькэ, иди тьште өса нақəшьмын. Р'астэ, һна жи шар-на диса қьр'ка һэв дьгр'ьн, ле нэ минани бэре: сэри бышкен, мьла бьфьр'иньн, йане мэрийа бькөжьн, хуне бь-р'ежьн. Тьште өса т'өнэ. Хано наһелэ йэк зоре бьдэ йэ-ки...

Гава һьнэк һна жи қьр'ка һэв дьгр'ьн, Хано тьште өса һ'эзнакэ у дьвежэ ван:

— Һ'эйран, хвэ һун жи нэбунэ шаһе Иране, йане п'адше Р'оме: зоре э'рде жь һэвдө бьстиньн. Эз тьште өса қəбул накьм, шькьр хвэде э'рди зэ'фэ, һэр мьқатбын, wэ-ки шаһе Иране п'адше Р'оме нэе жь wэ нэстинэ. К'е жь wэ р'эһ'эт у п'ак нэсэкьнэ, эзе ви жь э'шире дэрхьм, к'ода дьхвэзын һэр'ьн. Һун п'ак заньн к'өрдед кө бэрдане жь э'шире йане қəбиле дэрхьстын, паше т'ө э'шир, т'ө қə-билед к'өрда ви қəбулнэкьн. Эз дьвежмэ wэ: к'е р'эһ'эт нэсэкьнэ, паше һуне хвэхва п'ошманбын.

Р'астн жи һэрке к'өрдэк жь э'шира дэрхьн, ида кэсэки эw һьлнэдыда нав хвэ...

Һьнгн Һ'эмзэ Чавьш жь Шэмдинане кө вэгэр'йа бу, һатьбу, эви диса шаһьл т'оп дькьр'ьн у һини т'э'лиме дь-кьр'ьн. Эw у Щəwзо чьбунэ қэзед дури кэле, бона т'эш-килкьр'ьна шаһьла у һинбуна т'э'лиме. Эw хорте кө бэре

щэм Н'эмзэ Чавыш п'ак һини т'э'лиме бьбун у т'э'лим к'өта кьрьбун, вана ль ван қэза дэрсә т'э'лиме дыда щаһьла. Хени we йәке әw хорте к'өрда кӧ ль Шәмдинане дил гьртьбун, наве ви Нәбибу, әw дышанднә ль ван қэза т'әсәли дыкьр, чава һини т'э'лиме дыкьн, һәрке к'идәре лазьмбуйа әw чәнд р'ожа дыма һин дыкьр, паше дыһатә кәле, чьмки әw жи ль нав әскәре Р'оме әw дэрс һин бьбу, гьһишьтбу р'өт'ба онбаши у әскәре т'әзә һати ль weдәре дыда т'э'лиме.

Р'ожәке Ханә ль қэзәке р'әсти Нәби у һинкьрьна шаһьла һат. Әw һинкьрьна вийә бь дьл у щан гәләки ль Ханә хwәш һат, әви газы ви кьр, бьрә щики хәwлә, готә:

— Ләwe мьн, тӧ занн, wәләһ. һ'әму К'өрдстан сәре Н'эмзә Чавыш сонд дыхӧн, чьмки әw һатийә қӧльхи мьләте хwә дыкә, қӧльхи wәт'әне кал у бава дыкә.

Нәби пеш Ханәва сәкьһибу п'ак гӧһ дабу сәр т'әмие ви, паше гот:

— Әз хӧлам, әз жь ч'йәе Мусьлемә, р'әсти тәр'а бежьм, wәки мәзынед мә к'өрда гьшк минани тә буна, we сәре гәлә мере минани тә у минани Н'эмзә Чавыш сонд бьхварана у әм жи нә һесирйа өсада буна, ле әз чь бежьм, бьра хwәде мала хайине мьләт хьравкә.

Ханә фә'мкьр, әв хорти нә р'әжйә у же пьрси:

— Ле чава бу, т'ӧ чуйи әскәрийа Р'оме дыкьр?

— Әз чь жь тә wәшерьм чь жь хwәде әз бәр һьзаме к'әтьм, ле жь һьзаме р'әвим чүмә дәшта Бьшерие ль weдәре қаймәқайме Р'оме — әз гьртьм, диса шандмә әскәрие, мьн дит бошә, әз мам һ'әтани к'әтмә дил нав әскәре тә, ле әз шадьвьм, wәки әз қӧльхи мьләте хwә дыкьм...

— Ә'фәрьм, ләwe мьн, wәки тӧ өса к'өрда һ'ыздьки. We сәле мьхлуқәт қә хwә нәһ'әсйа чава звьстан һьшкева сәрда һат. Ньшкева бу сәрма, һ'әвәки баран бари. ле паше кьрә бәрф у бәрфәкә г'әчрәһ' бари, ә'рд һьхамт, иди қә нәһ'әлийа, һәма өса ма. Сәлед өса т'ьме дыбун ль ви ч'йайи...

Уе һавина чуйи нан ль нав эла Бәродәра р'нд һат, гышка зуда нане хвә к'ота бун, кьрьбунә ч'ә'ла, гышка зуда зьмер'е звьстане жи ль аш һерабун, кьрьбунә тер'а у к'иләре хвәда данибун...

Пәй шәр'е Шәмдинане п'адше Р'оме шаһе Иранер'а һьвисн:

„Шаһ Абас, тө чь дьки? Нә мә К'өрдстан нав һәвдө л'әрәвәкьр, вәки тө алие хвәда лехи, әз жи алие хвәда лехьм, бәлки әм ви вәлате хер у бәрәк'әт жь дәсте ван бәйания зәвткьн. Мьн бь қрара уе сөлһ'а кә нава мәда гьредайн, әскәре хвә шандә сәр Шәмдинане шер'. Ле Ханое Ч'әнгзер'ин, дьвен жь вәлате тәйә, жь ч'йәе Дьмдьмейә, әскәре хвә һьлда һат, к'омәк да мире Шәмдинане. нәһшт, вәки әз уе миртие зәвткьм. К'а тө чь дьки, чьма сөлһ'е нақәдини?“.

Шаһ Абас кә әв к'аг'әз стәнд у хвәнд, фьршке уи р'абун, готә хөлама:

— Зу гази Қөли хан кьн.

Хөлама кә дитьн әв фьрштәнгийа уи, чьмки вана заньбу әв мәрики һерсә, бәзин чүн гази Қөли хан кьрьн. Қөли хан кә һатә диуанхане, әви дит, вәки диса тәпә шаһ Абас пегьртьнә, чьмки әви тәп-тәпи бу. Се щара т'ә-мәнә бу, гот:

— Шаһе-шаһ сахбә, әз ль һ'зура тә һазьрьм, чь һ'өкм дьки?

Шаһ Абас готә бәр дәстие хвә:

— Уе к'аг'әза падше Р'оме бьдә Қөли хан, бьра бь-хунә!..

Қөли хан әв к'аг'әз һьлда хвәнд, әшебмайн ма, сәре хвә һ'әжанд, гот:

— Шаһ сахбә, әва чәнд салә әв қә хәрщ жи надә у олама жи накә.Изне бьдә әз уе пайизе һәр'ьм, сәр вида бьгрьм, әв нһа архайинә, фькьрнакә, вәки нһа уе сәр вида бьгрьн. Әзе кәла уи хьравкьм, уи жи дил бьгрьм биньм, вәки к'өрдәд майин жи бьтьрьсн, бенә р'әе. тек'әв-нә бьн дәсте тә...

Шаһ Абас к'эниа, гот:

— Wөләһ, сәре һ'ызрәт Ә'ли*- әв гылие тә п'акын, һәма ван р'ожа һәр'ә, сәрда быгрә, дә иди һәр'ә, зу к'аре хwә бькә у әскәр һьлдә һәр'ә!..

Р'астә, Qөли-хан әв гыли готын, ле паше әw кә дәрк'әт п'ошман бу, нәчу сәр кәле шер', әви фькьр кьр, wәки шаһ Абасе бирькә... Ле мәнәк жи дәрбаз нәбу, р'ожәке шаһ Абас гази Qөли хан кьр у бь ә'к'с гот:

— К'ане Ханое к'өрд тә дил гьрт ани? Бинә чька әз жи бьвиньм әw чь гөре ван ч'йанә. Әз дьвем тә кәла ви жи хьрав кьр?

Qөли-хан кә бһист әв гылиед шаһ Абас жь тьрсана ләрьзи, әви тедәрхьст, wәки шаһ Абас ван гыля бь ә'к'с дьвежә. Әви өса жи п'ак заньбу: шаһ Абас гылие өса шие бәла сәбаб навөжә у сәре гәләка лехьстйә йане жи дараг'ашеда хәньқандийә. We дәде бәр ч'ә'ве Qөли хан бу т'әри у мьж-думан, ле паше зу хwә бәрәвкьр, гот:

— Шаһ сахбә, ван р'ожа мьн к'аре хwә дькьр, чьмки дьвәк ль ви ч'йайи нһа бәрф к'әтьбә, әзе иди сьве зу р'ек'әвьм...

Һерса шаһ Абас һ'әвәки дани, гот:

— Дә, wәки өсанә сьве зу р'ек'әвә. Әз һ'өкм дькьм, wәки тә һәр'и кәле хьравки у ви Ханое к'өрд жи, йане сах дил быгри бини, йане жи сәре ви жеки мьр'а бини. Ле тә жи минани Сьлеман хан нәки. Wәхтәке мьн әw шандә сәр Ханә чава тә дьшиньм, әw вәгәр'йа һат, гот:

— Ханое к'өрд дьвежә: „П'ьрткә әрдә ль сәр ви ч'йае бөва, мә хwәр'а авақьрйә, чьма әрде шаһ һьндькә? Әм к'өрд т'ө зьраре наднә ви“. Әви өса һьшт вәгәр'йа һат. Wәки ви чахи әви п'ак сәмтед кәлейә шие лехьстьне wәрәшьрткьра у бһата бьгота мә, мәе ви чахи әw алт'кьра. әви ви чахи һьла кәла жи п'ак ченәкьрьбу у қәwата ви жи һьла әwқас т'өнәбу.

*) Иран шьһ'инә — әвана пәй Мән'мәд п'ехәмбәр Ә'ли һ'әсав дькьн п'ехәмбәр у ви дьһ'әбиньн.

Нна дьвен: „Жь һ'эму щийа у шэлата к'өрд һатынэ гьһиштнэ ши“. Нна жи тө дьвини чь нэнэра дькэ? Р'е зэвткьрийэ һаһелэ эм һэр'нэ к'урайа К'өрдстане.

Қөли хан дуса т'эмәнэ бу, дэрк'эт. Әш кө дэрк'эт, чу зутьре к'аре хвэ кьр. Р'ожтыра дьне әһле Т'еһране һе хәша ширьнда бун, ле Қөли хан дө һ'эзар әскәр һьлда, бәре хвэ да кәла Дьмдьме чу...

Әш чәнд р'ож бун Қөли хан әскәре хвәва р'е дьһа-тын, әв әскәр гьшк бь шур, мәрт'ал, бь тир-кәван бун. Мәрт'але ви әскәре Иране гьшкә кәванэ мәзын бун, һ'әвәки минани т'әште кө жьн пе һәвир дькьн, бәрә хвар бун, ле бе кәви бун. Гава кө шәр'к'ар әш мәрт'ал дьда бәр хвә, әши хвә хвәйдькьр жь һ'эму дәрбед дьжмын, минани дәргәки әш мәрт'ал мәри хвәйдькьрын, өса мәзын бун...

Нава р'оже бу, вәхте әвана гьһиштнэ ч'йа. вьра гәрм кем бу, һ'әвәки бу һенкайн. Жь ван бльндайа бинәкә һеньк ле сурәте әскәр хьст. Әвана ида жь дәшта Иранейә р'астә-дуз дәрк'әтын. Вьра щина минани дәшта Иране р'астә-дузбун, ле щина жи гәһне к'урбун. Әвдәр ида щие қьжлед к'өрда бун.

К'өрда кө әв әскәр дитын, р'әнге вани спич'әлки, минани мәриче т'әе к'әти, сурәте вани мур', п'ап'ахе ванә дьреж, әв мәрт'ал у шуре ванә пә'нә кьн дәстхвәда нас кьрын, вәки әва әскәре Иранейә, ле к'өда дьчә әв әскәре гьран кәсәки һьзаньбу. Пешийа әскәр мәрики қьр'н-т'ә бу. Р'уе ши өса һ'әнәкьри бу, вәки щина жи р'әш дькьр. Р'идана ши өса дьреж бу, дьһат дьк'әтә сәр синге ши у дьгһиштә қайища пышта ши. П'ап'ахе сәре ши нә минани п'ап'ахе әскәр бу. Көришкед п'ап'ахе ши к'әвә р'ьнд бун, зәрдькьрын, тә қәй дьгот әв ә'йни зер'ә, өса бәр т'әве дьбьр'ьқи, шурәки п'не вида бу, дө пишто бәр пыштеда бун, қәвзед ван п'иштойа спидькьрын. Ле әв хвә нә минани әскәре зәрәнәки бу. Сурәте ши т'ьжи бу, зьке ши өса қалнбу, мәрьв т'ьре мәшкә п'фдабу. Сәр зинда һ'ә-

вәки һатбу. К'ывш бу эв сәрәскәре вана. Р'әх вида йәки дьн жи һәбу, жь ви шаһьлтър бу. Эв йәки жарьк бу, ч'ә'вьнә һурә ле бун. Гава әви пеш хвәва дьнһер'и, дәст дьда бәр ә'нһа хвә, паше дьнһер'и, тә қәй дьгот дькә си. Ле тә'в жи т'өнәбу.

Эв әскәр кә жь гөжмә жорда һатнә харе, р'асти кәри пәзе к'өрда һатьн. Мәзьне ван һ'өкмкьр, чәнд мәри чун әв пәз т'опкьрын, вәки бьвьн. Вәхте әскәр пәз т'опдькьр. к'әлбед шьванайә гөрех хвә авитнә вана. вана әв к'әлб дәстхвәда кәштьн. Шьван кьрә қир'ин, гот:

— Һун чьма ви пәзи дьвьн? Нә әв пәзе мьнә!..

Әскәр қә гөһ нәда қир'инһа ви, пәз бьрын. Шьван бәзи чу, пешһа сәрәскәр шькйате хвә ле кьр.

— Эв әскәре тә, кәре пәзе мьн зоре дьвьн.

Сәрк'ар гот:

— Пәз жи е мәйә, ә'рд жи е мәйә..

Шьван дит мәзьн жи шькйате ви напырсә, һәма чомахе хвә һьлда, чу пешһа пез, вәгәр'анд, нәһьшт әв пез бьвьн. Қөли хан һ'өкми сәр әскәра кьр:

— Һәр'ын, ви куч'ьки бькөжьн, һун дьвиньн пез нәдә...

Дө әскәра ажотнә сәр шьван, данә бәр шура кәштьн у пәз жи бьрын. Гава, Қөли хан бь әскәре хвәва һ'әвәки дьн жи пешда һат. әви дит: әв нәвал у гәли т'ьжи к'өр-дьн у кәри-сурне пәзе ванын. Әви һ'өкм кьр:

— Зу, ван кәред пәз т'опкьн. Эв пәз ләзьмә хварьна әскәрр'а...

Хвәйед пез у шьвана пәзе хвә нәдан, бу шәр'е к'өр-да у әскәре Қөли хан, э, чь карьбун бькрана ван к'өрда мқабьли әви әскәре гьрани бь сьльһ'әва. Қөли хан һ'ө-көм кьр:

— К'е пәз нәда, лехьн, бькөжьн!

Гәләк к'өрд һатнә кәштьне. Әв қәвмандьн зу нава қьжлед к'өрдада бәлабу. Һьнәка һәвари бьрын данә Ха-но, вәки әскәре Иранейи гьран бәрбь кәле те, чь р'асти

ви те т'алан дькә, дьвә у мәрйя жи дькөжә. Ханә газы Щәвзәе сәрәскәре хвә кьр, гот:

— Щаб һатйә диса әскәрәки Иранейи гьран бәрбь мә те. Бьра әскәре мә һазьрбә. Чәнд сйара жи ләз бышинә қьжла, бьра п'ак пөбьһ'әсьн әв чь һ'әвалә? Чь әскәрә? К'ода р'е гьртйә дьчә? У зу шабе мәр'а бинә. Әм гәрәке қә нәһельн әв жь дәште дәрк'әвнә ван ч'йәед мә.

Ханә жь диғанхане дәрк'әт, әви бһист пыш кәлева қалмә-қалма шаһьланә, дьк'әнһн. Ханә бәрбь ви дәнги чу. Әв кә дәрк'әтә һелане сура кәле, әви дит we бәста пыш суре шаһьл һини т'ә'лиме дьвьн. щот бь щәт һәвр'а дьдһнә щьрида, р'ьк'еви һәвдә дькьн у өса т'әқьл шуре давежнә һәвдә, шьнгини же те, мәрвь т'ьре, әва нә т'ә'лимә, шәр'ә, we һәвдә бькөжьн. Щарна жи чәнд һ'әва р'ьк'еви йәки дькьрьн у вана һәвр'а шур давитьнә ви, вәки лехьн, ле әви мәрт'ал өса эгьн у р'ьнд дьда бәр р'йа хвә, қә нәдһишт дәрбәк жи бьгһижә ви. һ'әмзә Чавьш жи дур сәкьнибу фәрман дьда, шарна жи дьгот һьнәка, наве ван һьлдьда:

— К'әләш, Р'остәм, өса навә. өса нәп'акә...

Ханә кә әв т'ә'лима һана дит. вәки шаһьл өса бь дьл у щан һиндвьн, гәләки ль ви хвәш һат, вәки әскәре ви өса т'ә'лима хвә дьстинә, әви фькра хвәда гот:

— Әз дьвиньм, дәсте вә дьхөрьн у сиқинийа вә шаһьланә, хуна вә дьк'әлә. һун шәр' дьхвәзьн, һәр йәк жь вә дьхвәзә меранийа хвә бьщәр'бинә. Тьштәки накә ван р'ожа әме р'асти дьжмьн бен, ви чахи әзе меранийа вә, лавед к'өрда, бьвиньм.

Ханә вәгәр'йа һатә диғанхане. К'әтә т'әфәк'урйа ве шабе у хвәхвә хвәр'а гот:

„Гәло дьвәк шаһ Абас диса әскәр шанд. Әв чь дьхвазә жь мә?.. Вәләһ, тә we йәке навини. тә дьхвази ә'шира мә минани ә'шира лүра теки бьн дәсте хвә. Вәләһ у бьлә һ'әтани Ханә сахә, тә we йәке навини“.

Бь ван фькрава Ханә к'әтә нава щийа у р'әза. We

сьбе Хано дэрэнг р'абу. Эw кӧ һ'ышйар бу, тэ'ве п'энщӧ-
рер'а дабу нава ода щие р'азана ши. Жьне дэстшо ани
бэр гьрт, ав ль дэста кьр, гот:

— Зуда се сйар жь дэште һатьнӧ һивийа тӧнӧ.

Хано ль жьне һерс бу, гот:

— Ле тэ чьма эз һ'ышйар нӧкьрӧм, дэ зу аве ль дэсте
мькӧ!

— Э, мьн чь дӧйли тэ кьра, тӧ кем р'адзейи, шӧв у
р'о сэр лынгани, мал ава буйо!

— К'а эw сйар ль к'ӧнӧ?

— Ванӧ, диwanхане щӧм диwanбаши р'уньштьнӧ.
Хано лӧз сэр ч'э'в хwӧ щанкьр у чу диwanхане. Эw кӧ
һатӧ диwanхане, гьшк бэр шива р'абун, эши слав да
вана, гот:

— Сьва wӧ хер.

— Сэр ч'э'ва һати, мадул.

— Һун зуда һатьнӧ?

— Wӧлӧһ эва хелӧкӧ һӧйӧ...

— Тӧ дьвини Гӧwре*) эз р'анӧкьрӧм...

— Дӧ. бежьн, wӧ чь дит у чь пех'ӧсийн?

— Мадул, т'омӧрийа ван кӧс ньзанӧ чьқасӧ, ле к'ӧв-
шӧ чӧнд һ'ӧзарьн. Һьнӧк р'еда тец, һьнӧк жи һӧмӧ к'ӧсӧ
к'ӧтьнӧ ван нӧwала тец. Һьнда канийа тьрш эм р'асти
ван һатьн, вана кӧ эм дитьн данӧ пӧй мӧ, ле һӧспӧ ван
нӧ минани һӧспе мӧнӧ, вана хwӧ мӧр'а нӧгиһанд.

— Гьшкӧ сйарьн, йан пӧйа жи һӧнӧ?

— Мӧ һӧр сйар дитьн, пӧйа мӧ нӧдитьн, ле к'ӧвшӧ
гьшкӧ сйарьн, чьмки эw к'ӧрдӧд қьжла дьминьн, мӧ ди-
тън. Вана гот, wӧки сйаред ван гӧндӧд мӧйӧ жерьн
шӧр'дькьп, ле чь карьн вана бькьн, эскӧр гӧлӧкӧ, вана
дӧ п'ае қьжла т'алан кьрьн, һӧр ман эw қьжлӧчи, е кӧ
р'ӧвин хwӧ данӧ сӧре ч'ие у щие һасе...

Хано ль мьшльса хwӧ ньһер'и гот:

*) Гӧwре — наве жьна Ханойӧ.

— Нун чь дьвежън? Шаһ Абас эскәр шандийә, мәрие мә дькөжън, т'алан дькьн.

Гьшкә кәр' бун, дәнг жь кәсәки нәһат, ле паше Щәлалә мәзьне қәбила мә'сихөра*) гот:

— Wәрә, әм бьһельн, бьра бенә ви ч'йәе мә, паше әме вана ль вьра қьр'кьн.

Әв гьлие Щәлал ль Ханә хвәш нәһат. Р'астә, Щәлал мәрики дәвләти бу, ләма әв бьбу, мәзьне қәбила хвә, ле әв нә мерхасбу, нә жи карьбу шәр'әки п'ак бькра. Тьме әви хвә жь шәр'а пашда дьда, сәп'әдькьр. Ханә зуда әв йәк т'ьхминкьрьбу. Дәнге хвә нәдькьр. Ләма жи әви гөман нәдькьр, вәки р'ождә чәтн әв кер бе у мерани шәр'да бьсәкьнә.

Паше жь қәбила маләр'ьнда**) П'осто***) хәбәрда. Әви гот:

— Hәйраң, әз ә'щәбмай димнън ван гьлиед Щәлал. Дьжмьн ә'ширед мә қьр'дькьн, мала т'алан дькьн, әв дьве: „Wәрә, әм бьсәкьнън, бьра әв бенә ви ч'йәе мә“, нә һ'әта әв бенә вьра ниве щмаә'та мәе қьр'бә. Wәки ниве щмаә'те чу, әм жи we һәр'ьн, паше әм ида чьр'аньн? Әва чәнд салә шаһ Абас эскәр дьшинә сәр мә, ле әм нәһельн, әв льнге хвә баве әрде мә. Әме һәма һна жи һәр'ьн, ль дәште лехьн..

Ханә қә ьди нәһьшт кәсәки дьне хәбәрдә, әви гот:

— Әз ван гьлие П'остор'а қайильм, нун чь дьвежън?

Кәсәки дәнге хвә нәкьр. Hәр каләки гот:

— Мақул, һ'әта һна тә әм хвәйкьрьнә у р'е бьрьнә, тә чь бьки, әм карьн бежъи на, чьмки тә бона мә дьки.

Мьщльсе һәвр'а гот:

— Wәләһ, калә р'аст дьвежә, әшәд—былла, тә мә

*) Мә'сихөр — наведе қәбилейи зедәйә.

**) Маләр'ьнда — наведе қәбилейи зедәзә.

***) П'осто — наведе зедәйә,, әв неч'ирванәки ә'йанә. Wәхте звьстәне дьчу неч'ире, п'осте чекьри—к'өрк хвәдькьр — әв нав сәр ви ма.

хвәйдьки, чава дьхвәзи һәма өса жи бькә. Әм гьшкә, һазьрын созе тә бьқәдиньн.

— Дә, вәки һун қайильн. Вәләһ эз жи қайильм. Паше готә Щәүзо:

— Тө пенсьд сйара мьнр'а һазьркә. Эзе сьве р'ек'ә-вьм...

Жь шмаә'те һьпәка гот:

— Мақул, тө чь дьки?

— Чава чь дькьм? Эз к'аре хвә дькьм, һәрмә шер'...

— Нә дьвен: „әскәре ван чәнд һ'әзар мерә“, төе пенсьд мерива чь бьки?

— Әв пенсьд мер бәси мьньн:— Паше дьса готә Щәүзо,— тө Мьразе сазбәнд бь дәф'зөр'нә у т'өлөме мьр'а дайна. Жь мьзыне қәбила бьра Әсое Лак'ан*) мьнр'а бе...

Тьме, вәхта мьшьлса Ханә т'оп дьбу, ви чахи ль днванхане нане мьшьлсе дьдан у һөрмәт дькьрын. Иро жи чәнд пәз һатнә шәржекьрыне, бәре ә'вльн дан к'ь-вавед шиша, паше т'ас к'ьвав, нәй вана қәлийа селе бь сирәмасте болмә у сьии т'ьжи ль сәр т'әхта бәладькьрын. Шәрбәт һәми бь гөмгөма хөлама бәладькьр... Нан хварьн к'өта бу. Ханә һ'өкм кьр, вәки сәр қөбед бльнд қә-рәшьла зедәкьн. һ'ьшйарбьн у п'ак мьқатбьн. Бь һ'өкме Ханә газн һосте т'опа кьрын. Наве ви Хачо бу, ле Ханә жер'а дьгот Хечо. Әв кә һат, Ханә пьрсн:

— Хечо, тә бьһистйә, вәки шаһ Абас дьса әскәр шандийә сәр мә. һәрке ван сәлед бәре тә һьла т'оп ченәкьрьбун, р'астә мә әв алт'дькьр, дьр'әвин, ле һна мьн гөман һәйә дәһ т'опә һазьрын.

— На, мақул, һәр пәһ т'опә һазьрын.

— Ле т'опа дәһа чава бу, нә мә ве р'өже шер'банд.

— Вәхте тө жь щәм мьн чуй, мьн дьна хвә дае, һь-нә кемаси ве т'опеда һәнә, гәрәке эз чекьм.

— Э, чь кемаси теда һәнә?

— Әв щие п'лта бисо агьр дьдьнә сәр, әвә кемасийа ве т'опе, эзе зу чекьм... Ханә һ'өкм кьр, вәки т'оп

*) Лак'ан — наведедәйә.

жи б'ра назьрб'н. Эви т'эми да мыщльсе, б'ра гышк
наж хвэ һэб'н, паше гот:

— Нун һ'эмушк п'ак заньн шаһе Иране гэлэ шара
к'орде хайинэ щэ'суси шандийэ нав мэ, вэки һ'эму
с'ор'ед мэ пебьһ'эсэ. Ле, эва чэнд шарэ мьхлуқәте мэ зу
тыште өса педьһ'эсэ у ә'йан дькэ...

Әв дө р'ож бун әв мәрие кө Хано шандьбун, һе вә-
нәгәр'йабун. Р'ожәке Хано дө сйар һьлдан чу дәрк'әтә
пыш сура кәле у эп'ещә әрд жи чу. Эви һәсп жь р'е дәр-
хьст'н, паше жь һәспе пәйябу, чэнд гава нав бәрфедә
чу, һат паше һәспе хвэ сйар бу, гот:

— Мьн қәй гот бәрф өса гэлә к'әтйә, вэки ль ван-
дәра бьвә шәр' дьвәк һәсп нәхәвьт'н, ле бәрф. һьндькә.
Һәсп п'ак дьхәбьт'н.

Хано кө һатә мал, әв мәрие, кө эви шандьбун, вә-
гәр'йабун у һивийа ви бун. Ханә жь ван пьрсн:

—Беж'н, қә чаванә?

—Мақул, we чава бә, әскәрәки гьранә, әвана we-
дәре к'әт'нә гөнда у қьжла мәрийа дькөж'н у т'алан
дьк'н. Гөнди һурмуре хвэ дьһельн, зар'е хвэ дьр'әви-
н'н—дьвьнә меша, мәр'в кө нав мешәда те, дьб'һе гь-
рие зар'а, һнәка әм дит'н р'әвин к'әт'нә гәлиә к'ур у
шкәвта, хвэ вәшарт'н.

—Гәләк вьрда һат'нә?

—На, һьла т'әзә гьһишт'нә ван гөндед жер'н...

—Бди сәкпанд'н нәбә, гәрәке әм ишәв р'ек'әзын.

Р'о пыш ч'йада қөльби бу, тә'рие жи минани дьзәки
һедика у фәсал әрд дьньхамт, мыщльс жи бәлабу, чунә
малед хвэ. Ман һәр Ханә у Әсоә Лак'ан. Вана шевр
кьр, we чава, чь тәһәри, һәр'ьн пешйа дьж'мьн. Иди дән-
ге дике ниве шәве дьһат Ханә дәрк'әтә дәрва, әзман т'ь-
жи стәйр бун. Өса кәр' бу, тә т'ьре гышк р'азанә, ле р'ас-
ти нә өсабу, кәсәк р'анәзабу. Әһле кәле бьһистьбу
дәрһәқа һат'на әскәре Иране, сәва we йәке хәв
ль ч'әве кәсәки нәк'әт, хени зар'ед ч'ук у ед бәр бьс-

тан. Ле вәхта пенсѣд сйар бѣ сѣрк'арийа Хано жѣ кѣ-
ле һеди у фѣсал р'ек'ѣтн, чун, ѣһле кѣле дѣрк'ѣтн-
бунѣ дѣрва, лѣ соѣаѣа, сѣр бане ханийа, дѣготн:

—Бѣлки т'ѣхте шаһе Иране вѣлгѣр'ѣ!..

Ѣскѣр ѣса фѣсал у кѣр' дһат, җѣ дѣнг жѣ кѣсѣки нѣ-
дһат, мѣрѣв т'ѣре ве шѣве, ве р'йа кѣла Дѣмдѣме жѣ
ве һесийа бльндда кѣсѣк нае хваре, ѣса кѣр'бу. Һѣр
щарна фѣр'хънийа һѣспа бу... Гава Хано жѣ кѣле дур-
к'ѣт, ѣһи һ'ѣкм кѣр ѣскѣр һѣспа зѣнгукн, лѣзандн.

Хано ѣса лѣз дһат, вѣки ѣв нава р'ѣ у дѣнѣкеда
җһиштнѣ вѣдѣре. к'идѣре дѣжмн һатѣбу к'ѣтѣбу синоре
к'ѣрда.

Щѣ'суса щаб да Хано, лѣ к'идѣре ѣскѣре Иране һѣ-
вѣрйѣ. Ле Хано хвѣха дѣрк'ѣтѣ сѣре зѣнарѣки бльнд у
ле ньһер'и. Ѣһи кѣ жорда лѣ ѣскѣре Иране ньһер'и шаш
ма, лѣ ван дѣра сѣр канийа, бн даред мѣзн, лѣ нѣвала
у бѣста к'урмед агърн лекърнѣ, жѣ пѣзе к'ѣрда т'а-
ланкѣри к'ѣвава чѣдкн. Щина жи йѣк пѣз т'ѣмам сѣр
дарава кърнѣ у к'ѣвава чѣдкн. Щина ситлед к'ѣрда
анинѣ җѣлие чѣдкн, ду т'ѣжи нав мешѣбуйѣ...

Жере, ѣп'ѣщѣ дур, һнда җах, шѣр'ѣки гѣмрѣһ' дѣчѣ.
Хвѣйед җѣжла чѣнд ѣскѣре Иране лѣ зѣнара һасѣкърьбун,
лѣдхъстн у жорда зѣнаред мѣзн сѣр ванда һолдкър-
рн. Гава Хано ѣв нѣнѣрѣ кѣ анибунѣ сѣре ѣшира ви дит,
к'ѣзин жѣ дѣле ви һат. У дѣле хвѣда гот:

—Вана чѣ анйѣ сѣре ѣшира мн!..

Ѣһи жѣ вѣрада к'ѣвшкър, ве к'н али лѣ дѣжмнхѣ.
Паше ѣв жѣ зѣнер пѣйабу, мѣзњед сѣдлька т'оп кър у
гот:

—Ѣме се алиѣава лѣ дѣжмнхн: жѣ алие р'ѣсте, жѣ
алие ч'ѣпе у һѣма жѣ вѣра ѣһне жи. Һѣр алики сѣд мер,
ле жѣ ѣһне сѣд пенщи мер, чѣмки җѣвата вийѣ җран лѣ
вѣрѣ. Тѣ Ѣ'зиз, сѣд мере хвѣва һѣр'ѣ алие р'ѣсте, тѣ Иб-
раһим, сѣд мере хвѣва һѣр'ѣ алие ч'ѣпе. Ле ѣзе һѣма лѣ
вѣра ѣһнехм. Бѣра шаһъл хени шур-мѣрт'ала у р'ѣ-
ма, вѣрѣсед хѣрбоҗѣ һазъркн, бавенѣ стѣе ван к'ашкн.

Н'эмзэ Чавыш эв йәк һун п'ак т'ә'лимкырьнә. Гава кә һун мәрие сах к'ашкын, эв йәке we тырсәкә мазын текә нав дьле ван.

Жь нава әскәр дәнге к'ән һат, йәки жь ван гот:

— Бь ван вәрсава ль шәр'е Шәмдинане мә тырсәкә өса кырьбу нав дьле әскәре Р'оме, вәки царна вана һәспе хвә дьһиштын у дьрәвйан...

Хени we йәке Ханә гот:

— Кәсәк жь вә һ'шуми ван нәкын, һ'этани һун нәбһен дәнге дәф у зөр'на Мьраз. Вәхте дәнге дәф у зөр'не п'ак ль вә диһарбу, паше ле баләт'эвн у т'о фьте нәднә ван. Жь вьра жи һун, гәрәке өса һәр'нә щие хвә, вәки ч'ввик жи вә нәвиньн. Дә һәр'н, ог'ьрбә вәр'а.

Вәхте Ә'зиз у Ибраһим чун, Ханә незики Әсое Лак'ан бу, гот:

— Әз қә ньзаньм чь бежмә тә, тә нәе шир'таши. Әва чәндьк-чәнд шарьн р'ожед гьран'мә һәвр'а дитьнә у дәр'баз жи кырьнә у т'ьме тә бь намус ван шәр'ада дәрк'әти. Ләма мьн тә хвәр'а ани вьра. Әзе жь вьра һәрмә һ'шуме.

— Магул, тә вьр бьсәкына, эз һәр'ьм, тәе жь вьра бьзанби чь бьки...

— На, Әсо шан, әзе һәр'ьм. Тә ви сәд пенши сйарава ль вьра бьминә, хвәха жи жь сәре ви зьнаре бьлд дина тә лебә, тә кә дит, к'идәре дьжмьн зоре дьдә әскәре мә у чәтьнә, пенши мерн ләз ви алида бышина. Хвәха жь щие хвә нәләқә, һәма өса дина тә лебә. Ле тә кә дит иди лап бу чәтьни, ви чахи тә жи р'ьк'евкә. Мьн гәман һәйә әме бь намус ви дьжмьни алт'кын.

Ханә кә эв гьлнед хвә Әсое Лак'анр'а к'өта кьр, әви сәд пенши сйар һьлдан, жь ведәре дурк'әт, һ'әвәки пешда һат, сазбәнд жи хвәр'а бьрын. У һедика һат пеш ә'нйә әскәре ван, щие Қөли хан чадьр вәгьртьбу тәйя...

Бди бәр эвар бу. Тәвә һе әрд гәрмдькьр, ле синге ч'йәед бәрбь р'оава си к'әтьбу бәре дарә мешә Ханә готә Мьраз „Дә ида лехьн“. Ншеква дәнге дәфа Мьраз һат.

Дэнге ве дэфе у зөр'не кӧ к'этнэ бэре ван зьнара, гэлийа у ч'йа, тэ қэй дыгот эва нэ дэфэкэ у нэ жи зӧр'нэкэ, ле сэд-дӧсьд дэф у зӧр'нэнэ ледьхьн. Қӧли хан ши чахи жь п'архана бэрха к'вав чекьри дэстдабу дьхвар, гава эви бьнист гьрмэ-гьрма дэфе у зӧр'не эв шашма, гот:

— Дьвэк эв к'ӧрдед бэйани эвқас дэф у зӧр'нэ т'опкьрьнэ у дэ'вәте дькьн.

Мьраз мьқаме залудие гӧпастэ сэр мьқаме һәваре у һ'эвәки залал кьр. Эскәре хвэйкьрьне Қӧли хан һатнэ чадьре готне: „ Хан сахбэ, эскәре мэйи алие р'асте р'эв пе'кәт дьр'эвә...».

Қӧли хан к'ввавэкэ дьне жь кӧртэ п'арсийа бэрха һьлда кьрэ дэве хвэ, дьса шаб дане, вәки эскәре алие ч'әпе жи р'әв п'екәт, һешка эви фә'мкьр, вәки тыштәк ль вьр һэйә. Қӧли хан к'вава дәсте хвэ һьшт у жь чадьре дәрк'әт. Ханә эскәре ши сэр һәвда ани ль чадьра-Қӧли-хан һәсе кьр. Қӧли-хан аншах ль һәспа хвэ си-йарбу. Эв һ'ышума Ханә п'әргала эскәре Иране шкенанд у тьрсәкэ ӧса кьрэ нав ван, вәки һьнэк жь вана һәспе хвэ һьштьн р'эвин. К'ӧрдед ван гӧндед жерьн у қьжла пех'әсийан Ханә ль Қӧли хан хьст, вана жи һьндава хвәда лехьст...

Эв дӧ р'ож бу эт'әка ч'йае Дьмдьме, нава мешесьх, шәр'е Ханә у эскәре Иране бу. Р'ожа сьсья бэре Ханә у Қӧли-хан к'әтнэ һөвдӧ. Ханә к'ьнци р'ьһ'але Қӧли-хан дитьн, дәстхвәда фә'мкьр, вәки эва мэзьне вана. Ханә ле кьрә газн:

— Тӧ чьма һати мә т'алан дьки у мәрийа дькӧжи? Чьма тӧ нъзани эва эла Бәродәранә, эва щие к'ӧрданә?

Қӧли хан кӧ ч'э'в Ханә к'әт, қӧдуме ши шкәст. Эви говьде Ханәи мэзьн дит, ньқьти дьле ши: «эве мьн бькӧжә..“ Ханә р'ьк'еви ши кьр у шурәк ани лехьст, летьштәк ль Қӧли-хан нәкьр. Ханә һәспе хвэ һәвәки пашда да, паше һәсп зәнгу кьр у бь бәза һәспе шуре хвэйи

тәр'ьки жорда ани Қөли-хан. Шур ль мьле џи к'әт, ле диса тыштәк пенәкър. Қөли хан һаһанга п'ишто жь бәр хвә к'ышанд у к'өта ә'нийа Ханә. ле пар'а Әсое Лак'ан р'ым пашйа стөкьра шир'а кър. Пишто жь дәст Қөли-хан к'әтә әрде, паше агърбу. Вәхте ль әрде ль шьийа-зе џи нһер'ин, дитын, зьри лебу, ләма дәрбе Ханә тыштәк џи нә дькърьн.

Һ'әвтеке зедәтър бу Ханә бь әскәре хвәва у к'өрде қьжла әскәре Қөли хан ль џан меша у гәлийа тиш-тиши кърьбун у ле баләт'ә бьбун қьр'дькърьн, ле вәхта Ханә к'ө вәгәр'ийа һат, йанздә мере џи шер'да һатнә к'өштьне, пенщ бьриндар бунә.

Мәһәке зедәтър бу һынги Қөли хан бь д'ө һ'әзар әскәвра чубу сәр кәла Дьмдьме шер'. Шаһ Абас р'о һ'әсаб дькър у хвәхва хвәр'а дьгот:

— Қөли хан иди гьһиштйә ч'йәе Дьмдьме, гәрәке әџ џе кәле хьравкә у џи к'өрди жи дил бьгрә бинә. Р'йа мә џе бәрбь К'өрдстане вәбә...

Әџ бона џе йәке сәр џе г'өмане бу, чьмки Қөли хан мерхасәки џи әйан бу, әџ чьбу чьқас шәр'а, ль һ'әму шәр'ада алт'ндар дәрк'әтьбу, шәр'ед мқабьли һьндстане. Әрәба у Р'оме. һе т'өнәбу шәр', вәки Қөли хан алт'нәкьра. Ле шарна жи шаһ Абас дьк'әтә мьтала, әџи п'ак заньбу, вәки Ханә мерәки зорә, шәр'ада жи дәлк'ә, карә тыштәки бинә сәре Қөли хан у әскәр. Әџи к'ар дькър к'өмәке Қөли ханр'а бьшинә. Ле к'и али бьшинә к'е р'е Қөли хан әскәр бьр, әџи һьзанбу, ләма әџи к'өмәк нәшанд.

џан р'ожа мьзгини данә шаһ Абас, вәки к'өр'әк жер'а бу. Қәт әџләде џи т'өнәбун. Бона џе, бе әџләдне әџ зәџьщи қиза шаһе Афг'ане ани, диса зөр'әт пәйнәк'әт, ле әџ мьзгини шабунәкә нәдити кьрә дьле шаһ Абас. Әџ чәнд р'ож бун шаһ Абас к'ефеда бу...

Вәзиред џи, ханед мәзыне олк'а, дәџләти у т'өшар дьһатьнә ч'әвр'онкайа џи. Т'өшарәки дәџләти, һе Фай-зә ханьм д'ө һ'алабу, шолангәкә жь зер' ль шәһәре Баг'

дае дабу чекьрыне у анибу мала хвэ данибу. Вэхта кө дэнг бэлабу, вэки к'олфэта шаһ вэльдйэ, көр'эк шаһ Абаср'а буйэ. эви т'ошари эв шолан чава һэдайна ч'эвр'онкайи шаһ Абаср'а анибу. Шаһ у меване хвэва we шолана зер'ин у чекьрына we дьһер'ин. Хёлама шаб данэ шаһ Абса, вэки се сйаре Qöли хан һатьнэ у ит'маздькьн, бенэ һ'эзура ви...

Эв шабуна кө к'этыбу дьле шаһ Абас. чьмки чава шаһе-шаһ зуда к'этыбу we т'эфэк'урие, вэки зөр'эта ви т'өнэ, ле көр'е кө жер'а бьбу, ида нэ хэма ви бу, вэки эскэр жь щэм Qöли хан һатьнэ. Мала ви т'ьжи меван бун, к'еф у эшрэкэ өса бу, һе шаһед Иране к'еф у эшрэ өса ль дэрге хвэ нэдитьбун. Эв чэнд р'ож бун бь сэди меван жь шәһеред майин у олк'а дьһатьн у дьчун.

Эви готэ хёлама:

— Бьра сьве на дөсьве бен.

Һәрсе сйар чун, ле р'ожа кө шаһ Абас готьбу, эвана дуса һатьн, бэр дэргэ. Ле мала шаһ Абасда р'ынгин бу, к'еф бу, эшр бу, эви дуса эв һәрсе сйар нәһшт бе щэм ви. Ле ван р'ожа ль эт'эка ч'йае Дьмдьме эскэре к'өрда бь сэрк'арийа Ханэ мешэда эскэре Иране п'ьрти-п'ьрти кьрыбу қыр'дыкьр. Эв к'өрдед қьжла у гондед жерьн минани неч'ирвана пэй эскэре Иране к'этыбун, дьгьртьн дькөштьн. Вэхта меван чун, эв к'еф, эшр һ'эвэки сак'ьн бу, паше шаһ Абас изьн да, вэки эв се эскэр бенэ һ'эзура ви. Эв кө һатнэ дишанхане, шаһ Абас қә нәһшт эв т'эмәнэ жи бьвьн, пьрси:

— Бежьн, вэ кэла хьрав кьр, эв к'өрд сах гьрт, йан сэре ви вэ ани?

— Шаһе-шаһ сахбэ, Ханое Ч'энгзер'ин эскэре мә қыр'кьр. Жь бьн һэр кэвьрэки дэрдьк'этын, жь бьн һэр дарэке вана минани пьльнга хвэ давитьнэ мә, мә қә ньзабу, жь к'ө эв дэрдьк'эвьн. Эскэр гьшк т'ур—т'эла кьрына ль ван нэвала, меша у гэлийа.

— Ле Qöли хан к'ане?

— Qöли хан шер'да көштьн...

Әве шабе өса һ'өкми сәр фьр'шке шаһ Абас кьр, вәки жь һерсана сурәте ви һ'әвәки хварбу, әви кьр кә тыштәки бежә, ле қөльхчйа шаб дане:

—Шаһе Афг'ана һатйә ч'әвр'онкайа тә...

— Бьһельн, бьра шаһе Афг'ана бе. Ле һун быщәһ'мын дәрк'әвын. К'өрднә бәйани һун т'ур-т'әла кьрын.

Һәрсе сйар п'ор-п'ошман дәрк'әтын, чун.

Шаһ Абас диса к'әтә к'еф, әшқа, нә хәзуре ви һатьбу, әв жи шаһе дәвләтәке бу. Бь әшқа хәзуре хвә, әви чәнд каред хәзала кәликьри баг'е вида һәбун, да шәржекьрыне. Өса шаһ Абас к'еф у әшқеда бун, һ'әтани чьле көр' т'әмам бу.

С Э Р Е Н Ә Ђ А

Һ'ӨСЕЙН ХАН

Гава чьл р'өже көр дәрбазбун. К'әлфәта ви жи, чәва әдәте ван, жь чьлә дәрк'әт. Ида әшқ жи хьлаз бу. Шаһ Абас фькьркьр, вәки ве һ'әйфе Ханое к'өрдр'а бәрнәда. Әви шандә пәй һ'өсейн хан. Гәрәке бе готьне: һ'өсейн хан хәзуре шаһ Абас бу, ле шаһ хәзуре хвә һ'ьзнәдькьр, кем гази ви дькьр. Шарәке жи, чәва паше ә'йан бу, шаһ Абас хвәстьбу хәзуре хвә дараг'әщеда бьхәньқинә, кәс ньзанә сәва чь, һәр жьна ви, Файзе ханьме, готьбу, вәки тө тыштәки бини сәре баве мын, әзе йане хвә жәрдадайи бькьм, йане жи әзе хвә бьхәньқиньм...

Ле, гава ишар хөламед шаһ Абас һатьн готьнә һ'өсейн хан, вәки шаһ Абас гәзи тә дькә, әв р'еда дьһат у к'әтьбу мьтала:

— Гәло, херә, сәва чь әви гази мын кьрйә? Ньзам бона чь өса мын һ'ьзнакә? Мын тыштәки хьрав жи нәкьрийә у хьравйе жи шир'а нахвәзым. Ә, әви сәре гәләка жекьр, ван бәләнгаза қә хьравйа ви жи нәкьрьбу...

Ван фькрада Г'өсейн хан қә т'хминнәкьр чава һатә бәр дәрге шаһ. Қөльхдара дәргә вәкьрыи у бе хәбәрдан Г'өсейн хан дәрбазкьрыи шәм шаһ, чьмки гьшка заньбу әв баве Файзә ханьмейә, хәзуре шаһ Абасә. Г'өсейн хан кө һатә һөндөр' диуанхане, чава лазьм бу т'әмәнә бу. Шаһ Абас ишар бь ширнайи ши нишани ви да незики к'өрсие хвә, әв чу р'унышт.

— Тә бьһистйә, чь анийә сәре әскәре мьн ви к'өрде бәйани?— Г'өсейн хан кө бһист әв гьлие шаһ Абас, фә'мкьр сәва чь әви про гази ви кьрйә.

— Бәлки т'ьме нура шаһтийа тә сәр мәбә, мьн бьһистйә!

— Әм нькарыи ви шөхөли өса бьһельн, вәки к'өрдәки бәйани сильһ'а һьлдә мқабьли шаһе шаһ. Ле вәхте Қөли хан чу сәр ви шер', фькрәкә мәшқул гот, әви гот: «Гәрәке һәр звьстане мәрв һәр'ә кәла ви хьрәвкә. Әв к'өрд ви вәхти бауарнакә, вәки ве һәр'нә сәр ви шер'». Тө зани Қөли хан чь шәр'к'арәки билан би...

— Ақьле мьни бьр'и, Қөли хан р'аст готьбу. П'акә мәрв һһа сәр вида бьгрә, жь ве шунда, әви кө әскәре Қөли хан алт'кьр, һһа әви лап архайинә, һһа һәми бәрф ведәре к'әтйә...

— Дә, вәки тө жи ве фькре т'әстиқ дьки, вәрә әскәр һьлдә һәр'ә, тө жь Қөли хан нә кемтьри, тә жи гәлә шәр' алт'кьрынә...

— Әз ит'маз дькьм, вәки тө чәнд р'ожа моләте бьди мьн, әзе хвәхва бем бежмә тә.

Вәхте әви әв гьли готьн, шаһ Абас һәвәки дөшөрмишбу, паше пзын да, вәки чәнд р'ожа шунда әв бе. Г'өсейн хан диса т'әмәнә бу у дәрк'әт. Ль сьвдәре р'асти қиза хвә Файзе һат. Әве кө бав дит, хвә авитә п'есири баве, һ'әмезкьр у пач'кьр, гот:

— Пәй, баво щан, тө һати вьра, ле нахвази нәбие хвә бьвини.— Әве ль р'әнге баве ньһер'и, дит, вәки бави, лапи спич'олкийә, пьрси:

— Баво, ла мьн поркөркьре, чь ль тә қәwьмийә? Қә р'әнг т'әва нәмайә? Р'аст бежә тә сәре һ'әзрәт Ә'ли ки?

— Қәт, тыштә нәбу'йә, лао.—Һ'әсейн хан нәдхваст бежә қизе, әw дьлхөрийә кә ль wi қәwьмийә.

— На, баво щан, тә тыштәки жь мьн вәдышери. Чь-ма әwi гази тә кьр. Р'аст бежә?..

Һ'әсейн хан кәр' бу, шаба қизе нәда, Файзә ханьм гьрйә, гот:

— Көр'е тә т'өнәнә, тә әз дәwса көр'ә мәзын кьрьм у тә мьн һ'әздыки, ле нһа нахвази бежи мьн, чьма әwi нәп'аки гази тә кьрийә у тә чьма өса р'әнг авитйә?

Әwi шаба қизе нәда, дәсте we гьрт у бәрбь һәрәма we чун. Ль wedәре әwi қиза хwә һ'әмез кьр, синге хwәва гьвашт, пач'кьр, паше чу, незики щолана нәбие хwә зер'ин. Нәби р'азабу, сурәте wi вәкьрибу, нәби бәдәwие ль де чубу. Һ'әсейн хан сәр нәбида хвар бу. Һедика гот, wәки нәби жь хәwe р'анәкә:

— Әз жь хwәде хwә дөә'ачимә, тә сах сьламәт мәзын-би, wәки тә бьви шаһе Иране, ле...

Әwi фькра хwә т'әмам нәкьр, ле Файзә фә'мкьр, гот:

— Ле нә минани бавә хwә би...

Һ'әсейн хан бь тырс ч'ә'ве қизе нһер'и, йә кә фькра. wi фә'мкьр. Әwi готә қизе:

— Дәләлийә дьле мьн, тә фькра мьн фә'мкьр...

Әw незики қизе бу, шарәкә дьне жи қиз һ'әмезкьр, пач'кьр, гот:

— Тә фькра мьн фә'мкьр, лао, хени тә иди т'ө әwләде мьн т'өнәнә у чь жь тә вәшерьм, чь жь хwәде: шаһ Абас гази мьн кьр у готә мьн, wәки әз әскәр һьлдьм у һәр'мә сәр wi к'өрди шер'. Тә бһистийә, әwi к'өрди әскәре Қө-ли хан қьр'кьр, Қөли хан жи кәшт. Нһа ль wedәре зьвс-танә. Чаwа р'әнг карә мьнда бьминә, лао?..

Һ'әсейн хан заньбу, wәки қиза wi әw хwәйкьр жь зөлма шаһ Абас, әwi өса жи п'ак заньбу, wәки һьнге шаһ Абас қиза шаһе Афг'ана чардә сали анийә сәр we,

эw ида öca шаh Абас h'ьзнакэ манини бэре. Файзэ гьрийа хwэ авитэ п'есира баве, гот:

— Ч'ара мын, бэхте тэ т'өнэ, wэки бэхт һэбйа, һна көр'эки тэе һэбйа, е кө ван wэхтед чэтын бэр бавева бычуйа шер', йане we р'абуйа пышта калэ баве хwэ, бэхте тэ т'өнэ!...

Файзе сэре хwэ да сэр синге баве у һесыр жь ч'э'ве we минани баранэкэ бһаре жорда дьһатнэ хwаре у бав жь һ'эмеза хwэ бэрнэдьда, паше гот:

— Баво щан, эзе ва һэр'мэ щэм ши у ит'мазкьм, wэки эw тэ һэшинэ.

— Пэй, лао, тэе быди хатьре хwэде у һ'ьзрэт Ә'ли, ве йэке мэхэ, тэе шөхөл дһа хьравки, эwe фькркэ, wэки мын қэстана һатйя готйя тэ, һаше эwe мэ'һникэ дьне бывинэ у мын бы тэһэрэки дьне быкөжэ. Қиза мын, лао, ве йэке нэкэ, эз һэр'ым дһа п'акэ, хwэде р'әһ'мэ, дьвэк эз сах-сыламэт вэгэр'ым бемэ мала хwэ...

Һ'өсейн хан жь щэм қизе дэрк'эт, ида бэр эвар бу, чу мале...

Ч'йае Дьмдьме кө ә'шира Бэродэра ле ши быбу жь һава ч'йаед К'өрдстане ч'йаки п'ьр' мэзынбу: алики ши дьк'этэ Мусьле, ль Месопотамие, алие дьне дьк'этэ Р'оме, бэрбь Wане, алие дьне жи дьк'этэ Иране. Әв ч'йа т'эмам меше сьх бу. Ль вьра гэлһед к'ур һэбун гэлэ щие р'асти дуз, к'идэре хөлэ-хөла ава каниед сар бун мерг у чиман бу. Щи-шина жи эмише баг'а ле шин-дьбу. Щина голед аве мэзын һэбун. Нава аде ван голада йане жи кэвиед ван т'ьжи һелине wэрдэка, суравелка, қөльһга, қаз-wэрдэка у тэйртуед майин бун. Wэхта мэрвь кө дьһатэ кэвһйа ван гола: қөбэ-қөбэ wана бу, мэрвь һ'эйран-һ'эжмэк'аре ван дэнга бу. Ле гава кө шарна жи мэрвь дьһатэ қарахе ван гола, тэ дьһер'и wэрдэке, йане суравелке, йане қазе, жь тьрсана хwэ давитэ голе, щуцке wанэ пэй бун. Ә, гэло, ван щуцка чьма шашнэдькьр, чьма пэй һьнэкэ майин һэдьчун, һэр йэке

жъ вана пэй мака хвэ собэк'ари дькър дьчу дьгшиштэ
мака хвэ...

Э'шира Бэродэра эк'н дькър, һэр бона хварьна
хвэ, ле вана хвэй дькър гэлэ пэз у дэвар, чьмки ль ван
ч'йа ч'ерэ болбу, мерг у чиман жи бей'есаб бун.

Жъ пайизе, һ'этани бһаре пэзи т'еме ль қьжлабу, бона
девер жи эвқас гиһа дьдрутън, вэки һ'этани бһаре жи
дэбр хьлаз нэдьбу...

К'орда жъ пез к'ар дьдит нэ кӧ т'эне чава тэмазльх:
гошт, шир у р'ун, вана к'арэкэ мэзын жи дьстэндьн жъ
һьрйа пез. Эв һьри дьһатэ фротане, хени фротане вана
жъ we һьрие чедькърън халич'ед хас, эмәни, зили, лоп,
щацим, хӧрщ, тер', чэвал, вэрьс у тьштед майин. Халич'
ед К'ордстане қимэтэки п'ьр' мэзын дькърън ль Т'еһра-
не, Бэг'дае, Дӧмӧшқе, Бейрут'е у Стәмболе. Ләма һарсал
жъ ван вэлата т'ӧшар дьһатън нэ кӧ т'эне һьрие бьк'ь-
р'ьн, вана халич'э, эмәни, зили у тьште майин дьк'ьр'ин
баре дэва у қант'ьр'а дьбьр'ьн...

Иди пайиз бу. Сэре ч'йаед бльнд зуда бэрф к'эть-
бу, ле ль дэшта Иране тэ қәй дьгот т'эзэ бһарэ. Ль вьра
сале дӧ шара эрд шан дьбу: шарэке э'вле бһаре, вэخته
даре эмиш, баг'чэ, зэви у бостана р'эзе хвэ дьдан, ль
баг'ада жи шур'э-шур'э кӧлилк шиндьбун, шарэке жи
пайиза дэрэнг, вэخته дэшта Иране баг'а бэлгед хвэйэ
һавине бэр тэ'ве һ'ышк буйи давитьн, бэлге т'эзэ шиндь-
бун, ль баг'ада диса шур'э-шур'э кӧлилк вэдьбун у
мэрьв һ'эйра-һ'ьжмэк'ар бу ль ван бьнһер'э...

Ле ль вьра, ль кәла Дьмдьме, бэрф зуда к'этьбу,
сәрма бу, р'ож ида кьн дьбун, шэвэ дьреж бун. Әһле
э'шира Бэродэра ль кәле у гӧндада жи гази зьбала дькър-
р'ьн, вэки һрие вэчър'ьн, т'эмьзкьн, шэ бькьн у бьр'есьн.
Һэбун малед ӧса, ль кәле, дӧ һ'эвте йане се һ'эвте зьбалэ
мале ванда дьхэвьтин. Мала Ади жи гази зьбала кър.
Нәне, хушка Шэбаб, чубу пэй Дилбәре, эве готьбу:

— Эзе бем, тӧ һэр'э, һәма ч'ьра кӧ вехьстьн эзе бем...

Шэбабе кӱр'е Ади лынге ви э'рде нэдык'эт, ша дьбу, бэр хвэ нэдыда, эви хвэхва хвэр'а дьгот:

— Гэло к'энге эваре бе, вэки Дилбэр бе, эз дэлалйа дьле хвэ бьвиньм?..

Эв дьдэщэщи, р'ьһ'эт нэдысэкьни, шарна незики хушке дьбу дьгот:

— Нэне, нэ тэ гот, Дилбэре готйэ: “тӱ хэр'э, эваре эзе бем“, ле к'ане, чьма нэһат?

Нэне дьк'эниа дьгот:

— Шэбаб, брао, чьма тӱ т'эзэ зьбала дьвини, чьма тӱ навини һе р'онкайэ, һэма тэ'ри к'этэ э'рде, қизе бэрэ-бэрэ бен.

— Э, чьма эваре тэ'рида гэрэке т'опьн, нэ пар, п'ак те бира мьн, сьведа қиз т'опдьбун у һ'этани незики ниве шэве ль мала мэбун.

Нэне һерс бу, ван пьрсед бре хвэ, гот:

— Вэлэһ, брао, тӱ мэрики э'щеби. Нэ иро р'ожа э'вльнэ, р'ожа э'вльн, чава э'йанэ, қиз т'эме һ'эвэки дэрэнг тен, чьмки ве эваре хвэйа мале, дйа мьн у тэ, ве бежэ: чэнд қизе сэр вэчэр'андьна һьрие бьн, чэнд қизе сэр шэкьрьне бьн у чэнд қизе ве бьр'есьп, ле р'ожа дьне, ве ида һэрр'о сьведа бен. Тэ фэ'мкьр? Дэ ида хэр'э жь мьн дурк'эва, бьһелэ эз шӱхӱл бькьм...

Һе р'снкайи бу. Шэбаб чу дэлэксхане, т'эморйа хвэ у гӱланчыке хвэ да чекьрьне, сурэте ви һла дузан нэдычус. Вэхте эв жь дэлакхане һат, де у хушке дитьн, дьзикава дьк'эниан, ле де ша дьбу, ви тае т'энер'а. Де у баве Шэбабе хвэ һ'эздькьрьн. нэ кӱ чава эвлэде ван у тае т'эне: вана һ'эздькьрьн бона ве йэке жи, эви нава һэвал-һогьре хвэда т'эме щие э'вльн дьгьрт: һэрге неч'иребэ, һэрге хэватевэ у һэрге шэр'адабэ жи мьқабьли зэвтчйа. Чэнд шара Ханэ хвэхва нав шаһьла гьшкада п'ае меранийа Шэбаб дабу...

Иди тэ'ри к'этэ э'рде, чьра жи вехьстьн. Қиз бэрэ-бэрэ һатьн, ле Дилбэр һе нэһатьбу. Шэбаб бэр хвэ дьк'эт-Эв дьһатэ ведэре, к'идэре қиз т'оп бьбун, дьдит һе Дил-

бэр нәһатйә, вэдгәр'йа дьчу. Паше диса дһат щәм кәч'ька р'уньшът. Дилбәр пәй гышкар'а һат. Бәдәше минани we т'өнәбу, нә кә ль кәле т'әне, нав һ'әму ә'шира Бәродәра. Сурәте we қарқаш бун, минани бәрфа йәкшәви. Бөрө-бьжангед we р'әшә қәйт'ани бун, әше қәт кьл ч'ә'ве хwә нәдыда, минани һнә қиза, ә'нйа we фьрәбу, сьфәти гөловәр' бу, левә һ'әвәки қальнә сорбун, пози һ'әвәки кәмьси бу, ле р'асти дуз бу, гөрч'ьке сурәте we сор бун, ль гәрдәне халәк һәбу, йа кә бәдәшкә дһа р'нд дьда деме we. К'ынше ле гышкә т'әзә у қимәтли бун. Базьнед we нә жь ван базьна бун, е кә ль һостәхана кәледа чедькьрын, әw базьнед we е Бәг'дае бун, кондәре лынгада жи Бәг'даи бун.

Wәхте Дилбәр дәрда һат, Шәбаб нав кәч'ька р'уньштьбу, ле әви кә Дилбәр дит, р'әви жь нав қиза дәрк'әт. Қиза әв йәк т'ьхминкьр, бу н'ирқинийа ван к'әнийан. Дилбәре фә'мкьр сәва чь әw дьк'әнһн, к'әнәки ширьни сьвьк һатә сәр леве we жи...

Wәхта Шәбаб р'әви чу сьвдәре. қизәкә бәдә нә'с қәс-тана бь дәнгәки бьнд пәй шпр'а гот, wәки әw жи бьбһе:

— Шәбаб р'әви чу, қә нә хортәки щомәрдә, нә минани һнә хортанә, е бона қизе кә тенә мала ван зьбалә, дьчһн ч'әрәз дьк'ьр'ьһн тиньһн, wәки қиз пе мьжулйа хwә бькьһн, дьвәк сәва we йәке р'әви чу?

Шәбаб һе сьвдәре бу, әви әw тә'не we бһист, дәст-хwәда чу дьк'ана Кирагос, се һоқә к'ьшмиш у нок к'ьр'и ани да хушке. Нәне әw ч'әрәз бьр, бәр қизька дани гот:

— Wә щие бәла-сәбаб дәрһәда бре мьһ бса дьгот, һане wәр'а ч'әрәз әви к'ьр'ийә у wәр'а шандийә.

Гава әше қизька бәд ч'әрәз вәкьр, ле нһер'и, ч'ә'ве we нока к'әт, диса бу п'ирқинйа we, пьштдостан хварбу, к'әнийа, қизед майин ньзанбун сәва чь әw дьк'әнә, ле п'ирқин к'әтә ван, әw жи к'әнийан. Паше әше гот:

— Пәй, әв чьтәванә? Хwә әм нә зар'е ч'укә һ'әвт салинә нок к'ьр'инә, бьра хөрмә бьк'ьр'йа банийа.

Дилбәре т'э'мулнәкър, қорбәтйа we у wәки дәрһәқа Шәбабда өса қәрф хәвәрдьдын, әwe гот:

— Ле-ле, wәләһ та ә'щеби, чьма нок бона ч'әрәз жь хөрма у к'ьшмиш нә четьрә. Һәрке тә зани бона ч'әрәз нокә п'акьн, хөрмә у к'ьшмиш ширьньн. Чьқас малед мақула һәнә бона шәвбөһерне нока датинә сәр т'әхтә, wәләһ, әз нока һ'ьздькьм.

Һ'әта қиза өса һәвр'а лақърди дькърьн, кәванийә мале һатә шәм қизька, сылав да wана, гот:

— Һун сәр ч'ә'ва, сәр сәра һатьнә, қизкед мьнә дәлал, ишәв һунә гьшк т'әвайи һьрие вәчьр'иньн, жь стрийа у көрч'оме гиһе бьднә т'әмзкърьне, ле сьве әв қизьке һана,— әwe дәсте хwә дьрежи wан кър,— we һәр сәр т'әмзкърьна һрие бьн, ле әвед һана we һрие шәбькьн, ле әвана жи we сәр р'ьстьна һрие бьн...

Әwe гот у дәрк'әт, чү...

Әw дө һ'әвтебун қизед щинара мала Адида зьбалә дьхәвьтин, иди хәват жи незики к'өтабуне бьбу.

Бәреда бьбу ә'дәт: wәхта зьбалә хәвата мала к'е к'өта дькър, we мале хварьн чедькър, гази сазбәнда дькър, дәф у зөр'не дьхьстьн, шаһьл дьк'әтнә говәнде дьлистьн, к'еф дькърьн һ'әтани ниве шәве, паше кәванийә мале, мал авайи дьготә wан у шаһьл бь дәф у зөр'нә лехьстьне соқақада дьчунә малед хwә.

Мала Ади жи we р'оже кө хәвата мала wан хьлаз бьбу, wана гази сазбәндәки ә'йан кьрьбу, наве wi Мраз бу. Мраз хени зөр'не ль т'өлөме жи дьхст. Шаһьла кө бьһист: гази Мразе сазбәнд кьрьнә гьшк шабун, чьмки жь wi четьр, нава we әширеда сазбәнд т'өнәбун. Нава щмаәтеда дьготьн:

— Wәхте Мраз зөр'не дьхә. мьрие мәзәла жи дьр'әдьсьн, өса п'ак ледьхә.

Р'асти жи Мраз өса р'ьнд ль зөр'не у т'өлөме дьхьст, wәки мәрие қә т'өшара р'әқас жи нәкьрьбу, ле wәки дьк'әтә говәнде у дәнге зөр'не, йане т'өлөма wi дьбьһист хwәхwә дьр'әдьси. Р'о һе әп'ещә бьльнд бу иди дәнгә дәф-

зөр'на Мраз ль мала Ади дьнат. Эw чэнд сәһ'әт бун
щаһьла шур'э-щур'э қәйде говәнда дьлистьн. Щарна ньш-
кева дәнге зөр'не дьнатә бьр'ине, Мраз т'өлөм һьлдьда у
қәйде. „Гөле нериме“ нәрм у фәсал ледьхьст, дө қиза у дө
хорта пер'а дьстьран:

Гөле нериме һаб неримә, гөле нериме һа нериме.

Гөле нерйа хьнгә-хьнгә, шапе нерйа хьнгә-хьнгә.

Ғава хорт у қиза нәрм у к'aw әв қәйде „Гөле нериме“
чэнд фьтла чун һатьн, дьса ньшкева дәнге т'өлөма Мраз
һатә бьр'ине, ши чахи әши дәст кьрә пәләнгөшка хwә
дьстра:

К'өрдстанә, һа К'өрдстанә, К'өрдстанә
һа К'өрдстанә,

Щие тә ч'йа, мешә, дәшт, мерг у чиманә.

Щие ә'мре дәләл, к'еф һ'әнәканә,

Щие шайа шаһьла, қиз у хортанә.

Дә бьра хwәде хьравкә т'әхте п'адше Р'оме
у шаһе Иране,

Һәр сал те сәр мә шер' бь дә'ванә.

Т'ьме шынгинийа шура, мәрт'ала у к'осәмьсрйанә,

Бәлки әм к'өрд ванр'а бьвьн дәстанә.

(Ле әw йәк қәт т'ө шара набә...)

Ләма һәр сал сәр мә шынгина шура у
к'осәмьсрйанә...

Вана гәлә мал бьрынә бәр мират'анә,

Ле вана һьла т'ө хер пәдитьнә жь ван шәр'анә.

К'өрдстанә, һа К'өрдстанә, мьск'әне кал

у баве к'өрданә.

Wәки щики дьбу к'еф у әшқ бе Мразе сазбәнд, чьқас
бежи һөрмәт жи бькрана. ле дьготьн:

— Э, әw чь к'ефә у әшқә, wәки Мразе сазбәнд бь
т'өлөма хwәва, йане дәф-зөр'на хwәва нә wedәрәбә...

Ләма иро шаһьл өса ша у әшқ бун, wәки Мразе ве
шайа ван дәрбазкә.

Ниве шәве зуда дәрбаз бьбу, шаһьл т'әзә жь мала

Ади бь дэф-зөр'нә дәрк'әтһн, ль бәр дери жи эл'ешә к'о-
чәри лехьстһн, паше бәлабун, һәркәс чунә малед хвә...

Р'астә, ә'шира Бәродәра сәрфһияз к'еф у әшқ дәр-
баз дькьр ван р'ожед хвәйә звьстане, ле Ханә заньбу,
пәй көштһна Қөли ханр'а у т'ур-т'әлакьрһна әскәре
Иране, шаһ Абас ви шөхөли өсә р'әһ'әт һәһелә чь вәх-
ти һәбә жи, we әрһәдә әскәрәки дһне бышинә сәр кәлә
шер'. Бона we йәке Ханә чарсәд мер бь лак'ан шандьбу
ван гөндед жерһн, вәки әвана һәрр'о сәре ван р'йа
қәрәвьһлие бькһн, һәрке тыштәк һәбә шәр'кһн у шабе
бьднә ви....

Ә'йһи ван р'ожа ль шәһәре Т'еһране һ'өсейһн хан
к'әре хвә дькьр, һәр'ә сәр кәлә Дьмдьме шер'. Әви фь-
кьркьр, вәки Суто бәге к'өрд жи хвәр'а бьвә, чьмки
Суто бәге заньбу р'е у дьрбед ван ч'йа. һ'өсейһн хан
хөламе хвә шандә пәй ви. Вәхте Суто бәг һат у бәр
һ'өсейһн хан т'әмәнә бу, һ'өсейһн хан готә ви:

— Суто бәг, әм п'ак заньһ, вәки тө һ'әләл қөльһи
шаһе шаһ дьки. Бь һ'өкме ви, әме һәр'нә сәр кәлә Дьм-
дьме шер', тө гәрәке мьр'а бей бәләдие бьки, ль ваң ч'йа
әм р'е нәбәләды.

Суто бәге гот:

— Сәр ч'ә'ве мьһ, әз ван дәра һ'әму р'йа заньһ, әзе
бәләдикә р'ьнд вәр'а бькьм...

Һәма we р'оже һ'өсейһн хан жь Т'еһране дәрк'әт.
Вәхта һ'өсейһн хан жь Т'еһране дәрк'әт, һеһа ль ведәре
хвәш бу, баг'а бәлге хвәйә кәвнә һавиһе авитьбун, бәл-
гед шин дәрхьстьбун, тә қәй дьгот т'әзә бһарә..

Әв чәнд р'ож бун һ'өсейһн хан бь әскәре хвәва р'е
дьһат бәрбь кәлә Дьмдьме. Әвана иди гьһиштһнә ван
щйһа, ль к'идәре бәрф бу. Ле һ'өсейһн хан бь тьрс дьһат,
әви жь чәнд әскәре Қөли хан кө сьламәт вәгәр'йабу,
бһистьбу: к'өрда чь шыпук аһибунә сәре ван. Әварәке
һ'өсейһн хан гази Суто бәге кьр, гот:

— Суто бәг, тө һькари мә жь ве р'йа шә'де дәрһи,
р'екә к'әсәр'а бьви.

— Чьма нькарьм, эз хөлам. Эзе сьве тэ р'яа к'эсэр'а бьвьм...

Сьвэтыре Суто бэг эскэр жь р'яа щэ'де дэрхьст. р'яа к'очэраp'а ани, эв р'е һ'ьлбэт жь йа щэ'де незиктырбу, Р'асти, Суто бэг жи чуйина р'яа щэ'де дьтырсьа, эви п'ак заньбу: һэма кё эвана гьнищтнэ қьжлед к'орда, дәстхвэда we һэварие бьднэ Хано у Ханое сэре ван р'яа ван қыр'кэ, қэ һаһелэ эвана дэрк'эвнэ гонда жи. У қэ һаһелэ йэк сах бьминэ. Ле wэки эм ньшкева сэр кэледа бьгрын, Хано һаж хвэ т'өнэ, кэле бе стэндьне,— бь ван фькра Суто бэг р'яа к'эсэр'а эв анин...

Ида дё р'ож бун Суто бэг ль пешийа эскэр бу, р'яа к'эсэр'а дьһатын. Эв р'е бэрф бу, ле һэсп һе п'ак дьһатын, щарна Суто бэге шашдькьр, дьһат дьк'этэ гэлиед к'ур, паше анцах жь гэли дэрдьк'этын, чьмки бэрфе р'е хьтьмандьбу у оса дьбу мьж-думан, wэки р'яа к'очэра қэ хване нэдькьр. Щарэке жи эви эскэр ани һ'афа гэлики оса к'ур, wэки мэрьв бэржер дьһер'и, бьне гели нэдьһатэ хванекьрьне. Эскэре пешие шаб данэ һ'өсейн хан дэрһақа wi гэлие к'ур. Эwe кё шаб анибу һ'өсейн ханр'а, дьгот:

— Ви, гэлида йэк жь мэ нькарэ сах дәре, чьмки щи жи т'өнэ, wэки һэсп льнге хвэ ле дайһьн....

Ньқты дьле һ'өсейн хан: „Wэки Суто бэг бь хайнти эм ве р'еда анин, wэки эм қыр'бьн“. Эви сйарэк шан-дэ пэй Суто бэге, wэки эв бе щэм wi, чьмки Суто бэги ль пешие бу. Wэхте Суто бэг һатэ незики һ'өсейн хан эви сэре хвэ һ'эwэки хваркьр чава т'эмэнэ.

Һ'өсейн хан гот:

— Дьвэк тө wi ақыле хвэһи бэйани к'орд, дьхвэ-зи мьн бьхапини у мьн эскэрва ван гэлийа бьди батмищ-кьрьне!

Эв гэлие һ'өсэйн хан Суто бэг данэ тырсандьне, эв тырсьа, фькра хвэда гот:

„Эве щие бэла-сэбэб мьн вьра бькөжэ“.

Суто бэг һәма нава we бәрфеда банзда әрде у да-
г'ули әрде бу, гот:

— Н'өсейн хан, әва әрдә, әва әзманә, тыштәки ха-
пандьне вьра т'өнә. Хан сахбә, тә зани әва чәнд салә, мьн
әшира хwә һыштйә у қәбила хwә һылдайә һатъмә гһиш-
мә шаһе шаһ, әз шаһр'а һ'әлал қәлх дькьм, тә чьма щие
бәла-сәбәб мьн гөнәк'ар дьки?

— Да, wәки тә мәрики өса һ'әлали,— Н'өсейн хан
гот,— һәр'ә бьдә пешийа әскәр, мә зу жь ван гәлийа
дәрхә, бьвә сәр р'йа к'әсә, wәки әм зу бьгһижнә кәле.

Суто бэг диса ажот, чу пешийа әскәр у әскәр диса
ләқийа, чу. Мьж у думане өса кьрьбу тәри. wәки Суто
бэг қә т'ьхмин нәдькьр әw әскәр к'ода дьвә. Әw ишар һат
щики өса храв һасе бу, wәки қә иькарьбу пешда һәр'ә. Ль
пешие ч'йаки өса бльнди зьнарбу, wәки мәри ле дьнһер'и,
к'өме мәрийа жь сәре мәрийа дьк'әт, өса т'ики бег'удә
бльнд бу. алие ч'әпе жи диса гәләки өса к'ур бу, wәки
қә бьне гели хваненәдькьр, һәр дәнге хөлә-хөла ч'ем бу,
е кә һе нәқәр'ьми бу, бьне гелида дьк'ьшйа дьчу. Суто
бэг дора хwә нһер'и тьрсйа, әw өса тьрсйа, wәки бәр
ч'әве wi бу мьж у думан, дһа тәри, әwi қә әскәре дора
хwә жи нәдьдит. Әwi п'ак заньбу ханед Иране гәлә к'өрд
щие бәла-сәбәб кәштнә.

Әскәре пешие диса шаб дапә Н'өсейн хан, wәки әwi
әw анинә щики өса, мәрвь нькарә: нә алие р'асте һә-
р'ә, нә жи алие ч'әпе һәр'ә, пешие жи зьнарәки бльндә қә
сәре wi жи хване накә. Ишар Н'өсейн хан баваркьр әw
фькра хwә: „wәки әw к'өрд хайинтие дькә“ әwi һ'өкм
кьр:

— Зу wi бәрази биньнә щәм мьн!

Wәхте әскәр чу пәй Суто бәге, Н'өсейн хан готә хwәй-
кьриед хwә:

— Wәхта мьн пер'а хәвәрда, к'өта кьр. әзе ч'әв wә-
р'а бьқөрпиньм, һун лехьн ви куч'ьки бькөжьн. Зуда мә-
сәлә дьвежә: „чьқас тә гөр хwәйки, ле дһса ч'әве wi ль
мешәйә“...

Суто бэг кө һатэ щэм Һ'өсейн хан, хвэйкьре хан дора
ви гьртън.

Суто бэге фэ'мкьр бона чь вана өса кьрын. Эв спи-
ч'олки бу, р'ышаф к'этэ нав дьле ви, дьр'ыщьи, дора
хвэ дьнһер'и... Һ'өсейн хан гот:

— Вэки тө мәрики өса һ'элали, чава тө хвэхва
дьвежи, ле к'ане р'е? Тэ чьма эм анинэ вьра һасекьрынэ?
Нэ эва э'рде тэйэ, тө ль вьра мэзынбуйи, һэр кэвьрэк,
һэр нэвал у галик тэва' э'йанэ.

Заре Суто бэге нэдыгэр'йа, эви нькарьбу шаба
Һ'өсейн хан быда, һэр эви гот:

— Р'е, р'е, р'е... Зман ль һэв пьчки, гьлие дэве хвэ-
да нькарьбу т'эмам кьра. Эви жь һэспе банзда э'рде у
хвэ авитэ щэм Һ'өсейн хан у дэв кьрэ зэнгöйа ви гот:

— Чьма тө щие бэла-сэбэб мын дькөжи. Мын қэста-
на нэкрйэ, чьма тө навини... Чь һевакэ мьж—думанэ?...

Һ'өсейн хан бы зэнгöйа хвэ ль дэв-дрәне ви хьст,
хун же һат, ле Суто бэг зэнгöйа ви жь дэсте хвэ бэр-
нэда. Хвэйкьрие Һ'өсейн хан һатнэ незик, Суто бэг зэнгö
бэрда шур к'ышанд, мэрт'ал да дэсте ч'эпе у ви али ви
али дора хвэ нһер'и. Һ'өсейн хан ль хвэйкьриед хвэ кь-
рэ қужин:

— Һун чь ви куч'ьки дьнһер'ьн! Һун навиньн шур
к'ышанд, лехьн!

Дэстхвэда вана шур аниэ сэре ви. Ле
Суто бэг өса мэрт'ал льда бэр р'йа хвэ, вэки қэ дэр-
бэк нэдыгьништэ ви. Эв кө к'елэка Һ'өсейн хан бу, к'елэ-
кэка Суто бэге жь алие хан дэрб ле нэдыхстын, чьмки
эскэр нэшер бу, дьгьрсйан, вэки дэрб ль хан нэк'эвэ.
Һ'өсейн хан эв йэк т'ьхминкьр, һэспа хвэ зэнгö кьр, жь
Суто бэг дурк'эт, ле диса вана нькарьбун тыштэк ль
Суто бэге быкрана. Суто бэге дэрбэк ль шуре йэки ван
хьст, шур жь дэсте ви к'эт. Суто бэг һ'эвэки жь щие хвэ
лақийа, дьхвэст бэрбь гели бьр'эвэ, ле сэр кэвьрэкида
ньк'ьси, паше лехьстын көштын...

Һ'өсейн хан һ'өкөмкьр:

— Сәре ви к'элби жекын, тенә хөршькәке, әме бь-
вын, нишани шаһе шаһ кын.

Әскәре Н'өсейн хан we р'еч'а кә теда һатьбу, бь we
р'еч'е вәгәр'йа, диса һатнә сәр р'йа шә'де.

Әw мере кә Ханә шандьбу сәре һ'ьдуде. wәки мьқат-
бын, әwana шәв-р'о бь лак'ане сәр бәрфер'а дышьмьтин
һәр алийа дьчун, дьһатын. Әскәре Н'өсейн хан wәстийайи
р'еда серәк дьреж бьбу дьһат... Әскәре Ханә ньшке-
ва р'асти wан сйаре пешьн һатын, дәстхwеда wана бь
тир—кәвана чәнд сйаре пешьн кәштьн. Орт'а әскәре
Н'өсейн хан у к'өрдада шәр' дәстпебу. Әскәре Н'өсейн
хан р'ьк'еви к'өрда кьрын, ле һәспе wан жь р'е кә дәрк'ә-
тын бәрфа к'урда ньк дьбун. нькарьбун һәр'ьн, ле лак'ан-
чие Ханә хәма wан һинбу, сәр бәрфер'а дышьмьтин дь-
чун. Wана һезики пенши мере Н'өсейн хан кәштьн.

Н'өсейн хан фькьр кьр вәгәр'ә, чьмки әскәре ви қә
тыштәк нькарьбу бькә у нькарә хwә жи хwәйкә жь дәр-
бед wана, е кә минани мозед һавине ньшкева мерьв дьжә-
һьн у диса дьчын, өнда дьвын. Ви шәр'нда Шәбаб диса
мераникә ә'шебмайи кьр, әви wәрьсе хәрбоқәкьри ави-
тә стәе забьтәки wан у к'ашкьр бьр. Әва қәwмандьна к'өр-
да бьһист, е кә чәнд мәһе бәре зәлма әскәре Иране дить-
бун, әwana һьлдан силһ'ә, әw жи һатын лә әскәре Н'өсейн
хан хьстын. Әw р'әвә-р'әв аншах жь дәст к'өрда хьлаз бун,
чьмки ньшкева жь нава мешә йане жь бәр кәвьра, даред
мешә, дәрк'әтын у әскәре ви дькәштьн. ле Н'өсейн хан
нькарьбу, we бәрфа к'ур тыштәк бькра, һәма өса пәй
ви дьһатын у дәрбед хәдар дьгиһандьнә әскәре ви, һ'ә-
тани әwana дәрк'әтнә р'әшае, шиә бәрф ле т'өнәбу, паше
к'өрд вәгәр'йан, чун.

Wәхта Н'өсейн хан һатә нав шәһәр, р'ө һе нәчубу
ава, ле ида бәрэварбу. П'әнше тә'ва бәрэварейә туж да-
бунә сәре мәчита у мьнара, ед кә дьбрььқин минани зер'.
Н'өсейн хан у хwәйкьрие хwәва ажотә бәр дәрге шаһ.
Хәлама шаб да шаһ Абас, wәки Н'өсейн хан жь шер' һат.
Шаһ Абас жь хәлама пьрси:

— Һ'өсейн хан т'энейә, йан дил жи пер'а һэнә?

— На хер, Һ'өсейн хан у хвәйкьрие шинә, дил пер'а т'өнәнһ.

— Изне бьдһн, бьра бе...

Һ'өсейн хан кө һатә диуанхане шаһ сәр т'әхте шаһтие р'уньштьбу. Минани һәргав Һ'өсейн хан шаһр'а т'әманә бу.

Шаһ Абас ши нишани Һ'өсейн хан да, әв чу р'уньшт, шаһ пьрси:

— Бежә, тә чь кьр?...

— Балки ә'мре шаһе шаһ дьрежбә, вәхте әм ль дәште дьчун, п'ак бу, ле вәхта кө әм гьһиштнә әт'әке ч'йа. ль ведәре ида бәрф бу, бәрфе р'е т'ьжи кьрбу — хьтьмандьбу. Мә гәлә щара р'е шаш дькьр, дьхальфин. Мә қә һьзанбу әм к'ода дьчһн. Мьн хвәр'а Суто бәге к'өрд бьр.

— Вәләһ тә зә'ф ақьли кьрйә, әз дьвем әһи к'омәкәкә р'ьнд да тә, әв к'өрд ведәре п'ак бәләдә...

— На, шаһе шаһ сахбә, әһи мьг'әнәти кьр..

— Чауа, Суто бәге мьг'әнәти кьр?— Ва бь ә'щәбмайи шаһ Абас пьрси.

— Бәле, әһи мәр'а мьг'әнәти кьр, ль нав ван ч'йа. Мьн р'ожәке гази кьре, готәда: „Суто бәг әв ч'йае тәнә, тө ль вьра мәзьһбуйи, һ'әму гәли, нәвал у ч'йа тәва ә'йанһн, мә р'йа к'әсәр'а бьвә, вәки әм зу бьгһижнә кәле“ әһи, гот:

— Сәр ч'әве мьн, әзе вә р'екә өсар'а бьвьм, вәки әм зу бьгһижнә кәле — У да пешийа әскәр. Әһи қәстана әм дьбьрнә гәли у нәваләд өса, вәки әскәр анщәх же дәрдьк'әт. Мьн чәнд щара гази кьре, әһи дьгот: „Тө архайинбә“. Щарәке жи әһи әм аһиһи шики өса, мә һькарьбу, нә алие ч'әпе, нә жи алие р'асте бьчуна, хайинтийа һи ә'йан бу..

Һ'өсейн хан жь хөрщьке сәре Суто бәге дәрхьст ль бәр шаһ Абас дани. Сурәте Суто бәге тьштәки нәдिति бу, чьмки әһи көштһна хвә бәр ч'әве хвә дит. Ләма бьбу

э'лауэт: дэве ши вэкры хар бьбу. Чэна шийэ жерьн аликида хар бьбу, чэнд қиле шийэ р'эзи хване дькьрын, ч'э'ве ши бэльқибун, мэрыв ль сэре ши дьнһер'и жь тьрсана сав дьгьрт, хени we йэке нав шаи чэнд р'ожада бин к'этьбуе. Ле эв йэк қэт шаһ Абас пэда к'ьреткьрне у тьрсандьне, чьмки эши гэлэ сэред оса жекьри дитьбу, е кő бь һ'өкме ши һатьбунэ кőштьне у эв сэри ани бун сэр т'эхте ши дани бун, чава шаһ'дэ, wэки һ'өкме ши қэдандьнэ. Эши қэ к'ьрети жи нэкр, сэре Суто бэге һьлда дэсте хwэ, ленһер'и, һэр готэ һ'өсейн хан:

— Тэ нәһәқи эв куч'к кőшт, эве һе кери мэ бьһата. Ле нэвежнэ көр'е ши, wэки wэ баве ши кőштйэ...

— Ле эм чь бежнэ көр'??...

— Бежн, wэки эв ль пешийа эскэр дьчу, чава бэлэд һәwa жи мьж-думан, багэр бу, эв жь зьнерда к'эт, э'мре хwэ да тэ.

Һ'өсейн хан т'эмәнэ бу, шан сахи шаһр'а хwэст у чу мала хwэ.

We эваре шаһ Абас қрар кьр, чь тәһәри һәбә, әрһәдә бһаре, эскэр бьшинэ сэр кәла Дьмдьме...

Р'астә, шаһ Абас зэwьщибу у Зәлеха чардәсали, қиза шаһе Афг'ана анибу мал, ле һ'өба ши ль сэр Файзе ханьм сарнэбьбу. Эши қэста дитьна көр'е хwэ кьр, чу һәрәмә Файзе. We гаве Файзе бьстан дьда көр' у сэре we бэр weда бу. К'өр'р'а шадьбу. Ньшкева дэре һәрәма we wэбу у эве дит шаһ Абас сэр шемике сэкьнийэ у бь дэwэки к'әни һ'эзкьри ль we у көр' дьнер'э. Эwe қэ дэнге хwэ нэкр, минани бәре, нәгот: „Тө сэр ч'э'ва һати“, һәр бәрва р'абу, пышта хwэ да ши..

Р'астә, шаһ Абас Зәлехә ханьма чардәсали анибу сэр жьне, ле Файзе ханьм диса шаһ Абас һ'эздькьр, чьмки эв э'дәте кал у бавада мабу. Мера чэнд жьн дьстән-дьн. Ле wэхте шаһ Абас баве weйи кали әхтйар шандьбу сэр кәла Дьмдьме шер', дьле ши гәләки жь шаһ Абас сар бьбу, эwe қэ шир'а хәбәрнәдьда. Шаһ Абас заньбу, wэки дьле Файзе ханьме жь ши майэ. Бона баве у қэ ши-

р'а хэбэр нэдыда. Ле вэхта дьвинэ жи тәһәрәки хвэ вэ-
дышерэ. Шаһ Абас Файзэ ханьм п'ър' һ'ыздыкьр, жь ч'э'в-
бөред бэлэк у жь һ'өба we қә т'ернэдыбу. Эw чэнд мән
бун әви Файзэ п'ак нэдыдит у хөлде вейи ширьн нэды-
бьһист, гэләки момт'аш бу, вәки we бьвинэ. Ишар жи,
вэхте әви дәри вәкьр, Файзе диса бәре хвэ же гөһаст.
Эв йәк дьле вида бу хьщущәке у әви дьле хвэ да гот:
„Һорийа ә'змана, вәләһ әзи нәһәқьм“. Незики we бу, дәс-
те хвэ да сәр һәрдо мьле вейә вәкьри, пашйа стөкөра
we пач'кьр, гот:

— Р'онайа ч'э'ве мьн, эз заньм, дьле тә гэләки жь
мьн майә сәва баве, ле баве тә шькьр сах сыламэт һат.

— Һәwу, эзә нә өса бәхтәварьм, вәки эзә бәхтәвар
бума, көр'әки ви we һәбуйа, баве калн әхтийар әwқас
бәләнгази нэдык'ьшанд. Қәс ньзанә, чь һатә сери, к'идә-
рә әw к'өрдед бәйани минани Қөлли хан көштын, вәки қә
шьнйазе ви жи нэдытын...

— Эз сәре һ'ызрәт Ә'ли кьм, баве тә һәма һешка жь
шәм мьн чу мал.

Файзе кө бһист бав сыламэт һатйә, әwe бәре хвэ
алие вида кьр у бь ләwзәки ширьн у к'өбрәкә дәләл гот:

— Ле тә чьма нәготә мьн, бһатама баве хвэ бьдита...

— Эw һәма һешка жь р'йа дур һат, вәстийа бу, мьн
нзын да, әw чу мал.

— Вәләһ, мьн кө Р'остәме хвэ т'ер кьр, әзе һәр'ьм
баве хвэ бьвиньм.

Шаһ Абас Файзә көр'ва һ'әмеz кьр у бь дьләки ши-
рьн пач'кьр, паше сәр көр'да хвар бу, гот:

— Лао, мьн гөман һәйә тәе минани Р'остәми*) Зал-
би...

Вэхте шаһ Абас әw хвәстын готә көр'е хвэ, гьлие
баве Файзе кө, сәр нәбие хвәда хвар бу готьбу, к'әтә
бира we:

*) Р'остәм наве ви көр'е шаһ Абас бу.

„Бъра р'эбыл э'лам тэ мэзынкэ, ле нэ минани баве хвэби“.

Шаһ Абас чу. Файзе кө көр' т'еркър, т'эфал бэр дьле де зу хэвр'а чу. Эве көр'ык зу кърэ шолана зер'ин, т'эми да щар'а пир'ык, ле хвэхва чар щари доре, чу дитьна баве хвэ.

С Э Р Е Д Э Н А

Н'ЫЩУМА СЭР КЭЛЕ

Э'йда „Бэродэнайэ“, э'зиз зуда дэрбаз бьбу Эп'е-щэ вэхт дэрбазбьбу, һынги кэрне пез һатьбунэ сэре ван ч'йаед бьльнд, щие ч'ере хвэш, к'идэре шинкайи жи өса бол гьһиштьбу, вэки ида давитэ чока мэрийа. Эв бэрхед ч'укэ р'ожа „Бэродэне“ бэр мака һьманги дьбэз-йан, аншах р'еда саск'ар дьбун, иро иди мэзын бьбун минани кавьр'а у жь мака нэдьһатнэ к'эвше. Гэлэка эв э'йд ида биркърьбун, һэр шара щаһьла бирданин: чава эвана ве р'ожа э'зизэ дэрбазбуйи говэндада к'этно дәсте дэлалие хвэ у чава дьзикава фэвл-фрар данэ һэвдө, бо-на кө мэзын нэбьһен, вэки һэвдө бирнэкьн һ'этани р'о-жа мьрьне..

Мэһа һавинейэ э'вльн иди хьлазбунебу. Мьхлуфэте вьра лэздькър: зу гиһе бьдрун, дэбара звьстане дэваре хвэр'а. Мала Ханэ жи лэздькър гиһе бьдрун. Пенш көр'е ви у чьл хөламава ль чайира гиһа дьдрутьн, ле көр'е мэ-зын, Севдин, т'эме шэм баве бу, эв фэг жь баве нэдьфэ-тийа, р'ожед фэвмандьнед гьран у шэр'а жи. Баве эв һиндькър: һ'эму дэлк' у фелед шэр'а, чава мэзынатие лэ э'шире бькэ, чава мьфати йэкбуна э'ширэтебэ, чава мэ-зынаед фэбила у мьщльса р'испийа бьфэфьлине — мэзына-тие ле бькэ, чава нэр'азальхйа орт'а фэбила бьдэ һьлда-не, вэки фэбил гьшк һэвр'авьн, чава жи сышуде бькэ. Ханэ шарна дьгот:

— Лао, сышудэкърьн тыштэки зэ'ф мэзынэ у чэтьнэ,

чъмки тө шызе дьбьр'и, гэрэке шызе тө өса р'аст, һәқи, бьбьр'и, вәки е кө гөнә кьрьбә жи, бьзаньбә тө р'нд, һ'ә-лал һәге ви һати дәр...

Ле Севдин жи жь ван һәр пенш бред хвә у жь ван шаһьлед Бәродәра гышка, шаһьләки фә'мдари эгын бу, баве әв дабу мәк'т'әба гонд щәм мәллә Р'әшит. әви қоран т'әмам кьрьбу. Әви фарьзи, зьмане ә'щәма, хвән-дын заньбу. Гәлә шара к'әтьбу нава шәр'ед гьран, ван шәр'ада чәнд шара мерхаси жи кьрьбу. Нав ә'шира ван әв ә'йанбу, чава шаһьләки бе қөсур, бе тьрс, бь дьл у щәгәр. Р'испийа дьгот:

— Шькьр Севдине дәвса баве бьгрә.

Ван р'ожед өса тә'вә хвәш гиһа кө дьдрутн, әв гиһае дьруйи дәстх: өда һ'ышк дьбу, гөрз гьредьдан у да-нинә незикк гомә, тәшла лод дькьрын...

Пәз у дәвар жи ида к'ок бьбу. Мьхлуқәт к'ардькьр дәстбь фротана һ'әйванәт бькә. Ханә һәрсал ви чахи кәриед пәзе хәл дьбьр вәлатед дур дьфрот, ле we сале чәвдаред бьк'ьр'чи жь вәлатед дәрәкә хвәхwa һатьбун һогәче ви бьк'ьр'ьн. Ханә к'аре хвә кьр, вәки ван бь-к'ьр'чийар'а һәр'ә нава пез, жоре ль ч'йәе. Ле һәма we гәве щә'суса жь шәһәре Т'еһране щаб анин, вәки шаһ Абас әскәрәки гьран дышинә сәр кәлә Дьмдьме шер'. Әв щабә нәхер минани бобәлиске нава щмаә'та Бәродәра бәлә бу. К'е п'ьр'-һьндьки карьбу сильһ'ә бьхәбьтандана гышка к'аре хвә кьр шәр'кьн. He сьвә бу. Қасьдед Ханә нава ә'шира гьран к'әтын, газн мәзнед чьл у чар қәбила кьрын. Мәзнед ван қәбила бь сильһ'ә, т'өндөрст у хөла-мед хвәва ль кәлә Дьмдьме т'оп бун. We р'оже ль ди-ванхане мьщльс к'ьмк'ьми бу, өса т'ьжи бьбун, вәки ши г'өнәбу мәри ле р'уни. Һьнәк һәма өса п'йә сәкьни-бун. К'еләка Ханә р'уньшьт'ьбун Щәwзо, Әсое Лак'ан, Һ'әмзә Чавьш, П'осто у мерхасед майин. Ханә ль мьщ-льсе нһер'и гот:

— Вә т'ьре мьн газн вә кьрйә бона шөхөлед ә'шире?

— На, мақул, мә жи бһистйә, вәки шаһ Абас диса

эскэрэки гьран дышинэ сэр мэ шер',— эв гьлийана хор-
тэки шаһыл гот.

— Пар пайIZE вэ бь ч'э'ве хвэ дит,— Хано гот,— дө
шара эви эскэр шандэ сэр мэ шер', ле мэ бь пышти хвэ-
де стрөе ви шкенандьн, жь вэлате хвэ дэрхьст. Нһа
эв диса эскэр дышинэ сэр мэ шер'. Ле ишар, чава щэ'суе
дьежьн, эскэрэки п'эр' гьранэ у бь щэбьрхана мэзьнэ.
Дьвен ишар эв дышинэ нэ кӧ т'эне эскэре сйари, эв
ишар гэлэ эскэре пәйа жи дышинэ.

Мышьльседа гьшкэ кэр'бун, гӧһ дьданэ сэр гьлиед Хано,
ле т'эва фэ'мкьр, вэки эвана нһа һ'алэки зэ'ф чэтьнда-
ньн. Чьмки хэвэрдана Ханор'а к'эвш бу, эви һэр гьлики
хвэ фэсал дьгот, дьвэк'ьланд у ль мышьльсе дьнһер'и.
Гьшка иди хэйсэте Хано заньбу у фэсала хэбэрдана ви
жи һинбьбун.

Вэхте Хано гьлие хвэ к'ӧтакьр, жь нав мышьльсе йэ-
ки кал, гот:

— Ль вэлате Р'оме, вэхте эмэ ль вездэре бун, һэрсал
Р'оме эскэр дьшандэ сэр мэ шер'. Эм һатнэ вьра, вьра
жи шаһе Иране ӧса тинэ сэре мэ. К'эвшэ эвана дьхвэ-
зын к'ока мэ биньн, э, һазьр эм бьмьрьн жь ви һ'али че-
тьрэ, һ'эта йэк жь мэ сахбэ гэрэке эм шэр'кьн...

Ве р'оже ль чарейа кэла Дьмдьме, мөйдана дэвар
фротане, 'ханада, дьк'анада, ль соҗаҗа: һ'эму щийа
л'ьстэ-п'ьста мьхлуҗэт бу, хэбэрдьдан дэрһэҗа эскэре
Иранейи гьран, е кӧ бэрбь кэле те. бьнэка дьгот: „Мэ-
рийа бь ч'э'ве хвэ дитйэ, вэки дӧ р'ожа эскэр жь Т'еһ-
ране дьк'ьшйа дэрдьк'эт, ле пашийа эскэре ви һьла жь
шәһэр хьлаз нэбьбу“...

Ида нивро бу. Мьхлуҗэт һатьбу мәчите бона ньмежа
нивро. Мэллэ Р'эшит жь мьнаре жорда һат, һьла ньмеж
дэстпенэбьбу, гот:

— Эва шэр'а,— шэр'е диндьжмьнейэ, шаһ Абас дь-
хвэзэ мэ жь дине һэҗие — сӧние дэрхэ, бинэ сэр дине
шьһ'йа, к'е ви шэр'ида дине хвэ хвэйкэ, шэр'кэ у ви шә-

р'ида бе кӧштыне. әве зйарәтибә, әве һәр'ә шыңәте у we
бьвә шәйид.

Чьқас мәри ль вьр һәбун — гышка сӧнд хвар: сәре
хвә бьдын ог'ра дине хвә — ог'ра дине сӧнйа у ог'ра
вәт'әне кал у бава,— ә'рде хвә хвәйкьн жь дьжмын.

Хано п'ак заньбу: пәй ван һәрдӧ шәр'ед, пайизе, қыр'
буна әскәре Иране у кӧштына Қӧли хан, шаһ Абас ӧса
р'һ'әт насәкьнә, we әрһәдә бе сәр ви шер'. Ләма әви һе
пайизе һ'ӧкм кьрьбу ль һостәханада ләз сильһ'а чекьн:
нәщах, шур, мәрт'ал, тир-кәван, к'осәмьрсн, гӧрзк'әбәнә,
у п'ишто. Һостәхана п'иштойа әв саләк бу т'әзә вәкьрь-
бун. Һосте п'иштойа к'ӧрдәки калн незикн һ'әвте-һ'әйште
сали бу, жь Сьлемание һатьбу, вәхте Хано газикьре у
жер'а қсәкьр чь дәрәщә пешийа ван сәкьнийә, кале соз-
да Хано, гот:

— Әз нә Хәлилбьм, вәки әз һәрдӧ кӧр'е хвәва әм
дәстпенәкьн у шәв-р'о нәхәвьтн п'иштойа бона әскәре тә
һазьрнәкьн. Әз һәр жь тә ит'маз дькьм: тӧ чәнд зьлама
бьдә мын, вәки әвана бәр дәсте мын бьхәбьтн, к'омәке
бьднә мын у тӧ мынр'а һ'әсьн һазьркә...

Бь һ'ӧкме Хано дәһ зьламед мә'рифәтә р'ьнд бәр
дәст һоста Хәлил дьхәбьти у һоста Хәлил р'ӧже у шә-
ве п'ишто һазьрдькьр...

Пәй ве шаба нәхер, ч'ук у мәзыне әһле ә'шира Бә-
родәра к'әтьбун we һ'әйре, вәки хвәйкьн вәт'әне хвә у
нәһельн дьжмын бе ә'рде ван зәвткә. Һьнәк дьчунә шәм
һостед башқә хвәр'а сильһ'ә льданә чекьрьне. Һостәк
зуда жь Диһарбәк'ьре һатьбу наве ви Вәло бу. Әви зь-
ринә р'ьнд чедькьрын. Шәбаб чу щәм ви һостайн гот:

— Апе Вәло, әз дьхвәзьм, вәки тӧ зьрикә р'ьнд
мынр'а чеки.

Һостә Вәло чу жь қӧт'не се һ'әв зьри дәрхьст, ани
бәр Шәбаб дани. Шәбаб йәк жь вана хвәкьр, бона щане
ви назьки—зьравьк фьрә бу, дьле ви нәгьрт, әви готә
һосте:

— Апе Wоло, аз дьхвэзым, тө зырикэ т'эзэ мыр'а чеки, анэгори говьде мын у бэжна мын, тө дьвини эва зырийа мыр'а зэ'ф фьрэйэ.

Wоло гот:

— Сэр ч'э'ве мын, хорте дэлэл, чэнд р'ожа шунда wэрэ, зырийа тэ we һазьрбэ. Ле бьсэк эз чапа тэ һылдым...

Һынге Һ'эмзэ Чашыш һатьбу кэла Дьмдыме щэм Ханно, эви нэ кэ т'эне эскэр һини т'э'лиме дькыр эви нава ван чэнд салада эскэр һинкьрьнер'а т'эвайи эскэр т'эщкил кьрбу бы р'эсми эскэре Р'оме, демэк эскэр п'арэвэдыбун сэр сэдлыка, т'ахбура, белука у ордйа.

Эw чэнд р'ожбун жы Һ'эму щийа, қэза, гонда сйар у пэйа дьһатнэ кэла Дьмдыме. Бэста пеш кэла Дьмдыме мьхлуқэт өса т'ьжи бьбу, wэки тэ дэрзи бавита ль э'рде нэдык'эт. Мэри wьра дьман р'оже жи, шэве жи. Һьнэк бе сильһ'э һатьбун, wана лава дькыр, wэки сильһ'а бьднэ ван. Бь һ'өкме Ханно сильһ'э дьданэ ван, ле дьданэ ван, к'е бь мэзыне қэбила хwэва һатьбун.

Щур'э-щур'э сильһ'э дьднэ wана: һьна қэбил хөрө нэщак бун, һьнэк бь тир-кэван. Һьнэк бь щур-мэрт'алабун, һьнэк жи бь р'эм бун. Эw сильһ'а кэ т'эзэ жы шэбьрхана дэрхьстьбун у бэлакьрбун бэр тэ'ве к'аш дьбьрщини. Ханно гьрэ-гыре хwэва дьчунэ нав ван мэрийа ль к'ижана сильһ'э бэла кьрбун, жы мэзынед ван дьпьрси: „Чьқас мер жы қэбила хwэ аиннэ“? К'атьб дьвниси чьқас сильһ'э у чь щур'э сильһ'э ль ван бэла кьрынэ.

Wэhte Ханно жы нава ви мьхлуқэте кэ жы гонда һатьбу дэрк'эт бэрбь эскэр чу, эви дит жере бьнат'ара эскэр, һ'афа гели сэкьнибу т'ахбурэкэ жына. гьшкэ бь тир--кэван, к'ин сэкьнибун. Чэнд гава дурн ван жынэкэ сэрэ сэкьнибу. Тэ қэй дьгот — эвана т'э'лима Һ'эмзэ Чашыш һинбунэ. Эwe жыне ль Ханно дьһер'и, ль мьле wейи р'асте тир-кэван бу, к'елэка ч'эпеда щурэки кьни к'аш дардакьри бу. Wэhte Ханно һ'эwэки незики ван бу, бэре эwe жыне паше — гьшка һэвр'а сэре хwэ бэржеркьрын—т'эманэ бун. Ханно гот:

— Ә'фәрәм, ә'фәрәм!.. Қизед мьн, иро р'ожа хирә-тейә, гәрәке ч'ук у мэзын силь'е һьлдын, хвэйкьн вәт'әне кал у бавед хвә жь дьжмына.

Щәwзо кө дит, Ханә һатә щәм т'ахбура жьна, әв ләз пешийа wiда һат, т'әмәнә бу, паше бь т'ә'лими к'ин сәкьни, гот:

— Әскәри һазьрә!..

Ханә жь Щәwзо пьрси:

— Щәwзо, әв жьн к'е өса р'ьнд т'әшкил кьрьнә?

— Әз хөлам, р'асти бежьм, әва шөхөла һ'әмзә Чавьш гот, мьн изьн да, т'әшкилкьн. Әва кө мэзьяна тие ль ван дькә, жьна һ'әкиме мәйә, ве пай'иза дәрбаз-буйи әскәре Иране мере we у көр'е we көштын. Бәре әв жьньк һатә щәм мә, вәки әм we һьлдын нава әскәр, ле һ'әмзә Чавьш гот:

— Wәхта әз нав әскәре Р'оме бум у мә кө вәлате дәрәкә дькьрә шәр', гәлә шара жьн дәрдьк'әтнә пешийа мә у шәр'әки бәт'әр дькьрын, бьра әв жьньк һәр'ә жьна т'әш-килкә, бона we йәке жи мьн изьн да кө әв жьньк һәр'ә к'ома жьна т'әшкилкә.

— Әва тыштәки зә'ф п'акә. Гәло, карьн тир-кәвана бьднә хәвате?— Ханә пьрси:

— Мьн жь к'омәкдаре хвә йәки занә к'ьвшкьрийә, әв дьчә вана һини авитьна тир-кәван дькә. Әз дөһ чум мьн т'ә'лима ван мезәкьр.

Гәрәке бежьм әвана өса тир-кәван бәрдьдан у нишане дьхьстын, мәрвь т'ьре әвана т'ә'лима әскәрие дәрбазбунә. Мьн пьрси:

„Һун к'идәре һинбунә?“ Йәке жь ван гот: „Брао, нә әм һе қизтийа хвәда көр'ькар'а дьк'әтнә һ'өщәте: к'и-жан жь мә р'ьнд нишане дьгрә. Әм wi чахида заньн чава тир-кәвана бьднә хәвате“...

Ханә чу незьки әскәр бу, дит әвана т'ахбур—т'ах-бур у белук-белук сәкьнинә. Пешийа һәр т'ахбурәке у белукәке қөмандаре ван, ва бь к'өбар сәкьнинә. Ханә кө п'әргала ван дит, гот:

— Бъра эскэр бе дэрбазбэ, эз бьвиньм!

Бэри э'wльн эскэре бь р'ьм нат. Эw р'ьм һэма we р'оже жь шэбьрхане дэрхьстьбун у т'эзэ ль эскэр бала кьрьбун. Сэре р'ьме ван бэр тэ'ве дьбьрқин, хени we йөке сэре һэр р'ьмэкева қотька сорэ драдакьрибу у гава кё эвана һ'эвэки жь Хано дурк'этын, жь дурва тэ қэй дьгот хашхашкьн ль мергада көлилк данэ, өса сор дькьрьн. Э. гэлэ чьқас т'ьли-печ'ие қиз у бука шэв-р'о хэвьтинэ сэр ван қотька, wэки к'aw у дэлал чекьн. Пэй ванр'а һатын эскэре бь тир-кэван, паше шур-мэрт'ал, паше бь нэцах, паше бь к'осэмьрсн, пэй гьшкар'а һатын эскэре гөрзк'э-бэндчи. Эвэ гьшкэ қьр'нт'эбун, дэ'фе спи к'этьбун сурэте һ'эмушка. Гэлэк жь ван гөрзк'эбэндчйа Хано п'ак нас дькьр, чьмки гэлэ щара эви эw хwэр'а бьрьбу шэр'ед ыран. Жь вана қэ йэк т'өнэбу, wэки дэрбе ван ль дьж-мын нэк'эта у қэ йэк жь ван жи т'өнэбу, wэки дэрбе дьж-мына ле т'өнэбэ. Эвана бь қэйде сйаре к'өрда дьһатын, щерге ван дури һэв бун у гөрзк'эбэнде хwэ ч'эп у р'аст һьлдьбьр'ин у жорда данин, мэрьв т'ьре эвана к'этьнэ һава дьжмын ши али у ви али дьжмын қьр'дькьн у дэр-баз дьбьн. К'ефа Хано ванр'а нат, эви жь Щэwзо пьрсн:

— Щэwзо, чьма эскэре бь гөрзк'эбэнд өса һьндькэ?

— Мақул, нэ тэ хwэха һе пар на перар гот: „Бъра дэwса гөрзк'эбэнда дэстбь чекьрьна п'иштойа бькьн“. Мэ жи гөр'а тэ кьр, мэ һэр we пайиза чуйи диса дэстбь чекь-рьна гөрзк'эбэнда кьр. Эw жи кэс т'өнэбу ван сьль'а, гөрзк'эбэнда чекэ. Йэк һатйэ к'өрдэ жь Амадийэ, эw жи йэки нэхwэшэ, ле гөрзк'эбэнде эw чедькэ бе қөсурэ — гьшк дьвен: „Гөрзк'эбэнднэ зэ'фэ п'акьн чь к'эвэ һурхаш дькэ...“

— Тэ шаһьд данэ бэр дэсте ши, wэки һини we сьнэ'-те бьн?

— Бэле, мын чар хортед фэмдарэ р'ьнд данэ бэр дэсте ши. Эw һоста жи жь ван р'азийэ, ле гэрэке эз бьжым шаһьлед мэ гөрзк'эбэнда һ'ьзнакьн...

— Чьма һ'ьзнакьн?

Әwana дьвен: „Бь ве сильһ'е мәрвь карә һәр мь-
рие гор'а бькөжә, мәр'а лазьмә: п'ишто, тир-кәван у шур-
мәрт'ал“...

Ве гаве ль жере һьнда дәбоханед сильһ'а бу һеуәрзә,
қир'ин дьһат, тә қәй дьгот ль ведәре һәвдхьн. Дәнг дь-
һат: дә'w дькьрьн, вәки сильһ'әчи, дәре дәбохане вәкә у
сильһ'а бьдә ван, ле к'ьвш бу, әви нәдьда. Хортәки мә-
зьни қальн бәрбь сильһ'әчи дьһат, бь дәсте хвәйә мәзьнә
мина ләне һ'ьрч'а дьһ'әжанд, пешда бәрбь сильһ'әчи дь-
чу, дьгот:

— Ле бона к'е әв сильһ'ә данә чекьрьне? Нә бона р'о-
жәкә һа у бона мә. Тө дьхвәзи, вәки әскәре Иране ми-
нани пар бе диса мә қьр'кә? Әм һатьнә, вәки һ'әйфа хвә
жь әскәре Иране һьлдьн.

Каләки нав ванда бу, әвиәw шаһьл да сәкнандьне гот:

— Нәп'акә, нава ви мьхлуқәте һ'әземәт әм дькьнә
қалмәқалм. Вәрә әм һәр'нә шәм Ханә, әве сильһ'а әр-
һәдә бьдә мә.

Ханә кә бьһист әw қалмәқалм бәрбь ван һат. Вәх-
те әв незики дәбохане бу, шаһьл жь бәр дәре дәбохане
пашда вәк'ьшйан, һ'әвәки дур сәкьнин. Жь ван хорта
йәки нә әwқас шаһьл, шә'ра дора колозе ви өса кәвн-
бьбу, вәки һ'ьртке шә'рейә кәвн дәwса р'ишйа сәр сурә-
те вида дьһатьн. Әw һ'әвәки бәрбь Ханә һат у өса бәр
Ханә т'әмәнәбу, тә қәй дьгот әв бәр дәсте мир-һ'акьма
мәзьн буйә. Ханә льрси:

— Һун дә'ва чь дькьн. Бежьн?

— Әз хөлам шөхөл жи һа дьвьн? Әм гьшк жь гөндед
жерьньн, әмә бе сильһ'әнә, ве пайнза дәрбазбьйи әскәре
Иране гәлә мәри көштьн, е көр' көштьн, е бав көштьн,
гәлә шөхөле нәт'е анинә сәр мале һьнәка. Хөләсә т'өнә
мал, вәки вана зьрар-нәғиһандьне. Әм һатьнә, вәки
сәре хвә'жи бьдьн, ле һ'әйфа хвә һьлдьн. Әмә дәстәвала-
нә, ле сильһ'әчиә тә, тьштәки надә мә. Дьве: „Вәр'а ль
вьра сильһ'ә т'өнә“. Әз хөлам шөхөл жи һа дьвьн? Нә
дьвен: „Дьжмьн бе һ'әсаб те сәр мә шер'?“.

Эв гылие хвэйэ пашын эви хорти һа бы т'эцъл у дьл-майи гот. Пэй хэбэрдана ви хортир'а йэки дьне пешда һат, печэкэ мэлла дора к'олозе ви бу, эви һе шаһьл бу, бэре сьмеле ви т'эзэ худабун. Эв хорт қэ т'эмэнэ жи нэ-бу, һэма зузука дэстбы хэбэрдане кыр гот:

— Мьн пар на перар мэдрэсэ шэм мэллэ . Р'ишит к'отакыр, қөран хьтмыкыр. Эз нава ван гөндед жерын дь-миньм. Эз дьхвэзым бежым, эз хөлам, хени зэвткырына э'рде мә у көштына мэриэ мә, шаһ Абас дьхвэзэ, вэки эм гышк дине хвэйи сөнне т'эрк бьдын у һэр'нэ сэр дине вани хьрав — шьһ'не.

Хано кө бһист эв гыли, һ'эвэки дөшөрмиш бу, пьрси:
— Тө жь к'ө зани ван гылиед ван?

— Эз хөлам, пар һайизе, вэкте эскөре ван һат, мэ-зыне ван, Қөли хан, чэнд мэриэ мэйэ кал дил гьртьбун, ле нэкөштыбун, бэрда у готьбу ван: „Һунэ калын, гөне мьн вэ те, эз вэ накөжым, һэр'ын бежнэ к'өрдед хвэ: „Пэй Мөһ'мэд п'ехэмбэрт'а п'ехэмбэр нэ Омэрэ, һ'эз-рэт Э'лийэ. Һэр'ын бежнэ к'өрда бьра бенэ сэр фькра һ'эзрэт Э'ли“.

Хано ль мэриэ дора хвэ һһер'и гот:

— Һун дьбыһен, чь дьхвэзэ шаһ Абас. Хени вэт'эн зэвткырыне, эв дьхвэзэ мә гышка бьвэ сэр дине шьһ'яа. Вэлэһ. һ'эта йэк жь мә сахбэ вэ йэке шаһ Аабас навинэ..

Хано һ'өкми сэр сильһ'эчи кыр, вэки тир-кэвана ль вана бэлакэ. Иди эвар бу, ле тэ'в ван р'ожед һавинейэ э'вльн дьқьжыланд. Эв чэнд р'ожбун сьве шэбэце һ'э-тани эваре Хано қэ р'унэднышт, һэма өса нава мьхлуқэт у эскэрда бу. Иро жи сурэте ви худанеда мэвьщибу, зи-пькед худане жь э'нйа ви дьлоп дькырын, эви дэсмал дэрхьст, худане жь э'нйа хвэ у сурэте хвэ пақьшкыр. Жь нава ви мьхлуқэти дэрк'эт бэрбы диуанхане чу. Се сйара ажотнэ пешийа Хано, эп'ещэ дур жь һэспа банз-данэ э'рде. Дөда һэси гьртын, йэк жь вана незики Хано бу, т'эмэнэ бу, гот:

— Мафул, эм гэрэке бычуна Т'эвресе бона шөхөле хвэ, эв чэнд р'ожбун эмэ р'едабун. Ле эм кө жь қьжлед хвэ дэрк'этын, иди к'этынэ синоре Иране мә эскэрэки өса гьран дит, wэки сэр у быне wi нае хwэнекьрыне, эв иди незики h'ьдуде мә дьбэ...

Хано кө бhist эв гьли дэстхwэда ф'эмкьр, wэки дьж-мын тен незики синор дьбын. Эв чу диwанхане, шандэ пэй сэрэскэред хвэ: Щэwзо, h'эмзэ Чавьш, Эсое Лак'ан П'осто у ед майин. Wэхте эwana hatьн, эwi готэ wan қасьда, wэки эв бьwэк'ьлинын гьлие хвэ у дитьнед хвэ. Wэхте wана гьлие хвэ wэк'ьланд у к'өтакьр, Хано готэ wan сэрк'аред хвэ:

— Эм гэрэке былэзиньн ль дэште, сэре h'ьдуде мә пешийа дьжмын быгьрн у нәһельн льнге wi бе э'рде мә-к'эwэ...

Бьра Щэwзо зутьре т'ахбура Шэбаб бышинэ, ле бэри чуйине бьра Шэбаб бе, эз бьвиньм...

Щэwзо кө чу, h'өкме Хано готэ Шэбаб, эв лэз чу щэм hostэ, зьрйа хвэ хwэкьр у бэзи чу щэм Хано. Шэбаб кө hatэ диwанхане бь р'эсме эксэрие к'ип т'эмәнэбу у сэкьни. Хано кө Шэбаб дит. Wa бь дэwэки к'эн ле нһер'и, фькра хwэда гот:

„Хwэзла хорте минани тэ ль э'шира мында гэлэк һэбуна!“ Хано зуда т'ьхминкьрьбу, эгнтийа Шэбаб, щөл-э'те wi у мерхасийа wi, лэма эwi Шэбаб h'ьздькьр, готе:

— Шэбаб, тө гэрэке т'ахбура хвэ һьлди, һэма нһа-ла лэз р'ек'эви, һэр'и пешийа эскэре Иране. Нһа мэри hatьн у дьвен: „Эwana иди hatьнэ незики h'ьдуде мә бунэ“. Ле тө гэрэке шэр' нэки, өса бькьн дьжмын wэ нэвинэ, п'ак дина хвэ бьднэ wan: к'и али дьчьн, чь сильһ'е wan һэйэ... һэма нһа һэр'э, р'йа к'эсэ һэр'э, р'йа к'очэра. Ле тө гэрэке т'ьме бей щэм мын, мынр'а бежи: тэ чь диг у чь э'йанкьр...

Шэбаб диса т'эмэиэбу, гот: „h'өкме тэ, мафул, эзе сэр сэре хwэ бьқэдиньм. Изне бьдэ эз һэр'ьм“.

— Изнэ тэр'а.

Шэбаб жь диwanхане дэрк'эт. Чава Хано
Һ'окм кьрьбу, гэрэке we гаве эскэр һылда у р'е-
к'эта. ле Дилбэр к'этэ бира ши. Эви дьхвэст Дилбэр бы-
дита, чьмки чэнд р'ож бэри ве шаба нэхер Дилбэре го-
т'ьбу Нэна хушка ши, wэки эве щэм мэллэки занэ баз-
бэнд wir'a кьрйэ, чава т'ьльзмэ бьдэ Шэбаб, эw нвьш-
те Шэбаб хвэйкэ жь дэрбед нэйара. Шэбаб бэрбь we чу,
ле нэ эwqас сэва т'ьльзме, чьqас эви бира Дилбэре кь-
рьбу, чьмки зуда wана һэвдö нэдитбун. Бэре эw хwэха нэ-
дьчу мала wан, һэрке дьле ши бьхвэста һэвдö бьвиньн,
эви хушка хwэ дьшандэ пэй we. ле иро wэхта ши т'өнэ-
бу һэр'э мал у хушке бьшинэ, эw һ'эwэки сэкьни дöшөр-
миш бу, фькьркьр: хwэха һэр'э бэр дэре wан у гази we-
кэ. Эw лэз ши алида бэзи. He нэг'һишт'ьбу мала wан,
соqаqэк мабу, Qөршут р'асти ши һат. Эви сылав да Шэ-
баб, ле Шэбаб шаба сылава ши нэг'рт у бь авр'унэ туж
ле нһер'и, дьле хwэда гот: „Хwэзла тö ве бһаре ль qьжла
р'асти мьн бьһатайи, wаләһ мьне тö текьрайи меване э'р-
де, ле бэхте тэ бьр'и, эз тэ гэр'йам, тö р'асти мьн нәһати“.

Qөршут т'ьхминкьр эw авр'уед ши, qэ дэнге хwэ нэ-
кьр. Шэбаб кө һатэ незики ханне wан. эви бре Дилбэре-
йи ч'ук дит, гази кьре. Көр'ьк һатэ щэм Шэбаб. Эви Шэ-
баб п'ак нас дькьр, wэхте незик бу, пьрси:

— Шэбаб, чь дьхwэзи?

— Көр'ьке дэлал, һэр'э мал, дьзикава бежэ Дилбэ-
ре: бе Шэбаб гази тэ дькэ, эзе п'эра бьдмэ тэ, тö хwэ-
р'а хөрма бькьр'и.

— Эз п'эре тэ һьлнадьм, ле эзе гази Дилбэрекьм,--
көр'ьк гот. У бэзи чу мале, he дэqэк нэк'ьшанд Дилбэр
дэрк'этэ бэр дери, дора хwэ нһер'и чька кэсэк т'өнэ у
нэрм мина qаз-wэрдэка бэрбь Шэбаб мәшйа, he чэнд гав
мабун бьғнижэ Шэбаб гот:

— Тö ль ван дэра, херэ?

— Һазьр бьвин, шькьр херэ. Мьн дьхвэст тö бьди-
тайи, чьмки эзе нһа т'ахбура хwэ һьлдьм һэр'ьм.

— Тöйе к'ода һэр'и?

— Эз гэрэке пешийа эскэре Иранеда хэр'ым, не эв нагыништиэ н'дуде ма.

— Балки хвэде т'эхте ви вэлгэр'инэ, ви жи текэ э'рде. Диса эв чэнд р'ожьн шәһәр гышк сәр хәвр'а дьчә те, хәв ч'э'ве кәсәки нак'эвә.

Дилбәр н'эвәки кәр' бу, паше гот:

— Вәй, ла п'ор' көр'кьре, нә дьвен эскэре ви гәләкә, бе н'асавә, тәйе т'ахбуракева чь бьки ль ви эскэре гьран?

— Эз начьм, вәки шәр'кьм, эзе хәр'ым т'әсәлше бь-кьм, бьвиньм чьқас эскэрә, чь сильн'е ван һәйә, у к'ижан р'е эв тен?...

— Ль вьра нав шәһәрда гәлә қиз у бук дьчунә нав т'ахбура жьна, вәки шәр'кьн, эз жи дьхвэзьм хәр'ым, ле де у баве мын наһельн, дьвежьн: „Чар бре тә һәнә әвә хәр'нә шер'. тәйе к'өда хәр'и?..

Шәбаб дьқашқьци, ле-ле бу Дилбәр н'әмезкьра, әви дора хвә нһер'и, мәри сосқақеда дәрбаз дьбун, тә-рөшнәкьр we йәке бькә. Ньшкева к'этә бира ви, н'өкме Ханә, әви изна хвә жь Дилбәре хвәст, гот:

— Дәма хатре тә.

— Пәй, тәе һәма өса зу хәр'и.

— Эз нькарьм гәләки бьсәкьным, гәрәке эз зу жь шәһәр дәрк'әтама, хәр бона тә эз һатьм...

Һәла Дилбәре у Шәбаб хәвр'а хәбәр дьдан, дйә Дил-бәре дәрк'әтә бәр дери, әвә Шәбаб у Дилбәр цәм һәв дитьн. Шабу, әвә н'эздькьр Шәбаб бьвә зә'ве ван у бәр-бь ван һат. Шәбаб минани қиза соро-моро бу, кьр кә бь-р'өвә хәр'ә. ле дйә Дилбәре гот:— Вәрә мал, чьма тә вьра сәкьни?

— Мәт'е, эзи ләзьм, гәрәке эз нһә жь шәһәр бь эс-кэре хвәва дәрк'эвьм...

— Э, диса тәйе хәр'и, лао, мәрвь өса накә. Вәрә мал, чьма зар'отиеда тә һьндьк һати мала мәт'а хвә, эз дьви-ньм тә мәзынбуйи иди мә бирдьки...

— На мәт'а Әйше, эз т'өщара тә бирнакьм, ле хвәде эз нькарьм. Дәма хатре вә...

Шэбаб эв гьли готын у лэз чу. Ёла чэнд гава Шэбаб жь ван дурнэк'этыбу, Дилбэре ле кьрэ гази, гот: „Бьсэк-бьсэк, мьн биркьр, мьн тэр'а щэм мэллэ кё жь һэкаре һатйэ, мэллэки гэлэ занэйэ, тэр'а ньвшт кьрйэ, вэки дэрба дьжмьн тыштэки ль тэ нэкэ. Гышк дьвен: „Нвьште кё эв мэллэ дькэ т'ьльзмэкэ ёсанэ, вэки нэ тир-кэван, нэ шур у нэ жи р'ым нькарын тыштэки не бькьн, вэки эв ньвьштэ ль базбэнда мьле ви мэри гьредайтэ...“

Дилбэр бэзи чу хени, т'ьльзма ньцшанди базбэндеда дьруйи ани. Вэки бьн к'ьнице Шэбабда гьредэ вэхте Шэбаб мьле хвэйи ч'эпе жь оймэ дэрхьст, эве зьри бьн ойме Шэбабда дит, шабу гот:

— Шькьр хвэда, хени базбэнде зьри жи ль тэйэ. Вэхте эве базбэнд гьредьда, Шэбаб дэсте we бьрэ сэр дьле хвэ гьвашт, дйа Дилбэре эв йэк т'ьхминкьр, Шэбаб шэрмана р'эви чу. Э'йше дьле хвэда гот:

„Лао, хвэде тэ хвэйкэ, һэр'э, ле бэлки айка к'ёрда шаһе Иранер'а у п'адше Р'омер'а нэминэ. Бэлки т'эхте ван вэлгэр'э у э'рдеда һэр'э хварс“.

Зуда ниве шэве дэрбаз бьбу, ле һе шевра мьщльса Хану у сэрк'аре эскэре ви, хьлаз нэбьбу. Вана мьсьлэ'т дькьр: „чава бькьн нёһельн дьжмьн бе э'рде ван, бе вэ-т'эне ван зэвткэ“. Эварда гэлэка хэбэрда. Паше Хану хэбэрда:

— Ёун ньзаньн шаһ Абас чь дьхвэзэ? Вэки һун ньзаньн эзе вэр'а бежым: Шаһ Абас дьве: „эзе э'рде тэ зэвткьм, хэрш у хэр'аша һуне бьдын, оламе мьнр'а бькьн, дине хвэ сёйя бьһельн, вэрын сэр дине мэ шь'йа. Вэрын бона мьн һэр'ын шэр'кьн, вэлата зэвткьн“. Вэ фэ'мкьр, чь дьхвэзэ? — Ва бь һерс Хану к'отакьр гьлие хвэ.

We эваре пэй гьшкар'а хэбэрда Ё'эмзэ Чавьш, эви гот:

— Ёун п'ак бьзаньбьн мэрэме шаһе Иране. Эв эскэре кё те, эве бьқэдинэ һ'окме шаһ Абас, эва чэнд салыи у чэнд шарьн эв эскэр дьшинэ сэр мэ шер', ле т'ё к'аре навинэ, һьла сэрда сэрэскэрэки минани Қёли хан һатйэ

көштүнс. Ақыле мьни бър'и фә'мдарйә шандьна ви әскәре
гьран. Демәк әw әскәр те- wәки к'ока мә бинә — мә гьш-
ка мә'ф бькә, ә'рде мә зәвткә, ә'рз у һ'ялае текә диле хwә
у бе намускә. Пәй ван йәкар'а иди чьма әм сах ль дьне
дыгәр'ьн?... Мьн гәлә шәр'е ви тәһәри дитьнә, wәхте мьн
нав әскәре Р'омеда қольх дыкьр. Әwana бе р'öh', бе иса-
фьн, һәр шәр'е мқабьли ван к'арә, сенша ван бышкенә.

We эваре қаркьрын, wәки сьве зу һәр'нә пешн-
йа әскәре Иране быгьрын, нәһельн әw бе wәт'әне ван...

Сьвәтре п'әннице т'ә'ве т'әзә дабу бәләкиед бәрфа ч'йа-
ед бльнд у мәрвь кә ле дьнһер'и тә қәй дыгот зивә бь
зер' кьлданә, өса к'aw дьһатә хванекьрьне. Ве сьбе Хано
һәспәки шинбози сйарбу ль мәйдане, феза кәле, сәкь-
нибу. Әскәр жи ль вьра һазьр сәкьнибу. Хано һ'әвәки
һәспе хwә бәрбь әскәр ажот. We гаве шех Щәлат у мәллә
Р'әшит бәрбь Хано һатын. Wәхте әwana һ'әвәки незикк
Хано бун, һәрдөйя сьлав да Хано. әwи сьлава ван wәгьрт,
паше шех Щәлат, гот:

— Мадул, бәлки ощаха мьн ог'ра тәр'абә у тә хwәй-
кә жь дәрбед дьжмьна. Бәлки шуре тә wanр'а бьвә р'ожа
„һәшәр-мәшәр“...

Хано һәспа хwә зәнгукьр, пешда чу, незикк шех
Щәлат бу, гот:

— Әз зә'ф р'азимә жь шехе хwә, ле п'ак дыбу, wәки
тө у мәллә Р'әшит жи мәр'а бьһатана шер'. Бьра мьхлу-
қәт у әскәр тә у мәллә Р'әшит бьвинә ль мәйдана шер',
we п'ак буйа у гьшке we фьр'нақбуна...

Шех Щәлат һ'әвәки дөшөрмиш бу, ль мәллә ньһер'и.
гот:

— Сәр ч'ә'ве мьн.

Хөлама һәспе ван дәстк'ешкьрын анинә щәм ван.
мәллә у шех һәспе хwә сйарбун у к'еләка Хано сәкьнин,
Хано дәсте хwә һ'әжанд ә'шарәти Щәwзо кьр, wәки әс-
кәр пәй wi бьләқә у хwәхwa да пешийа әскәр у р'ек'әт.
Пәй Хано чәнд зьлама бәйрақә сор гьртьбунә дәсте хwә.
дыһатын. Пәй бәйрақә әскәр р'ек'әт. Бәре белука шур-мәр-

т'ала, пэй ванр'а белука р'ымчийа, нэй ван дьһат белука тир-кэванчийа, пэй ван дһат белука нэщахчйа, пэй вана дһатын белука к'осәмьсрйа, пэй ван гышкар'а һатын г'орзк'эбэндчи. Пэй ван гышкар'а дйса бы тир-кэван бун, ле эва эw эскәрбун, е к'о жы щмаэ'те бы р'азльхйа дьле хwэ һатыбун. Р'астә, эвана т'элим һиннэбыбун, ле һәр һәк жы ван гәлә шәр'а у гәлә ог'ьрмед гьран дитбун. Кем нав ванда һәбун мер, е к'о бьрин ль бәдәна ван т'өнәбу-йа.

We сьве һ'этани нивро дагәр'йа, эскәр qә щики нәсәкни, һәма өса р'е дьһат. Бьнат'ара qөбед жерьн, жы кәле гәләки дур, сәр кание, Ханә эскәр да сәкьнандьне. Эw жы һәспе хwэ пәйабу, пэй шир'а эскәр гышк пәйабу. Гази Щәwзо кьр гот:

— Бьнер'ьн, эскәре пәйа гәләк нашда майә. Эм дьчьнә шер', гәрәке әм өса һәр'ьн, wәки нә һәспе мә бьwәс-тын, нә жи эскәре мөйи пәйа. Эскәре wәстйайи зу те алт'кьрьне, әз дьвем һун гышк ве йәке фә'мдькьн?

— Бәле, мадул, гьлине тә бе шөп'әйә, эскәре wәстйайи нә шәр'к'арә, зу qәлс дьвә.— И'әмзә Чавьш гот.

Ханә бәрбь кание чу, әви дит эскәрәк qөр'ути кание буйә, аве вәдөхwә. Ханә чу незики ши, гот:

— Хорте дәлал, мәрвь т'ьре т'ө нә к'өрди, чьма т'ө ньзани к'өрд аве бы ч'әнга, йане к'өлма вәдьхөн. Иьла бьнер'.

Ханә незики кание бу, бәре дәсте хwә шушт, паше бы ч'әнге һәрдө дәста ав вәхвар. Хорт шәрмана сорбу, бәрбь һәспа хwә чу.

Wәхте Ханә жы кание дурк'әт, әви т'ьхминкьр, сийәрәк р'йа дәштеда өса зу те, wәки т'өз у думан жы бәр сьма һәспа ши qөлоз дьбә. Щаһьла готә Ханә: „Мадул, әв сйаре өса ләз те Шәбабә“. Гава һ'әвәки незик бу, һәспе ши худанеда мөwьшибу, ле әw, хwәхwa жи т'өздеа гәвр дькьр. Жь һәспе банзда ә'рде, бы т'ә'лима эскәрне Ханор'а т'әмәнә бу у ләwзәки зу, гот:

— Мадул, р'астә, әм һьла нәгьһиштнә эскәре Иране,

ле һьнэк гөндед әшира мэйә дәште дьр'эвын, к'өлфәтед хвә дьвынә гөндед жорьнә ч'йа. Әвана дьвен: „Һе ә'мр-да әwqас әскәр мә нәдитийә“.

Хано бь һерс готә Шәбаб:

— Тө һәр'ә бь ч'ә'ве хвә бьвинә паше wәрә бежә мә, мә тө нәшанди, wәки тө бей готьна хәлде мәр'а бежн.

Шәбаб кө бһист әв тә'не Хано, сәре хвә бәржер кьр, һәспе хвә сйар бу чу, Һ'әмзә Чавыш пешнеда һат, әw да сәкьнандьне гот: „Мьр'а шәрмә, wәки тө хортәки өсайи эгыни бәрбьч'ә'в у мерхас, гьлие кө тәр'а готьнә тө п'ак нақәдини, чьма мьн өса тө һинкьри?“. Шәбаб қә дәнге хвә нәкрь, чава ләз һат, һәма өса жи ләз ажот чу, пыш ч'йава қөлби. Шәwзо һат шаб да Хано:

— Әскәре пәйа әп'ещә пашда майә..

— Дә бьра әскәре пәйа бе бьгһижә мә, һ'әwәки р'ь-һ'әтбә, бина хвә бьстинә, паше диса әме р'ек'эвын һә-р'ьн. Ле әскәре сйари бьра ишәв ль вьра бьминә.

Чәнд сәһ'әта шунда әскәре пәйа кө һат шәм Ханор'а дәрбаз дьбу, әwн пьрсн:

— Қә чаванә хвә һун нәwәстийанә?

— Wәки һна бьwәстьн, ле шер'да: бәз жи һә-йә, ләз жи һәйә, we чава бькьн?— Мәзьне wан Искәндәрә кал гот.

Хано кө ч'ә'в бьринед сурәте кале к'әт, дәстхwәда әwн Искәндәр нас кьр, к'әтә бира wн: әва әw калә, е кө тәлә мерхасн кьрйә мқабьли Р'оме у зуда қәбила хвә һьлдабу һатьбу гьһиштьбу wн. Wәхте әскәре пәйа бьна-т'ара wанда һеwри р'ьһ'әтбә, Хано һ'өкм кьр жь һәспед зедә анибун, һәспәке бьдә Искәндәр. Wәхте к'омәкдаред Хано һәсп бьрьн данә Искәндәр. ле әw қайил нәбу, гот:

— Чьма әз жь вана четьрьм һәспа сйарбьм?

Хано ле һерсбу, гот:

— Хвә тө нә хортәки, әвана гьшк шаһьльн, хортьн, төе чәнд р'өжа шунда өса бьwәсти, wәки қә нькарби сас-карби, паше к'е дәwса тә сәрк'арие ль ван бькә. һьла

бьдә һ'ыше хвә? Ле нә хәма шаһьланә, тө зани әw на-
wәстьн.

Искәндәр тө дьбей, суцлу дөшөрмишбу, гот:

— Мақул, гьлие тә р'астьн, бьра һәспәке мьнр'а би-
ньн.

Һәспәки зинкьри дәск'ешкьрын анинә бәр Искәндәр,
әви минани хортәки чардә сали банзда сәр пышта һәспе у
дө-се мәйдана чу һат, тә қәй дьгот дәрк'әтйә щьриде у
ви али, ви али шуре хвә бьр-ани. Шаһьл к'әнйан. Ханә
готә шаһьла:

— Һун дьвиньн әв кал қә һини т'әлиме нәбуйә, ле
чь огьта сәр пышта һәспе дькә?

Ван р'ождә һавинейә р'ьнд, һәwа хвәшбу, ә'змани
сайнбу, т'әве п'әнще хвә дабу һ'әму щийә, ле нә әwқас
гәрмбу. Ә'рд хәмьлибу шур'ә-шур'ә кәлилкада. Мәрвь
һ'әйран—һ'әжмәк'арбу ле бьнһер'йа. Жь әскәр һьнә ша-
һьл к'әтнә һ'әнәкә: т'әпоташ листьн, һьнәка лақьрди дь-
кьрын-дьк'әнйан. Йәки дәсмаләк ль сәре хвә аландьбу,
бь дәнге жьна дьгот: „Пәй, ла п'ор'көр'кьре, к'ане к'әре
мә“. Шаһьле дора ви дьк'әнйан, дьготьн: „Wәләһ һәма
минани Ог'дйа динькә, сәва к'әре дьве: „пор'е мьн көр'-
кьрибә“...

Шаһьл кө өса әшқ, шабун, нә мьр'узкьрибун:
ль Ханә хвәш һат, дьле хвәда гот: „Шькьр һунә нә п'ор-
муждәнә...“ Әви жь Щәwзо пьрси:

— Щәwзо, сазбәнде белука һатьнә, йан на?

— Бәле, мақул, чаwа дьбә белук бе сазәбнд, һәр бе-
лукәк сазбәнде wанә пер'аньн, һьла һьнә т'ахбурада
шаһьла хвәр'а анинә т'өлөм, йане бьлур, йане жи мәйа.
Хени we йәке мьн Мразе сазбәнд жи бона мә анийә.

— Ә'фәрьм Щәwзо, ле к'ане Мразе сазбәнд әз қә
навиньм, ль к'өйә хwане накә?...

— Мақул, дьбу Мраз р'әх тә к'әта, мьн әwана
һәвәки дур данә сәкнандьне...

— Дә, wәки өсанә бьра Мраз ль т'өлөме хвә, бьра
шаһьл тек'әвнә р'әқасе.

Щәwзо чу готә Мраз, әви қәйде „Шәр'ани“ лехьст. Цаһьла дәсте һәвдö гьртын, к'әтнә гөвәнде: шарәке чәп лехьстын, дө щара р'аст лехьстын у қәмә к'ьшандын пешда чун, готын: „Навә, навә, навә“, паше қәмә ләз дькьрьнә қабе ван, дәсте хwә ль һәв дьхьстын. диса шарәке ч'әп лехьстын, дө щара р'аст, қәмә диса к'ьшандын пешда дьчун, готын: „Навә, навә, навә“. Шара сьсйа говәнд кö зьвьр'и дө щара ч'әп лехьстын, ле wәхта р'аст лехьстын диса қәмә к'ьшандын се щара һәвр'а готын: „навә, навә, навә“. Қәме хwә диса кьрьнә қаба у говәнд гәр'андын. Wәхте wана öса т'әрқьл бь қәме т'әзи кьри дәсте wанда у пешда дьчун, тә қәй дьгот дьжмын пеш wанвайә. Ханә кö дит әв листька wан у бьһнст дәнге wан: „Навә, навә, навә“ дьле хwәда гот: „Әшәд бьла, т'ö щара навә, wәки әм wәт'әне хwә бьднә шаһ Абас — бьднә wан мәр'ьза“.

Ль жоре нава меше жь даре мәрхе, белука Әсое Лак'анбу, жь wedәре дьһат дәнге зөр'не, к'ьвш бу ль wedәре қәйде „сеп'ейи“ сьвьк ледхьстын. Иди бәрәвар бу, р'о ч'йада қөлби бу, си к'әтбу бәре зьнара у даред мешә. Пәй шив хварьне шунда Ханә сйарбу у әскәр гьшк р'ек'әт. Пешик'еше әскәр әw қасәк һәбу ль пешийа әскәр дьчун. Тәриә иди әрд ньхамтьбу, һәр ль әзмане шин пәвр-мезин зәлал дьһатьнә хванекьрьне. Әскәр нәрм—фәсал дьк'ьшйа, қә дәнг жь йәки нәдьһат' һәр щара дьбу тәқинйа сьме һәспа ль кәвьра дьк'әтын. Жь пешик'еше әскәр йәки щаб ани Ханор'а, wәки әwana гьһиштьнә әскәре пәйа, Ханә гот, бежнә Искәндәр:

— Бьра әскәре wi ишәв ль вьра шәвбөһерйа хwә бькә у р'ьһ'әтбә, сьве бәрбанга сьвер'а, р'ек'әвә бе, ле нә ләз, фәсал у һеди бе.

Wәхте әw һ'өкме Ханә қөльхдара готьнә Искәндәр, әви гот:

— На, чьма әм вьра бьминьн. Wәләһ әзе һәр'ьм Ханә хwәхwa бьвиньм.

У һатә щәм Ханә. we тәриәда әw т'әмәнә бу, гот:

— Макул, быбахшина, тэ һ'окм кьрйэ, вэки эскэре мьн ишэв лвьэра быминэ, эскэре мьн нэвэстйайэ, эм фэсал тен, чьма нэ п'акбу, вэки эм жи һеди вэр'а быһатана.

Хано э'щербмайи ма, вэки эв кале һ'эйште сали ве шэва тэ'ри эв өса р'ьнд дьвинэ, эви шаба ван пьрсед Искэндэр да:

— На, Искэндэр, быра пэяе тэ р'ьһ'этбын. Эскэре вэстйайи тэ хвэ зани, эв нэ эскэрэ, нэ жи шэр'к'арэ. Ль пешйа мэ һьла гэлэ р'ожед чэтын һэнэ, тэ гөр'а мьн быкэ, быра эскэре тэ п'ак һесаба. Ле быра нобэдаре тэ дора эскэр һэбын, бе нобэдар эскэр т'бшара навэ...

Эв гьлиед Хано дэрһэфа нобэдаред эскэр, дьле Искэндэр нэһат, эви гот:

— Макул, тэ т'ьре эз зар'экьм, чьма эз иро т'эзэ һатьмэ шер'. Нэ мьн ль вэлате Р'оме өса кьрбу п'адше Р'оме дьгот: „Һун мьнр'а Искэндэр аг'а быгрын, бэсэ...“

Хано тедэрхьст, вэки сэва ван т'эмйа, кале хэйиди, дьле ви ма. Эви бы дэнгэки нэрм гот:— Искэндэр, эз п'ак заньм тэ к'ийи у тэ чь кьрйэ бона мьлэте хвэ, ле бауэркэ мьн тыштэки хьравва нэгот. Тэ дьвини иро чэндэ эм р'е тен. Мэрие р'азайи чава мэрие мьри. Чьма т'эми хьравьн. Дэ тэ хвэхва бежэ?...

Искэндэр фэ'мкьр, вэки щие бэла-сэбэб һерс дьвэ гот: — Макул, гьлие тэ һэфын, мэрие вэстйайи шэр'ада шьвета мэрие мьрийэ, быбахшин, мьн тэһэрэки дьне гьлие тэ фэ'мкьр...

Искэндэр пашда вэгэр'йа, чу шэм эскэре хвэ. Эскэре сйари жи һэма жь пыш ч'йева қольби. Тэ қэй дьгот мешэ жи заньбу шэвэ. Лэма өса кэр' сэқыр'ибу, қэ бэлгэк жь ван даред мешэ нэдьһ'эжийа. Бона Хано хэлама шив жи һазьркьрын. Севдине көр'е ви, һат готэ баве:

— Кэко*), шивэ һазьрэ, вэрэ шиве бөхвэ, нэ тэ'веседа да қэ пэ'ри нан жи нэкьрийэ дэве хвэ.

*) Нав к'брдада э'дэтэ. һэнэ көр' баве хвэр'а дьвен: „кэко“, һанэ „эдэ“.

Вәхте әw незики кон бу, ле һьла нәчу һөндөр'е кон, нышкева Шәбаб незики ви бу, т'әмәнә бу, гот:

— Әз хөлам, мә иро дө әскәре Иране дил гьртьнә.

— Ле к'а ль к'идәренә?..

— Ванә, әскәре мьне нһа бһнһн, әз пешне һатьм...

— П'ак мьқатбһн, вәки әw ве шәве жь дәст вә нә р'әвһн. Ханә чу кон. Хөламәк шандә пәй Шәwзо у сәр-к'аред әскәрә майин, вәки бенә щәм ви. Бәри гьшка Шәwзо һат, әw кө ч'ә'в Шәбаб к'әт, гот:

— Шәбаб, әз двиньм тә қә жь мә дурнак'әви. ньзам тә чава шөхөле кө сһартьнә тә, дьқәдини?

Ханә кө әв тә'не Шәwзо бһнст, гот:

— Шәwзо, жь Шәбаб вәгәр'ә, әви иро диса мерхасикә р'ьнд кьрйә. Әви дө әскәре Иране дил гьртьнә анинә.

— Ә, к'анә диле ви?

Қөмандаре, кө һатьбунә кон, бһнстьн әв гьли дәр-һәқә мерхасйа Шәбаб у бь һ'өбәкә ширьн ль Шәбаб һь-һер'ин. Севдин жи ль Шәбаб һнер'и, ле бь ч'ә'внәбари у фькра хвәда гот:

„Әз дьвиньм, бәхте тә р'ьнд ледьдә, Дилбәра бәдәw жи һәр тә һ'ьздькә, кәсәки майин һ'ьзнакә“.

Шәбаб т'ьхминкьр. вәки Севдин бь ч'ә'внәбари ль ви һьһер'и. К'әтә бира ви: чәва шарәке ль бьндаруке, вәхте Шәбаб нә ль ведәрәбу. Севдин гьли бәр Дилбәрер'а авитьбун. Ви чахи Шәбаб кө бһнстьн әв гьли, әви бәр тыштәки һ'әсав нәкьр, ле иро әви кө бь ч'ә'ве хвә дит: чь тәһәри Севдин ль ви дьһнер'ә, дьле вида бу мһнани тыштәки хөшуш...

Ль бәр дәрә кон дәнг һат. Әскәр әw дил бь к'өтан анинә кон. Ханә кө дит к'өтан, һерс бу, гот:—Әв чь тәвайә? Дил к'өтан нә шөхөле мераниейә. Дил мәрвь карә бькөжә жи, вәхте дил тәр'а нә р'астә, ле к'өтан нә шөхөле мерхасанә. һәр Р'ом у Иран тыште өса бе исаф дькьн!

Әу әскәре кӧ әу дил анибун, гот:

— Нә вана ве сьбе шәбәқда әм ида һ'ал эхьстьнә, р'һ'әт насәкьнн, хвә бадькьн, давенә әрде, наен, илаһи, әви һани мәзьни дьреж. Һәма Шәбаб кӧ жь мә қәтйә чу, әви диса хвә авитә әрде нәдьһат. Мә кьр ви бькӧжьн, ле сәрәскәре мә, Шәбаб, т'әми дабу мә, вәки әм сах-сьламәт бығһиньнә тә, мақул, ләма мә нә-кӧшт.

Йәк жь ван жарьки тәлаши дьрежбу, нишанәкә фе-за әниебу, е дьне йәки нивчәбу. Ханә һ'ӧкмкьр дәст у п'е ван вәкьн. Әви нивчә ав хвәст. Ханә гот, вәки т'асә ав бьдне. Т'аса аве кӧ данә дәсте ви, дәст ле дьр'ьшьфи. Ханә заньбу змане Иране, жь ван пьрси:

— Һун жь к'ижан белукенә у к'ижан ордиенә?

Қәт йәки жь ван дәнге хвә нәкьр. Ханә пьрса хвә вәк'ьланд: Бежьн, Һун жь к'ижан белукенә. Жь к'ижан ордиенә? Ле диса йәки жь ван дәнге хвә нәкьр. Ханә гот:

— Вәки Һун хәвәрдьн, вәр'а ве һ'акбә, ле вәки Һун хәвәрнәдьн, вәр'а ве хьравбә, әм карьн дәве вә вә-кьн у Һун мәр'а хәвәрдьн. ле әз дьхвәзьм дәве вә бь дьле вә вәбә, Һун хвәхва шаба мьн: п'аки, р'һ'әти у бе зе-рандьн бьдьн. Әм к'ӧрд нә минани вәнә. Ханә шарәкә дьн жи пьрси:

— Һун жь к'ижан белукенә, к'ижан ордиенә у Һуне кӧда һәр'ьн?

Диса вана дәнге хвә нәкьр. Ханә бь змане Иране готә Шәүзо:

— Дә. вәки дьжмьне кӧ к'әтйә дәсте мә у нахвәзә мә к'ӧрдар'а хәвәрдә, бьвьн пыш кон, ве сәһ'әте һ'әрда жи бькӧжьн.

Шәүзо ч'ә'вкьрә дӧ әскәра, дәстхвәда дәсте ван гь-редан. Вәхте жь кон дәрхьстьн. Ханә к'ӧрди гот:

— Әве дьреж р'һ'әткьн, к'ьвшә әв забьтә, е дьне ве хвәхва хәвәрдә.

Гава бьрьнә пыш кон, Әсое Лак'ан бь гӧрзк'әбәнд

шарэке кафе ши хьст, эши цэ дэнге хвэ жи нэкър, дань-
г'бли э'рде. Эше дьне лавакър, вэки ши нэкӱжын,
гот: „Һун чь пърскын, эзе шаба вэ бьдъм, т'эк мьн нэ-
кӱжын“. Эв дил диса анинэ кон.

Ве эвара дэрэнг, чь лазьмбу Хано диле Иране пър-
си, пе һ'эсйа һ'эму сӱр'ед ван, щэбърхане ван у мэрэмс
һатъна ван...

Бэрбанга сьве бу. Эскэр диса р'ек'эт. Вэхте сьвэ
иди р'онбу, эвана р'асти к'очед гӱнде дэште һатън, е кӱ-
жын, зар' ль га баркърьбун у һэвраз бэрбь ч'йед бльнд
дльчун. Хано пърси:

— Эв чь һ'эшалэ, һуне к'ӱда һэр'ьн?

Йэки жь вана Хано нас кър, гот:

— Мақул, ве чь һ'эшалбэ, мэ бһистйэ эскэре Иране
диса те. Эм дьтърсын, эши пар пайизе гэлэ нэнэрэ анинэ
сэре зар' у к'ӱлфэте мэ, лэма эм һада к'ӱлфэт дьбьнэ
жоре, гӱндед ч'йа. вэки жь ван к'афьред зӱлмк'ар дур-
к'эвьн.

Хано кӱ һатэ ван гӱндед дэште, эв гӱндэ һ'эсабкэ
валабун, тэ қэй дьгот эв гӱндэ бе шенлькбун, кэс те
тӱнэбу. Эши дит мьхлуқэт гиһае хвэ друйэ, хьлаз кърь-
нэ, бэр малед хвэ лодкърьнэ. Нан жи иди һьнэ кал дэст-
пекърьнэ дьдрун, ле т'эк-т'ук, чьмки ед майин сьльһ'э
һьлданэ чунэ шер', йане жи к'ӱлфэте хвэ дьбнэ ч'йае
бльнд. Хано кӱ эв йэк дит ахин к'ьшанд...

Эв се р'ож бун у се шэв бун эскэре Хано р'е дьһат,
һэр шарна дьһешьри р'ьһ'этбэ. Р'ожа чарабу. Жь нивро
иди дагэр'йабу, ль эзмане шин сэре ч'йае бльнд п'ьлтэ
э'вр дэрк'эт, эв э'вр бэрэ-бэрэ зедэдьбу бэрбь эскэр
дьһат, паше ба р'абу, бу гӱр'э-гӱр'а э'вра бруске бьрқ-
вэда. бэре дьлопед баране һатън, паше баранэкэ серэк
барн. Бина һевае хвэщ кър, баране бьр'и. Һ'эвэки
бу һенкайи. Шэбаб шаб ани, вэки иди незики эскэре
Иране бунэ. Эскэр вьра сэкьни. Шэбаб Хано бьрэ сэре
льнарэки бльнд у жь ведэре эши эскэре Иране нишани
ши да Жь ши гӱжмэе бльнд эскэре Иране минани э'йно-

ке, п'ак Ханова дьһатә хванекьрыне. Эw' щие эскәре Иране ле данибу мешәки серәк һәбу, нава ви меше серәкда һешьрибу эскәрәки п'ър' гьран. К'өтабуна эскәр ль we бәста дуз һ'этани ч'ә'ва дьбьр'и хване нәдыкьр. Сә-һ'этәк зедәтр һәбу Хано п'ак дина хwә да эскәре Иране у фькра хwәда цьраркьр:

“К'и али у чава ль вьра эскәре Иранехә?”

Паше эскәрәк шандә пәй һ'әмзә Чашьш, Шәwзо, Әсое Лак'ан, П'осто у Искәндәре кал. Эwана кә һатын у жорда ль эскәре Иране һнер'ин, П'осто гот:

— Әз чумә гәлә шәр'а мьрабьли дьжмьн, ле мьн әw-қас эскәр һе нәдитйә.

— Дьвәк тө ч'ә'в эскәре гьран к'әти тьрсйайи,— бь к'ән Әсое Лак'ан готе.

— На, чьма бьтьрсьм, мәсәла мә к'өрда дьвежә: „Е кә сәре хwә бь дузәне к'өр'дыкә иди бәр т'әморие нак'ә-вә“.

Вана п'ак дина хwә данә эскәре Иране. Ван мерхәсе к'өрдайә ә'йан тә қәй дьгот ве кәр'буна хwәда чап дькьн: чава дьжмьнхьн, wәки мьләт хьлазкьн жь ван зәлмк'ара.

Гьшкә кәр'бун, ле Хано гот:

— Һун дьвиньн, алие ч'әпе, we бәсте эскәр р'әшдыкә, гәрәке йәк һәр'ә wьр,— һьла Хано гьлие хwә к'өтанәкьр у нәгот к'и һәр'ә. Искәндәр гот:

— Вана бьсперә мьн,— Хано вәгәр'йа ль Искәндәр һнер'и, ле тьштәк нәгот.

— Ви эскәре алие ч'әпе әз дьсперьм тә, һ'әмзә Чашьш. Алие р'асте бьра Әсое Лак'ан һәр'ә. Вьра ль ор-те бьра П'осто лехә.

— Ле әз чьма һатмә вьра?— Ва бь дьләки хәйиди Искәндәре кал жь Хано пьрси. Хано дит, wәки кале дьса хәйиди, әw һатә незьки кале, гот:

— Искәндәр шан, тәе эскәре хwәва ви чахи һәр'и шәр', к'әнге әзе һәр'ьм. Чьма тө навини дьжмьн әwқас эскәр анийә, әм гьшк жьн у зар'е хwәва, кал у пире хwә-

ва, т'опбьн, навнэ ниве ван. Ёла ог'ърмед лапэ гьран һанэ, төе к'эла дьле хвэ һла гэлэ һ'ышумада бьр'ежи.

Эв гьлиед Ханэ диса Искэндэре кал данэ архаинкьрьне, әви бь дэвәки ша гот:

— Эз хөлам, тө чава бежи, әзе өса жи бькьм.

Паше Ханэ һ'эвәки пашда ль әскәре хвэ һнер'и гот:

— Әм гәләки һатьнэ незик, к'әтьнэ т'ор'а дьжмьн.

Вәки һ'ышумәк һәвә, әм жь ви әскәре гьран хьлаз навьн, ве мәр'а чәтьнбә дьжмьн алт'кьн, әв жь мә гәләки зә'фтьрьн. Гәрәке әскәре мәйи һевшанди пашда вәк'шә, һәрг'ә дур. Ёма һнада бьра, Искэндәр вана һьлдә һәр'ә һьнда каниед тьрш бьсәкьнә. Эв әскәре мә кө жь вьра пашда һәр'ә, мәйдана шер' ве фьрәбә, ви чәхи чава мәр'а дәстбьдә, әме өса қәләчие хвэ бьгөһезьн, ле паше диса һ'ышуми сәр дьжмьнкьн. Әм сьве гәрәке һәма қәрәбәрбанге лехьн, һла әвана ль мә һәһ'әсийанә, һла әскәре вийи гьран һәгьһиштнә һәвдө, вәки қәватә ви бьбә йәк, дьвәк — әм ле һькарбьн. Вә кө сьве лехьст һуне гәләк әскәре ви қьр'кьн, чьмки әвә хәведаньн, архайиньн. Гәрәке паше һун жь бәр ви бьр'әвьн, әве бьдә һәй вә. Ёун гәрәке бен жь мә дәрбазбьн, һ'әсеванәки һун һаж мә һиньн. Ё'әта әв бенә ль ви ч'йәе бьһнд, ве эһ'ещә бьвәстьн. Эз у Щәвзое һышкева бәр ви р'авьн у лехьн. Паше һуне һәр'ьн дур бьтәльн. Вәхте мә жи эһ'ещә әв қьр'кьр, һшар әме жь бәр ви бьр'әвьн бен жь вә дәрбазбьн, әм кө һатьн жь вә дәрбаз бун, һуне лехьн, әв вәстһайә, лехьстьна мә һесайә. Аһ, бь ви тәһәри әм гәрәке ль ван ч'йә к'ока ви биньн. Әм өса һәкьн, т'ө ч'аред майһн т'өнәнә. Ёун чь дьвен?

Гьшка гот: „Эв готьнед тә һәқьн, һәр бь ви тәһәри әм ви әскәре һ'әземәти карьн бьтәвиньн...“

Тәри зуда к'әтьбу әрде. Ә'змани сайибу. Ханэ ль нав һешнае у көлилкада һ'эвәки вәләзийә, әви дәсте хвә данә бәр сәре хвә у ль һәве дьһнер'и. Ә'змани ть-жи стәйрбун... Әв стәйр һьнәки шот-шоти бун, һьнәк к'ом-к'оми бун, һьнәк жи т'әк бун. Тә қәй дьгот әв қи-

зед к'орданьн, пэй гованда бьндаруке бәла бунә: әве щот—щот — әв һәвальн хвәр'а башқә бунә у сөр'а хвә һәвр'а вәдькьн у дьвежьн, әве к'ом-к'ом бунә — әв навнуч'ька һьнәка дькьн у хәйба һьнәка дькьн, ле әве т'әк-т'әк әв жи минани ван қиза, е кә де у баве ван бе дьле ван нишан кьрьнә бона қәләне п'ьр', бьднә кале һ'әв'те сали. Ләма әвана өса башқә мьлук бунә у һ'але хвәда п'оньжинә, иди т'ө гьлие ван т'өнә һәвалар'а бежьн...

Хөлама бона Ханә кон вәгьртьн, ши данин, вәки әв бе р'азе. Севдин һатә пэй баве. Ханә ве дәде к'әтьбу хәм-хьйалнә к'ур. Әви про әскәре дьжмьни гьран дитьбу, фькьр дькьр. „Чь тәһәри мьхлуқәте хвә хьлазкә жь ве зөлма кә минани хәзәвәке сәр ванда һатйә“. Әви гөмана хвә нәдьбьр'и, вәки ве алт'кә, ле паше диса фькьрдькьр: „Гәло чьқас мьхлуқәте ви, ве бе қьр'е у ве чьқас сах бьминә?“ Әв ве фькредәбу, Севдин незики баве бу, гот:

— Кәко, хөлама тәр'а кон вәгьртйә у ньвин жи данинә, вәрә, һ'әвәки р'азе, тә ван р'ожа һьндьк р'адьзей...

— Лао, Севдин, к'е һна нав ньвинада р'адзе. Тә һәр'ә бә'лгие зине һәспе мьн бинә, әзе дайньм бәр сәре хвә, һ'әвәки хьрмашбьм.

Севдин кә чу Ханә диса к'әтә ван хәм-хьйала. Әви дьдит, вәки һ'але ван чәтьнә, ле т'ө р'е майин әви нәдьдит. хени лехьстьне у хвәхвәйәкьрьне. Ве дәде к'әтә би-ра ви әв чәнд бәгед к'орда, е кә хайинти кьрьн мьләте хвәр'а у чубун алие шаһ Абас. Щарна фькра вида дьсөвьри, вәки р'ьщалк'ара бьшинә шәм адрбещана. Нә әва чәнд шарә әв дьчу к'омәк дьда вана, вәхте вана шәр'дькьр шаһе Иранер'а у әвана жи дһатнә һәварийа ви. Т'ьме вана хун бәрһәвда р'етьнә. Йане қасьда бьшинә шәм мире Шәмдинане, к'омәке бьхвәзә, ле паше хвәха хвәр'а дьгот: „Һе мә шәр'нәкьрийә, һнада к'омәке бьхвәзын, әв жи нә т'ө шөхөлә у бона мақула жи к'ретә“.

Ханәи һе ван фькре к'урдабу, Севдин бә'лгие зинани шәм баве, ле әви дит бави өса к'ур мьталаданә, қә

дэнге хwэ нэкър, зин һедика к'елэка баве дани у нажда вэгэр'йа чу. Хано оса к'этьбу хэм-хыйала, wэки qэ хwэ нэх'эсйа чава хэwр'а чу. Чьqас Хано хэwр'а чу ньзанбу. ле һама кё стэйра сьве дэрк'эт, тэ qэй дьгот ве стэйра сьве дэйл ль Хано кър, гот: „P'авэ, иди wэхтэ, wэки эскэре тэ ль дьжмьнхэ...”

Хано ч'э'ве хwэ вэкър, дора хwэ нһер'и хwэйкърне ви һэр йэк ль щики һэспе ванэ дестда дьч ериньн, ле эw жи дьһенжьн. Эw р'абу һатэ щэм кёр'. Севдин нав шинкае у кёлилкада вэлэзйабу, дэсте ч'эпе дабу бэр сэре хwэ, бь дэсте р'асте шур qайим гъртьбу. Хано сэр кёр'да хварбу, һедика гот:

— Севдин, дэлалие мьн, р'авэ, иди wэхтэ...

Дэнге бавер'а кёр' банзда сэр хwэ, к'олоз жь сэре ви к'эт, гьлолбу. Эви колос гьрт кърэ сэре хwэ. Ве гаве Шэбаб диса ньшкева незики Хано бу, т'эмэнэ, кър, гот:

— Эз хёлам, мьн шэве дьне дё мэри пэйа шандно щэм эскэре Иране. Эwана һама һешка һатьн.

— Э, вана qэ чь тыште т'эзэ анин?

— Тыште т'эзэ эwэ, wэки шэве дьне гэлэ qант'ър'е баркьри һатьн гьһиштнэ ви эскэре гьран.

— Һун пенэх'эсйан баре ван qант'р'ада чь һэбу?

— Пех'эсйан, чава пенэх'эсйан, эwана дьвен: „баре qант'ър'а гьшка зэг'ирэйэ“. Лавьке мэ дьвен: „Эwана оса сэрфнйаз хэwр'а чунэ, wэки qэ пенэх'эсйан, чава лавкед мьн дё qаськ жь бэр агьре ван һьлдан анин“.

К'эwа сьве һе т'эзэ минани хьмамэке дабу р'у эрде. Эскэре к'орда, минани пэр'ана чэнд алийава р'ьк'еви сэр эскэре Иране кърьн. Дьжмьн һе архайин хэwа һьнгоредабун. Бэри гьшка Һ'эмзэ Чавьш бь эскэре хwэва лехьст. Алие дьне Эсое Лак'ан лехьст. орт'е жи Посто лехьст. Һ'этани п'ър'һьндьк сьвэ сафибу, эскэре Хано шьнйазе эскэре Иране гэлэк ль wedэре р'ахьст.

Эв лехьстьна ньшкева ве бэрбанга сьве, эскэре Иране шьна эхьст, һьнэка хwэ шашкър тьрсйан, ньзанбун

эв чь шырук бу сэр ванда нат. Бу нә'лә-нә'ла бьриндара, сьвә иди п'ак сафи бьбу, Хано п'ак дыдиг, чава Н'эмзә Чавыш хвә гһандә чадьрәке, к'ывш бу, эв чадьр йа қо-мандара бу, әви бь р'ьме чадьр жь сэр ван мәрие теда р'азай авит, бь шура, р'ьма у бьн сьме һәспада эв қыр'-кьрын.

Тә'ве т'әзә п'әнше хвә жь пыш ч'йе авитә ведәре, к'идәре эв әскәре Иранейи гьран һевьри бу. Н'ышума әс-кәре к'орда п'ак дьһат хванекьрыне. Хано эв йәк п'ак дыдит у шабуна дыгот:

— Дә, лехьн, хвәде ве сьва ә'низ мьн қорбана вә-кә, лехьн, һ'әйрана вәмә, өса лехьн, вәки эв т'обәкьн ида бәрбь к'орда нәен...

Әви дит, чава р'әв ль әскәре Иране к'әт. Ле әскәре Иранейи кә дур һевьри бу бь һевьрза, қалмә-қалмер'а хвә һ'әйа, дәстхвәда шьргәкә мәзын гьрт у бәрбь әскә-ре к'орда к'идәре һ'ышум дьчу, нат. Ле әвана өса фәсал дьһатын у һәй шьрга хвә фьрә дькьр минани говәка у бәрә-бәрә минани хәләка зьншира дькьр бе һәв, вәки ви әскәре к'орда текнә чәрхе у быгьрн — қыр'кьн. Ве сь-ве зу, дәнге қомандаре ви әскәре кә говәк гьртьбу п'ак зәлал Хано дьбьһист, әви бь т'әқьл дыгот:

— Тонд, тонд, тонд! (йане: „зу, зу, зу“).

Вәхте вана, өса дур говәк дьда у бәрбь әскәре к'ор-да дьһатын, ванава п'ак хваненәдькьр-чава әскәре Ира-не қыр'дькьрын, ләма вана дьләзанд. Ле Хано дәстхвәда те дәрхьст эв фела ван, гот:

— К'ывшә, әвана дьхвазьн әскәре мьн текнә чәрхе, доре ле быгьрн, ләма әвана өса қастана дур у тәлә-тәл-ген. Севдин лао, бьләзинә, тә ве нәвәла бьнйа мәда һә-р'ә, шабе бьдә әскәре мә: бәре Н'эмзә Чавыш, эв гәләкн пешда чу, бьра вәк'ышә, бәсә, наше бежә Әсо у П'осто.

Севдин һәспа хвә сйарбу һ'әвәки бәржер чу, нышке-ва Н'эмзә Чавыш әскәре хвә пашда вәк'ышанд, пәй ви-р'а Әсое Лак'ан, наше П'осто вәк'ышйа, ле өса вәк'ышйа,

тә қәй дыгот дьр'эвә. Әскәре Иране да пәй. Ханә готә Щәwзә:

— Дә, Щәwзә, әз иди тә дьвиньм, мьн гөман һәйә, төе меранийа хwә диса бьки. Тө һәр'ә алие һан,— Ханә дәсте хwә дьрежкьр нишани Щәwзә да,— әз жи we ль вьра бьм...

Паше Ханә готә көр':

— Тө, Севдин, сәд хорте шаһьлва хwә ль вьра гели-да бьтәлиньн, ле гава кө әвана һатьн дәрбазбун, тө паше к'еләкеда лехә. Ле өса бькә, wәкн тө нәк'әви орт'а ван.

Гәрәке бе готьне: Щәwзә мерхасәки бе қөсурбу. Чәнд щара әw к'әтбу т'әла әскәре Иране, ле жь ван т'әла т'ьме мерхас дәрдьк'әт, әскәре ван қьр'дькьр у нәдьһшт т'ө дәрб бьғнижнә ши, нәдьһшт әскәре ши қьр'бә. Мьхлуқәт дыгот: „Ләма Щәwзә меранийа өса дькә у дәрбь ши на-к'әвьн, чьмки әви к'ана гөра бьн к'ьнице хwәва, сәр кәвч'ка дьле хwәда дөрийә“*).

Ханә кө ише Щәwзә нишани вида, Щәwзә чу, ле хwәхwә жь ши ише бьльнд қә пәйанәбу. Ләма жь we һесне дина хwә дьда шәр'ә әскәре хwә. Wәхте пда незки нивро бу, Ханә дит: әскәре Әсое Лак'ан у ед майин һатьн, we дәрбазбьн, паше әw жь сәре ши зьнари пәйабу у һатә нав әскәре хwә у тәми да вана. Әскәре Иране кө һатпә т'анга Ханә, әw ньшкева бь әскәре хwәва ль пешийа ши дәрк'әт. Щәwзә жи алиә дьне. һәрдө ле қәль-бьн. Ле гава кө Севдин к'еләкеда ль әскәре Иране хь-тьн, Сәрдар хан әщешмайи бу. Әв лехьстьн жь һ'әму лехьстьна бәт'әртьрбу. Әви хwә хөроши нав щерге ван дькьр у щьнйазе ван даньльг'андә әрдс. Ханә кө әw дәрбе көр' дитьн, дьле хwәда гот:

„Шькьр, we дәwса мьн бьгрә“.

Бу шәр'әки өса, wәки әскәре Иране хwә онда кьр у

*) Ль әшира Бәрәдәра баваркьрын һәбу: к'е к'ана гөра сәр кәвч'ка дьле хwә бьдру, т'ө дәрб ль ши на-к'әвьн.

пашда вэк'ышйа. Нәспә вана вәстийабун нь-
карьбун жь бәр әскәре Ханә бър'әвн, хьлаз бн. Ханә
ве навр'оже әвқас қыр'кьр, вәки гьлие шех Шәлат кә
готьбунә ви к'әтьнә бире: „Бәлки тә вана теки р'ожа
н'әшәр-мәшәре...“ Әйни өса кьр...

Шәвзо говьде хвәва нә мәрики әвқас гьри мәзынбу,
йәки орт'ә бу, әмрда жи һе әвқас нә кал бу, ле гава кә
әви иро, диса минани бәре, ль сәр һәспе, хвә нава бәж-
йада дьтәланд р'ьк'евн дьжмьн дькьр, тә қәй дьгот: әв
һәсп вала те, сйар ле т'өнә у кәсәки нькарьбу дәрбәк бь-
гьһианда ви. Нәспе бн вида жи нә һәспәки әвқас гьрбу,
ле дәгмә һәспед кәла Дьмдьме карьбун шир'а тек'әвнә
қоше у йане шьриде. Иро жи вәхте Шәвзо әскәре Ира-
не пеш хвәва дит, әви һәспе хвә һьманги зәнгу кьр, тә
қәй дьгот әви н'әйвани фәмкьр иди вәхтә у минани тәйра
жь шие хвә пәкйа: сьме ви һьманги дьгһиштнә әрде у
пешийа ви чь һәбу п'епәсдькьр. Қә т'ө тышт нькарьбу әв
һәсп быда сәкьнандьне. Шәвзо һьмбәри ван мерхасед
Ханәйә майин шаһьлбу, ле әви гәлә шәр'ада мьл да-
бу Ханә у пер'а мерани кьрбу. Ләма Ханә әв к'әвшкь-
рьбу сәрк'әре әскәре хвә. Әви ви шәр'ида дһа т'әстиқ-
кьр, вәки әв һежайә ве р'от'ба хвәйә чава мерәки һе-
жа. К'ижан али Шәвзо ле бит'әрдьбу, әв али минани
гиһае друйи к'еләнди навк'әвә, өса ль әрде даньг'ьли...
Ле чьқас Ханә әскәре хвәва, әскәре Иране қыр'дькьр,
тыштәк жь ван кемнәдьбу. һьла сәрда зедә дьбун. Чьмки
шаһ Абас әскәрәки гьран шандьбу сәр кәла Дьмдьме у
һәрр'о әскәре т'әзә дьһат нава ван.

Р'о иди жь нивро дагәр'ийабу. Гава кә қәвата әскә-
ре Иране ль вьра гьһиштә һәв, вана зор да Ханә. Ханә
н'әвәки дьн жи бәр тәйамишда, ле паше жь бәр ван сь-
льки чу. Вана да пәй, Ханә шарна ле вәдгәр'йа, бәрк'
ледьхьст у диса дьр'әвйа. Әви өса әв хапандьн аннә
щәм н'әмзә Чавьш у әскәред майин. Вәхте Ханә р'әсти
Әсое Лак'ан һат, гот:

— Өз нһа т'эслими вә дькьм.

Бәр әскәре Иране диса к'ор'ед к'орда дәрк'әтһн. Һәслә вәһә һеса у хвәхвә жи нәвәстийайи ль әскәре Иране қәльбин...

Сәрәскәре Иране ә'шебмайи дьма, тә дьгот әв фьк-ра хвәда дьбежә: „Әв к'ордана жь бһи ә'рде дәрдьк'әвһн“.

Тә'ри к'әтә ә'рде. Хөлама шаб да Ханә: „П'осто к'ошт'һн“... Вәхте мәйт'е ви сәр дарәбәсте, шә'рәкә р'әшә ле ньхамти, аһин бәр Ханә данин, әһни гот:

— Әм гьшк гәрәкә ә'мре хвә минани П'осто һа мерани бьдһн, ле нәһельн дьжмьн бе вәт'әне мә жь мә бьстинә, ә'рз у һәйалә мә бенамүскә у мә жи текә қуле хвә—пашә Ханә незикә дарәбәсте бу, гот:

— Мерхасә, р'әһ'мә ль тәвә, дьле тә һавежи мә нәвә, бьра дьле мә һавежи тәвә, тә мерхаси дьчи ә'рде сар...

Һәрчә әскәр ль ведәре сәр мәйт'е П'осто һәбу, гьшка сонд хварьн, вәки ә'мре хвә бьдһн, ле вәт'әне хвә хвәйкьн, жь дьжмьна у вәк'ьландьн гьһие Ханә:

„Мерхасә р'әһ'мә ль тәвә, дьле тә һавежи мә нәвә, бьра дьле мә һавежи тәвә, тә мерхаси дьчи ә'рде сар“.

Ви шәр'е р'әжә иройинда сәрәскәре Иране фә'мкьр, вәки әвана иди нә к'ордед бәренә, е кә ван шәр'ед ә'в'льһнда һәма бәйһани у зор һ'ьшумдькьрьн... Нһа әскәре ван к'орда минани әскәре дәвләтәкә қәвһн, бь т'ә'лима һьзамә, бь фел-дәлк' у занһна әскәриә шәр'дькә. Сәрәскәр нетә хвәда гот: „Дьвәк п'адшә Р'омә к'омәкә дьдә вана...“.

Ле ви шәр'ида Ханә жи дит, вәки шаһ Абас ишар әскәрәки п'әр' гьран шандйә сәр ви шәр'. Шәр'е ишар—шәр'әки зә'ф чәтһнә, гәлә мәриә бенә қьр'е, ле әһи гөманә хвә нәдьбьр'и, вәки әвә диса дьжмьн алт'кә...

Шәрәкә бәрәварә әскәре Иране р'әви әп'ещә пашда вәк'ьшһан, әскәре Ханә да пәй вана һ'әтани тә'ри к'әтә ә'рде, һатнә гөндәки. Ханә т'ьхминкьр, вәки әв жи бь дәлк' пашда вәк'ьшһан. Әһни нәһьшт әскәре ви ду ван һәр'ә. Те ль ви гөнди у гөндед дорә-тә кә ле дьһһер'и,

дӕле меръв дъшэвъти: эв кал у нире кӕ л'эйтше-нод сали мабун малед хвэ у гӕман бун, вэки кэсэк дэсте хвэ һьлнадэ сэр вана, эв гышк чит-читикърьбун. Ынэк сэр сери кърьбунэ тэндурæ шэвътандьбун, гэлæ э'шебед майин анибунэ сэрæ ван. Эскæре к'ӕрда кӕ дитын эв нэнæре ван, дна һерсбун у дна шӕлэ'ти кърæ шэр'...

Вэхте қасьда шаб данэ шаһ Абас: „Һе эскæре ван нэгһиштӕйæ кæла Дьмдыме у чьқас эскæре ви һатӕйæ қыр'кърыне“. Эв э'шебмайин бу, чьмки эви ӕе нетеда бу: эв эскæре гьран кӕ эви шандьбу сэр кæла Дьмдыме, гэрæке зуда кæла зэвткърана. Пæй ӕе шабер'а шаһ Абас эскæрæки дьне жь қызылбаша шандæ к'омæка эскæре хвэ. Ле Ханæ мæшал нэдыда вана, эви ль ван нэвала, гæлийа у мешада шьнйæзе эскæре Иране т'ъжи кърьбу. Шарна Ы'эмзæ Чавьш дьготæ Ханæ:

— Мақул, эз нав эскæре Р'оме чумæ гэлæ шэр'а, вэхте Р'оме млæте майин бь зора шур дькърæ бьн бандур'а хвэ, ле кэсæки эвқас жь эскæре Р'оме қыр'нэдыкър, вэки һэр шарæки жь эскæре Р'оме эвқас қыр'кърана, вэлæһ п'адше Р'оме пешда нэдычу...

Шэр' гһиштӕбьу ӕе дэрæше, вэки һæрдӕ алийава иди дил гьртын т'ӕнæбу у фьта нэдыданæ һæвдӕ. Эскæре Иране к'ӕрде дил гьрти бь шьзарэт дькӕштын... Ханæ жи эскæре вани дил гьрти дькӕшт, ле эви сэрæ ви эскæре кӕшти жедькър у жь ч'йæд бьнд сэр ванда һолдькър, гава кӕ эв сэрæ мæрийе кӕшти, һолдьбун сэр эскæре Иранеда дьһатын у вана сэрæ эскæре хвэйæ кӕшти дьдитын, сав дьгьртын, дьтьрсейан, нэразьлхи дьк'этæ нава ван, дьготын:

— Эм нъзаньп, сæва чь шаһе шаһ те сэр ви ч'йайи шер'. Ль ви ч'йайи тыштæки п'ак жи ле т'ӕнæ, вэки эм ви ч'йайи зэвткън, гæло шаһе чь к'арæ жь ван кæвьра у зьнара бьвинæ?

Шаһ Абас кӕ қызылбаш шандын у дит гэлæ эскæре ви те қыр'е, тыштæки нькарæ бькæ, эви дэстбь дэлк'а кър: мæрики хвэ шандæ шæм Ханæ, вэки эв т'эслими ви бæ. Шаһ

Абас хвэ бь сонда қоране соз дьдә Хано, wәки дәнге хвэ
wir'a нәкә, wi сах бьһелә. Чавә мәзьне һ'әму к'ордед
Иране, wi текә хан у һәр мәнәке жи дәһ зер' мьвашь-
бе бьдә wi. Ә'шира wir'a жи дәнге хвэ нәкә, һәр бьра
Хано бьвә дәстдае wi — нас бькә шаһе шаһ...

Ван р'ожа бь һ'окме Хано Искәндәр әскәре хвәва
хвәйи дькьр әw али, жь к'ижан али дьжмьн карьбу пышт
әскәре к'орда бьстәнда у бәрбь кәле бьчуйа. П'әвгьре-
дана әскәре Искәндәр у Хано тахбура Шәбаб дькьр. Һәр
сәһ'әт, һәр гав сйаред Шәбаб у Шәбаб хвәха дьһатын
у дьчун. Р'ожәке сьвә т'әзә сафи бьбу. Һе хьмама к'әва
сьве, мина мьжәке ль ә'рде бу. Баки сьвьк дьһат ль т'уме
гиһе у бәлге дара дьхьст у дьһәжанд, хортәки жь әскәре
Искәндәр қәлачиеда р'уньштбу у wi али дьһер'и —
к'ижан али т'ьхмин дькьр, wәки дьжмьн карә бе дәрбаз-
бә. Әwi т'ьхминкьр бьнат'ара wiда һьнда канийа, тыштәк
we нава мешәда бәрбь wan те у һ'ьлкә—һ'ьлка wийә.
Әwi әскәри фькьр кьр, гәло: „дывәк һ'ьрч'бә“. Хорт зуть-
ре һатә шәм Искәндәр, гот: „Һьнда канийа тыштәк нав
мешәда бәрбь мә те“. Искәндәр дәстхвәда фәмкьр, wәки
әв нә һ'ьрч'ә, дывәк әва ишатәкә иранийа дькьн. Әwi
дәһ зьлам һьлдан у бәрбь wi али чун. Һ'әтани һатнә we-
дәре иди р'онкайибу у тә'ве жи дабу сәре ч'йа, мерьв
һ'әму тышт п'ак дьдит. Искәндәр готә әскәре хвә:

— Зутьре чарньқали wan т'уме һур бьгрьн у бәрә-
бәрә незики weдәре бьн, ле фәсал һәр'ьн. Әзе жи wi алида
бем.

Гава әwana незики кәвийа we кание бун, мәрик
жь нав мешә дәрк'әт бәрбь wan һат. Же пьрсин:

— Тә чь мәрийи у тәе к'ода һәр'и?

Әwi һ'әзинг к'ьшанд, худан жь ә'нийа хвә нақышкьр,
гот:

— Әз қасьде шаһ Аабасьм, әwi әз шандьмә шәм мәзь-
не wә, ле мьн р'е шашкьрйә у һатьмә вьра...

Әскәрәки нишан гьрт, тир к'ьшанд wәки лехә, Ис-
кәндәр нәһьшт гот:

— Нәкөжын, һун дәсте ми пыш вива гьредьн у әме бышиннә шәм Ханә.— We дәре Шәбаб сәр ванда һат.

Әми пьрси:

— Чь һ'әшалә?

Искәндәр жер'а гьли кьр.

Шәбаб гот:

— Һун ч'әве ми жи гьредьн, қанун өсанә, әзе бьвьм. Ч'әве ми гьредан у Шәбаб әв ани шәм Ханә. Wәхте Шәбаб әв ани шәм Ханә, дәсте ми у ч'әве ми вәкьрын, Ханә же пьрси:

— Тө жь к'ө һати, к'е тө шанди у сәва чь һати?

Бәри шабе, әв р'абу, се шара пеш Ханәва даг'ули әрде бу, гот:

— Шькьр аллаһ әз сьламәт һатмә һ'ьзура тө. Хан сахбә, шаһе шаһ әз шандьмә шәм тө, вәки тө шәр'наки. Әв жи бь сонда қөрәне соз дьдә, we әскәре хвә пашда бьвә, we тө к'вьшкә хане К'өрдстана Иране. Дәст надә тө, нәдә ә'шира тө жи у һәр мәнәке дәһ зер' мьвашьбе бьдә тө, һәр тө бьвә дәстдае шаһе шаһ.

Әв мәри диса даг'ули әрде бу, гот:

— Бона ван гьлиа шаһ Абас әз шандьмә шәм тө у һивийа шаба тәйә.

Wәхте Ханә бир'а хәвәрдьда Әсое Лак'ан, Һ'әмзә Чавьш у Щәвзо ведәре һазьрбун. Ханә кә бһист әв гьлиед қасьде шаһ Абас, һерс бу, гот:

— Һәр'ә бежә шаһ Абас әз нә ханьм, нахвазьм бьвмә хан, ле наве мьн Ханәйә — наве к'өрданә, әз нахвәзьм р'өт'ба хантие. әз һәр дьхвәзьм, вәки шаһ Абас жь мә вәгәр'ә, нәе сәр мә шер', ви п'ьрти әрде кал у бәве мә жь мә нәстинә. Йәке жи әз нә әв к'өрдьм, е хайинтие мьләте хвәр'а дькә сәва зер'а. Бежә шаһ Абас, һәрке әв ван гьлие мьн қәбул нәкә у жь мә вәнәгәр'ә, әзе шәр'кьм һ'әтани мәрики мьн жи сахбә... Йәке жи бежә шаһ Абас: „мә гәлә шара сонде ми бьһистьнә, ле паше әми шөхөле бе исафи кьрынә, әм иди сонде ми баварнакьн“...

Паше Хано готэ Щэwзо: „Ч'э'ве ши гьредьн, бьспер-
нэ Шэбаб, бьра эw ши бьвэ оса дэрбазкэ, wэки эw сах у
сыламэт нэр'э щэм шаһ Абас у гьлие мьн бежэ ши“.

Ван р'ожа ль дэшта Иране гэрме не дьqьжьланд, ле
ль ван ч'йаед бьлнд гэрэке нди пенкайи дэстпекькра,
ле ве сале нэ минани ван салабу, не оса гэрмбу тэ qэй
дьгот навин т'эзэ к'этинеда. Ви шэр'ида не эскэре
Хано кем һатьбунэ qыр'кьрыне, ле эскэре Иране бе һ'эсаб
һатьбу qыр'кьрыне. Гава qасьде шаһ Абас вэгэр'йа һат у
щаба Хано шир'а qьсэкьр, шаһ Абас һерса жь щне хwэ
р'абу чу, һат, гот:

— Чава? Демэк к'ордэки ч'йа бэр мьн данэхwэ у
навэ дэсдае мьн. Нэ мьн э'ширед ванэ—Лур у Бэхтйар
тэwандьнэ, кьрыне бьн дэсте хwэ у анинэ сэр дине һэқи-
qэте — шь'һе, wэлэһ эзе тэ жи бьтэwиньм.

Эши һ'өкмэки э'щэлэ шандэ сэр сэрк'аре эскэр.
ши һ'өкмда нвисибу:

„Гэрэке, тэ чава һэбэ зутьре кэла Дьмдьме зэвт-
ки, һьла звьстан нэһатйэ, wэки звьстан бе, стэндьна кэле
we дһа чэтьнбэ“.

Wэхте Сейфулэ хан эw һ'өкм стэнд у wэкьр хwэнд.
щабэкэ һа шаһ Абаср'а нвиси:

„Бьра шаһе шаһ сахбэ у т'ьме дэсте тэ сэр мэwэ,
гэрэке эз р'асти бежмэ тэ, wэки Ханэ һ'эсабкэ к'ока эскэ-
ре мьн аийэ. Мэрьв qэ һьзанэ эwана жь к'идэре тен у
жь к'ө дэрдьк'эвьн. Эз нэ гөманьм, wэки ван р'ожа кэ-
ле зэвткьм. нава ван чэнд мөһада эши эскэр гьшк зьль-
ки кьр“...

Эв к'аг'эзе Сейфулэ хан кэ анин,данэ дэсте шаһ
Абас, эши хwэнд, эw к'аг'эз qэлашт, wэзирэки хwэ э'шэ
лэ шанд пэй Сейфулэ хан, wэки эw лэз бе һ'ьзура ши.
Wэхте wэзир һатэ щэм Сейфулэ хан у һ'өкме шаһ Абас
готэ ши. эши дьле хwэда гот:

„Эз заньм, эве мьн баве зиндане, ле wэлэһ зин-
дан жь ви һ'али четьрэ“.

Сейфулэ хан эскэр т'эслими wэзир кьр у һ'эсте хwэ

сйар бу, чу шәм шаһ Абас. Әв кө гъништә Тегране, ажотә бәр дәрге шаһ. Ле шаһ Абас нәһышт Сейфулә хан бе р'у ви к'эвә, әви һ'өкм кърьбу: һәма кө әв һат, бьг-рын бавенә зиндане. Сейфулә хан кө һатә бәр дәргә, хөлама дәстхвәда әв гьртън, дәсте ви к'ләмче хьстън, льнге ви қәйд-зыншир кърън у бьрын авитнә зиндане. Вәхте хөлама бәр дәргә дқәдандьн әв һ'өкмә шаһ, we гаве шәм шаһ Абас п'йа сәкьнибу Сәрдар хан у гөһ дьда сәр хәвәрдана шаһ Абас. Гәрәке бе готъне Сәрдар хан йәки бәжн бльнд бу, ле к'е сьфәте ви дьдшт әлбер'а теләрды-хьст, вәки жь сурәте ви мәрви хун дьр'жә, ч'ә'внә мәзьнә шашә ле, ль сурәте ви қә пьрч' ле шиннәдыбу. Мерәки дәлк'и—ақьлбу, вәхте тьштәки к'ар у хер ль фькра шаһ Абасда мийасәр дьбу, әви бәри вәзира гьшки минани гөра бина we к'аре у хере һьлдьда у дьқәданд, бона ван шөхөла, зу бәр ч'ә'ве шаһ Абас әв һатә хвәнекърьне, ча-ва мәрики ф'ә'мдар, ақьл у шөлә'т. Бона щер'бандьне шаһ Абас гәлә щара шөхөлед гьран спартнә ви, әви п'ак, зу дьқәданд. Хени we йәке, әв һатә ә'йанкърьне бәр ч'ә'-бе шаһ Абас ви чахи, вәхте шаһ Абас спартә ви, вәки һәр'ә ван ә'шире к'өрда: Бәхтйара, Лура алт'кә у текә бьн бандур'а шаһе Иране. Ви шәр'ида әви диса хвә ә'йан-кър, чава бе инсафи хунхөр у бе фьта. Чьмки вәхте әви әв ә'шир алт'кърън, әви чьқас мәрие ванә сәрпесәкьни у п'ьр'һьндьки нава щмаә'та хвәда һөрмәтбун у мәзьнед қәбила бун гьшк қьр'кърън, қә йәк жь ван сах нәһышт. У гәлә хун жи шице бәласәбәб р'ет, вәки әвана щарәкә дьне иди нькарьбьн мьқабьли дәвләта Иране шәр'кьн. Ләма шаһ Абас Сәрдар хан һ'ьздькър. Ищар жи шаһ Абас дьготә' ви:

— Әз тә дьшиньм, вәки тә минани ви сәйбсане Сейфулә хан нәки! Чь тәһәри һәбә тә зутьре кәла Дьм-дьме зәвтқи у хравки. Ви к'өрди жи сах бьгри бини....

Пәй ван т'әмийар'а Сәрдар хан дө—се щара т'әмә-нә бу. Ван т'әмәне вида шаһ Абас т'ьхминкър, вәки һәр әве һ'өкмә ви бьқәдинә. Паше шаһ Абас гот:

— Өз чь тәр'а бежым, тө нә мәрие ширәтани, шыкыр жь хвәде тә әв әширед к'орда: Бәхтйара у Лула өса алт'кыр, иди бунә минани бәрхед пәй мйа у сале гәлә һ'әзар т'умәнед зер' хәрщ дышиньнә хәзна мьн. Дә һәр'ә тәр'а ог'ьрбә, көр'е мьн...

Әв гһлиед шаһ Абасә нащын ль Сәрдар хан гәләкки хвәш һатын. Әв диса дө—се щара даг'ули әрде бу, чава т'әмәнә, дәсте хвә да әрде, да ә'ниа хвә у сәр ч'ә'ве хвә, нашопа нашда вәк'шйа у дәрк'әт, чу. Сәрдар хан һәма ве р'оже һәспе хвә сйарбу, чәнд хөлам һылдан, бәрбь кәла Дьмдьме чу. Әв кө һатә щәпе, әви дит әскәри чь һ'аләки чәтһнданә. Р'астә, әскәре Иране ль вьра зә'фә, ле к'орда қөрфәкә өса кьрйә дьле ван, вәхте дьвен к'орд: тьрс дьк'әвә нав дьле ван. Сәрдар хан эварәке гази қөмандаред әскәр кьр у жь ван пьрси:

— Р'аст бежын: һун чь һ'алиданьн, чи вә кемә. Дьвәк хварьна вә кемә?

Нав ван қөмандарада йәк һәбу, е кө Сәрдар хан я'ак нас дькьр, пер'а чубу шәр'е сәр әширед Бәхтйара у Лура. Әв қөмандар жь щие хвә р'абу, һ'әвәки пешдә һат, незики Сәрдар хан, т'әмәнә әскәрие пеш шива кьр, гот:

— Сәрдар хан сахбә,— әви кө наве ви һылда қөмандаред майин ч'ә'ве һәв нһер'ин, нола тышгәки бежын: „Әв ви нас дькә, вәки наве ви һылдыдә“. Дәвла хвәде сәре шаһе шаһбә, ә'мре ви дьрежбә у т'ьме дәсте ви сәр сәре мавә, тыштәк кемасийа мә т'өнә, чь кө дәрһәқа хварьнейә, әв жи мә әвқас пәз у дәвар жь ван к'орда стәндйә бе һ'әсав. Ле тө вәрә әв әшира к'орда нә минани ван к'ордед Бәхтйара у Лура, е кө хвәхва дьготьнә: „әмә к'ордын“. Мақул, әвана шыпукьн. Вәхте дьвә шәр' мәрвь қә нъзан әвана жь к'ө дәрдык'әвьн, һәма минани тәйроке сәр мада тира дьбариньн у бь шур-мәрт'ал ль мә дьқәльбьн. Сәре әскәре мәйи көшти бь бара сәр мада һолдыкьн. Шәләһ әз бь һ'әзрәт Ә'ли кьм, һәбунә р'ож ваки гәлийада хуна әскәре мә минани аве к'ьшйайә. А, қө-

мандарэ гышкэ вьра назьрын бьра бежы: „Эз р'аст дь-
вем йан дэрэва дькьм“. Мэрьв ван навинэ ль к'өнэ, вэ-
ки бьвиньнэ эме һ'ышумкьне, лехьн, ле мэрьв қә п'аки
ван навинэ...

Эви кӧ бә'са Бәхтйара у Лура кьр, Сәрдар хан пьрси:

— Тӧ жь кӧ зани Бәхтйар у Лур к'ӧрдьн?

— Эз хӧлам, вәхте тә эв қьр'дыкьрын, ви чахи эз
нав эскәре тәда т'ахбур қӧмандарбум, ле нһа эз белук
қӧмандарьм.

Сәрдар хан пе һ'әсиа, кӧ эв к'ӧрдана нә минани ван
ә'ширед к'ӧрдайә Бәхтйар у Луранә. Эвә шәр'к'арьн. Эв
бса жи пе һ'әсиа, вәки Сейфулә хан һ'әтани нһа эв эскәре
гыран т'әмам һәвр'а нәдайә хәвате, һьштйә бона шәр'е
сәр кәле. Ле вәки эв эскәре һ'әземәти һәвр'а бавита шер'-
эв тырс нәдык'тә дьле ви эскәри.

Һьнги Сәрдар хан һатьбу вьра, эв чәнд р'ожбун
һ'ышума эскәре Иране кем бьбу, шәр' тә қәй дьгот тә-
мьрибу. Ханә готә Щәвзо:

— Эв чь һ'әвалә, қә дәнг жь ван нае. Ве сәқьр'иәда,
к'өвшә әвана к'арә тыштәки дькьн, чька ве чь дәлк'а у
фела бькьн. Әм гәрәкс назьрын. Әвана карьн пыште жь
мә бьстиньн у мә тенә хәләке. Чьмки эскәре ван гәләкә...

Ханә хвәхва чу һ'әму қәләчие эскәра гәр'йа, бәр
дыле эскәрда һат. Эви гӧрзк'әбәндчи аниә пешйа шер'
данә сәкьнандьне у қӧмандарйа ван Ханә һьлда сәр
хвә...

Вәхта шьнйазе П'осто аниң ль кәле һ'әдкьрын, Задн-
нә ханьма жьна ви у қәбила ви сәр мәзәле ви сонд
хварьн, вәки һәр'нә шер' у һ'әйфа ви һьлдын. Н'әвт
р'ож кӧ дәрбазбун пәй дәфьнкьрьна П'остор'а, Заднә
ханьм дәстхвәда жь қәбила хвә, Маләр'ьнда, һ'әзар мер
бьжартын бь ч'әк у сильһ'ә, хвәхва жи бу сәрк'ара ван,
һәсна хвә сйарбу у бәрбь шер' чу.

К'әва сьве т'әзә к'әтьбуеда, гәврае һьманги дабу
р'у әрде. Т'әзә витә-вит к'әтьбу ч'ьвика. Қәрәшльәки

Н'эмзэ Чавыш т'эхминкър, вәки әскәрәки гьран бәрбь ван те. Әв һаһанга чу, гот: “Магул, жь алие кәла мә, ве тә'риеда, әскәрәки гьран бәрбь мә те...”

— Р'еда тен, йане бәла тен?— Н'эмзэ Чавыш пьрси.

— Бәле, һәма р'еда тен.

Н'эмзэ Чавыш готә әскәре хвә һазьрбын. Вәхте пешйа әскәре Задинә ханьме һатә т'анга ван, Н'эмзэ Чавыш тәлә-тәл чу незики ван у дит: әв әскәри гышки бь к'олосә у һедика к'өрди һәвр'а хәвәрдьдын. Ве дәфе әви нета хвәда гот:

„Дьвәк шаһ Абас, әв қәбилед к'өрдайә хайин шанди-йә, кә пыште жь мә бьстинын у мә текнә чәрхе“.

Әви бь дәнгәки нәрм пьрси:

— Һун к'инә? Һуне к'ода һәр'ьн?

— Әм жь кәла Дьмдьменә, жь қәбила Маләр'ьнданьн. әме бәрбь Ханә һәр'ьн, к'омәке бьднә ши.

Әв дәнге жьна Н'эмзә Чавыш лап мәшқул кър, әв жь нав мешә дәрк'әт һатә щәм ван. Задинә ханьме дәст-хвәда Н'эмзә Чавыш нас кър, гот:

— Бре Н'эмзә Чавыш, чь жь тә вәшерьм. Вәхте малхьрав*) коштын, мын сонд хвар, әз һәр'ьм дәвса ши шер'.

Н'эмзә Чавыш жи Задинә ханьм нас кър, чьмки әв гәлә щара мала ван бьбу меван. Әви гот:

— Һәр'ә хушка мын, наве жьна к'өрда ль тә һ'әләл бә, вәр'а ог'ьрбә...

Хәлама шаб да Ханә, вәки Задинә ханьм бь әскәр-ва һатйә, дьхвәзә бе һ'ьзура ши. Ханә дөшөрмиш бу, вәки бирбинә к'ийә Задинә ханьм? Әв чәнд дәқәбуһ әв кәр'бу бир нәани. Паше готә хәлама:

— Ща хвәде һ'әбинкьн, изне бьдне бьра бь чадьре, чька әвә жь к'ижан ә'ширейә?..

*) Нав к'өрдада нә ә'дәтә, вәки жьн наве мере хвә бежә. Мер жи наве жьна хвә навежә. Вәхте жьн мәрики башқәр'а дәрһәқа мере хвәда хәвәрдьдә, дьве: „бре тә“. Мер жи дьве: „хушка тә“, „мал-хьрав“— вьра чава мьри.

Севдине көр'е ви, гот:

— Кэко, нэ Задинэ ханьмэ, жьна П'остойэ, жь қэбила Малар'ынданэ... Вэхте көр' готэ баве, we гаве к'этэ бира ви:

„Вър чэнд сала бэре, вэхте э'шира Шькака шап Абас финкър у шанднэ сэр вана шер', ви чахи Задинэ ханьмэ не шаһыл бу, мерхасикэ өса кър, дэгмэ мера карьбу бькра. Эве се шарие хвэва бэри си мере Шькака дан, дө мере ван көшт'ын у кэре пэзе вана бьри жь ван стэнд'ын ани“.

Вэхте изьн дан у Задинэ ханьм һатэ чадьре, эве өса мерани бэр Ханэ т'эмэнэ бу, тэ қэй дьгот сэрэскэрэки т'амэ, паше гот:

— Баво, тэ баве мэ һ'эмушкани, р'уе мьнэ тэ р'эшэ, бьбэхшин, вэки эз тэр'а хэвэрдьд'ым. Тө зани көр'е малхьрав т'өнэнэ, вэки дэвса баве бе шер'. Эви вэт'эне хвэ п'эр' һ'эздькър у э'мре хвэ да бона э'рде кал у бава. Мьн сэр қэбра ви сондхвар, вэки эз дэвса ви һэр'мэ мқабьли дьжмьн шер'. Г'эзар мер, мьн жь қэбила мэ бь ч'эк-сильһ'э анинэ һэварйа вэ.

Задинэ ханьм йэкэ бэжьн б'ьндэ гьрбу. П'ор'е we чур'э-чэқэлбун, минани карэкэ фильк. Эве п'ор'е хвэ вэгьрт'ьбун, дө гөлие қальнэ дьреж у сэрхвэда бэрдабун: сурэте we бэр тэ'ва һавине һ'эвэки қьмьлибун, гөрч'ке сурэте we минани сева сордькьрын. Ч'э'вэ гьрэ сутэ лебун. Гава эве бь ван ч'э'ва мэрийа дьнһер'и, тэ қэй дьгот эв ч'э'в тирэ — жь кэван бэрданэ, мэрьва дьһнговэ. Левнэ һ'эвэки тэнькэ сор лебун, ван лева к'авикэ р'ьнд дьда деме we. Хьзем жь бевьле дэрхьстьбу, чава дьлшкэсти, ле дэвса хьземе к'эвшдькър. Э'нт'эрики бисьр-бьрчими лебу. Эве дава э'нт'эрийа дьреж һьлдабун, пьш хвэва дачькандьбу, бона кө бькарбэ һэспе сьарбэ. Шалькэкэ фьрэйэ дузмэкьри бэрбу, эв жи диса бона һеса ль һэспе сьарбэ у пэйабэ. Чэва дьлшкэсти эве бь шэ'рэкэ р'эш к'офйа хвэ ньхамтьбу.

Вэхте Задинэ ханьме гьлине хвэ к'отакьр, чэнд гава пашда вэк'ьшйа. Ханэ гот:

— Қиза мьн, тэ шөхөлэки вэт'эһһ'эзи кьрйэ, Р'асти жи эмэ һ'алэки зэ'ф чэтынданьн. Ле эмэ гөманьн, вэки эмэ э'рде хвэ хвэйкьн жь ван к'афьра, эш шире вэльда тэ, дайэ тэ, ль тэ һ'элалбэ у тө сэр ч'э'ва һати...

Гава Сэрдар хан нава чэнд р'ожада п'ак пег'эсйа, сэва чь эш нькарын кэла Дьмдьме зэвткьн эһи р'ожэке гази қөмандара гьшка кьр, гот:

— Эме сьве һ'ышуми сэр к'өрда кьн, гэрэке эскэре мэ гьшк һэвр'а лехэ, ле эм сьве зу ленахьн. Эме лехьн, вэхте тэ'ве да, чьмки эскэре мэ ль ви мешэйи, гэлийа у кэвьра шэве нькарэ шэр'кэ. Эскэре Иранер'а шэрмэ, вэки эв эскэре гьран нькарэ ван чэнд к'өрда алт'кэ. Дэ иди һэркэс һэр'нэ нав эскэре хвэ, сьве эз вэ дьвиньм...

Сьвэбу. Ле тэ'ве зуда дабу. Баки сьвьк нэрми хвэш жь ч'йаед блянд дьһат, эһи байн хвэр'а жь к'өһһкед ч'йа дани бин-бөг'зэкэ хвэш. Мэрьв же тер нэдьбу. Һьнгги шэр' өса сэқьр'ибу, Ханэ горзк'эбэндчи анибунэ шэм хвэ. Эш we сьве чу шэм вана, сьлав да вана у дэстпекьр ванр'а хэбэрдэ ньшкева эскэре Иране һ'ышуми ванкьр. Ханэ у эскэре хвэва бэрк' сэкьнин мқабьли ви эскэре гьран. Эһи гөрзк'эбэндчйава хөрүши иранийа кьрн, эвана р'эвин, we гава Сэрдар хан ль эскэре р'эви өса кьрэ қужин, вэки дэнге ши к'этэ бэре зьнара. Һ'эмзэ Чавьши к'ө дит эскэре Иране тьрсйа һ'эвэки вэк'ьшйа, эһи жи хвэ хөрүши иранийа кьр. Задинэ ханьме жи р'к'эви ван кьр. Эше бь дэнгэки к'аһи р'ьнди жьнайи ве сьбе қир'анде, гот:

Шэр'эке ль мэ қөвьмийэ сэр кэла Дьмдьме ван бэйара.

Қанэке ль к'өрда қөвьмийэ бэре ван зьнара.

Эзе дьвиньм шьпйазе эскэре Иране у пэ'лэ-пэ'ле бьриндара.

Валэһ набэ, бьлэһ набэ, алчахйа к'өрда шаһ Абаср'а қэ набэ.

Бранэ лехьн, һэвр'а лехьн, һ'эйфа П'остое сьмел п'альк һун же дэрхьн...

Вьра бу шэр'эки өса, чава дьвен: „Де эвлэде хвэ

авит".— шьнйазе эскәре Иране сәрһәв дадьныг'ылина әрде. Ле чьқас Ханә эскәре Иране қыр'дыкыр т'ө ч'арә нәдьбу, эскәре Иране һәй зедәдьбу, дыһат, чьмки зә'фбу. Р'астә ви шәр'ида эскәре Иране гәлә һатә қыр'кьрыне, чьмки к'өрд ль ван ч'йа мәзын бьбун у бәләд бун, ле шәр'е ван чәнд р'ожада гәлә эскәре Ханә жи қыр'бу.

Эварәке Ханә т'ьхминкьр: эскәре Иране қәwата хwә минани говәке бәладькә, бәлки к'өрда текә орт'а хwә. Һәма тә'ри кә к'әтә әрде, Ханә эскәре хwәва пашда вәк'ьшйа. Эскәре хwә да гөжмед бьнд. Әви һ'өкм кьр, бьра әw һ'әму р'е у дьрбә бәрбь кәле тен, п'ак бьгрьн. Мьқати шьвәр'ед к'очәрабьн жи. Хwәха чу кәле.

Иди эварәкә дәрәнг бу, wәхте әви фькр кьр: „гази шәwра мьщльса хwәкә“. Ханә т'әми да диwанбаши, wәки әw ә'шәлә гази гьшкакә. Диwанбаши хәлам шандьн у хwәха жи чу. Ханә к'әтә мьталәкә к'ур. Әви дыдит, wәки эскәре дьжмьн бе һ'әсаб зә'фә минани стәйре ә'змана, чьқас қыр'дыкә қә же кем навә, һьла диса тен у зедә дь'ьн. Жь эскәре wi жи гәләк һатьнә кәштьне. Әви нета хwәда гот: „Әзе тек'әвмә һәсарә, ле навмә дәстдаә wан“. Ханә ван фькрада бу, диwанбаши дәри вәкьр, һатә һөндөр', гот:

— Мақул мә шәwра мьщьсе готә гьшка, кәсәк нәма, һәр мәзьне қәбила Маләр'ьнда т'өнә, әw жи,— Ханә нәһьшт диwанбаши гьше хwә к'өтакә гот:

— Әрһәдә бьшинә нәй Задинә ханьме, әwә һна дәwса мере хwә мәзьна қәбила хwә. Дә хәлам сйари ләз чунә пәй Задинә ханьме.

Гәрәке бе готьне Задинер'а дыотьн: „ханьм“, чьмки әwә р'асти жи қиза бәга бу. Һе қизти дьле we у неч'ирване ә'йани мерхас, П'осто, к'әтьбу һәвдө, ле де у баве we нәқайилбун қиза хwә бьднә хортәки бәйт'уйи неч'ирван, е кә зьвстанә н'ост хwә дькә. Ле нав дәнге П'осто нә кә т'әне нав к'өрде Иране бәлабьбу, чаwа неч'ирване щәлә'тп бе тьрс у мерхас, нав-дәнге wi ль К'өрдстане

h'эмушка бэлабьбу. Гава мэри дьчу ода ви, мэри э'щемай май дьма, чьмки ль ода вида сэре h'эму дэ'ба һэбун.

Нава мьхлуфэтда қьсэдькьрын:

„П'осто Задинэ ханьма ч'э'в'бөрө бэлэк һавине р'эванд, ль зозана. Де у баве we пех'эсийан, wэки қиза ван ви неч'ирвани р'эванд. Шэкьр бэге, баве Задинэ ханьме, бист хөлам сйаркьрын, пэй П'осто шандьн у готэ вана:

— Һун ви куч'ьки бькөжьн, п'ор'е қиза мьн жи жельн у we биннэ щэм мьн“.

Шэкьр бэг жь wэлате Р'оме бу, эw һавина дьһатэ ч'йае Дьмдьме зозана. П'осто ль wedэре р'асти Задинэ ханьме һатьбу, вана һэвдө дитьбун, дьле ван к'этьбу һэвдө у соз дабунэ һэвдө, wэки э'мре хwэ жи бьдьн. ле бьгьһижнэ һэвдө. Эw дө—се һавин бун, П'осто пэй we гэр'йа, wэки бьр'эвинэ, ле мэщал нэдьк'этэ ви, wэки бьр'эвинэ. һавина чара П'осто эw р'эванд. Wэхте П'осто дит бист сйар һьндьк майэ хwэ бьгһинэ ви. Эви Задинэ ханьм нава мешэда вэшарт у минани пьльнга р'ьк'евн ван кьр. Эви дө сйар көштьн, йэк жи бьриндар кьр, е дьне жи бь р'эве жь дэсте ви хьлаз бун...

Wэхте Задинэ ханьм жи һат, Ханэ дэстпекьр, гот:

— Һун гьшк п'ак заньн эва иди нэ эw эскэре Иранейн бэрейэ, wэхте чэнд һ'эзар мер дьһатнэ сэр мэ шер'. Мэ бэри ван дьда у жь э'рде хwэ дэрдьхьст, һна һатйэ сэд һ'эзар мер. Ве эваре эм гэрэке қраркьн: „Йане эме т'эслими дьжмьнбьн, э'рде хwэ бьднэ ви, wэки эw э'рде кал-баве мэ зэвткэ у э'рз—һэйале мэ жи бьвэ дил у бе намускэ, йане жи эм т'эслим набьн, т'ек'эвнэ һ'эсаре, шар'кьн у бьмьрын, ле т'эслим нэбьн“...

Ханэ кө эв гьлие хwэ к'өтакьр жь к'өрсйа хwэйэ бьнд минани тэйрэки атмэщэ ль мьщльса хwэ ньһер'и: чька к'и чь дьвежэ?

Пэй ван гьлие Ханор'а гьшка бэр э'рд у э'зман сөндхварьн, бь қэсэма мере бэрева. сэре хwэ бьдьн, ле э'рде хwэ нэднэ кэсэки...

Бь ве қраре мышльс бәлабу, иди незики ниве шәве бу. Ле кәла к'әтә һ'әсаре...

Һәма ве шәве бь һ'өкме Хано һ'әму т'әвдарәке кәле дитьн, вәки тек'әвнә һ'әсаре: т'оп гәлә щийа данин, дәрхьстьн сәра сура кәле жи чәнд щйа қөр'өмишкьрьн. һ'әму р'е у дьрбед кәле у әв щие кә дьжмын карьбун тер'а бьһата, мәри данә сәр. Р'ожтьра дьне бь һ'өкме Хано жь гөндед незик кәле жьн, зар', кал у пир анинә кәле. Чарсьа кәле, дьк'ана у ханада т'ьжи мьхлуқәт бу. Хано һ'өкми сәр Қөршуте базарбаши кьр, вәки әв мьқати п'әргала ви мьхлуқәтибә, е кә жь гөнда анибунә кәле. Бь һ'өкме Хано әскәр гьшк һатә кәле. Эла Бәродәра әв чәнд р'ож бун һ'әсареда бун.

Нава р'оже бу. Нәне р'асти Дилбәре һат, гот:

— Ле-ле, тә бһистйә әв Қөршуте алчах ван р'ожед чәтьн, ве чь бькә?

— На, хвәде, мын нәбиһистйә. Ве чь бькә?

— Двен, Хано спартйә ви, вәки әв мьқати п'әргәла шәһәрбә, чьмки гәләк мәри жь гөнда т'ьжи шәһәр бунә...

— Дә, щәһ'ньма ви кьри,— Дилбәре гот,— төе бьди хатьре хвәде, қә бә'са ви куч'ьки нәки, вәки әв мәри-буйа, әв әрде сарк'әвә, ве бьчуйа шер'. Әв нә мәрийә!

Бәри ви шәр'и ль кәлаДьмдьме ль һ'әму щйа — қа-вәханада, чарсье. мәйдана дәвар фротане, ль одеда жи т'ьме әшқ бу, саз дьхьстьн, бәйт' у к'лам дьготьн. Щарна ль қаваханада, кәле кә гәләк щара шәр'кьрьбун мь-қабьли шаһе Иране у Р'оме, қсә дькьрьн, чава к'өрда мәрхаси шәр' дькьр мьқабьли зәвтчйа...

Һьнәк щийа дьһат дәнге зөр'не у т'өлөме, ль ведәре шаһьла говәнд дьгьртьн дьлистьн бь шабун дәрбаз дь-кьр. Ль дьк'ана арьшверьшчийа дькьрнә гази:

— На вәрьн, на вәрьн, на вәрьн, мале р'ьнди хас хьлаз бу...

Р'ожед һавина у звьстана һәрр'о шайи у әшқбу. Һ'әтани тә'ри дьк'әтә әрде. Щарна карванед т'өщаре вәлатед дәрәкә жь Бәг'дае, Бәсре, Бейрут'е, Шәме, Һ'ә-

лабе йанс жь Стэмболе дьһатә кәле, шьнгә-шьнга зәнгь-
ле стөе дәва бу, дьк'ышйан дьһатнә кәле. Вьра гәләки бь
һөрмәт дьһатнә қабулкьрьне дәнгбеже к'өрдайә т'әзә һати
жь Н'әкаре, Дһнарбәк'ьре, Сьлемание, Шьзира-Бота у
щид майин. Тыштәки зәф мәшқул бу, вәхте дәнгбежел
р'ьндә һоста, бәре хвә дьданә һәвдө, һәвр'а дьк'әтнә
һ'өщәфе у лақьрдйа, к'ламнә қәрф давитнә сәр һәвдө, ле
дыле ван жь һәвдө һәдыма, йәки дьгот:

Тә ль бәжне бәжн чәндә,
Мина стуна ль әзмен бәндә.
Тә ль дәв минани кари,
Вәхте тә дьстрейн дәви хвари.

Дьбу п'ирқинйа гөһдара дьк'әнийан.
Һәвалә дьне дьгот:

Әз тә һәвали нав дькьм Узә,
Көр'о, бәжна тә кузо.
Тә кө дьстрей минани тәжйа — кузә-кузо.

Диса дьбу п'ирқинйя гөһдара дьк'әнийан.

Ле һһа тә қәй дьгот әва нә әв кәлә әшқ у к'әфанә.
Нәдһат, нә дәнге сазбәнда, нә дәнге зөр'не у т'өлөме, нә
жи дәнге ван дәнгбежа, с кө қир'андына ванр'а дәнге
вани зиз дьк'әтә бәре зьнара у ч'йа дьвәк'ьли, мәрвь
т'ьре сәд дәнгбежьн дьстьрен. Иһа гьшк тәмьрибу, һәр
щарна һедика дьһат лубә-луба һьнә жына, вәки кәсәк
нәбьһен, шәрмбу, чьмки әдәтбу, с кө сәре хвә дьда бона
әрде хвә дьһатә һ'әсабе, чавә мерхас у гьшка р'әһ'мәти
жер'а дьхвәст... Сьвәке һ'әтани эваре тәри к'әтә әрде
Сәрдар хан әскәре хвәва бәрбь кәле дьһат, ле пешйа
әскәре ви кәсәк т'өнәбу, иди әв һ'ышуме бефарсәнгә жи
нәдьқәшьмин, с кө к'өрда дькьр, әскәре ви дькөштьн,
тьрс жи дькьрьнә нав дьле ван. Әви готә к'омәкдаре
хвә:

— Әв чь әщәбә, к'өрд т'өнәньн, әвана к'өда ондабун?...

Сьвәтьре, вәхте кәлә Дьмдыме һатә хванекьрьне,
һешка Сәрдар хан фә'мкьр, вәки к'өрд к'әгьнә һ'әсаре.

Ле гава кӧ эв бэрэ-бэрэ пешда һат у кәла бэр ч'э'ве
ви п'ак һатэ хванекьрьне, эв шаш ма, чьмки эв кәла
нә минани ван кәла бу, е кӧ эви дитьбу һ'эта нһа у
зэвт жи кьрьбу. Эв кәла һатьбу аваьрьне сәре ч'йаки
бльд. Т'әпәлька ви ч'йайи тә қәй дьгот т'әбийәте қәста-
на фьрә чекьрйә бона ве кәле. Ле эва нә минани һ'әму
кәлед майин бу, эва хенжи кәле, мина шәһәрәки мэзын-
бу. Жь сәрики кәле һ'этапи сәре дьне мәйдана чәнд сәһ'ә-
та сйари бу. Дӧн'әе кәле к'еләка хвә дабу гәлинә к'ур,
алики кәле дьне п'ала хвә дабу ч'йае Дьмдьме.

Сәрдар хан дина хвә да ван зьнаред бей'удәйә, мә-
зынә бльд, һьнәк жь ван зьнара ӧса дальқйабун. тә қәй
дьгот, we нһа бьһ'әдьмын у чь бәр ван к'әвә we бьһ'ынць-
р'иньн у текнә бьн хвә. Щина мешәки ӧса сьхбу, wәки
мәрвь бь чәтьи теда р'е дьчу. Ль вьра, сәре ван ч'йаед
бльдә бөва, к'е карьбу һ'име авае хвә чекә у бьжи нава
гӧра, һ'ьрч'а,- к'әвтар'а у гак'увийа?— Нәр к'ӧрд...

Жь дурва Сәрдар хан нәдит р'е к'п алива дьчә кәлө.
Wәхте эв пешда һат у п'ак дина хвә даеда, эви дӧ р'е
дитьн, е кӧ жь гели, пеш вива. бәрбь кәле бун. Ви гәли-
да д'ьк'ышйа ч'ӧмәки к'ур у гӧр'ә-гӧр'әкә ӧса же дьһат,
мәрвь т'ьре һ'ьрч'а һарә.

Жь вьра Сәрдар хан п'ак дьдит гӧндед к'ӧрда, е кӧ
незики кәле бун, дора ван гӧнда хванедькьрьн зәвиед
к'ӧрда, эв зәви иди зәр дькьрьн, зуда wәхта ванә дьру-
не бу. Сәрдар хан фькра хвәда гот: „Мә нәһышт эв гӧн-
дед жерьнә дәште нан бьдрун, әм гәрәке нәһельн эвана
жи нан бьдрун, wәки әм мәшәлө бьднә wай, эвана нан
бьдрун, әwe диса қәват бьгрьн у наенә р'әе“. Wәхта Сәр-
дар хан ван фькрада бу, қә т'ьхмин нәкьр, чавә һатә нә-
валәкә к'ур, нава даред сева у һӧрмйа, һ'әвәки дьне жи
пешда чу, бәр ви шергәк даред гуза бун. Нета хвә wa бь
дәнг гот:

— Хени нан чанди, вьра эмиш жи шиндьбә, демәк
ван нәвалада гәрмә, wәки эмиш ле шиндьбә...

Вәхте әви өса бь дәнҗ гот, хөламәки ши незики ши бу, әви жи шаб да, гот:

— Бәле, әз хөлам, бьне ван гәлине к'урда гәрмә. ләма әмиш ле шиндьбә.

— К'ввшә, һ'але ғышка хвәшә, дәвләтинә?...

— Бәле, әз хөлам, чьма нә дәвләтибьн. Нә хәрщә дьдьн, нә жи оламе дькьн, әва чәндьк-чәнд сальн һәма өса т'әрхан дьжин, һәлбәт we дәвләтивьн...

— Тө бьсәк, әзе һна вана жи минани Бәхтийара у Лұра бьтәвиньм, текмә бьн лынге шаһе-шаһ.

Сәрдар хан дө-се р'ожа әскәр да һесакрыне. Вана п'ак бина хвә стәнд, т'ер р'азан, чьмки әв чәнд мәһбун қә һеса нәдьбун, һәма пәй әскәре Ханә к'әтьбун. Ле Ханә жи әв дьхапандьн к'аши нәшала, гәлийа дькьрын у әв қыр'дькьрын. Р'ожа чара вәхта кө тә'ве да, Сәрдар хан һ'өкмкьр, әскәре ши ғыщк р'ьк'еви кәле кьр. Ханә нәһьшт т'опа агьркьн һ'әтани әвана жь ч'ем дәрбазбьн. Ле гәва әвана жь ч'ем дәрбазбун, Ханә гот:

— Дә, һ'әйрана вәмә лехьн!

Ньшкева бу гөр'ә-гөр'а т'опа, сәр ванда гөллә барин.

Әв гөр'инья чәнд т'опа һәвр'а ль ван ч'йа, мәрвь т'ь-ре дьнйа вәлгәр'йа, ч'йае Дьмдьме сәр ванда һ'әдьми. Дәнҗе ван т'опа к'әтә бәре зьнара у ч'йа, әв чәнд вәхтбу әв ғырмин һәма дьвәк'ьли. Ле вәхте дүе т'опа бәла бу, Сәрдар хан дит, вәки щьнйазе әскәре ши бьнйа кәле сәр һәвда ньг'ьлинә. Һьнә щьнйаз жи пелед ава гөр' дайә бәр хвә дьбә. Һәрче әскәре ши сах ма пашда р'әви. Сәрдар хан шашма у гот:

— Сәре ви ч'йайн, т'оп? К'е әв т'оп данә к'өрда? Һәвә-т'өнәвә — әва кьрна п'адше Р'омейә. Әв зуда дьхвәзә К'өрдстане ғышки зәвткә...

Әви we р'оже т'ап нәкьр, диса һ'ьщуми кәле кьр, диса бу ғырмьнйа т'опа у вьзьнйа тира, әскәр ньг'ьли ә'рде. Р'ожтьра дьне әви һәлан да әскәре хвә у р'ьк'еви кәле кьр. ле диса щьнйазе әскәре Иране ньг'ьли ә'рде. Әв мә-

Һәке зедәтыр бу, әw жь кәле қә вәнәдгәр'йа. Шарна әwи се алийава р'ък'еви кәле дькър. Wan р'ожа қужинийа Хано бу, дьчу wи алие кәле, дьһатә wи алие кәле. Wәхте әскәре Иране незики сура кәле дьбун, жьна жи қочахи тир сәр wанда бәрдьдан. Әw әскәре Иране кә дьһатә һ'ьщуме; Хано дьгот: „Бьра бенә незик, йәк жь wan сах наминә“.

Сәрдар хан кә дит әскәре wи бе һ'әсав қьр'дьбә у нькарә кәле зәвткә, әwи әскәре хwә пашда вәк'ьшанд. Чарнькале кәле чәнд щерга һешьри, чадьр вәгьрт у сәкьни, гот:

— Wәләһ, әзе хәлаева wә алт'кьм, архайинбьн.

Әскәре Иране кә өса чарнькали кәле гьрт, паше дәстбь т'аланкьрьна гонда кьр, чьмки гәләка пәз у дәwаре хwә гондада һьштьбун бона ч'ерә. һьнәка навмале хwә гьран һьштьбу, һьнәка жи һәма өса нан бедәрада һьштьбун. Әскәре Иране дәстхwәда пәз, дәwар т'алан кьрьн, паше к'әтнә мала. Нане бедәрада жи данә һәспед хwә, ле сап шәwьтандьн. Хано жь wan вәнәдгәр'йа. Әwи шарна шәве әскәр һьлдьда, дьгот: „Әм һәр'нә неч'ире“. У һәр шаре кә әw дьчун, әwи әрһәдә әскәре Иране қьр'дькър. Шәве жи тьрса к'өрда к'әтьбу дьле wan...

Әw чәнд мәһ бун әв мьхлүдәте һ'әземәти: жьн, зар', кал у пир к'әтьбун һәсара кәле. Нан нав wанда иди хьлаз дьбу, бьрчибун к'әтә нав wана. Хано шарна нав кәледа дьчу, әwи льдит, wәки мәри бьрчйа өса сьстбуна, аншах р'е дьчьн. Ле әwи дәве кәсәки жь wan нәбьһист, wәки бежьн: „Wәрә әм т'әслимбьн“.

Әw чәнд шәв бун қә хәw ль ч'ә'ве Хано нәк'әтьбу. Сьвәке әwи һьнда т'опчйа һ'әвәки сәре хwә чәнд дәқа дани: һеньжи, паше һ'ьшйар бу, готә Шәwзо:

— Тә мьр'а зу гази дө зьламед эгьнкә, бинә шәм мьн. Гәрәке бышиннә һәwаре жь һ'әкаре, жь Шәмдинане, йане жь Адрбешане бьхwәзын. Шәwзо дәстхwәда гази дө хорта кьр, йәк жь wan Шәбаб бу, Хано нәхwәст Шәбаб бышинә, чьмки әwи заньбу мерхасийа wи у керһать-

на ви ль кәле лазьмбә. Ханә әв һәрдә бьрһн хәвлә кьрһн у готә Шәбаб:

— Әз гәрәкә вә бышиньм чава қасьд шәм к'ордед һ'әкаре, йан Шәмдинане, йане Адрбещане, вәки әвана бенә һәварийа мә, ле тә,— әви готә Шәбаб,— вьра жи р'янд керн мә тей, тә дьхвәзи һәр'и?

— На, әз хөлам, әз нахвазьм шәр' бьһельм һәр'ьм... Ханә готә Шәвзо:

— Тә мәрики дьне бинә әм бышиньа

We гавә кәр'е Ханә Севдин, гот:

— Кәкә, изне бьдә, әз һәр'ьм.

— Әре, лао, тә һәр'ә. Дә һун һәр'ьн, к'аре хвә бькьн у вәрһн диғанхане р'азен, һәма дике ниве шәве банг дан, һун р'авьн, әзе бем, вә вәр'екьм...

Ниве шәве иди бьбу, ле ль кәлә Дьмдьме нәдһат дәнге дика, чьмки нә дик, нә пәз, нә жи дәвар пәмабун, әһле кәле зуда әв гьшк шәржекьрьбун у хварьбун. Ле Ханә бе дәнге дика вәхтеда р'абу. Шәвә р'әшә тәри бу. Ханә дьле хвәда гот: „Чь вәхтәкә һ'акә...“ Әв һатә диғанхане һәрдә һ'ьшйар кьрһн, бәрбь дәрге Мусьле бьр. Вәхте әв һ'әвәки незки дәргә бун, дәнг жь қәрәвьла һат, пьрсин: „Әв к'ийә?“ Ханә бь дәнге хвәйи к'өбьр к'ур, гот:

— Әзьм, Ханомә.

Әв һатә бәр дәргә, жь қәрәвьла к'лит хвәст, дәрге Мусьле һ'әсьн бәр ви вәкьр, ванр'а ән'ещә әрд чу. Паше һәрдә пач'кьрһн, ог'ьр ванр'а хвәст у вәгәр'йа һат...

Сәрдар хан бь ви әскәре хвәйи гьранва дькьр нәдькьр Ханә нәдһатә р'әе. Әви дәстпекьр, шәве әскәре хвә дьшанд, бәлки бь тәһәрәки кәле зәвткә. Ле диса нькарьбу, тьштәк бькра. Паше әви жь дарә мешә нәрдәванед бьнд да чекьрһне, бәлки бь нәрдәванәва һьлк'ьшә тек'әвә кәле. Әв чәнд шарбун әскәре к'орда әв йәк т'ьхминкьрьбун. Ләма һәр шәв әскәре Ханә пыш суре қәрәвьляйа бәрк' дькьрһн. Шарна әв қәрәвьляйа пыш суре жьла дькьр, вәки мер һ'әвәки һесабьн, чьмки әв чәнд мәһ бун мерә гьшкә шәв у р'о шер'да бун.

Сэрк'ара жьна готэ Дилбэре у Нэне, чьмки эвэ т'ь-
ме щэм һэвбун у һэвр'а дьчун, дьһатын: „Ишэв гэрэке
қэрэшьһа пыш суре Дилбэр у Нэне бькын. Ле, қизно, эз
чь бежым һун дьвшнын чь вэхтэ, һун гэрэке бэр мера на-
муса жьна к'орда нэехын“. Ван һэрд'ойа қэ дэнге хвэ нэ-
кыр, ле вэхте тэ'ри к'этэ э'рде, Дилбэре у Нэне силь'о
һьлдан чунэ пыш сура кэле, эв гэлэ вэхтбу эвана һедика
у кэр' дьгэр'һан. Нив һьла дэрнэк'этыбу. Э'зманн сайн
т'ьжи стэйр бун, Дилбэре һедика готэ Нэне:

— Эз т'ьхмин дькым, иди сьвэ незикэ?

— Һалбэт незикэ, чьма тө навини пешр-мезин иди
жь р'у э'змин т'өнэнэ, демэк сьвэ незикэ...

Һэрдө кэч'ка т'ьхминкыр: мэрим we э'рдер'а чалэп'һа
те. Вана хвэ тэланд һ'этани эв һат к'этэ орт'а ван. Нэ-
не тэлэ-тэл незикн ши бу, кэвьрэк жь э'рде һьлда, ль
қафе ши хьст. эв гежкыр. Вана эв мэри дил гьртын, ани-
нэ кэле. Вэхте эв анинэ шиванхане у ч'э'ве Хано ль ши
к'эт, гот:

— Пэй, эви жь мэйя, вэ жь к'ө ани?

— Ишэв қэрэшьһе пыш суре жьнын,— Щэвзо гот.—
Дө кэч'ька—гьртын анин...

— Э'фэрьм, кэч'ед к'орда...

— Бэле, эзи жь вэмэ, эзи к'ордьм,— дил гот.

— Дэ, вэки тө р'асти жи к'орди у жь мэйи, бежэ:
„Қэ чь һэйя нава эскэре Иране. Фькра ван чийэ? Чь дь-
хвэзын бькын?“.

Чь лэзьмбу, Хано йэко-йэко пех'эһа дэрһэқа эскэ-
ре Иране. Паше эви дили сэрда зедэкыр, гот:

— Эва мәнэке зедэтыр һэйя дө эскэре вэйя шаһьл
гьртын анинэ щэм Сэрдар хан.

Хано пьрси:

— Сэрдар хан к'ийэ?

— Сэрдар хан сэрк'аре эскэрэ.

— Нэ сэрк'аре эскэре Иране Сейфула ханэ?

— Бэле, бэре Сейфула хан бу, ле паше шаһ Абас,

гази, ви кыр, әв бьрә Т'еһране, дәвса ви Сәрдар хан шанд.

— Әв һәрдө шаһле мә һна ль к'өнә?

— Әв һәрдө жи Сәрдар хан бь щьза көштүн, чьмки чьқас пьрсин у кьрын-нәкьрын, вана т'ө тьшт дәрһәқа кәле нәготын, қә сөр'әк ә'йаннәкьрын...

Һешка Ханә пех'әсйа, чьма әвқас вәхтә һәварә нәһат. Әв өса жи пех'әсйа, вәки Севдине көр'е ви бь щьзарәт ә'мре хвә да, ле сөр'а кәле ванр'а ә'йаннәкьр.

— Вәки тә к'өрди, тә хвәха жи дьвежи, ле чава тә сильһ'ә һьлдайә у һати сәр мьләте хвә шер'? Чава дьле тә һьльдә тә мьләте хвә дькөжи?

Дил сәре хвә бәржер кьр у шаба пьрсед Ханә нькарьбу быда...

Ханә готә Щәвзо:

— Ви куч'ьки бьвьн нава шәһәр бьгәр'иньн, нишани мьхлуқәткьн. Бьра мьхлуқәт бьзанбә хайнне ван к'ийә? У бьра хвәха жи щьза ви бьдын...

Бь һ'өкме Ханә әв дил аниһә чарсие гәр'андьн, т'әләләки жи дькьрә газп, дьгот:

— Вәрьн, һа вәрьн, һа вәрьн! Ханә йәки дил гьрти шандйә нав вә, вәки һун хвәха щьза ви бьдне, әв к'өртә, хайинти кьрйә, чуйә пьшта шаһе ә'шәма, сильһ'ә һьлдайә, һатйә мә дькөжә...

Бу қужинйа мьхлуқәт т'опи сәр ви бун. Бәре ә'вһьн жьнәкә пир жь нав гьшка хвә гиһандә ви у т'укьрә сурәте ви, гот:

— Бежә, бь чьқаси тә дине хвә фротйә шаһе Иране?

Мьхлуқәт ида мәшал нәданә ви, авитнә ә'рде, к'е бь көвьра, к'е бь дара у к'е бь п'һ'ина әв һ'ьнщьр'андьн у ә'рдер'а к'аш кьрын, соқақа гәр'андьн. көштүн...

Р'ожәк дәрбаз бу паше жьна Ханә пе һ'әсйа, вәки көр'е вейи лапи мәзьн Севдин, көштүнә. Бу қир'инйа ве, сәр ч'ә'ве хвә қәләшт, п'ор'е хвә вәр'ут, һатә диғанхане у дьлубанд:

— Лао, лао, лао, мын нэ дийо.

Кэс нызанэ, шьнйазе тэ ль к'б мао...

Хано ле һьлат — пер'а кьрэ шэр', гот:

— Тө шэрмнаки! Нэ гэрэке тө шаби, wэки қор'е ма
бь мерани э'мре хwэ да бона э'рде кал у бава, бона мь-
лэт, тө гэрэке к'обарви қор'е осар'а...

Эw чэнд маһ бун кo Сэрдар хан дора кэле гьртьбу.
Эw жи ида гэлэ р'е у шьвэр'ейэ к'эсэ нав зьнарада у
гэлийада р'ач'эвкьрьбу. Эwi р'ожэке, р'о т'эзэ һатьбу
wэхта нивро, эһле кэле к'этьбун дэрде һасара хwэ у һ'а-
ле бьрчибуна хwэ, чьмки нан бона мьхлуқэт иди хьлаз
дьбу, а, ви wэxтида эwi һ'ьшуми сэр кэле кьр, ле оса бь
дэлк' эскэр шандэ бьнйа сура кэле. Wэки тек'этана бьн
сура кэле, шэр'е чэтьнбуйа бона к'орда. Щики жи Хано
дит ида п'епэлигед бльнд э'рдер'а к'аш дькьрьн. бэрбь
сура кэле данин. Хано кo дит эв йэк, қир'анде: „Гьдино,
лехьн, дьжмьне тек'эwэ кэле!“ Wi дэнге Ханор'а ищар
нэ кo т'эне т'оп, тир-кэван, п'ишто-ищар һ'эму мьхлуқэте
кэле лэқийа, хэвьтин ч'ук у мэзьн, кал у пир, жьн у зар',
һ'этани кэвкани жи данэ хэвате. Тэ қэй дьгот тэйрока
мэзьнэ сэр wанда барандьн. Сэрдар хан сэкьнибу wi
бэри гели, п'ак дина хwэ дьда һ'ьшума эскэре хwэ. Эwi
бь ч'э'ве хwэ дит, чава жьнед к'орда мезэре wана т'ьжи
кэвьр, сэр эскэре wида барандьн. Эwi ищар жи шьнйазе
эскэре хwэ бьн кэледа һьшт у пашда wэк'ьшйа...

Ве һ'ьшума пашьнда Мэ'муде Мэрэкани*) дит, wэки
иди сьре һатйэ, эw һ'эйфа хwэ wэкэ у һьла сэрда жи ж'
шһа Абас дэwлэтэке хwэр'а қазаншкэ.

Гэрэке бе готье Мэ'муде Мэрэкани жь қэбила вь-
р'ьшика бу мэрики нэт'эбьти — йарэмэсбу. Щинаре хwэ-
р'а р'е нэдьчу, һэргав шэр' у дэ'w бу. Гэлэ щара щинара
шькйате wi кьрьбун бэр мэзьне қэбила хwэ, ле тьштэк

*) Бь готьна кал у пира Мэ'муд не ль wэлате Р'оме мэрэка каеда
жь дйа хwэ бьбу, лэма жер'а дьготьн Мэ'муде Мэрэкани нэ кo Мэ-
лэкани. Эw жь э'шира вьр'ьшика бу, зуда һатьбу гьништьбу. Ханэ
ль ч'йае Дьмдьме. Жь шьровэкьрьна бэйт'а Сэбьқи К'ьбир. Автор.

нькарьбун не быкьрана. Нәрке дьбу шәр' жи кәсәки ши нькарьбу у дәрба ши ль к'е к'әтә бәр ве дәрбе т'ө кәс тәйах нәдыда. Дәрһәқа ве нәп'акйа ши Хано быһистьбу, ле тыштәк ши нәдыкьр, чьмки һ'әсаб дыкьр әв шөхөле нав қәбилейә. Вәхте гьрә-гыред қәбила шкйате ши анинә бәр Хано у дә'w кьрын, вәки ши жь қәбиле лап дәрхьн. Ле Хано әв шыза лапә чәтһи*) нәда Мә'муде Мәрәкани, чьмки әв мәрикп шөләт' бу, бы дьл у шәгәр бу. Чәнд щара Хано әв т'әне шандьбу шые дур у шөхөлед чәтһи, әви қәдандьбу у һатьбу. Хано һәр әрде ши жь дәсте ши гьрт, да гөндийа у әв жи ани шәһәре кәле, ле Мә'муд нәды-хвәст жь гөнд дәрк'әвә. Хано бы һ'әсаваки зор әв жь гөнд дәрхьст, ани кәле. Ль кәледа Мә'муд нәхәвьти, қавә-ханада дәстбы льстька қөмбарә кьр. Нәрч'е һәбуна ши һәбу әв қөмбарәда дәрда. Гәлә щара әви әшкәла дьгот:

— Хано мала мьн хьрав кьр, әрде мьн жь дәст мьн гьрт, әз жи хвәй мал бум, хвәй әрд бум, про жи к'әтһмә ви һ'али...

Паше чу бу ашванчи, әв чәнд сал бун: шәв у р'о ль аш дьхәвьти. Ләма ве сыве Мә'муде Мәрәкани кә бәрбы аш чу гәли, кәсәки дәнге хвә шир'а нәкьр. әһле кәле ч'ук у мәзьна Мә'муде Мәрәкани нас дыкьрын, вәки әв ашванә.

Вәхте әв өса бәрбы ч'ем чу, әскәр щаб да Сәрдар хап, вәки мәрик жь кәле, ве бәрбы ч'ем те. Сәрдар хап т'ьре әв мәри те бежә, вәки кәла дьхвәзә т'әслимбә. Әви һ'өкм кьр, вәки кәсәк дәнге хвә шир'а нәкә. Әв кә һа-тә бәр кәвһа ч'ем, к'аг'әзәк нвиси мәзьне әскәре Ира-нер'а:

„Нәрке һун дьхвәзын кәле алт'кьн, һәр'ьн феза кә-ле, һьнда гөжме туж, һуне қуч'ед кәвьра бы щергә пәй һәв бывиньн. Бын ван кәвьрада к'ареза аве те кәле, вә кә ав быр'и, кәле хвәха т'әслими вә бьвә, бы тәһәрәки льне һун нькарын кәле зәвткьн. Мә'муде Мәрәкани“.

*) Бь қәйде ә'шира к'өрда к'е жь қәбила дәрдыхьн, әв шызаки зәф чәтһә у ә'ширед льне ши һьлнаднә щәм хвә.

Әми әв к'аг'әз сәре тирева гьреда у бәрда ви бәри ч'ем. Әскәр әв к'аг'әз бьр да Сәрдар хан. Әми кә әв к'аг'әз хвәнд, ша бу. We сәһ'әте әскәр һьлда у хвәха чу. Ль ви ши кә Мә'муде Мәрәкани нвисибу, әвана гуч'ед кәвьрайә ду һәв р'езкьри дитьн у дәстпекьрьн к'олан, вәхте к'олан, кәвьре сәр к'ар'езе ньхамти һьлдан, дитьн: авәкә п'ьр' мәзьнә зәлал, к'ар'езеда хөлә-хөла вейә бәрбь кәле дьк'ьшә-дьчә. Әми ав да бьр'ине у бь дьләки әшқ вәгәр'йа һат...

Сьвәке ав һьндьк һатә кәле, ле вәхте р'о һатә тә'штйа мирани, ав лап һатә бьр'ине. Мьхлуқәт тьрсйа чь һ'әвз кәледа һәбун бәрбь ван бәзин у дәстпекьрьн ав бь мәшка, ә'лба хвәр'а бьрын. Һ'әтанн эваре чьқас һ'әвз кәледа һәбун, ава ван гьшка бьрын у һ'әвз зьһа кьрын. Сәрдар хан we гәмане бу, вәки мьхлуқәте кәле хвәхва бежә: «Әз т'әслим». Ле пәй ав бир'инер'а һ'әвт рож жи дәрбаз бун, кәла нәһатә р'әе, һе сәрда һәр шәв Хано минани п'ьльнг, әскәре ви дьзикава дькөшт.

— Әв чавәнә,— дьгот Сәрдар хан,— мә ав жи сәр вана бьр'и, ле һе әв к'өрд қә хәма ван нинә, дьвәк ава вийә был ә'рд жи һәйә?..

Ле иди һевәрзә к'әтьбу нава мьхлуқәт, дәве гьшка зьһа бьбу, иди т'ук жи т'өнәбу дақөртандана. Һәрсал ви чахи ван р'ожед пайнзайә пашьп,—ль ван ч'йәе Дьмдьме хөшинна баране у бәрфе бу, ле тө вәрә тә'лә-бәхтр'а баһарда қә баранәкә п'ак нәбарийә, һәрр'о сайә, тә'в дьқьжьлине, тө қәй дьвежи т'әзә к'әтйә һавине?

Хано кә дит, мьхлуқәте ви бе ав аһ у зар дьчә, әми һ'өкм кьр:

— Зутьре бь мәшка, ә'йара у һәвана аве же ч'ем биньн бона мьхлуқәт...

Бәр эварбу, незики сесьд мери мәшк, ә'йар у һәван Һьлдан, бь сьльһ'ә дак'әтнә гели. Ле ишар Сәрдар хан кьрә дәлк'и. Гава әми дит тәлпә мер бәрбь ч'ем тен, әми фә'мкьр, вәки әвана тен бона аве. Әми һ'өкм кьр:

— Хвә бьтәлиньн, өса бькьн, вәки йәк жь вә хва-

ненэкэ, бьра эвана бенэ һ'этани қарахе ч'ем. һәма кӧ һатнэ бэр ч'ем, нәһельн аве бьвьн, тир-кәвана бьр'әши-нын. Ӧса бькьн: йәк жи вана сах нәмнә...

Һәма ӧса жи кьрын. Әскәре Хано кӧ һатнэ қарахе ч'ем, әскәре Иране ӧса тир сәр ванда р'әшандьн, вәки қә йәк жь вана сах нәма, һәр йәки чәнд тир щане ванда ньч'ькибун, әв тиред жәрдадай қә нәһьшт ахин жь йәки бе, йане текә нәлә-нәл. Ле т'ибуне ӧса зор ль ван кьрьбу, вәки мьрын иди бэр ч'ә'ве ван нәдһат, ләма чәнд щара ӧса әскәре Хано дьчу, ле қьр'дьбу, вана қә дьлопә ав жи хвәха вәнәдхварьн.

Хано кӧ дит: әскәре ви бе ав сьстбуйә. қә нькарә дьжмьнр'а шәр'кә, әви диса гази мыщльса хвә кьр. Ле ишар кӧ һатнэ шевра мыщльсе, ниве диванхане вала бу, т'ӧнәбун гәлә мерхасед ви: Әсое Лак'ан, Һ'әмзә Чавьш, Искәндәре Қал, Шәбабе һе хортини шаһьл, мәллә Р'әшит, шех Щәлат, Задинә ханым у гәләкед майин. Әв шар ида газикьрьна пашьн бу. Хано диса ль щие хвә, сәр дик'а бльнд, минани һәрғав р'унышьтбу у мыщльсе дьнһер'и, әви гот:

— Әз жь вә гьшка р'азимә, вә созе кӧ дабу щмаә'те, вәки һуне шәр'кьн, вә бь намус қәданд у мерхаси шәр'дькьр. һун дьвиньн,—әви дора хвә ньһер'и,—гәләка ә'мре хвә да бона әрде кал бава, бона дин у намусе. Ле ишар жи әз т'әслим навьм. Әм гәрәке барут'е тәнә бьн кәле у бьт'әқиньн. һун дьвиньн кәсәк жь мә бе ав т'әқәт накә шәр'кә. һәрке к'и жь вә дьхвәзә һәр'ә т'әслими дьжмьн бә, һәма ишәв һәр'ьн. Ле әз т'әслим навьм, әзе кәле һьлшиньм. Бьра нәбежьн: Ханое кӧрд т'әслими дьжмьн бу, әрде хвә да шаһе Иране, әрз-һәйалә хвә жи бе намус кьр.

— һун чь дьвежьн?

Хано кӧ әв гьлие хвә к'ӧтакьрьн, диса минани тәйрәки атмәцә жь щие хвә мыщльсе нһер'и у һивийа шаба ван бу.

Жь мыцльсе қә йәки нәгот: әм т'әслимбын,—гышка,
тә қәй дьгот, we кәрбуна хвәва дьвежә:

„Wәләһ әм жи қайилың, ә'мре хвә бьднә бопа ә'р-
де кал-бава у бопа намусе“.

Әв фькра вап гышка ида Ханор'а фә'мдарибу, wәки
мыщльса wi сәр созе wийә. Әwi дәстхвәда гот:

Дә, гьдино, бькьн бьләзиньн,
Барут'е зу жь ч'ә'ла дәриньн.
Кәла Дьмдьме т'әмам бь'әдмнньн.
Бьра дьжмын бьвнньн т'әслима мә т'әниньн...

Зу кьрың у ләзандьн,
Барут' жь ч'ә'ла дәрандьн.
Кәла Дьмдьме т'әқандьн.
Һ'әму К'әрдстане ә'йандьн...

Мийасәра шаһ Абас нәбу,
Хано жь дине хвә дәрнәбу.
Т'әслими шаһ Абас жи нәбу
Әw ль һ'әму дьне ә'йанбу..

Бьра һ'әму к'әрд бьзанбың,
Һәрке хайиң иав wанда һ'әйдабың.
Әwe һәрғав бе ә'рд у бе wарбың.
Һәрғав жи стәхwарбың, we бың дәстадабың...

Се шйа барут' кьрьнә бың һ'име кәле у т'әқандьн...
Агьр ль кәле к'әт. Әw чәнд р'әжбуң кәла дьшәwьти бь
мьхлуқәте хвәва. Дуки өса р'әш ль кәле к'әтьбу, р'уе
ә'змин һатә гьртьне. Щарна әw ду ба ледьхьст бәладь-
кьр. Бина бисо у к'әзура әw гәли у нәwал т'әжи кьрьбу.
Чәнд р'әжа шунда әw дьуе өса бәрк' һ'әwәки сек'әмбу,
ле Сәрдар хан һе һәwәрбу һәр'ә кәле, әwi дьле хвәда
дьгот:

„Дьвәк Ханое к'әрд бь дәлк'а—қәстана кәла т'әқанд,
wәки әз һәр'мә кәле. мьн жи мннани Қөли хан бькөжә“

Қорфа тьрса мерхасйа Хано, к'этьбу дьле Сэрдар хан жи.

Сэрдар хан р'ожэке сэд мере қызылбаш шанд, вэки бьзанбьн қэ чь кэле һэйэ. Әвана кө һатнэ кэле дитьн: қэ мәрик у р'оһ'бэрэк жи ль кэле сах нэмәйэ. Ле кэла т'ьжи хьшьр, ә'мбарэт у мале қимәтлийэ. Ван қызылбаша ль кэле ч'э'в ван һур-мура к'этьн, дәстөбь т'опкьрына мале қимәтли кьрын. Әв чэнд сәһ'эт бу Сэрдар хан һивийа ван бу, ле әвана вәнәгәр'йан. Сэрдар хан фькр-кьр: «Дьвэк қызылбаш чун к'ордар'а бунә йәк», чьмки гә-лә шара бәре қызылбаш к'ордар'а дьбунә йәк у мқабьли шаһе Иране шәр'дькьрын. Паше әви һ'эзар әскәре дьне шанд. Әвана кө чун дитьн: адә-мәрик ль кә-ле сах нәмәйэ, ле қызылбаш к'этьнә дьк'ана у һостәханед зивкьра, зер' у зив т'опдькьн, шаб данә Сардар хан, вә-ки қызылбаш к'этьнә дьк'ана у мала, тьште қимәтли т'оп дькьн. Әви һ'өкм кьр:

— Зутьре ван қызылбаша бинә шәм мьн!

Вәхте қызылбаш ашнә шәм Сэрдар хан, әв чәлтед ванә бопа тира т'ьжи дәвьсандьбун. Вәхте валакьрын, Сэрдар хан шаш ма. Ә, чь т'өнәбу ль вьра: зер'ед Иране, Р'оме, Афг'анистане, һьндстаце һ'этани зер'е Р'им-ае жи һәбун. Әви сәре хвә һәжанд, гот:

Вәләһ әви минани шаһ у п'адша дәрбаз дькьр, к'ьр'ин у фротана ви әвқас дәвләтар'а һәбу...

Әв чу нава шәһәр. Әви дит, дора, һ'әвзәки мәзын чэнд жьна чок данә сәр кәвйа һ'әвзе мәрмәри, т'ас, дәс-те ванда бун, мәрвь т'ьре ве аве бьвьн, ле һ'әвзи мьч'ьқи бу, ав теда т'өнәбу. Сэрдар хан кө незики ван бу, әви дит әв жьн гьшкә мьринә. Әв ә'шебмай ма, фькра хвәда гот:

„Чь мьхлуқәтәки бәрк'ә, әв чәтьни һатьбу сәре ван, ле диса т'әслим нәдьбун“.

Әв ль вьра нәсәкьни, чу к'урайа шәһәр, дәрк'әтә мәйданәкә фьрәйә мәзын. Ль вьра даред шинә мәзын һә-бун. Сийа дө щергә дара дьк'әтә соқақе, дькьрә си. һәр-

дö алийава щəw һəбун. Р'астə, щəwə нһа мьч'ьрибун, ле к'ьвшə wəхтеда ван щəwада т'ьжи ава зəлалə ч'йа дьк'ьшйа. Паше Сəрдар хан чу орт'а шəһəр, ль сука фьрə ханики мəзьни дö қати һəбу. Сəр бане ви хани дö қöбə һəбун. Ван қöбада п'энщəр'е гөлöвəр' һəбун. Сəрдар хан мəшқул бу, бь п'епəлингaва һьлк'ьшйа чу к'этə ван қöба, жь ван қöбед бльнд əвн чарньқали кəле дит. Жь қöба пəйабу, дəри вəкьр, чу к'этə диwanханəкə мəзьнə фьрə. Ль əрде ве диwanхане халич'əкə мəзьнə ле р'ахьстьбун. Ве халич'еда һəбу нəхше гак'увийа, каред хəзəла у дə'баед майин. Ль диwаре диwanханс сильһ'ə дардакьрибун: бьгрə кəвред бəрейə лəп'əкə, е кö wəхтəкə зə'ф зуда пе шəр'дькьрн у бьгрə жь кəвкание ч'əрм у һ'этани п'иштəе барут'е дардакьри һəбу. Сəрдар хан əщəбмай ма, wəхте əвн дит сəре диwanханейи жорн дьк'əкə һ'əвəки бльнд һəбу, дощəкəк ле р'ахьстибу у чəнд бə'лгие қуштуки бона бəрп'ала данибунə wedəре. Əw вəгəр'йа сəр сəрəскəрəки хwə гот:

— Əвн куч'ьки минани шаһ дəрбаз кьрйə. Мьн мире лура гьрт у кöшт, ле дəм у дəзге ви пə минани е ви бун...

Əw дəрк'этə соқақə һəр'ə, ле сəрəскəре кö пер'а бу, гот:

— Əз хöлам жь ве əйwане п'епəлинг бəржер дьвьнə бьн əрде.

Əwana п'епəлингaва дак'əтнə к'урае бьне əрде, һ'əвəки бу тəрп, ле əскəред пешне дьчун готьн: «Жере диса р'онкайə». Гава гəлəки чунə бьн əрде, wedəре р'онкайи бу, минани дəрва. Ль вьра нава зьнара, бьн əрде к'ур, əwқас шкəвт у к'илəр чекьрьбун мина шəһəрəки ч'ук, əв дəр щие зəг'ира нане əскəре ви бу, һе эп'ешə гəньм у ар бона əскəре ви һəбу. Сəрдар хан гот:

— Wəлəһ, wəки мə ав сəр wана нəбьр'йа, əв нане гəлəки т'ера əскəре ви бькра, дьвəк мə исал жи əw алт'нəкьра. Ль сəре ви ч'йае бльнд, щие сöр-сəрма, багəра у һ'ьшкйа, һ'але мəе чəтьнбуйа.

Сəрдар хан жь wedəре дəрк'эт диса чу нава шəһəре

кәле гәр'йа, әw чу һ'әтани қарахе шәһәр, бәр п'ала ч'йае
Дьмдьме, ль вьра сура кәле ида хьлас дьбу, ле ль вьра
дәргәки һ'әсьни һәбу. Дө мәри бәр ви дәргәйи һама йса
мьрьбун, ле ч'ә'ве шәпә вәкьрибун, мәрвь т'ьре қәстана
хвә тәландьнә. Йәки жь ван п'ор' кәришкибу, минани
ә'рәбе Мьсре. Сәрдар хан әскәре дора хвәза жь дәргә
дәрбаз бу, пеш вива ль зьнаре ч'йе шкәвтәкә мәзьн һә-
бу. Сәрдар хан дуз чу we шкәвте. Бәри ә'wльн әwи дит
гәлә к'омьр ль вьра р'окьрьнә у һәсьн жи ль вьра һәйә.
Әw кә һ'әвәки дьн жи пешда чу, әwи дит щөр'не кә теда
һ'әсьн дьһ'әлиньн, к'еләка wи щөр'ни ль ә'рде қабәкә т'о-
па кә теда р'одькьн һәбу, һ'әвәки дьне жи пешда чу, әw
р'асти дәзгәки мәзьн һат, сәр wи дәзгәйи шур'ә-шур'
һашәт һәбуи. Мәрики we сәре хвә даһйә ль сәр wи һа-
шәта, мьрьйә. Әскәрәки Сәрдар хан бь сәре шур ньч'андә
wи, әw сәр пыште к'әтә ә'рде. Синге wи вәкьрибу. Лачәки
стәе wида бу. Сәрдар хан тедәрхьст, wәки әв мәри фь-
ләйә.

We р'оже Сәрдар хан гәләки ль кәле гәр'йа, иди
wәстийа у т'ибуне жи зор wи кьр, әw соқақәкәда бәржер
һат һәр'ә гәли, wәки жь кәни әве вәхвә. Ль хьлазбуна
we соқақә, бәр дәре ханики нә әwқас мәзьн, ль дарәкә
гузеда кәч'ькәке шә'рәкә р'әшә мәзьн авитьбу стәе хвә
у хвә хәньқандьбу. Сәрдар хан кә һ'ак ле ньһер'и, әwи
ә'мре хвәда, про жи ль we кәле, гәлә щьпйәзе жьн у ме-
ре мьри у дардакьри дитьбун, ле әwа кә әwи we дәқә дит,
һорийа йса — бәдәw һе қә нидитьбу. Ләма әw шаш
ма. Wәхте әw хвәйкьриед wи у чәнд забьтава незьки
we бун, гьшка ахин к'ышанд, тә қәй дьгот әwe қәстана
ч'ә'ве хвә гьртьбун, wәки бөрә у бьжангед wейә р'әш у
сурәте спи чили-қәрқаш һ'ак бәпә хвәнәкьрьне. Лынге
wеда хьрхә бун. Ле әw хьрхә нә минани һ'әму хьрхе лын-
га бун, әвә минани базьне зәнда пә'нә у бәр бун, жь зи-
ве хас бу, чәнд қаше сорә к'әw хьрхәда бун. Қоләки зер-
р'а бәр ә'нине бу, қотькәкә р'әшә дьреж бәр сурәте р'ас-
теда дальқйабу, сәре қотьке жь чәне һәвәки дәрбаз бь-

бу. Финое ве гышки дьравкьрибу. Қэрэфьлаки бевла веда бу, әв жи зер' бу у қашәкә сорә ле бу. Дәве ве һәвәки вәкьрибу, мәрвь т'ьре ве ша бьк'әнә. К'ышце вейә майин жи т'әзә у қимәтли бун, тә қәй дьгот әве хвәкьриһә, ве һәр'ә-дә'вәте, өса щур'ә-щур'ә дерел хасә әтләз, қәшәмьз бь гобәке ньқшанди ле бун, кортьке ве қәдифәйе һыдстане бу. Пор'е ве дөңздә гөлиед дьреж сәр пышта ве вәгьртьбун. Пава гөлийәда к'әспьке бә'ра у ньвьштәкә т'ьльзмә педа дарда кьрибу, вәки ч'ә'ве хьрав ле нәк'әвын. Т'ор'а стөе ве к'арбаред қич'ьк бун у мьршәнед сор т'әв һәв бун... Быйә сурәте вә, ль хәвәве, халәкә ле бу...

Сәрдар хан кә һәвәки дын жи һат незки ве бу у л'ак ле ньһер'и, гот:

— Иа р'әбьл ә'лам, тә чава әв һори нава ван ч'йа у бәйәһәда хөльқанд...

Әв чәнд дәқәбун Сәрдар хан у хвәйкьрине хвәва зур' бьбун ль ве дыһер'ин. Дәве ве һ'әвәки вәкьрибу, тә қәй дьгот әв дьхвәзә тыштәки бежә... Әскәрәк незки ве бу, кьр кә гөстила зер'ин жь г'ьлийә вейә ч'әпе дәрхә. Сәрдар хан ле һьлат, гот:

— Хвәде һ'әбинакьн, тыштәки жь бәжна ве мь'йа-к'әте дәрнәхьн, бьра һәма өса бьминә, әвә әрһәдә зийә-рәтийә, мәрвь т'ьре сахә, қәстана ч'ә'ве хвә гьртьнә. Ах, хвәзла тө сахбуайи, вәләһ төе бьбуйайи гөла һәрәма мьн.

Р'о иди жь нивро дагәрйа бу. Сәрдар хан к'аркьр қасьд бьшинә щәм шаһ Абас. Әви нвиси:

„Бьра шаһе-шаһ минани шәмсьл қәмбәр (тә'ве) т'ьме п'әншце хвә бьдә сәр мә, бьра тиренжа ши бьдә һ'әму дыне. Әв һ'өкме кә тә да сәр мьн, дәрһәқа к'өрда, мьн қәданд. Қәла Дьмдьме хьрав кьр К'өрд гышк қьр'кьрын.

Сәрдар хан“.

Э П И Л О Г

Салтыра дьне бһар диса һатэ кэла Дьмдьме. Лы со-
сафед кэла Дьмдьме ида т'өнэбун: қашәханә у хварьн-
ханә, вәки минани бәри ви шәһәри һәргав сазбәнд, к'еф
у әшқбуйа. Лы соқақа ида хwane нәдыкыр Қөршуте ба-
зарбаши, е кә бона т'әмзийа шәһәр у пәргале дьһат
һ'өкмдыкыр.

Тә қәй дьгот нә кә лы кэла Дьмдьме, ле һ'әму ви
ч'йайи к'өрд қә нәман, к'ока гышка һат. Ле р'асти нә
өсабу, к'өрд гәләк мабун, лы сәре ч'йаед бльнд у олк'ед
дури кәле. Вәхта бһар кә һат, әwana диса пәзе хwә
аннә долга лы гәлие к'ур, вәки мйа бьзәйниньн...

Лы ван долга кала қсәдкырын дәрһәқа ви шәр'е
ә'фати кә Ханое Ч'әнгзер'ин кырьбу. Дәнгбежа к'лам
дыготьн, бәйт'гота бәйт' дәрдыхьстьн, сәр ви шәр'е ә'фа-
ти бона азайа к'өрда. Әw шәр' дәйа нәчу, вәхтәкә нә
зә'фә дур, диса дәстпебу шәр' боиа азайа к'өрда. Ишар
сәрк'ари лы ви шәр'и кыр Т'алорик. Ләма жи наве ви
шәр'и к'өрда дани «Шәр'е Т'алорика».

Пәй шир'а шәр'кырын: Бәдыр хан, Езданшир, Шех
Абдула, ле нһа жи бь сәрк'арийа Мөстәфа Барзани к'өрд
шәр'дыкьн, дә'wa азайи у сәрбәстийа хwә дыкьн.

С Э Р Э Щ Э М

	р'у
Пешхэбэр	3
Сэре э'льн Чарсу	7
Сэре дōда. Чекьрына мэчите	22
Сэре сьсйа. Н'эмзэ Чавьш	27
Сэре чара. Дэвреше сере	40
Сэре пенша. Дэ'wэг	52
Сэре шэша. Qca Ханo	63
Сэре н'эвта. Qасдед Шэмднгане	81
Сэре н'эйшта. Qōли хан	123
Сэре нэһа. Н'ōсейн хан	140
Сэре дэһа. Н'ышума кэле	157
Э п и л о г	216

ӘРӘБ ШАМИЛОВ

ДЪМДЪМ

Р'едактор Шәрәфе Әшър

Шькк'еш А. П. Мамашанйан

Р'едакторе бәдәшәтиә АН. В. Гаспарйан

Р'едакторе техникә А. Е. Ахирйан

Коректорә контрол Аһ'мәде һ'әпо

ВФ 07779

Т'әмбә 1850

тираж 2000

К'аг'әз 84X108^{1/2}, бәлге мәнгане 13,75

Бәлге нәшyre 9,8

Қимәт 43 капек.

Бона нәшyre һатйә спартыне 6/IX с. 65.

Бона чапкьрьне һатйә қолкьрьне 16/IV с. 66

Нәшърхана № 2, йа сәршертйя сәнайа полиграфейә сәрәкәйә
комитеа прессейә дәшләте, р'әх совета министрәд р'еспублика Әрмә-
нистанейә Советнейә Сосналистие.

INSTITUT KURDE DE PARIS
ENTRÉE N° 717

ҚИМӘТ 48 К.